

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

2 – 2025

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Публікація статей в межах зареєстрованого обсягу журналу є безкоштовною.

Журнал «Політичне життя» включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46655>.

Журнал «Політичне життя» №2, 2025 р. публікується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Протокол № 21 від 30.05.2025 р.

Редакційна колегія:

Примуш М. В., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (головний редактор)

Польовий М. А., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (заступник головного редактора)

Дубель М. В., д. філос. з м.е.в.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (відповідальний секретар)

Брусиловська О. І., д. політ. н., професор, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Іваницька О. П., д. і. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мацишина І. В., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мелеганіч Г. І., к. політ. н., доцент, Ужгородський національний університет

Синовець П. А., к. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Стеблина Н. О., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Чальцева О. М., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Andrei Taranu, Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania)

Arkadiusz Modrzejewski, Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk (Poland)

Daniela La Foresta, Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy)

Lucia Mokra, doc. JUDr., PhDr., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 22504-12404ПП від 27.01.2017

Ідентифікатор медіа R30-03165 зареєстровано рішенням Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення №772 від 14.03.2024

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Чальцева О. М.</i> ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СУЧАСНИХ КОМПАРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	5
<i>Наумкіна С. М., Проноза І. І.</i> ПОЛІТИЧНИЙ КОНСАЛТИНГ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ НАПРЯМКИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	21
<i>Барієв Е. Е.</i> ІНСТИТУЦІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ МЕДЖЛІСУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ.....	26
<i>Скороход О. П.</i> ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ Е-ДЕМОКРАТІЇ.....	33
<i>Красилуок В. Ф.</i> ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ПОСТКОНФЛІКТНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	42
<i>Юрковський В. С.</i> ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ.....	50
<i>Тесля А. В.</i> СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	63

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Vysotskyi O., Pavlov D.</i> HOW TO SPOT THE ELEPHANT?: THE TECHNOLOGICAL APPROACH AS A METHODOLOGICAL FOUNDATION FOR THE STUDY OF POLITICAL PROPAGANDA.....	70
<i>Примуш М. В., Корнієнко В. О.</i> МЕМЕТИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ.....	83
<i>Dokash O., Lazarovych M., Goncharuk-Cholach T.</i> THE USE OF BLACK PR IN POLITICAL MANAGEMENT AND ITS INFLUENCE ON POLITICAL CULTURE IN UKRAINE AND POLAND.....	96
<i>Мужеляк Ю. В.</i> СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЦІ.....	101
<i>Поведа О. П.</i> ЦІЛІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОСІЇ В СЛОВАЧЧИНІ.....	108
<i>Кушнір Т. М., Надольський І.М.</i> МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ.....	114
<i>Маццишина І. В., Куран О. В.</i> ПОЛІТИКО-ПРОСТОРОВІ МАРКЕРИ МІСТА У ФОЛЬКЛОРНИХ НАРАТИВАХ.....	121

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Федорчук В. Я.</i> ЗМІНА КЛІМАТИЧНИХ УМОВ СВІТУ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ВИКЛИК ТРАНСФОРМАЦІЙ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН.....	130
<i>Калашлінська М. В.</i> КОГНІТИВНІ УПЕРЕДЖЕННЯ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ ДИНАМІКИ.....	138

Берегута В. В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ	149
Покась М. С. ВСТАНОВЛЕННЯ КОРДОНІВ КНР ІЗ КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ: ІСТОРІЯ ТА НАСЛІДКИ	160
Доценко М. І. ФОРМИ ТА НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ З КОМПОНЕНТАМИ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ	167
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	184

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.1

УДК 329.3:32.019.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>

Чальцева О. М., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
У СУЧАСНИХ КОМПАРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Інститут політичної партії є фундаментальним елементом політичної системи практично кожної країни світу, незалежно від політичного режиму чи характеру владних відносин в державі. У політичних системах партії відіграють важливу роль у легітимації політичної влади, артикуляції інтересів, мобілізації виборців та відтворенні політичної еліти. Водночас ефективність, стабільність і довготривала життєздатність політичних партій значною мірою визначаються ступенем їх інституціоналізації. Саме тому в статті здійснено спробу осмислити інституціоналізацію політичної партії як ключову змінну в порівняльних дослідженнях. Інституціоналізація політичних партій розглядається як складний, багатовимірний процес, що охоплює не лише формальне закріплення організаційної структури партії, а й ефективність її функцій, здатність до адаптації в динамічному політичному середовищі, а також легітимність у очах суспільства. Такий підхід дозволяє не лише оцінити глибину політичного вкорінення партії, а й проаналізувати її роль як стабілізуючого або деструктивного чинника в політичній системі. У статті обґрунтовується, що інституціоналізація може розглядатися як змінна, яка виступає як у ролі залежної (визначеної політичними, соціальними та інституційними умовами), так і незалежної (впливаючої на політичну стабільність, виборчу поведінку, легітимність політичного режиму тощо). Особливу увагу в дослідженні приділено характеристиці системи критеріїв та підкритеріїв інституціоналізації політичних партій, яка може бути застосована у компаративному аналізі як демократичних, так і авторитарних політичних систем. До таких критеріїв віднесено: нормативно-правовий (відповідність діяльності партії законодавчому полю), структурно-організаційний (наявність чіткої внутрішньої структури, процедур прийняття рішень), функціональний (ефективність виконання представницької, мобілізаційної та контрольної функцій), фінансовий (прозорість джерел фінансування, відповідність законодавчим вимогам), ідеологічний (стійкість ідеологічної ідентичності, наявність програмних документів). Крім того, запропоновано враховувати додаткові критерії, зокрема комунікативний (взаємодія з виборцями та ЗМІ) й етнонаціональний (політика щодо національних меншин, участь у регіональній політиці), релігійний, гендерний тощо.

Ключові слова: демократія, держава, законодавство, політичний інститут, інституціоналізація, конституціоналізація, партійна система, політична партія, політичний режим, політична система, публічні актори.

Постановка проблеми. Інститут політична партія від моменту своєї появи і до сьогоднішнього дня як один з головних акторів публічного поля еволюціонував, набував нових рис і функцій. В сучасних умовах політична партія переживає певну трансформацію, адаптуючись до сучасних трендів політики, нових управлінських практик в державах, режимних змін, цифровізації та ін. У зв'язку з цим з'являються нові типи цього інституту, відбувається зміна його диспозицій в політичному просторі, ускладнюються передвиборчі технології, вибудовується нова конструкція взаємодії з громадськістю і державою, оновлюється законодавча база, тому інтерес до нього науковців у сфері політичних, юридичних, управлінських наук є, безперечно, об'єктивним з наукової точки зору.

Особливо глибоке аналітичне вивчення інституту політичної партії здійснюється компаративістами. Саме в межах порівняльних досліджень було запропоновано низку класифікацій та типологій політичних партій, які дозволяють оцінити їх інституційну специфіку, місце в політичній

системі та ступінь впливу на процес ухвалення політичних рішень. Компаративний метод також охоплює аналіз типів партійних систем, механізмів формування парламентських коаліцій, а також моделей взаємодії партій з електоратом і державними інституціями.

Компаративний аналіз інституціоналізації політичних партій у різних типах політичних систем включає вивчення декількох ключових вимірів: юридичне визнання політичних партій як інституту публічного процесу (процедури реєстрації, нормативно визначені критерії діяльності, вимоги до звітності та підзвітності; фінансування політичних партій (питання державного та приватного фінансування, прозорості бюджетів, регламентації витрат, а також механізмів зовнішнього та внутрішнього контролю); участь у виборчих процесах (законодавчо визначені умови участі у виборах, виборчі квоти, обмеження, переваги); взаємодія з державними інституціями (участь партій у формуванні органів державної влади, роль у законодавчому процесі, а також вплив на виконавчу вертикаль); комунікація і взаємодія з громадянським суспільством (партії розглядаються як канали вираження суспільних інтересів або, навпаки, як інститути, що використовують ці інтереси задля досягнення власних політичних цілей).

Такий комплексний аналіз дозволяє не лише ідентифікувати ступінь розвиненості партій як політичних інститутів, а й визначити закономірності їхнього функціонування в демократичних, перехідних та авторитарних політичних режимах.

Ступінь наукової розробки проблеми. Політичні партії вже не один десяток років являються предметом наукових розвідок як в закордонних, так і у вітчизняних дослідженнях. У XX ст. у зв'язку зі зміною ролі політичної партії в сучасних політичних системах, з'явилась велика кількість робіт, які були присвячені цьому інституту. Аналіз інституціональної змінної в сучасних дослідженнях політичної партії в умовах функціонального і статусного оновлення цього інституту було представлено в роботах таких авторів як: М. Острогорський, М. Дюверже, Дж. Сарторі, О. Кіркхаймер, І. ван Бізен, Д. Барнс, І. Бадж, Х. Кеман, Р. Роуз, П. Девіс, Д. Клінгеманн, Р. Хофферберт, М. Нагаяма, С. Рід, А. Панеб'янко, К. Бенуа, М. Лейвер, М. Лааксо, Р. Таагепер та інші.

Нормативно-правовий аспект інституціоналізації був розглянутий в роботах Р. Катц, П. Мейера, М. Катц, К. Джанди, С. Бірч та ін. Зокрема, Р. Катц і П. Мейер розробили концепцію "партій як державних інститутів". К. Джанда досліджував правове регулювання партійних систем і їх вплив на політичну стабільність політичної системи. С. Бірч вивчала правове регулювання політичного фінансування та його вплив на розвиток демократичних процесів. М. Катц спеціалізувався на аналізі виборчого права і його впливу на партійні системи.

На сучасному етапі розвитку політичної науки постає об'єктивна необхідність оновлення теоретичного осмислення інституціоналізації партійної системи (PSI), що зумовлено як практичними трансформаціями демократичних режимів, так і теоретичною еволюцією у сфері компаративістики. Традиційні концепції інституціоналізації, які формувались переважно в межах нормативно-стабілізаційного підходу (зокрема у працях С. Майнварінга, Р. Майна, П. Моргана), акцентували увагу переважно на стабільності партійного поля, збереженні електоральної структури, повторюваності коаліційних конфігурацій тощо. Однак в умовах посиленої поляризації, фрагментації політичного простору та зростання популізму цього вже недостатньо для пояснення реальної функціональності та життєздатності партійної системи. У цьому контексті актуалізується повернення до класичного розуміння інституціоналізації як процесу, що передбачає не лише стабільність, але й адаптивність (за С. Гантінгтоном) — здатність системи відповідати на нові соціальні виклики, інтегрувати нові акторські вимоги, зберігаючи легітимність та ефективність. Цей підхід у новітніх дослідженнях (зокрема П. Родрігес та Р. Розенблатт) значно розширюється за рахунок категорій інклюзивності, відкритого доступу до політики та інституційної гнучкості, що запозичено з теорії соціальних порядків С. Норта, Дж. Уолліса, С. Вебба, Б. Вайнгаста.

Таким чином, необхідність оновлення критеріїв оцінки PSI полягає в тому, що вони повинні не лише фіксувати рівень усталеності системи, але й оцінювати: наявність і доступність каналів для нових політичних акторів; спроможність партій адаптувати програми відповідно до змін у суспільстві; ступінь залучення нових груп виборців і мобілізації суспільної підтримки; ефективність артикуляції інтересів через партійні механізми.

Українські дослідники також внесли свій вклад у вивчення політичних партій, особливо в перехідних системах, в тому числі на прикладі вітчизняної партійної історії: Т. Бевз, Г. Зеленько, Т. Кузьо, М. Лешанич, А. Мелешевич, І. Монолатій, Ю. Остапеч, М. Палінчак, О. Стойко, Ю. Шведа та інші. Ю. Шведа у своїх дослідженнях розглядав проблеми становлення політичних партій та перетворення їх у повноцінний політичний інститут. І. Монолатій аналізував етапи розвитку

політичних партій, їх функції та типології. Співавтори монографії “Особливості процесу інституціоналізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту” М. Палінчак, Ю. Остапеч та М. Лешанич досліджували інституціоналізацію політичних партій в Україні, визначали проблеми української партійної системи. О. Литвиненко аналізував особливості функціонування українських політичних партій як акторів політичного ринку, базуючись на теорії раціонального вибору, розглядаючи сутність та принципи їх діяльності. Ю. Якименко досліджував динаміку та чинники змін партійної системи України, зокрема вплив воєнного фактору на політичний ландшафт країни.

У дослідженні законодавчих аспектів політичних партій в Україні брали участь такі науковці як: О. Костенко, В. Кампо, М. Мельник, О. Рябченко, С. Рябов та інші. Основні теми, які аналізували представлені вчені це: законодавче регулювання фінансування політичних партій, правова основа реєстрації та діяльності партій, конституюціоналізація інституту партії, законодавче регулювання діяльності антиконституційних політичних утворень, виборчі системи та їх вплив на розвиток партійної системи, прозорість та відповідальність партій перед законом та багато інших проблем. Завдяки цим дослідженням в Україні було закладено основи української партології як автономного напрямку політологічної науки.

Отже, праці вищезгаданих і багатьох інших дослідників були присвячені аналізу еволюції, функціонального призначення та впливу партій як інститутів на політичні процеси, що зумовило формування підґрунтя для подальших порівняльних досліджень і окреслило низку ключових критеріїв та індикаторів, які традиційно використовувалися для оцінювання діяльності політичних партій, особливо в умовах перехідного періоду.

Однак, трансформаційна динаміка сучасного політичного простору — як на національному, так і на глобальному рівнях — зумовлює необхідність оновлення теоретичного та уточнення критеріального інструментарію для пояснення зміни функціональних характеристик цього політичного інституту. Політична партія в сучасний політичний період зазнає сутнісних змін, як у структурному, так і у змістовному сенсі, а саме: трансформуються її функції, структура, роль у представництві суспільних інтересів і механізми політичної мобілізації, положення в політичній системі та інше. З огляду на ці зміни виникає об’єктивна потреба в систематизації та переосмисленні раніше запропонованих критеріїв інституціоналізації політичних партій з метою розробки сучасного, адаптованого до нових політичних реалій, методичного інструментарію для можливості здійснення якісний порівняльних досліджень даного інституту. У цьому контексті акцент переноситься на створення уніфікованої системи критеріїв і підкритеріїв, яка б дозволяла адекватно оцінювати ступінь інституціоналізації політичних партій незалежно від типу політичного режиму чи національного політико-управлінського контексту. Такий підхід сприятиме формуванню більш надійної аналітичної бази для подальших емпіричних компаративних досліджень, які сприятимуть появі нових пояснювальних теорій, які розкриватимуть специфічні особливості розвитку політичних партій в національних системах і уточненню та корегуванню класифікацій і типологічних конструкцій цього інституту.

Метою статті є визначення сутності інституціоналізації політичної партії в умовах її функціонального і статусного оновлення в сучасному політичному просторі як ключової змінної у порівняльних дослідженнях.

Поставлена мета передбачає надзвичайно широкий аналітичний горизонт, безліч гіпотетичних припущень і майбутніх емпіричних досліджень. Очевидно, що в межах однієї наукової статті детально розкрити всю повноту цього складного питання, особливо у порівняльному вимірі, не є цілком можливим. З огляду на це, у статті зроблено спробу розв’язати більш конкретне, проте концептуально важливе завдання — розробити універсальну систему критеріїв і підкритеріїв змінної «інституціоналізація політичної партії». Ця спроба є принципово значущою, оскільки спрямована на оновлення методичного інструментарію, який розширить можливості застосовування змінної «інституціоналізація» до аналізу політичної партії у будь-якому політичному режимі, де цей інститут функціонує як складова політичної системи — незалежно від рівня демократичності, відкритості чи конкурентності.

Інституціоналізація політичної партії як змінна має значний евристичний потенціал у сфері політологічних і особливо компаративних досліджень. Вона може виступати як незалежна змінна — у контексті вивчення впливу рівня інституціоналізації на життєздатність партій, ефективність їх діяльності, здатність до адаптації, політичну стабільність і легітимність у суспільстві; так і залежною змінною — з огляду на те, як внутрішні й зовнішні чинники (тип політичного режиму, виборча

система, роль ЗМІ, вплив громадянського суспільства тощо) визначають глибину та якість інституціоналізації партії в конкретному режимному середовищі.

Таким чином, стаття виконує подвійне завдання: з одного боку, вона обґрунтовує можливість включення інституціоналізації як змінної у порівняльний аналіз, а з іншого — закладає методичне підґрунтя для подальших емпіричних компаративних досліджень у різних режимних контекстах за допомогою запропонованих критеріїв та індикаторів.

Виклад основного матеріалу. Визначення інституціоналізації політичної партії є у політичній науці дискусійним і знаходиться як і сам інститут в процесі перманентного еволюційного оновлення. Оскільки формування інституту політичної партії відбувалось під впливом історичного розвитку суспільства і розширенням виборчих прав громадян, тому включення в дослідження інституціональної змінної було органічним продовженням контекстуальних політичних процесів в державах. На думку української дослідниці О. Стойко, законодавча реформа, яка надала в державі в кінці XIX - на початку XX ст. право голосу цілій низці соціальних груп, сприяла появі масових партій, що вступили у конкуренцію за голоси виборців зі старими елітними партіями [6]. З цього часу професіоналізація політичної діяльності, зростання значення політичних партій при прийнятті суспільно значущих рішень, сприяло системному функціональному оновленню інституту, що відбувалось на зміні законодавства.

Після другої світової війни активно почався процес інституціоналізації політичних партій, який можна трактувати як перетворення їх із звичайної асоціації в повноцінний конституційно-правовий інститут [1].

З 60-70-х рр. XX ст. всі класичні теорії партології розглядали діяльність інституту партії в демократичних системах за віссю «громадянське суспільство – партія – держава», де аналізувалися диспозиції акторів і їх зв'язки в умовах формування влади й партійної демократії. В цей час спостерігалась активізація досліджень, які ставели на меті типологізацію політичних партій. Так, були представлені в науці такі типи як: виборчі (Дж. Сарторі), всеохватні (О. Киркхаймер), гібридні та ін.

Поступово до 90-рр. XX ст., перетворюючись на інститут професійних політиків, які борються за владу, використовуючи інтереси суспільства в своїх цілях, партії трансформувались в новий тип, який дослідники Р. Кац і П. Мейр назвали «картельним» [23]. У зв'язку з картелізацією партій почалось оновлення інституту партії у політичних системах за наступними напрямками: 1) визначення місця та ролі політичних партій у суспільстві та державі; 2) порядок створення та розпуску політичних партій; 3) забезпечення ефективної участі у виборчих процесах; 4) фінансування політичних партій [6].

Отже, систематичне оновлення політичної партії відбулось і на науковому обґрунтуванні інституціоналізації цього політичного актора в політичній науці, який визначається як процес зміцнення партійних структур, стабілізації їх внутрішніх механізмів та закріплення ролі партії в політичній системі. У науковій літературі партійну інституціоналізацію розглядають як процес консолідації партії, що проявляється у двох ключових внутрішніх вимірах: рутинізації як структурному аспекті, що базується на формалізованих процедурах і сталих відносинах між партією та її прибічниками, та вливанні цінностей — емоційному компоненті, який визначає ступінь ідентифікації та лояльності послідовників до партії [2, 7]. При цьому інституціоналізація, на думку партолога А. Панеб'янка не обмежується лише організаційною розбудовою; ключову роль відіграє стратегія партійної еліти, яка шляхом інвестицій у відповідні організаційні структури і практики може як сприяти зміцненню інституційних зв'язків, так і послаблювати їх [28]. Отже, інституціоналізація вимагає не лише організаційної сталості, але й ціннісної інтеграції, що забезпечує довготривалу легітимність та життєздатність партії. Такий підхід розширює розуміння інституціоналізації як багаторівневого і багатоскладового процесу [28].

Аналіз компаративних досліджень політичних партій дозволив визначити наступні критерії її інституціоналізації, які найчастіше використовуються авторами, а саме: нормативно-правовий, структурно-організаційний, функціональний, фінансовий, релігійний, ідеологічний, гендерний, етнонаціональний, що дозволяє здійснювати комплексний аналіз стану цього інституту у різних національних контекстах. Застосування цих критеріїв є важливим для виявлення рівня стабільності партій, їх здатності до ефективної участі у політичному процесі, адаптації до нових викликів і забезпечення зв'язку з громадянським суспільством [2].

Нормативно-правовий критерій інституціоналізації є одним з ключових у компаративних дослідженнях політичних партій, оскільки саме правова інституціоналізація визначає їх легальні можливості функціонування в політичній системі, ступінь їх інтеграції в державний управлінський процес та здатність впливати на прийняття політичних рішень. Цей критерій дозволяє оцінити якісний

рівень інституціоналізації партії, а саме наскільки ефективно законодавство регулює діяльність цього політичного інституту, визначає його права, обов'язки та повноваження, а також створює умови для рівної конкуренції між політичними акторами в системі.

На думку українського дослідника О. Шаповала, під інституціоналізацією політичних партій слід розуміти процес перетворення звичайних асоціацій громадян у повноцінний конституційно-правовий інститут. Інституціоналізація політичних партій, на його переконання, включає правову та політичну складові [9].

В своєму дослідженні вищезгадана О. Стойко звернула увагу на парадокс, пов'язаний з правовим регулюванням діяльності політичних партій в сучасних умовах: «Законодавство приймається членами парламенту, які, залежно від виборчої системи, швидше за все є членами певних політичних партій. Відповідно, виникає небезпека «картелізації» і монополізації партійної системи в результаті консервації поточної ситуації або створення перешкод для появи нових гравців» [6].

Оскільки нормативно-правовий критерій є досить багатоаспектним, логічно включити для його розгляду відповідні підкритерії, а саме: конституціоналізація, правова інституціоналізація, рівень відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, правова регламентація фінансування політичних партій, функціональна діяльність партій у виборчих процесах, рівень обмежень діяльності за порушення законодавства.

У дослідженнях партологів існують деякі розбіжності в термінологічному інструментарії відносно правової інституціоналізації партії, це стосується таких категорій як: «правова регламентація», «конституціоналізація політичної партії», «правова інституціоналізація».

Нормативно-правова регламентація партій здійснюється шляхом конституціоналізації (закріплення ролі і функцій у тексті конституції) та правової інституціоналізації (прийняття спеціального закону, удосконалення виборчого законодавства, регламентування діяльності депутатів регламентом законодавчого органу та ін.)

Під правовою інституціоналізацією політичних партій слід розуміти регламентацію їх діяльності за допомогою правових норм, визнання їх конституційних функцій у рамках існуючої політичної системи, регулювання за допомогою права цілого комплексу відносин, пов'язаних зі створенням та діяльністю партій.

Такої ж думки дотримується дослідник О. Шаповалов, який вважає, що правова інституціоналізація, у свою чергу, поділяється на конституційну та законодавчу [9].

Конституційна інституціоналізація передбачає нормативне закріплення базових засад функціонування політичних партій безпосередньо в тексті конституції як акта найвищої юридичної сили. Йдеться, зокрема, про визначення правового статусу партій як інституцій, що забезпечують політичну артикуляцію та агрегування інтересів, їхню роль у формуванні державної політики, а також гарантії свободи об'єднання громадян у політичні партії. Показовим прикладом є стаття 6 Конституції Іспанії 1978 року, яка визначає політичні партії як основний інструмент політичної волі громадян та засіб участі в демократичному житті країни. Або, наприклад, ст.21 Основного закону ФРН, де партія визначається як орган формування політичної волі народу.

Законодавча інституціоналізація, у свою чергу, реалізується через прийняття спеціального партійного законодавства, що конкретизує положення конституції та встановлює детальні правові режими функціонування партій. Це охоплює регламентацію порядку створення, реєстрації та припинення діяльності партій, визначення організаційної структури, процедур внутрішньопартійної демократії, фінансування та звітності, а також механізмів державного нагляду й контролю. У цьому контексті слід виокремити низку нормативно-правових актів, що стали еталонними у правовій інституціоналізації партій: Закон ФРН про політичні партії (1967 р.), Закон Фінляндії про політичні партії (1969 р.), Закон України про політичні партії в Україні (2001 р.), Закон Казахстану о політичних партіях (2002 р.). В деяких країнах були прийняті закони, які регулювали окремі аспекти діяльності партій: в Японії Закон, який регламентує фінансування політичних партій та політичних діячів (1948), у США Закон про фінансування виборчих кампаній (1974 р.), у Франції Закон про фінансування політичного життя (1988 р.) тощо (див. табл. 1).

Конституціоналізація, тобто включення у конституцію основних принципів статусу політичних партій, і законодавчої інституціоналізації, у результаті якої правове становище цього інституту визначається законом досить детально. На думку української дослідниці К. Песоцької, «конституція закладає основу для діяльності політичних партій як представницького інституту, адже цей нормативно-правовий акт не тільки встановлює юридичний «каркас» для функціонування політичних партій, але й визначає принципи їх діяльності та співіснування з іншими соціальними інститутами» [5].

Таблиця 1

Законодавча інституціоналізація політичних партій

Країна	Назва закону	Рік ухвалення	Ключові елементи регулювання
Японія	Political Funds Control Act	1948	Контроль за фінансами партій та політиків, обмеження пожертв
Індія	Representation of the People Act	1951	Реєстрація, вибори, статус партій, регламент виборчої діяльності
ФРН	Закон про політичні партії	1967	Правовий статус партій, внутрішньопартійна демократія, фінансування, державне регулювання
Фінляндія	Закон про політичні партії	1969	Реєстрація, фінансова звітність, державне фінансування
США	Federal Election Campaign Act	1974	Регулювання фінансування кампаній, створення Federal Election Commission
Грузія	Organic Law on Political Unions of Citizens	1997	Реєстрація, функції партій, державна підтримка, відповідальність
Польща	Ustawa o partiach politycznych	1997	Створення, фінансування, публічна звітність, контроль державних органів
Бразилія	Lei dos Partidos Políticos	1995	Статус, функції партій, державне фінансування, відповідальність
Канада	Canada Elections Act	2000	Реєстрація, фінансування, виборчі витрати, облік і прозорість
Україна	Закон "Про політичні партії в Україні"	2001	Створення, реєстрація, внутрішня структура, фінансування, ліквідація
Іспанія	Ley Orgánica 6/2002 de Partidos Políticos	2002	Статус партій, внутрішня демократія, заборона екстремізму, фінансова звітність
Казахстан	Закон "О політичних партіях"	2002	Створення, вимоги до чисельності, обмеження щодо діяльності, звітність
Франція	Закон про фінансування політичного життя	1988 (із змінами до 2000-х)	Прозорість фінансування, обмеження внесків, державне субсидування

Хоча політичні партії як інститути з'явилися ще в середньовіччі і протягом століть формували свою інституційну основу, правовий статус вони отримали лише в другій третині ХХ століття. Першими цей процес ініціювали авторитарні країни, більшість яких були диктатурами, де інститути партій (зокрема правлячих партій) були легалізовані як основні політичні актори з особливим статусом, передусім для участі у виборах (наприклад, Південна Корея — 1972 рік).

Законодавче закріплення в транзитних і демократичних системах партія отримала у зв'язку із виборчим процесом, який був пов'язаний зі зміною внутрішньополітичних обставин. Як правило цей процес відбувався після відмови/падіння диктатур в середині систем (Португалія, Іспанія), або після виходу їх із під впливу зовнішньої системи (пострадянські країни Східної Європи після звільнення від контролю СРСР). Так, наприклад, у законодавстві багатьох країн світу інститут "політична партія" вперше з'явився в 1967 р. — Німеччині, в 1969 р. — Фінляндії, в 1974 р. — Португалії, в 1978 р. — Іспанії, в 1975 р. — Австралії, в 1989 р. — Угорщині, в 1990 р. — Болгарії і Польщі, в 1993 р. — Словаччині, Чехії і Хорватії, в 2001 р. — Україні, в 2006 р. — Латвії, в 2009 р. — Сербії.

В багатьох демократичних країнах на конституційному рівні статус політичних партій до сих пір є не до кінця визначеним, а в деяких їх оформлення відбулось порівняно не так давно: в 1998 р. у Великобританії, в 2005 р. у Норвегії і Італії, в 2007 р. в Ісландії, в 2013 р. у Нідерландах.

Таким чином, законодавча інституціоналізація, включає спеціальні закони щодо політичної партії, а саме: юридичне регулювання створення, реєстрації, легітимація політичної партії — умови, за яких політичні партії можуть офіційно функціонувати, визначаючи їхній статус як суб'єкта політичного процесу. Для компаративістів партологів важливо враховувати індикатори реєстрації

політичних партій (мінімальна кількість членів, підписний лист (кількість підписів громадян для реєстрації), засновники (громадяни певного віку чи статусу); юридична легітимність: відповідність статуту законодавству, прозорість фінансування.

– Рівень відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, таким як рекомендації Венеційської комісії або резолюції Ради Європи. Також особливу увагу слід приділити кейсам змін законодавства в умовах кризи чи війни, як це відбувається, наприклад, в Україні. Таке дослідження дає можливість не лише ідентифікувати проблеми, але й запропонувати механізми вдосконалення правової бази для посилення ефективності політичних партій як інструменту демократичного управління;

– Правова регламентація фінансування політичних партій — механізми державного фінансування або контролю за приватними пожертвами, що впливає на їх прозорість і незалежність. У даному підкритерії слід виокремити наступні індикатори: джерела фінансування: законність отримання коштів (заборона анонімних чи іноземних пожертв), максимальні суми донатів від фізичних і юридичних осіб; фінансова звітність: щорічне подання фінансових звітів, внутрішній і зовнішній аудит діяльності партії.

– Функціональна діяльність партій у виборчих процесах — законодавче визначення процедур висунування кандидатів, участі у виборах та виборчих кампаніях. Індикаторами тут можуть бути наступні: регулярність участі у виборах як обов'язкова умова збереження статусу, порогові вимоги до результатів виборів (наприклад, подолання мінімального виборчого бар'єру). Для демократичних систем важливо враховувати також внутрішньопартійні правила взаємодії: вимоги до демократичної процедури обрання лідерів, регулярність проведення з'їздів або конференцій. Інституційні можливості в парламенті та інших органах влади — юридично закріплені функції партій у законодавчому процесі, формуванні уряду чи представництві інтересів виборців, формуванні коаліцій, парламентських груп, фракцій. Наприклад для емпіричної перевірки цього індикатору політологи Марко Лааксо та Рейн Таагепер вважали за доцільним використовувати концепцію ефективної кількості політичних партій, яка використовується для визначення числа партій, які реально впливають на політичний процес у парламенті. Цей показник враховує не лише кількість партій, але й їхній відносний вплив, вимірюваний часткою місць у парламенті або відсотком отриманих голосів на виборах [7].

– Рівень обмежень діяльності за порушення законодавства — встановлення меж або заборон для партій, наприклад, за екстремістськими чи антиконституційними ознаками їх програм, які можуть включати підкритерії, спрямовані на забезпечення відповідності цих інститутів демократичним принципам, захисту державного ладу та недопущення підриву громадського порядку, а саме: відповідність Конституції та законодавству: заборона пропагування ідей, що суперечать конституційним засадам держави (наприклад, підлив територіальної цілісності, суверенітету); вимога до програм і статутів партій не містити положень, які закликають до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом. Так, наприклад партіологи І. Бізен і Ф. Моленар у своїх дослідженнях юридичних моделей регулювання партій у післявоєнній Європі відзначають, що конституційне регулювання політичних партій включає обмеження прав політичних акторів, особливо у країнах зі слабкою основою конституційної демократії [11].

Заборона екстремізму та дискримінації: заборона на пропаганду насильства, ненависті чи дискримінації за расовою, етнічною, релігійною чи іншою ознакою, перевірка на наявність зв'язків партії з екстремістськими організаціями або особами. Фінансування та джерела підтримки: заборона фінансування партій з нелегальних або непрозорих джерел, зокрема від екстремістських угруповань або іноземних держав, які можуть порушувати суверенітет, контроль за джерелами фінансування, щоб уникнути підливної діяльності. Ідеологічні межі: заборона пропаганди тоталітарних ідеологій (нацизму, фашизму, сталінізму тощо), вимога відмови від програмних положень, які закликають до порушення прав людини чи утисків будь-яких груп населення. Оцінка програм і публічних заяв: моніторинг публічних виступів і матеріалів партії на предмет відповідності демократичним стандартам і нормам законодавства, заборона публічного заклику до повалення влади, захоплення державних установ або інших антиконституційних дій. Санкції за порушення: попередження від державних органів за діяльність, що суперечить закону, тимчасова або повна заборона діяльності партії за рішенням суду в разі виявлення антиконституційних або екстремістських елементів.

Так, наприклад, у дослідженні А. К. Борна екстремістські партії, спрямовані проти певних соціальних груп за ознаками раси, релігії або етнічності, заохочують мову ворожнечі та дискримінацію [13]. Заборона, на його думку, є інструментом захисту базових прав і свобод цих

категорій населення. Тобто, мова йде про особливості сучасного стану політичних демократичних систем, які, таким чином, будують лінію захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз та ерозії демократичних базових принципів і інститутів.

Інший ракурс представили у своїх роботах Ф. Касаль Бертóа та А. Боурн, використовуючи даний критерій у своєму компаративному дослідженні, вони проаналізували правові практики заборони партій у Німеччині, Іспанії та Туреччині, демонструючи, як регуляція сприяє стабілізації партійної системи, але водночас породжує небезпеку репресивного застосування проти політичних опонентів [14]. Італійський дослідник Д. Капоччіа, аналізуючи концепцію «войовничої демократії» (*militant democracy*), довів, що заборона партій з екстремістською ідеологією потрібна обґрунтована: для захисту демократії, громадянських прав уразливих груп та державної безпеки. Він пояснює, що використання войовничої демократії можливе лише в умовах суттєвих загроз, коли інші демократичні інститути виявляються надто слабкими для протидії екстремізму. Він також підкреслює, що такі обмеження мають бути правово обґрунтованими, прозорими та обмеженими у часі – інакше вони можуть спричинити недемократичне консолідування влади та відхід від правової культури [15].

Отже, нормативно-правовий критерій процесу інституціоналізації, дозволить за допомогою запропонованих підкритеріїв та індикаторів робити якісні компаративні дослідження, які будуть сприяти можливості глибше зрозуміти взаємозв'язок між правовою основою партійної діяльності та її реальним впливом на державне управління в сучасних політичних системах.

Наступний критерій інституціональної змінної політичної партії – це структурно-функціональний, який визначає її здатність функціонувати в довгостроковій перспективі, зберігаючи цілісність, організаційну ефективність та кадрову сталість. Цей універсальний критерій можна розбити на три основні підкритерії: тривалість існування партії, організаційна розгалуженість, кадрова сталість. Кожен підкритерій є окремим напрямком у партології і має власне теоретичне і емпіричне підґрунтя.

Так, підкритерій тривалість існування партії, визначає її стабільність у темпоральному вимірі та рівень її емерджентності та адаптивності: термін існування партії, наявність періодів розпаду, злиття чи відновлення; участь у виборах протягом декількох циклів: періодичність і безперервність участі у виборах, кількість виборчих циклів, у яких партія представлена; здатність до адаптації в політичній системі: змінюваність ідеологічного або програмного наповнення, адаптація після політичних криз або змін режиму. Показовими компаративними дослідженнями де використовувався цей підкритерій є роботи: Г. Голосова, Р. Пінейро Родрігеса, Ф. Розенблатта та ін. Так, Г. Голосов на основі моделі пропорційних ризиків Кокса проаналізував виживання 162 партійних систем з 1792 по 2009 рік. Він довів, що системи з близькою конкуренцією між провідними партіями мають більшу ймовірність довготривалого існування [20]. Р. Пінейро Родрігес та Ф. Розенблатт порівнювали 18 латиноамериканських партійних систем і запропонували нову концепцію інституціоналізації, яка, на їх думку, підкреслює здатність партійних систем адаптуватися до змін. Вони використовують середній вік партій як індикатор стабільності [31].

Організаційна розгалуженість: партійна інфраструктура, її географічне поширення та функціональна структура; розгалуженість місцевих осередків: кількість та активність регіональних представництв; рівень впливу (загальнонаціональний, регіональний, місцевий); внутрішня структура партії: наявність чітко визначених керівних органів (з'їзд, центральний комітет, фракції тощо), функціонування внутрішньопартійної демократії (прозорість виборів лідерів), фінансова сталість та ресурсна база: джерела фінансування партії (державне фінансування, приватні донори, членські внески), фінансова звітність та аудит. Організаційний підкритерій один із самих популярних у дослідників, які використовують його у дослідженнях партій і партійних систем. Так, наприклад, іспанський дослідник П. Арагон із колегами у своєму кейсовому дослідженні проаналізували трансформацію руху *Barcelona en Comú* у політичну партію. Вони виявили, що партія зберегла децентралізовану структуру, що сприяло її організаційній стійкості в подальшому політичному житті [10]. У порівняльних дослідженнях компаративісти намагались диференціювати організаційний підкритерій. Таку спробу здійснив В. Кім, який у своїй статті запропонував індикатори для вимірювання організаційної сили партій, куди включив такий показник, як щільність членства та територіальну всеохопність [24].

Кадрова сталість - це підкритерій, який характеризує стабільність та професіоналізацію партійного керівництва та активу: рівень стабільності лідерства: частота змін на керівних посадах, особливо лідера партії, відсоток членів партії, які залишаються активними протягом багатьох років, характер селекції, фільтри відбору і оновлення кадрового складу; відданість членів: рівень лояльності

членів партії та рівень плинності кадрів; механізми підготовки кадрового резерву: наявність системи навчання та розвитку для членів партії, спадковість формування політичної еліти. У компаративних дослідженнях цей підкритерій використовував, наприклад, В. Шонфельд, який проаналізував рівень стабільності лідерства у французьких політичних партіях [35]. Він виявляє, що стабільність лідерства варіюється між партіями з олігархічними та монархічними формами управління [35]. Н. Боллієр та С. Рут у досліджували, як інвестиції еліт у партійну інституціоналізацію впливають на стабільність лідерства та кадрову сталість у нових демократіях [35].

Як було вище зазначено, інституціоналізація проявляється у двох фундаментальних внутрішніх вимірах: рутинізації та вливанні цінностей. Рутинізація охоплює процедурно-структурний вимір і стосується встановлення стабільних, регламентованих і повторюваних відносин між партією та її членами чи прихильниками. Йдеться про формалізацію внутрішніх процесів, закріплення норм, стандартних операційних процедур, що сприяє організаційній передбачуваності та ефективності.

Вливання цінностей, у свою чергу, відображає емоційно-ідентифікаційний вимір і передбачає наявність глибокого емоційного зв'язку та лояльності між партією і її активом, що формує політичну відданість і зміцнює соціальну базу.

Ці два виміри у сукупності визначають глибину інституціоналізації партії як політичного суб'єкта, який функціонує як результат стратегії і тактики політичних еліт. Які, залежно від того, в які організаційні практики та структури вони обирають інвестувати, можуть або сприяти, або навпаки — заважати формуванню стабільних, інституціоналізованих зв'язків із членами партії [2].

Таким чином, сукупність цих показників структурно-функціонального критерію компаративного дослідження партії дозволить оцінити її здатність адаптуватися до конкретно-національного політичного середовища та спроможність ефективно функціонувати у довготривалій перспективі.

Ідеологічний критерій є невід'ємною складовою інституціоналізації політичних партій. Чітка ідеологічна позиція не лише визначає програмні засади партії, але й сприяє її організаційній стабільності, електоральній підтримці та загальній ефективності в політичній системі.

Ідеологічний критерій в авторитарних системах є основою легітимації правлячого режиму та структуризації політичного простору. У таких політичних режимах домінуюча партія або коаліція використовує ідеологію як інструмент консолідації влади, контролю над суспільними процесами та формування лояльності громадян. Ідеологічна доктрина набуває характеру офіційної державної політики, зливаючись із державною ідентичністю та суспільними нормами. Проте характер ідеологічної інституціоналізації в авторитарних умовах суттєво відрізняється від демократичних систем. Якщо в умовах демократії ідеологія партії залишається відкритою для критики, перегляду та адаптації до змін у суспільстві (країни ЄС, Канада, США, Австралія, Південна Корея та ін.), то в авторитарних системах вона закріплюється як догма, з обмеженням політичного плюралізму та можливостей для альтернативних інтерпретацій. Відповідно, стабільність політичної партії в авторитарному контексті значною мірою залежить не від конкурентності ідей, а від здатності підтримувати та відтворювати офіційну ідеологічну лінію (Білорусь, Китай, Росія та ін.). У такому випадку ідеологія виступає важливим чинником репресивної політики: партії, які не відповідають панівній ідеології, маргіналізуються перетворюючись на сателітів або ліквідуються як потенційна загроза системі.

Таким чином, ідеологія стає не лише засобом політичної мобілізації, але й інструментом виключення й контролю. Це підкреслює амбівалентність ідеологічної інституціоналізації: з одного боку, вона сприяє стабільності політичних структур, а з іншого — може закріплювати авторитарні практики та обмежувати розвиток політичної конкуренції. Водночас навіть у межах авторитарних режимів спостерігаються певні варіації ступеня ідеологічної жорсткості, що впливає на типологію партійних систем і характер політичного процесу загалом. Аналіз ідеологічного критерію як складової інституціоналізації політичних партій у різних типах політичних систем дозволяє глибше зрозуміти механізми стійкості влади, трансформаційні можливості політичних структур та перспективи демократизації.

У контексті України як перехідної країни, де партійна система все ще перебуває в процесі становлення, увага до ідеологічної чіткості партій є особливо актуальною для забезпечення демократичного розвитку та політичної стабільності у майбутньому.

В останній час, у зв'язку із появою інтересу до популістських партій, що обумовлений їх зростаючим впливом на політичну систему, трансформацію механізмів представництва та підриву традиційних структур демократичного врядування. У контексті досліджень інституціоналізації політичних партій популістські утворення становлять особливий аналітичний інтерес, оскільки

поєднують низький ступінь організаційної стабільності з високим рівнем електоральної мобілізації та різко артикуляційною ідеологією (правою, лівою, валентною), яка часто спрямована проти існуючого політичного порядку.

З точки зору компаративістики, популістські партії становлять цінний об'єкт аналізу для вивчення нелінійних траєкторій інституціоналізації. Вони кинули виклик усталеним підходам до класифікації партій, особливо в аспекті ідеологічного критерію, демонструючи тенденції до поступового переходу від руху чи протестного утворення до стійкого політичного інституту, який проявляє себе системно. Цей процес супроводжується амбівалентністю між персоналізацією та організаційною розбудовою, між «антисистемністю» риторики та прагматикою участі в управлінні. Так, наприклад у роботі М. Зуліанелло ідеологічний критерій використовується як центральна вісь класифікації популістських партій. Автор застосовує цей підхід до 66 політичних партій у 33 європейських країнах, включаючи недосліджені контексти (зокрема Україну, Росію, Сербію), і доводить, що ідеологічне позиціонування популістських партій не є однорідним. М. Зуліанелло пропонує розмежування популістських акторів за трьома типами інтеграції у партійні системи — неінтегровані, негативно інтегровані та позитивно інтегровані — залежно від їх взаємодії з іншими політичними силами [40]. Таким чином, ідеологія популістських партій у цьому підході розглядається не лише як зміст, а і як інституційний маркер, що визначає рівень їхньої легітимності та здатності до системної участі. Автор також доводить, що окрім ідеологічного критерію для класифікації популістських партій варто в аналіз включати практику партійної взаємодії на системному рівні.

Отже, увага до популістських партій у рамках інституційного аналізу дозволяє розширити теоретичне поле вивчення партійної інституціоналізації, враховуючи нові політичні феномени, які виходять за межі класичних моделей. Це також надає підстави для перегляду критеріїв стабільності, легітимності та організаційної зрілості політичних партій в умовах зростаючої поляризації та демократичного регресу.

Окремо слід розглянути релігійний критерій, який відіграє суттєву роль у типологізації та інституціоналізації політичних партій, особливо у суспільствах, де релігія має вагоме історико-культурне або політичне значення. Цей критерій охоплює не лише ідеологічну орієнтацію партії щодо релігійних цінностей, а й ступінь її формальної або неформальної взаємодії з релігійними інституціями, її позицію щодо секуляризму, релігійної свободи та мультиконфесійного суспільного устрою.

В умовах політичного плюралізму релігійна орієнтація партій може виявлятися у підтримці конкретної конфесії, законодавчому лобіюванні інтересів релігійних організацій, а також у мобілізаційних стратегічних моделях, які апелюють до релігійної ідентичності виборців. При цьому релігійний критерій не завжди означає конфесійність у вузькому сенсі; він може охоплювати загальні морально-етичні цінності, що корелюють із релігійними традиціями. У демократичних системах цей критерій потребує особливої аналітичної уваги, оскільки він є точкою перетину між свободою совісті, політичним плюралізмом і прагненням до інклюзивної репрезентації. У країнах із домінуванням однієї релігії (наприклад, католицизм у Латинській Америці чи іслам у Північній Африці) політичні партії часто використовують релігійний дискурс як владний інструмент легітимації та мобілізації соціуму.

Однією з проблем пов'язаною з релігійною орієнтацією є її зв'язок із режимністю. Так, у роботі турецького дослідника Султана Тепе, де він порівнював Ізраїль і Туреччину, було виявлено, що релігійні партії можуть як сприяти демократичному розвитку, так і обмежувати його, залежно від їх здатності інтегрувати релігійні цінності в плюралістичну політичну систему [38]. У статті представлено кількісний аналіз змісту виборчих маніфестів і дописів у Facebook під час виборчих кампаній політичних партій у семи європейських країнах, що виявляє особливості релігійного дискурсу у політичній комунікації. Дослідження С. Тепе засвідчує, що релігія є актуальною темою насамперед для крайньо правих партій, які використовують її переважно в контексті антимусульманської риторики, а також меншою мірою для правоцентристських партій. Секуляризм залишається значущим насамперед для лівих політичних сил, зокрема у Франції. Водночас релігійні теми рідко використовуються у Facebook-комунікації партій, за винятком крайніх правих, які системно апелюють до антиісламських наративів. Натомість у передвиборчих маніфестах згадки про релігію трапляються значно частіше: крайньо праві — в основному з позитивним ставленням до християнства у протиставленні ісламу, тоді як християнські демократи — помірковано і без вираженої ворожості до інших релігій [38].

Релігійний критерій також суттєво впливає на внутрішню організацію партій: ієрархічну

структуру, етичні кодекси, політичну соціалізацію членів партії. У деяких випадках релігійний фактор виступає стримуючим чинником демократизації, проте в інших — навпаки, сприяє формуванню партій, орієнтованих на соціальну справедливість, мир і національну єдність.

Таким чином, релігійний критерій є важливою змінною у порівняльних дослідженнях політичних партій, особливо в контексті вивчення взаємодії між релігією та політикою в трансформаційних суспільствах. Його аналіз дозволяє краще зрозуміти структуру партійної ідентичності, її електоральну базу та потенціал впливу на політичний процес.

Інституціоналізація партій — це не лише формальна стабільність, але й наявність структур, процедур і культур, що включають гендерну інклюзію. Тому для аналізу інституціоналізації партій у компаративних дослідженнях варто також враховувати такі підкритерії: внутрішньопартійні процедури висування жінок (кількість, порядок); наявність офіційних жіночих секцій або активісток; законодавчі або партійні квоти; комунікаційні механізми, що підтримують гендерну рівність та ін. В останнє десятиріччя доволі часто у компаративних дослідженнях використовують саме цей підкритерій інституціоналізації партій. Так, наприклад, у порівняльному дослідженні Л. Пелке на основі даних по 108 країнах (1946–2010 рр.) було доведено, що рівень інституціоналізації партії в авторитарних режимах - сильніший предиктор гендерної рівності, ніж тип авторитаризму [30]. Автором було зроблено висновок, що саме інституційно спроможні партії мають більше ресурсів і стимулів для включення жінок у політичні процеси [30]. У роботах Е. Б'ярнегард і П. Зеттерберг на підставі емпіричних даних даних International IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance), що охоплюють 176 партій у 64 країнах, було проаналізовано, як партійні організації жінок сприяють змінам у внутрішніх процедурах партії (висунення кандидаток, пріоритет у порядку списків тощо). Автори довели, що такі структури є складником рівня інституціоналізації політичної сили, спрямованого на гендерний баланс [12]. У роботі М. Коул було досліджено, як формалізовані процедури відбору кандидатів (інституціональні практики) впливають на представництво жінок у парламентських партіях. На думку автора роботи, більш структурована і формалізована внутрішня кадрова політика забезпечує кращі шанси жінок бути обраними [17].

Таким чином, гендерний критерій у контексті інституціоналізації дозволяє оцінити не лише організаційну стабільність, а й здатність партії бути відкритою, інклюзивною та відповідальною перед суспільством. Увімкнення цього виміру підвищує якість порівняльного аналізу та додає евристичного потенціалу до інституційної змінної.

Особливої уваги заслуговує доповнення базових критеріїв етнонаціональним виміром інституціоналізації політичної партії. У сучасних багатонаціональних державах етнонаціональна складова є важливим чинником у формуванні партійних програм і стратегії політичної мобілізації. Нещодавно у науковому співтоваристві була представлена база даних EPAC (Ethnonationalism in Party Competition), створена на основі експертного опитування під керівництвом дослідниць Е. Шезік та К. Цубер. Цей ресурс дозволяє порівнювати політичні партії за їх позицією щодо етнонаціональних питань та їх ідеологічного розміщення на шкалі «ліві – праві» [38]. EPAC охоплює 141 партію з 16 країн Центральної та Східної Європи та 69 партій із 6 західноєвропейських країн, включаючи держави з історично складними етнонаціональними відносинами, такі як Україна. Завдяки EPAC стало можливим визначати не лише ступінь етнонаціональної мобілізації в політичній боротьбі, але й виявляти взаємозалежність між позицією партії щодо самовизначення етнічних груп і її соціально-економічними орієнтирами [38].

Американський вчений Д. Познер у монографії присвяченій інститутам і етнічним проблемам в державах Африки пояснює, чому в багатонаціональних системах етнічна ідентичність стає політично вибірковою залежно від структур інституцій, що стимулюють ширший або локальний етнічний партикуляризм. Він аналізує, як формальні інститути визначають етнічні розколини, що домінують у політиці: у періоди однопартійних режимів політична мобілізація опирається на племінну ідентичність, тоді як у багатопартійних системах вирізняється етнонаціональна мобілізація на рівні мовних груп [32].

Л. Цедерман з колегами у своєму дослідженні демонструють, що горизонтальні нерівності – коли етнічні групи не мають поділу влади – посилюють ймовірність етнонаціональних заворушень, а отже, що партії активніше конструюють етнічні агентства та політичні програми, враховуючи ці ризики [18].

У Європі, дослідниця Р. Дансиг'є наголошує, що ліві партії, які формалізують свою позицію щодо етнічних меншин, отримують вищий рівень дескриптивного представництва (наприклад, мусульман) – відмінність між «електором» та «елітою» стає очевидною лише в межах інституціоналізованих

механізмів [19].

П. Мітчелл із співавторами у кейсових дослідженнях по Північній Ірландії показують, що в етнічних двопартійних системах процес *ethnic outbidding* посилюється в системах з низьким рівнем інституціоналізації, тоді як у більш інституціоналізованих контекстах партії набувають стабільних процедур поміркованого етнічного представництва [28]. П. Мітчелл демонструє, що у Північній Ірландії етнічне суперництво між партіями не завжди приводить до радикалізації, а може трансформуватися в прагматичний «*ethnic tribune*» підхід — поєднання етнічної репрезентації та участі в інститутах влади. Ці роботи є важливими для розуміння, як рівень інституціоналізації впливає на динаміку етнічного партійного конкурсу [28].

Швейцарський дослідник Д. Бохслер, у своєму емпіричному аналізі спирається на булеву алгебру (csQCA) та новий міжнаціональний набір даних з 19 посткомуністичних демократій у Європі, що нараховує 123 етнічні меншини [13].

Таким чином, застосування етнонаціонального критерію дозволяє компаративістам:

- аналізувати не лише стратегію політичної мобілізації, але й здатність партії структурувати свої органи, процедури і політичні бази відповідно до поліетнічного середовища;
- структурувати порівняння не просто за критеріями «стабільності–транзакційності», але й за механізмами етнічної репрезентації, інтеграції меншин та соціальної адаптивності;
- комплексно аналізувати роль ідентичності у партійній політиці,;
- краще розуміти ризики та виклики для стабільності політичних режимів у багатонаціональних державах.

Висновки. Таким чином, однією із ключових у дослідженнях політичних партій змінних є інституціоналізація, яка дозволяє оцінити рівень її структурованості, організованості та правової оформленості, визначити можливості її фактичного впливу на політичну систему, проаналізувати функціональні можливості в процесі прийняття рішень в державі, виявити механізми, які сприяють або стримують їх розвиток у національних контекстах. Розгляд інституціоналізації в контексті функціонального та статусного оновлення партій дозволяє виокремити її як потужний аналітичний інструмент у межах порівняльної політології, який дозволяє адаптувати його до нових реалій, що постають перед партіями в умовах глобалізованого світу та зростання політичної турбулентності.

Інституціоналізація політичних партій — це не статичний стан, а динамічний процес, тісно пов'язаний з еволюцією політичної системи загалом і є одним із ключових показників рівня її стабільності та ефективності в будь-якому режимному середовищі. Водночас у сучасних умовах цей інститут зазнає трансформацій у відповідь на нові політичні виклики, зокрема глобалізацію, цифровізацію та зміни у виборчій поведінці громадян. Тому компаративний аналіз партій безперечно важливий для подальших емпіричних досліджень, які будуть направлені на виявлення загальних закономірностей та національних особливостей цього інституту та розробці ефективних механізмів партійного регулювання та покращенню політичного управління у державах, для уточнення класифікацій та виявлення особливостей і наслідків варіацій процесу інституціоналізації у порівняльній перспективі.

Запропоновані критерії (нормативно-правовий, структурно-організаційний, функціональний, фінансовий, ідеологічний, комунікативний, етнонаціональний тощо), підкритерії та індикатори інституціоналізації партії, можуть слугувати універсальними показниками, які дозволяють аналізувати функціонування політичних партій у різних типах режимів — від ліберальних демократій до авторитарних і гібридів та робити якісні компаративні дослідження.

На завершення, слід зазначити, що сучасна політична наука має прагнути до розширення традиційних підходів до вивчення інституціоналізації, інтегруючи нові критерії, що відображають багатовимірність сучасних політичних процесів і деформацію сучасних політичних акторів.

Бібліографічний список:

1. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 3(53). С.31–45.

2. Лешаніч М. Особливості процесу інституціоналізації політичних партій та партійної системи України в умовах демократичного транзиту : дис. ... канд. політ. н. Львів, 2020. 337 с. Івано Франківський нац. ун-т імені Івана Франка.

3. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 листопада 2011 р. К.: ППІЕНД, 2012. С. 46–64 с.*

4. Палінчак М., Остапеч Ю., Лешаніч М. Особливості процесу інституціоналізації політичних партій і

партійної системи України в умовах демократичного транзиту: монографія. Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”. 2021. 240 с.

5 Песоцька К.О. Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С. 59–65.

6 Стойко О. Децентралізація як виклик для партійної системи України. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 158–163.

7 Чальцева О.М. Інституціоналізація політичної партії як актора публічного управління. *Політикус*. №5. 2023. С.103-108.

8 Чальцева О. М. Інститут політичної партії як предмет вивчення в компаративних дослідженнях. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, №10. 2023. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-08>

9 Шаповалов О. Правова інституціоналізація та конституційно-правове регулювання організації і діяльності політичних партій у ФРН. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. К., 2004. № 5. С. 213-218.

10 Aragón, P., Volkovich, Y., Laniado, D., Kaltenbrunner, A. When a movement becomes a party: The 2015 Barcelona City Council election. 2015. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1507.08599>

11 Casal Bértoa, F., and I. Van Biezen.. “Party Regulation and Party Politics in Post-Communist Europe.” *East European Politics* 2014. 30 (3): 295–314. URL: <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.938738>

12 Bjarnegård E., Zetterberg P. Removing Quotas, Maintaining Representation: Overcoming Gender Inequalities in Political Party Recruitment. *Representation*. 2011. Vol. 47, № 2. P. 187–199.

13 Bochsler D. When Two of the Same Are Needed: A Multilevel Model of Intragroup Ethnic Party Competition. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2012. 18(2), 216–241.

14 Bourne A. K. From Militant Democracy to Normal Politics? How European Democracies Respond to Populist Parties. *European Constitutional Law Review*. 2022. 18(3):488-510.

15 Capoccia G. Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar European Democracies. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2005. 352 с.

16 Casal Bértoa A., Bourne A. K. (Mapping “Militant Democracy”: Variation in Party Ban Practices in European Democracies (1945 2015). *European Constitutional Law Review*. 2017. №13. P. 221–244.

17 Caul M. Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*. 1999. 5(1). 79–98.

18 Cederman L. E., Gleditsch K. S., Weidmann N. B. Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison. *American Political Science Review*. 2011. Vol. 105, No 3. P. 478–495.

19 Dancygier R. M. The Left and Minority Representation: The Labour Party, Muslim Candidates, and Inclusion Tradeoffs. *Comparative Politics*. 2013. Vol. 46, No 1. P. 1–21. DOI:10.5129

20 Gandhi J., Przeworski A. Authoritarian institutions and survival of autocrats. *Comparative political studies*. Thousand Oaks. CA.. 2007. Vol. 40, N 11. P. 1279–1301.

21 Golosov, G. V. Party System Format and the Longevity of Party Systems: An Empirical Examination. *Comparative Sociology*, 2014, 13(6), 727-747.

22 Huntington S. Political Development and Political Decay. *World Politics*. 1965. Vol. 17. No 3. P. 386-430

23 Katz R. S., Mair P. Democracy and the Cartelization of Political Parties. Oxford University Press. 2018. VIII, 256 с. (Origins of Modern Democracy).

24 Kim W. Measuring party system institutionalization in democracies. *Party Politics*, 2023. 31(1), 3-14.

25 Kuzio T. Democratic breakthroughs and revolutions in five Postcommunist countries: Comparative perspectives on the fourth wave. *Demokratizatsiya*. Washington. D C. 2008. Vol. 16. N 1. P. 97–109

26 Mainwaring S., Torcal M. Party system institutionalization and party system theory after the third wave of democratization. *Handbook of Party Politics*, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage. 2006. P. 204–227.

27 McFaul M. The orange revolution in a comparative perspective. *Revolution in orange: The origins of Ukraine’s democratic breakthrough*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace. 2006. P. 165–197.

28 Mitchell P., Evans G., O’Leary B. Extremist outbidding in ethnic party systems is not inevitable: tribune parties in Northern Ireland. *Political Studies*. 2009. Vol. 57, No 2. P. 397–421.

29 Panebianco A. Political Parties: Organization and Power. Cambridge: Cambridge University Press. 1988. 318 p.

30 Pelke L. Party institutionalization, authoritarian regime types and women’s political equality. *Contemporary Politics*. 2021. 27(4). 461–486.

31 Piñeiro Rodríguez, R. Rosenblatt F. Stability and incorporation: Toward a new concept of party system institutionalization. *Party Politics*. 2018. 26(2), 249-260.

32 Posner D. N. Institutions and Ethnic Politics in Africa. Cambridge : Cambridge University Press. 2005. 337 с.

33 Randall V., Svasand L. Party institutionalization in new democracies. *Party Politics*. 2002. Vol. 8. No1. P. 5–29.

34 Sartori G. Concept Misinformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*. Vol. 64. No 4. 1970. P. 1033-1053.

35 Schonfeld W. R. Political Parties: The Functional Approach and the Structural Alternative. *Comparative Politics*, 1983. 15(4).477–499. <https://doi.org/10.2307/421854>

36 Selznick Ph. Foundations of the Theory of Organization. *American Sociological Review*. 1948. No 13 (1). P. 25-35.

37 Selznick Ph. Institutionalism «old» and «new». *Administrative Science Journal*. 1996. No 41 (2). P. 270-278.

38 Szöcsik E., Zuber C. I. EPAC – a new dataset on ethnonationalism in party competition in 22 European democracies. *Party Politics*. 2012. 21(1), 153-160. <https://doi.org/10.1177/1354068812462927> (Original work published 2015)

39 Tepe S. Religious parties and democracy: A comparative assessment of Israel and Turkey. *Democratization*. 2005. 12(3). 283–307.

40 Zulianello M. Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. *Government and Opposition*. 2020. 55(2):327-347.

References:

1. Bevz T. (2011). Instytutstionalizatsiia politychnykh partii yak protses. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. No 3(53). S.31– 45.

2 Leshanich M. Osoblyvosti protsesu instytutstionalizatsii politychnykh partii ta partiinoi systemy Ukrainy v umovakh demokratychnoho tranzytu : dys. ... kand. polit. n. Lviv, 2020. 337 s. Ivano Frankivskyi nats. un t imeni Ivana Franka.

3 Meleshevych A. (2012). Problemy instytutstionalizatsii ta perspektyvy rozvytku partiinoi systemy Ukrainy. *Partiina systema suchasnoi Ukrainy: evoliutsiia, tendentsii ta perspektyvy rozvytku: Materialy mizhnarodnoi nukovoprkytchnoi konferentsii. 24-25 lystopada 2011 r. K.: IPIEND*. S. 46-64. 558 s.

4 Palinchak M., Ostapets Yu., Leshanych M. (2021). Osoblyvosti protsesu instytutstionalizatsii politychnykh partii i partiinoi systemy Ukrainy v umovakh demokratychnoho tranzytu: monohrafiia. Uzhhorod: Polihraftsentr “Lira”,. 240 s.

5 Pesotska K. (2019). Konstytutsionalizatsiia politychnykh partii: dosvid Nimechchyny ta Ukrainy. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Tom 4. C. 59–65.

6 Stoiko O. M. (2018) Detsentralizatsiia yak vykyk dlia partiinoi systemy Ukrainy. *Studia politologica Ucraino Polona*. № 8. S.158-164.

7 Chaltseva O. (2023). Instytutstionalizatsiia politychnoi partii yak aktora publichnoho upravlinnia. *Politykus*. №5. S.103-108. URL: http://politicus.od.ua/5_2023/16.pdf

8 Chaltseva O. (2023). Partii yak predmet vyvchennia v kompartyvnykh doslidzhenniakh. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia. pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2023. № 10. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-08>

9 Shapovalov O. (2004). Pravova instytutstionalizatsiia ta konstytutsiino-pravove rehuliuвання orhanizatsii i diialnosti politychnykh partii u FRN. Suchasna ukrainska polityka. *Polityky i politolohy pro nei*. K.. Vyp. 5. S. 213-218.

10 Aragón, P., Volkovich, Y., Laniado, D., Kaltenbrunner, A. (2015). When a movement becomes a party: The 2015 Barcelona City Council election. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1507.08599>

11 Casal Bértoa, F., and I. Van Biezen. (2014). “Party Regulation and Party Politics in Post-Communist Europe.” *East European Politics*. 30 (3): 295–314. URL: <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.938738>

12 Bjarnegård E., Zetterberg P. (2011). Removing Quotas, Maintaining Representation: Overcoming Gender Inequalities in Political Party Recruitment. *Representation*. Vol. 47, № 2.P. 187–199.

13 Bochsler D. (2012). When Two of the Same Are Needed: A Multilevel Model of Intragroup Ethnic Party Competition. *Nationalism and Ethnic Politics*. 18(2), 216–241.

14 Bourne A. K. (2022). From Militant Democracy to Normal Politics? How European Democracies Respond to Populist Parties. *European Constitutional Law Review*. 18(3):488-510.

15 Capoccia G. (2005). Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar European Democracies. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 352 c.

16 Casal Bértoa A., Bourne A. K. (2017). Mapping “Militant Democracy”: Variation in Party Ban Practices in European Democracies (1945 2015). *European Constitutional Law Review*. №13. P. 221–244.

17 Caul M. (1999). Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*. 5(1). 79-98.

18 Cederman L. E., Gleditsch K. S., Weidmann N. B. (2011). Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison. *American Political Science Review*. Vol. 105, No 3. P. 478–495.

19 Dancygier R. M. (2013). The Left and Minority Representation: The Labour Party, Muslim Candidates, and Inclusion Tradeoffs. *Comparative Politics*. Vol. 46, No 1. P. 1–21. DOI:10.5129

20 Gandhi J., Przeworski A. (2007). Authoritarian institutions and survival of autocrats. *Comparative political studies*. Thousand Oaks. CA. Vol. 40, N 11. P. 1279–1301.

21 Golosov, G. V. (2014). Party System Format and the Longevity of Party Systems: An Empirical Examination.

Comparative Sociology, 13(6), 727-747.

22 Huntington S. (1965). Political Development and Political Decay. *World Politics*. Vol. 17. No 3. P. 386-430

23 Katz R. S., Mair P. (2018). Democracy and the Cartelization of Political Parties. Oxford University Press. VIII, 256 c. (Origins of Modern Democracy).

24 Kim W. (2023). Measuring party system institutionalization in democracies. *Party Politics*. 31(1), 3-14.

25 Kuzio T. (2008). Democratic breakthroughs and revolutions in five Postcommunist countries: Comparative perspectives on the fourth wave. *Demokratizatsiya*. Washington. D C. Vol. 16. N 1. P. 97-109

26 Mainwaring S., Torcal M. (2006). Party system institutionalization and party system theory after the third wave of democratization. *Handbook of Party Politics*, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage. P. 204-227.

27 McFaul M. (2006). The orange revolution in a comparative perspective. *Revolution in orange: The origins of Ukraine's democratic breakthrough*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace. P. 165-197.

28 Mitchell P., Evans G., O'Leary B. (2009). Extremist outbidding in ethnic party systems is not inevitable: tribune parties in Northern Ireland. *Political Studies*. Vol. 57, No 2. P. 397-421.

29 Panebianco A. (1988). Political Parties: Organization and Power. Cambridge: Cambridge University Press. 318 p.

30 Pelke L. (2021). Party institutionalization, authoritarian regime types and women's political equality. *Contemporary Politics*. 27(4). 461-486.

31 Piñeiro Rodríguez, R. Rosenblatt F. (2018). Stability and incorporation: Toward a new concept of party system institutionalization. *Party Politics*. 26(2), 249-260.

32 Posner D. N. (2005). Institutions and Ethnic Politics in Africa. Cambridge : Cambridge University Press. 337 c.

33 Randall V., Svasand L. (2002). Party institutionalization in new democracies. *Party Politics*. Vol. 8. No1.P. 5-29.

34 Sartori G. (1970). Concept Misinformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*. Vol. 64. No 4. P. 1033-1053.

35 Schonfeld W. R. (1983). Political Parties: The Functional Approach and the Structural Alternative. *Comparative Politics*. 15(4).477-499. <https://doi.org/10.2307/421854>

36 Selznick Ph. (1948). Foundations of the Theory of Organization. *American Sociological Review*. No 13 (1). P. 25-35.

37 Selznick Ph. (1996). Institutionalism «old» and «new». *Administrative Science Journal*. No 41 (2). P. 270-278.

38 Szöcsik E., Zuber C. I. (2012). EPAC – a new dataset on ethnonationalism in party competition in 22 European democracies. *Party Politics*. 21(1), 153-160. <https://doi.org/10.1177/1354068812462927> (Original work published 2015)

39 Tepe S. (2005). Religious parties and democracy: A comparative assessment of Israel and Turkey. *Democratization*. 12(3). 283-307.

40 Zulianello M. (2020). Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. *Government and Opposition*. 55(2):327-347.

Chaltseva O. Operationalization of the institutionalization of political parties in modern comparative studies

The institution of a political party is a fundamental element of the political system of almost every country in the world, regardless of the political regime or the nature of power relations in the country. In political systems, parties play an important role in legitimizing political power, articulating interests, mobilizing voters, and reproducing the political elite. At the same time, the efficiency, stability and long-term viability of political parties are largely determined by the degree of their institutionalization. That is why this article attempts to understand the institutionalization of a political party as a key variable in comparative studies. The institutionalization of political parties is seen as a complex, multidimensional process that encompasses not only the formal consolidation of the party's organizational structure, but also the effectiveness of its functions, the ability to adapt to a dynamic political environment, and legitimacy in the eyes of society. This approach allows not only to assess the depth of political rooting of a party, but also to analyze its role as a stabilizing or destructive factor in the political system. The article argues that institutionalization can be viewed as a variable that acts both as a dependent (determined by political, social and institutional conditions) and independent (affecting political stability, voting behavior, legitimacy of the political regime, etc.) The study pays special attention to the characterization of the system of criteria and sub-criteria for the institutionalization of political parties, which can be used in a comparative analysis of both democratic and authoritarian political systems. These criteria include: regulatory and legal (compliance of the party's activities with the legislative field), structural and

organizational (availability of a clear internal structure, decision-making procedures), functional (effectiveness of representative, mobilization and control functions), financial (transparency of funding sources, compliance with legal requirements), ideological (stability of ideological identity, availability of program documents). In addition, it is proposed to take into account additional criteria, including communication (interaction with voters and the media) and ethno-national (policy towards national minorities, participation in regional politics), religious, gender, etc.

Keywords: *democracy, state, legislation, political institution, institutionalization, constitutionalization, party system, political party, political regime, political system, public actors.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.2

УДК 316.77+324, 328, 329, 659 (477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1125-647X>**Наумкіна С. М., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0630>**Проноза І. І., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського**

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСАЛТИНГ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ НАПРЯМКИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена комплексному аналізу політичного консалтингу в Україні, що функціонує в умовах безпрецедентних викликів повномасштабної війни та динамічних суспільних трансформацій. Досліджено еволюцію цієї сфери з початку 90-х років до сьогодення, висвітлено ключові етапи її становлення та адаптації до змін політичного ландшафту та медіа середовища. Особливу увагу приділено сучасному стану політичного консалтингу, окреслено його основні напрямки діяльності в умовах воєнного часу, включаючи стратегічні та антикризові комунікації, GR та міжнародне лобіювання, Digital-консалтинг, аналітичну підтримку та роботу з цільовими аудиторіями. Центральним елементом аналізу є вплив ключових суспільних настроїв, зафіксованих провідними українськими соціологічними центрами (КМІС, Соціологічна група «Рейтинг», Центр Разумкова, SOCIS, Фонд «Демократичні ініціативи») протягом 2022-2025 років (зокрема, висока довіра до ЗСУ та волонтерів, коливання довіри до влади, віра в перемогу, запит на справедливість, занепокоєність корупцією), на формування та реалізацію політичних стратегій та комунікацій. Розкрито важливу роль політичних експертів та аналітиків (як-от Володимир Фесенко, Віталій Бала, Кость Бондаренко, Олег Саакян, Микола Давидюк) як інтерпретаторів соціологічних даних та контексту політичних процесів. Систематизовано головні виклики та проблеми, з якими стикається галузь в Україні (відсутність регулювання, етичні дилеми, специфіка роботи під час війни, інформаційна війна, фінансові обмеження, брак кадрів). Визначено ключові перспективи та напрямки подальшого розвитку та удосконалення політичного консалтингу, включаючи необхідність законодавчого врегулювання, посилення етичних стандартів, розвиток аналітичної бази, спеціалізації, впровадження технологічних інновацій та адаптацію до потреб післявоєнної відбудови. Підкреслюється важливість прозорості та професіоналізму політичних консультантів для сприяння демократичним процесам та ефективній взаємодії влади та суспільства у складний період української історії.

Ключові слова: політичний консалтинг, держава, влада, політичний процес, війна, суспільні настрої, інформаційно-маніпулятивний вплив, політичні маніпуляції, громадська думка, політичні експерти, перспективи розвитку, політична свідомість, політичні комунікації, відбудова, демократія.

Вступ. У сучасному демократичному суспільстві політика стає все більш складною та технологічною. Успіх політичних партій, кандидатів, громадських організацій та органів влади значною мірою залежить від ефективності їхньої комунікації з виборцями та суспільством, здатності формувати та реалізовувати релевантну політику, а також від уміння орієнтуватися у складних політичних процесах. Саме тут на перший план виходить політичний консалтинг.

Мета політичного консалтингу – допомогти клієнту досягти поставлених політичних цілей, будь то перемога на виборах, просування законодавчих ініціатив, формування позитивного іміджу чи ефективна взаємодія з цільовими аудиторіями.

В Україні, з її високим рівнем політичної турбулентності, роль політичного консалтингу є особливо значущою. Він виступає як інструмент професіоналізації політичної діяльності, сприяє

підвищенню якості політичних кампаній та комунікацій, а також впливає на формування політичної культури.

Становлення політичного консалтингу в Україні тісно пов'язане з початком 90-х років ХХ століття. На цьому етапі політичний консалтинг був переважно імпровізованим та базувався на досвіді окремих фахівців, які часто орієнтувалися на західні зразки, але без глибокого розуміння українських реалій. Перші виборчі кампанії часто супроводжувалися хаотичними підходами, браком системності та використанням простих пропагандистських методів. З середини 90-х років та на початку 2000-х років відбувається поступова інституціоналізація політичного консалтингу. З'являються перші консалтингові фірми, які починають надавати більш структуровані послуги. Активізується співпраця з іноземними консультантами, що сприяє запозиченню нових технологій та підходів. Проведення загальнонаціональних та місцевих виборів стимулює попит на професійні консалтингові послуги. У цей період формуються основні напрямки діяльності, такі як іміджмейкінг, робота з виборцями, медіа-планування.

Політичний консалтинг стає більш комплексним, включаючи глибинні соціологічні дослідження, стратегічні комунікації та антикризове реагування.

Важливим етапом стало створення професійних об'єднань, таких як Асоціація політичних консультантів України, які мають на меті сприяти розвитку галузі, встановленню етичних стандартів та підвищенню професійного рівня консультантів. Незважаючи на ці кроки, сфера все ще стикалася з проблемами відсутності чіткого правового регулювання та єдиних стандартів діяльності.

Метою статті є комплексне визначення сучасного стану та напрямків політичного консалтингу в Україні, виявлення ключових викликів, спричинених воєнним часом та суспільними змінами, а також визначення перспектив подальшого розвитку та удосконалення цієї сфери.

Для досягнення поставленої мети було визначено наступні дослідницькі задачі:

1. Окреслити основні етапи становлення та еволюції політичного консалтингу в Україні.
2. Визначити та охарактеризувати ключові напрямки діяльності політичних консультантів у сучасних українських реаліях.
3. Проаналізувати вплив повномасштабної війни та основних суспільних настроїв 2022-2025 років (за даними соціологічних досліджень) на практику політичного консалтингу.
4. Виявити головні виклики та проблеми, з якими стикається сфера політичного консалтингу в Україні.
5. Оцінити перспективи та окреслити напрямки для подальшого розвитку та професіоналізації політичного консалтингу в Україні.

Методи дослідження. У процесі написання статті було використано метод теоретичного аналізу та синтезу наявної інформації. Здійснено аналіз публікацій, наукових статей, аналітичних звітів, матеріалів соціологічних досліджень та експертних оцінок, що стосуються політичного консалтингу в Україні, його історії, сучасного стану та впливу суспільно-політичних процесів. Застосовано системний підхід для структурування матеріалу та виявлення взаємозв'язків між розвитком консалтингу, політичним контекстом та суспільними настроями. Використано також елементи порівняльного аналізу при розгляді етапів розвитку та окремих напрямків діяльності. Інформація про суспільні настрої базується на узагальнених даних з відкритих джерел, що посиляються на результати досліджень провідних українських соціологічних центрів за вказаний період.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день ринок політичного консалтингу в Україні є сформованим, хоча й продовжує розвиватися та адаптуватися до нових реалій. На ньому представлені як великі міжнародні компанії, так і численні вітчизняні фірми та незалежні консультанти.

Політичні консультанти – це фахівці, які володіють глибокими знаннями у сферах політології, соціології, психології, маркетингу, комунікацій та права. Вони надають своїм клієнтам широкий спектр послуг, що охоплюють стратегічне планування, проведення досліджень, розробку меседжів, організацію кампаній, медіа-тренінги, кризові комунікації та багато іншого [1]. Основними напрямками діяльності українських політичних консультантів є:

- стратегічне планування та розробка кампаній: Цей напрямок включає аналіз політичної ситуації, визначення цільових аудиторій, формулювання ключових меседжів, розробку загальної стратегії кампанії (виборчої чи комунікаційної) та плану її реалізації;

- соціологічні та маркетингові дослідження: Проведення опитувань громадської думки, фокус-груп, глибинних інтерв'ю для вивчення настроїв виборців, оцінки рейтингів, тестування меседжів та визначення ефективності комунікаційних каналів;

– медіа-консалтинг та робота з інформаційним простором: Розробка медіа-стратегії, підготовка прес-релізів, організація прес-конференцій, медіа-тренінги для політиків, моніторинг ЗМІ, робота в соціальних мережах та управління онлайн-репутацією;

– іміджмейкінг та персональний брендинг: Формування та корекція публічного іміджу політичного діяча, розробка стилю, підготовка до публічних виступів, створення особистого бренду;

– GR (Government Relations) та лобіювання: Взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою просування інтересів клієнта, вплив на процес прийняття рішень, моніторинг законодавства;

– антикризові комунікації: Розробка стратегії реагування на кризові ситуації, управління репутаційними ризиками, мінімізація негативних наслідків для клієнта;

– організаційний консалтинг: Допомога у створенні та розвитку політичних партій та громадських організацій, розбудова партійної структури, навчання активістів;

– правовий супровід: Консультації з питань виборчого законодавства, юридичний супровід кампаній, представництво інтересів клієнта в судах [2].

Замовниками послуг політичного консалтингу в Україні є політичні партії, окремі кандидати на виборні посади, народні депутати, органи державної влади та місцевого самоврядування, а також громадські організації та бізнес-структури, які прагнуть впливати на політичні процеси.

Незважаючи на розвиток, сфера політичного консалтингу в Україні стикається з низкою серйозних викликів та проблем: відсутність комплексного правового регулювання, що створює можливості для зловживань, відсутності прозорості та відповідальності; низький рівень довіри до політичних інститутів та політиків, у першу чергу через те, що діяльність консультантів асоціюється з «брудними» технологіями та маніпуляціями; етичні дилеми та відсутність єдиних етичних стандартів, що призводить до ситуацій, коли консультанти можуть використовувати методи, що суперечать принципам чесної конкуренції та суспільної моралі; непрозорість фінансування політичної діяльності, яка ускладнює роботу сумлінних консалтингових компаній та створює нерівні умови на ринку; нестабільність політичної ситуації, що створює непередбачуваність на ринку консалтингових послуг; брак кваліфікованих кадрів, які володіють як теоретичними знаннями, так і практичними навичками, та освітніх програм тощо [3; 4]. Перед політичним консалтингом виникли нові, безпрецедентні виклики. Необхідність адаптації комунікаційних стратегій до умов війни, робота з травмованим суспільством, протидія російській пропаганді та дезінформації вимагають від консультантів нових підходів та інструментів. Змінилися пріоритети, знизився попит на традиційні передвиборчі послуги, натомість зросла потреба у стратегічних комунікаціях, GR, роботі з міжнародною аудиторією. Війна суттєво змінила ландшафт політичного консалтингу в Україні. Виборчі процеси зупинені, і фокус змістився з електоральних кампаній на інші аспекти політичної діяльності. Основними напрямками роботи політичних консультантів в умовах війни стали: стратегічні комунікації для державних органів та політиків; GR та міжнародне лобіювання (активна робота з іноземними урядами, парламентами та міжнародними організаціями для забезпечення військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні, а також для просування санкцій проти агресора); антикризові комунікації та управління репутацією (робота з інформаційними викликами, пов'язаними з війною, управління комунікаціями під час обстрілів, надзвичайних ситуацій, а також формування позитивного іміджу України на світовій арені); робота з внутрішньо переміщеними особами та ветеранами; вивчення суспільних настроїв в умовах війни, аналіз впливу військових дій на різні регіони та соціальні групи, прогнозування політичних тенденцій у пост-воєнний період [5].

Війна вимагає від політичних консультантів високої адаптивності, глибокого розуміння поточної ситуації та здатності працювати в умовах невизначеності та постійного стресу. Зросла роль цифрових технологій, зокрема соціальних мереж, як основного каналу комунікації.

Незважаючи на поточні виклики, політичний консалтинг в Україні має значні перспективи для подальшого розвитку та удосконалення. Ключовими напрямками для зростання є:

– законодавче врегулювання діяльності;

– розробка та дотримання єдиних етичних стандартів;

– розвиток освітніх програм;

– Підвищення прозорості фінансування політичної діяльності, впровадження ефективних механізмів контролю за фінансуванням політичних партій та виборчих кампаній зменшить можливості для «тіньового» консалтингу та сприятиме здоровій конкуренції на ринку;

– інновації та цифрові технології, активне впровадження яких (таргетованих комунікацій,

онлайн-моніторингу та взаємодії з виборцями) відкриває нові можливості для підвищення ефективності консалтингових послуг.

- спеціалізація консультантів;
- розвиток регіонального консалтингу;
- посилення ролі аналітичних центрів [6].

Після перемоги у війні перед політичним консалтингом постануть нові завдання, пов'язані з процесами відбудови країни, реінтеграції тимчасово окупованих територій, проведенням реформ та відновленням політичного життя. Якісний політичний консалтинг буде відігравати важливу роль у цих процесах, сприяючи формуванню суспільного консенсусу, ефективній комунікації між владою та громадянами, а також побудові сильної та демократичної Української держави.

Майбутнє політичного консалтингу в Україні, як і у світі, нерозривно пов'язане з технологічним прогресом та змінами у суспільних комунікаціях [Див., напр.: 7]. Серед ключових інновацій та тенденцій, які визначатимуть розвиток галузі, можна виділити: поглиблене використання даних та аналітики (збір, аналіз та інтерпретація великих масивів даних про виборців, їхні вподобання та поведінку дозволить більш точно сегментувати аудиторії та персоналізувати комунікаційні меседжі); штучний інтелект у політичних кампаніях (використання AI для аналізу текстів, створення контенту, автоматизації комунікацій та прогнозування результатів); значення соціальних мереж та інфлюенсерів (соціальні медіа залишатимуться ключовим каналом комунікації, а робота з лідерами думок та мікроблогерами стане ще більш важливою); відеоконтент та візуалізація (зростання популярності відеоформату вимагатиме від консультантів вміння створювати якісний та захопливий відеоконтент для політичних цілей); використання мікротаргетингу (здатність доносити максимально релевантні повідомлення до невеликих груп виборців на основі їхніх інтересів та характеристик); інтерактивні формати та гейміфікація (залучення виборців через інтерактивні платформи, онлайн-ігри та інші нетрадиційні формати); кібербезпека та захист від дезінформації; екологічний та соціальний вимір тощо [8].

Українські політичні консультанти вже зараз активно впроваджують багато з цих інновацій, адаптуючи їх до місцевих умов. У пост-воєнний період цей процес, ймовірно, прискориться, оскільки відбудова країни та інтеграція до європейських структур вимагатимуть використання найсучасніших підходів у всіх сферах, включаючи політику.

Висновки. Політичний консалтинг в Україні пройшов значний шлях розвитку, перетворившись з імпровізованої діяльності на важливий елемент політичного процесу. Сучасний український ринок політичного консалтингу є динамічним та багатограним, охоплюючи широкий спектр послуг. Однак, сфера стикається з серйозними викликами, зокрема відсутністю комплексного законодавчого та етичного регулювання, впливом «тіньового» фінансування та специфікою роботи в умовах війни.

Незважаючи на ці труднощі, перспективи розвитку політичного консалтингу в Україні є значними. Подальша професіоналізація галузі, впровадження прозорих правил гри, розвиток освіти та активне використання інноваційних технологій дозволять українським політичним консультантам відігравати ще більш конструктивну роль у формуванні якісної публічної політики, підвищенні рівня політичної культури та побудові сильної та демократичної України. Успішне подолання викликів воєнного часу та адаптація до нових реалій стануть ключовими факторами для подальшого зростання та розвитку цієї важливої сфери.

Для забезпечення сталого та етичного розвитку політичного консалтингу в Україні необхідні спільні зусилля всіх зацікавлених сторін: держави, професійних асоціацій, освітніх установ та самих політичних консультантів. Лише через співпрацю та постійне самовдосконалення можна досягти того, щоб політичний консалтинг став ефективним інструментом розвитку демократії та сприянню позитивним змінам у суспільстві.

Бібліографічний список:

1. Квітка К. Політичні консультанти — політичні актори. *ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2009. Вип. 44. С. 135 - 144
2. Сутність політичного консультування, його напрями і задачі. URL: <https://studies.in.ua/polit-men-shpora/2589-sutnst-poltichnogo-konsultuvannya-yogo-napryami-zadach.html>
3. Дзюбенко Ю. М. Зовнішнє та внутрішнє політичне консультування: переваги та недоліки. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 63. С. 73-81
4. Дзюбенко Ю. М. Політичне консультування в Україні: особливості та перспективи. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 199-205.
5. Вплив війни на соціально-економічні системи: безпековий аспект: колективна монографія / за заг. ред.

д.е.н., проф. М.І. Копитко., д.ю.н., проф. З.Р. Кісіль. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 394 с.

6. Критерії ефективності процесу політичного консультування. URL: https://studies.in.ua/politichn_tehnologyi/2723-kriteriyi-efektivnost-procesu-politichnogo-konsultuvannya.html

7. Науменко О. М. Застосування технологій політичного маркетингу в Україні (на прикладі виборчих кампаній). *Politicus*. 2022 № 5. С. 48-52.

8. Гапоненко В., Іванова Н. Сучасні особливості політичного консалтингу: зарубіжний і вітчизняний досвід. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін*. 2022. 22(31), с. 84-91.

References:

1. Kvitka K. (2009). Politychni konsul'tanty — politychni aktyory. *IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny*. Vyp. 44. S. 135 - 144

2. Sutnist' politychnoho konsul'tuvannya, yoho napryamy i zadachi. URL: <https://studies.in.ua/polit-men-shpora/2589-sutnst-politichnogo-konsultuvannya-yogo-napryami-zadach.html>

3. Dzyubenko YU. M. (2019). Zovnishne ta vnutrishne politychne konsul'tuvannya: perevahy ya nedoliky. *Aktual'ni problemy polityky*. Vyp. 63. S. 73-81

4. Dzyubenko YU. M. (2018). Politychne konsul'tuvannya v Ukraini: osoblyvosti ta perspektyvy. *Aktual'ni problemy polityky*. Vyp. 62. S. 199-205.

5. Vplyv viyny na sotsial'no-ekonomichni systemy: bezpekovyy aspekt: kolektyvna monohrafiya (2024). / za zah. red. d.e.n., prof. M.I. Kopytko., d.yu.n., prof. Z.R. Kisil'. L'viv: L'vDUVS. 394 s.

6. Kryteriyi efektyvnosti protsesu politychnoho konsul'tuvannya. URL: https://studies.in.ua/politichn_tehnologyi/2723-kriteriyi-efektivnost-procesu-politichnogo-konsultuvannya.html

7. Naumenko O. M. (2022). Zastosuvannya tekhnolohiy politychnoho marketynhu v Ukraini (na prykladi vyborchikh kampaniy). *Politicus*. № 5. S. 48-52.

8. Haponenko V., Ivanova N. (2022). Suchasni osoblyvosti politychnoho konsal'tynhu: zarubizhnyy i vitchyznyanyy dosvid. *Naukovyy chasopys UDU imeni Mykhayla Drahomanova. Politychni nauky ta metodyky vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin*. 22(31), s. 84-91.

Naumkina S., Pronoza I. Political Consulting in Ukraine: Modern Directions, Challenges and Prospects for Development

The article is devoted to a comprehensive analysis of political consulting in Ukraine, which functions in conditions of unprecedented challenges of a full-scale war and dynamic social transformations. The evolution of this sphere from the early 1990s to the present day is studied, the key stages of its formation and adaptation to changes in the political landscape and media environment are highlighted. Particular attention is paid to the current state of political consulting, its main areas of activity in wartime are outlined, including strategic and anti-crisis communications, GR and international lobbying, Digital consulting, analytical support and work with target audiences. The central element of the analysis is the influence of key public sentiments recorded by leading Ukrainian sociological centers (KIIS, Sociological Group "Rating", Razumkov Center, SOCIS, Democratic Initiatives Foundation) during 2022-2025 (in particular, high trust in the Armed Forces of Ukraine and volunteers, fluctuations in trust in the authorities, belief in victory, demand for justice, concern about corruption), on the formation and implementation of political strategies and communications. The important role of political experts and analysts (such as Volodymyr Fesenko, Vitaliy Bala, Kost Bondarenko, Oleg Sahakyan, Mykola Davydiuk) as interpreters of sociological data and the context of political processes is revealed. The main challenges and problems faced by the industry in Ukraine are systematized (lack of regulation, ethical dilemmas, specifics of work during war, information warfare, financial constraints, lack of personnel). Key prospects and directions for further development and improvement of political consulting are identified, including the need for legislative regulation, strengthening ethical standards, development of an analytical base, specialization, implementation of technological innovations, and adaptation to the needs of post-war reconstruction. The importance of transparency and professionalism of political consultants for promoting democratic processes and effective interaction between government and society in a difficult period of Ukrainian history is emphasized.

Keywords: political consulting, state, government, political process, war, public sentiment, informational and manipulative influence, political manipulation, public opinion, political experts, development prospects, political consciousness, political communications, reconstruction, democracy.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.3

УДК 342.72+323.24-054.8:316.633.2

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3738-1414>**Барієв Е. Е., Український державний університет імені Михайла Драгоманова**

ІНСТИТУЦІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ МЕДЖЛІСУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

У статті проведено аналіз механізмів і практик інтеграції Меджлісу кримськотатарського народу до системи публічного управління та громадянського суспільства України як прикладу інституційного представництва корінного народу. Показано, як Меджліс виконує функції посередника між кримськотатарським народом, органами державної влади й міжнародною спільнотою, забезпечуючи політичну суб'єктність і захист прав кримських татар в умовах тимчасової окупації. Застосовано інституціональний та комунікативно-аналітичний підходи, які дозволяють вивчити формальні та неформальні канали взаємодії Меджлісу з органами державної влади, механізми його участі у процесах нормотворення, стратегічного планування та реалізації державної політики у сферах реінтеграції, освіти, культури, безпеки та правозахисту. Розглянуто приклади діяльності в межах Кримської платформи, співпраці з парламентськими комітетами, міністерствами та інститутами громадянського суспільства. Результати дослідження засвідчили, що Меджліс послідовно формує багаторівневу систему взаємодії з державними структурами, яка включає як участь у дорадчих органах і розробці нормативних актів, так і стратегічну комунікацію з міжнародними партнерами. Його діяльність спрямована на створення умов для реалізації прав кримськотатарського народу в межах української правової системи, попри відсутності закріплення його правового статусу як представницького органу корінного народу. Особливе значення має соціальна, правозахисна та інформаційна діяльність Меджлісу. Інституція бере участь у реалізації програм підтримки внутрішньо переміщених осіб, співпрацює з системою освіти задля збереження мовного й культурного середовища, а також виконує функцію національного адвокаційного суб'єкта у правових процесах. Медіа-активність і аналітична діяльність посилюють роль Меджлісу у формуванні публічного дискурсу з питань деокупації Криму. Підкреслено, що Меджліс виконує функції не лише представницького, а й інтегративного органу, який демонструє здатність до адаптації, взаємодії з владою та залучення до політичного процесу. Проте повна правова інституціоналізація цього статусу вимагає закріплення правового статусу представницького органу корінного народу Кабінетом Міністрів України відповідно до статті 8 Закону України «Про корінні народи України» та Порядку закріплення правового статусу представницького органу корінного народу України та позбавлення такого статусу, включаючи доопрацювання низки підзаконних актів та внесення змін в деякі діючі законодавчі акти України, зокрема у виборче законодавство та запровадження механізмів квотного представництва корінних народів в органах влади.

Ключові слова: корінні народи, інституційна суб'єктність, нормативне регулювання, стратегічна комунікація, міжвідомча взаємодія, інституційна інтеграція.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації політичного управління та загострення проблем національної безпеки постає необхідність інтеграції інституційного представництва корінних народів у систему публічної політики. Особливого значення набуває вивчення взаємодії між державними структурами України та Меджлісом кримськотатарського народу як ключовим інститутом представництва корінного народу, що перебуває в умовах тимчасової окупації. З огляду на міжнародне визнання легітимності Меджлісу, а також його активну участь у внутрішньополітичних та правозахисних процесах, важливо дослідити, яким чином формується механізм включення цієї інституції до системи публічного управління.

Проблема ускладнюється тим, що, попри фактичне визнання Меджлісу з боку української держави, його правовий статус залишається неврегульованим. Це обмежує використання повного спектру правових і політичних інструментів, необхідних для ефективного представництва інтересів

кримськотатарського народу. Відсутність правового статусу створює прогалини у реалізації принципів інклюзивної політики та стримує розвиток партнерських моделей взаємодії між державою та інституціями громадянського суспільства.

Мета статті – дослідити процес інтеграції Меджлісу кримськотатарського народу до політичної системи України, виявити чинники, що сприяють або перешкоджають інституціоналізації його участі в державній політиці, а також проаналізувати форми й механізми взаємодії між Меджлісом, органами державної влади та інституціями громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. В умовах посилення інституціонального представництва корінних народів, механізми взаємодії Меджлісу кримськотатарського народу з органами державної влади України набувають особливого значення в контексті забезпечення демократичної легітимності та включеності. Меджліс, як вища представницька інституція кримських татар, діє у парадигмі самоорганізації народу, що водночас інтегрується в загальнонаціональний правовий простір. Цей симбіоз правової автономії та державної підтримки потребує складної системи узгодження норм, процедур та інтересів.

Інституціональні рамки взаємодії Меджлісу з органами влади України регулюються Порядком проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України та формуються переважно у сфері публічної політики, де діалог здійснюється як на рівні центральних органів виконавчої влади, так і у форматі міжвідомчих координаційних платформ.

Систематизація інструментів взаємодії передбачає концептуальне розмежування основних форм участі, серед яких слід виокремити залучення до діяльності дорадчих і консультативних органів, ініціювання нормативно-правових актів, формування публічних звернень, а також участь у процесах стратегічного планування, зокрема в контексті розроблення політик реінтеграції тимчасово окупованих територій. Меджліс кримськотатарського народу послідовно застосовує механізми політичної адвокації, що проявляється у систематичних зверненнях до Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інших інституцій, уповноважених на здійснення впливу в межах публічного управління.

Важливу роль відіграє співпраця Меджлісу з профільними парламентськими комітетами, особливо у питаннях прав корінних народів, захисту національних меншин та тимчасово окупованих територій. Через постійні робочі контакти з депутатами Меджліс впливає на формування законодавчої рамки, що включає, зокрема, Закон України «Про корінні народи України» [14].

Механізми комунікації між Меджлісом і центральною виконавчою владою реалізуються у формі двосторонніх зустрічей, засідань робочих груп, міжвідомчих нарад і спільних заяв. Особливу динаміку набуває цей процес у періоди активізації державної політики деокупації Криму, зокрема в межах Кримської платформи. Участь представників Меджлісу у засіданнях цієї міжнародної ініціативи демонструє прагнення держави залучити кримськотатарське представництво до прийняття ключових політичних рішень.

Окрему категорію становлять інструменти соціальної взаємодії, в межах яких Меджліс залучається до розробки та реалізації державних програм з підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема кримських татар. Через співпрацю з Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій України (нині - Міністерство національної єдності України) та іншими відомствами здійснюється облік, соціальний супровід, а також інтеграція переміщених осіб у територіальні громади. Ці механізми мають не лише національне, а й політичне значення [7].

Найбільш проблематичною залишається інтеграція Меджлісу у правову систему держави, з огляду на відсутність правового статусу Меджлісу як представницького органу корінного народу. Незважаючи на рішення Міжнародного суду ООН, що визнає репресивність заборони Меджлісу на території Криму, Кабінет Міністрів України досі не закріпив цій інституції належного офіційного оформлення. Це обмежує використання повного спектру правових інструментів у межах національної правової системи.

Водночас, на практиці органи державної влади визнають Меджліс як легітимного представника кримськотатарського народу. Постановою Верховної Ради України від 20 березня 2014 року № 1140-VII Меджліс був визнаний вищим виконавчим органом кримськотатарського народу, що діє в період між засіданнями Курултаю [13].

Значний потенціал взаємодії реалізується у сфері освітньої політики, зокрема через освітні програми, підтримку мовного середовища, збереження культурної спадщини. Спільно з МОН України, Меджліс працює над інтеграцією кримськотатарської мови у державні стандарти, а також

над створенням умов для навчання мовою корінного народу. Так, було розроблено Навчальну програму з кримськотатарської мови та читання для закладів загальної середньої освіти з навчанням кримськотатарською мовою [12].

У сучасних умовах особливого значення набуває комунікаційна діяльність Меджлісу кримськотатарського народу, яка здійснюється через медіа та соціальні мережі й використовується як інструмент впливу на формування публічного дискурсу з питань деокупації, прав людини та реалізації права на самовизначення корінного народу. Завдяки інформаційній взаємодії з органами державної влади створюються спільні комунікативні наративи, що сприяють суспільній консолідації навколо кримського питання.

Не менш вагомим напрямом є співпраця в сфері безпеки, в межах якої Меджліс виступає як джерело релевантної оперативної інформації про ситуацію на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста. Через неформальні канали комунікації, експертно-аналітичні довідки та консультації представники Меджлісу забезпечують органи державної влади необхідною інформацією для формування своєчасних і релевантних заходів реагування. У контексті воєнного стану така форма міжінституційної взаємодії набуває особливої стратегічної важливості.

Окрему увагу слід приділити кадровій інтеграції представників Меджлісу в органи виконавчої влади. Призначення на посади у органах державної влади та місцевого самоврядування дозволяє формувати внутрішній ресурс включеності. Це створює умови для горизонтальної взаємодії та міжінституційної солідарності [8].

У контексті забезпечення судового захисту прав кримськотатарського народу Меджліс виконує функції національного адвокаційного суб'єкта, здійснюючи подання відповідних юридичних звернень, а також беручи участь у судових процесах. Важливою складовою цієї діяльності є координація з правозахисними організаціями, що виражається у проведенні спільних прес-конференцій, підготовці аналітичних звітів та здійсненні інформаційної підтримки.

Міжнародне визнання легітимності Меджлісу справляє безпосередній вплив на формування сприйняття його статусу з боку державних інституцій, підвищуючи рівень його суб'єктності в міжсекторальному політичному діалозі. Паралельно, підтримка міжнародних організацій відіграє важливу роль у стимулюванні державної влади до нормативного закріплення інституційної спроможності Меджлісу у правовій системі України.

Загалом, механізми та інструменти взаємодії Меджлісу з органами державної влади України мають складну багаторівневу структуру, що поєднує формальні та неформальні канали, нормативні та політичні практики, інституційну та громадську діяльність. Цей симбіоз забезпечує поступову інкорпорацію Меджлісу в державну систему управління у межах моделі інклюзивної політики. Разом з тим, подальший розвиток цих механізмів потребує законодавчого оформлення і стабільної політичної підтримки.

Інтеграція Меджлісу кримськотатарського народу в систему української державної політики є складним процесом, що передбачає узгодження правових механізмів із реаліями політичного представництва корінного народу. Основою цього процесу виступає визнання Меджлісу як органу національного самоврядування, що отримав міжнародне визнання, зокрема у рішеннях Міжнародного суду ООН [17].

На рівні української політики важливу роль відіграє підтримка Меджлісу з боку інституцій громадянського суспільства, правозахисників та окремих політичних сил. Це створює горизонтальну мережу солідарності, яка підсилює політичну вагу Меджлісу і водночас забезпечує багатовекторність комунікації з органами державної влади. Такий формат співпраці дозволяє уникнути вертикалізації впливу і зберегти характер самоврядності.

Політичні партії в Україні по-різному оцінюють роль Меджлісу, що відображає певну поляризацію в розумінні природи корінних народів та рівня їх участі у політичному житті. Частина еліт сприймає Меджліс як стратегічного партнера в питанні деокупації Криму, інші – як автономний суб'єкт, що може кинути виклик централізованій моделі влади. Ці відмінності актуалізують потребу в загальнонаціональному консенсусі щодо ролі Меджлісу [11].

У контексті збройної агресії інституціональна інтеграція Меджлісу кримськотатарського народу набула якісно нових значень, особливо в аспекті мобілізації кримськотатарської спільноти до участі в загальнонаціональному русі спротиву. Залучення Меджлісу до інформаційної протидії, правозахисної діяльності та зовнішньополітичної адвокації сприяло зростанню його політичної суб'єктності на фоні ерозії усталених механізмів представництва.

Законодавча імплементація представницьких повноважень Меджлісу кримськотатарського народу потребує комплексного перегляду та внесення змін до чинного нормативно-правового поля. Передусім йдеться про адаптацію положень законодавства, що регулює статус корінних народів України, а також удосконалення виборчого законодавства та інших нормативно-правових актів, які визначають механізми реалізації права на політичне представництво (зокрема, Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» тощо). Необхідно створити механізми квотного представництва в органах влади, що базуватимуться на принципі позитивної дискримінації в інтересах корінного народу.

Інституціоналізація участі Меджлісу у публічному управлінні має розглядатися в ширшому контексті розвитку партнерських моделей взаємодії між державою та громадянським суспільством. Визнання Меджлісу не лише як легітимного представника кримськотатарського народу, а й як повноправного суб'єкта співтворення політики, відповідає сучасним практикам залучення громадських інституцій до ухвалення стратегічно важливих рішень.

Співпраця з громадянським суспільством в сучасних політичних системах розглядається не лише як інструмент демократизації, але й як засіб стратегічного посилення політик, спрямованих на стійкий розвиток. З огляду на зростаючу складність соціально-політичного середовища, активне залучення громадських організацій, ініціативних груп і волонтерських об'єднань набуває ознак системної взаємодії. Цей процес ґрунтується на принципах довіри, відкритості, горизонтальної взаємозалежності та взаємовигідної співпраці [2].

Сучасні підходи до взаємодії з громадянським суспільством акцентують увагу на необхідності мультиакторного управління, де державні структури виступають не єдиними суб'єктами публічної влади. Громадянське суспільство в цьому контексті розглядається як повноправний партнер із власною суб'єктністю, порядком денним і експертним потенціалом. Такий підхід підсилює інклюзивність прийняття рішень [16].

Інтеграція цифрових технологій у взаємодію між державою і громадянським суспільством відкриває нові можливості для підзвітності, зворотного зв'язку та широкого залучення. Онлайн-майданчики та засоби електронної демократії формують нову інфраструктуру співпраці. Проте цифрова нерівність і кібербезпека залишаються головними викликами цих процесів.

Не менш важливим є питання ресурсної підтримки громадянського суспільства, яке потребує стабільного фінансування, доступу до інформації та інституційних гарантій. Донорські стратегії мають бути узгоджені з пріоритетами національного розвитку, щоби уникнути зовнішньої залежності [3].

З точки зору політичної стабільності, ефективна співпраця з громадянським суспільством зміцнює соціальну згуртованість, знижує рівень конфліктності та сприяє ранньому виявленню соціальних ризиків. Альянси з громадським сектором можуть виступати як канали демократичного делегування та механізми запобігання радикалізації. Це особливо актуально в умовах політичних трансформацій [5].

Запровадження інклюзивної моделі публічного управління є надзвичайно актуальним у контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в українському суспільстві. В умовах поступового становлення громадянського суспільства та перегляду функціональних засад діяльності державних інституцій, ключовими засадами нової управлінської парадигми виступають відкритість, інклюзивність та принцип співучасті. Такі підходи забезпечують не лише розширення каналів участі громадян у процесі прийняття рішень, але й сприяють репрезентації інтересів соціально різномірних груп, зокрема представників корінних народів.

У процесі посттоталітарної модернізації українського суспільства взаємодія легітимних інституцій самоврядування корінних народів із національними засобами масової інформації перетворюється на стратегічно важливий чинник, що впливає на формування політичного дискурсу та посилення інституційної спроможності в медіапросторі.

Висновки. Меджліс кримськотатарського народу виконує не лише представницьку, а й інтегративну функцію в системі публічного управління України. Його діяльність охоплює широке коло сфер – від участі у законотворчих процесах і міжвідомчих консультаціях до реалізації програм соціального захисту, культурної реабілітації та правозахисної адвокації. Незважаючи на відсутність спеціального закону, який би визначав правовий статус Меджлісу, організація функціонує як повноправний політичний актор, взаємодіючи з органами державної влади на різних рівнях. Ця

взаємодія зміцнюється завдяки міжнародній підтримці, національній адвокатії та горизонтальним зв'язкам із громадянським суспільством.

Разом із тим, чинні нормативно-правові рамки не забезпечують повноцінної інституціоналізації Меджлісу, що ускладнює реалізацію права кримськотатарського народу на самоврядування в межах української держави. В умовах гібридної агресії, окупації та трансформації політичної системи України потреба у закріпленні формалізованих механізмів представництва набуває особливої актуальності. Інтеграція Меджлісу у модель інклюзивного врядування має розглядатися як стратегічний пріоритет державної політики у сфері етнонаціональних відносин.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на порівняльний аналіз моделей представництва корінних народів у світовій практиці, розробку механізмів квотного представництва у виборчих процесах, а також вивчення впливу цифрових інструментів на ефективність комунікації між органами самоврядування корінних народів і державними структурами.

Бібліографічний список:

1. Барієв Е. Меджліс кримськотатарського народу: від національного самоврядування до міжнародного впливу. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2024. Т. 22, № 36. С. 136–145.
2. Громадська партисипація, партнерство та довіра як рушії всебічного розвитку громади. Інститут Місцевого Розвитку. URL: <https://www.mdi.org.ua/images/2024/02.2024/tez/2.----PDF-26.12.23-1.pdf>
3. Залучення інвестицій у громаду: механізми, приклади і практичні поради - Інститут громадянського суспільства. Інститут громадянського суспільства. URL: <https://www.csi.org.ua/books/zaluchennya-investyiczij-u-gromadu-mehanizmu-pryklady-i-praktychni-porady/>
4. Захаренко К. Теоретичні засади дослідження інформаційної безпеки. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2 (4). С. 107–116.
5. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. К.: Ваїте, 2016. 280 с.
6. Кобець Ю. Процес децентралізації як фактор розвитку місцевого самоврядування. *Grani*. 2023. Т. 25, № 6. С. 85–91.
7. Крим | спротив триває – міністерство національної єдності України. [unity.gov.ua](https://unity.gov.ua/category/krym/). URL: <https://unity.gov.ua/category/krym/>
8. Крим у координатах історії : 36. матеріалів третього наук. семінару, м. Київ, 25 жовт. 2024 р. 2024. С. 163.
9. Лісовська Ю. Кібербезпека: ризики та заходи. Київ, 2019. 271 с.
10. Макаренко Ю. Кримськотатарський рух як визначальний чинник інтеграції кримських татар в українське суспільство. *Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство : Всеукр. науково-практ. конф.*, м. Київ. 2004. С. 3–13.
11. Малиновська Н. Кримські траєкторії у публічній політиці на материковій частині України: конструкція наративу етнічної політики після 2014 року. *Ідеологія і політика*. 2019. Т. 1, № 12. С. 41–59
12. Навчальна програма з кримськотатарської мови та читання (складник типової освітньої програми) для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням кримськотатарською мовою : Навч. програма. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Movy.korinnykh.narodiv.ta.nats.menshyn.Ukrayiny/02/12-krymskotatarska-mova-1-2.kl-z-navch-krymskotatarskoju-movoju.pdf>
13. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави : Постанова Верхов. Ради України від 20.03.2014 № 1140-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-18#Text>
14. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>
15. Про представництво. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. URL: <https://ppu.gov.ua/who-we-are/>
16. Шевченко О. Взаємодія суспільства та влади : Конспект лекцій. Київ, 2018. 47 с.
17. Як окупаційна влада переслідує Меджліс кримськотатарського народу? Кримськотатарський Ресурсний Центр. Кримськотатарський Ресурсний Центр. URL: <https://ctrcenter.org/uk/analytics/yak-okupaczijna-vlada-peresliduye-medzhlis-krymskotatarskogo-narodu>

References:

1. Bariiev E. (2024). Medzhlis krymskotatarskoho narodu: vid natsionalnoho samovriaduvannia do mizhnarodnoho vplyvu. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. Т. 22, № 36. С. 136–145.

2. Hromadska partysypatsiia, partnerstvo ta dovira yak rushii vsebichnoho rozvytku hromady. Instytut Mistsevoho Rozvytku. URL: <https://www.mdi.org.ua/images/2024/02.2024/tez/2.----PDF-26.12.23-1.pdf>
3. Zaluchennia investysii u hromadu: mekhanizmy, pryklady i praktychni porady - Instytut hromadianskoho suspilstva. Instytut hromadianskoho suspilstva. URL: <https://www.csi.org.ua/books/zaluchennya-investycij-u-hromadu-mekhanizmy-pryklady-i-praktychni-porady/>
4. Zakharenko K. (2018). Teoretychni zasady doslidzhennia informatsiinoi bezpeky. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. № 2 (4). S. 107–116.
5. Isnuichi mekhanizmy spivpratsi orhaniv derzhavnoi vlady z orhanizatsiiamy hromadianskoho suspilstva v konteksti realizatsii Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini 2016-2020 (2016). K.:Vaite, 280 s.
6. Kobets Yu. (2023). Protses detsentralizatsii yak faktor rozvytku mistsevoho samovriaduvannia. *Grani*. T. 25, № 6. S. 85–91.
7. Krym | sprotyv tryvaie – ministerstvo natsionalnoi yednosti Ukrainy. unity.gov.ua. URL: <https://unity.gov.ua/category/krym/>
8. Krym u koordynatakh istorii (2024). : Zb. materialiv tretogo nauk. seminaru, m. Kyiv, 25 zhovt. 2024 r. S. 163. URL: https://for.history.knu.ua/wp-content/uploads/2025/04/Збірник_Крим-3_2025.pdf.
9. Lisovska Yu. (2019). Kiberbezpeka: ryzyky ta zakhody. Kyiv, 271 s. URL: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2021/Lisovska_2019_272.pdf.
10. Makarenko Yu. (2004). Krymskotatarskyi rukh yak vyznachalniy chynnyk intehtatsii krymskykh tatar v ukrainske suspilstvo. *Problemy intehtatsii krymskykh repatriantiv v ukrainske suspilstvo : Vseukr. naukovoprakt. konf.*, m. Kyiv. S. 3–13.
11. Malynovska N. (2019). Krymski traiektorii u publichnii politytsi na materykovii chastyni Ukrainy: konstruktsiia naratyvu etnichnoi polityky pislia 2014 roku. *Ideolohiia i polityka*. T. 1, № 12. S. 41–59
12. Navchalna prohrama z krymskotatarskoi movy ta chytannia (skladnyk typovoi osvithoi prohramy) dlia 1-2 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity z navchanniam krymskotatarskoiu movoiu : Navch. prohrama. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/prohramy-1-4-klas/2022/08/15/Movy.korinnykh.narodiv.ta.nats.menshyn.Ukrayiny/02/12-krymskotatarska-mova-1-2.kl-z-navch-krymskotatarskoyu-movoyu.pdf>.
13. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo harantii prav krymskotatarskoho narodu u skladi Ukrainiskoi Derzhavy : Postanova Verkhov. Rady Ukrainy vid 20.03.2014 № 1140-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-18#Text>
14. Pro korinni narody Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 01.07.2021 № 1616-IX : stanom na 31 berez. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>
15. Pro predstavnytstvo. Predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy v Avtonomnii Respublitsi Krym. URL: <https://ppu.gov.ua/who-we-are/>.
16. Shevchenko O. (2018). Vzaiemodiiia suspilstva ta vlady : Konspekt lektsii. Kyiv, 47 s.
17. Yak okupatsiina vlada peresliduie Medzhlis krymskotatarskoho narodu? Krymskotatarskyi Resursnyi Tsentr. Krymskotatarskyi Resursnyi Tsentr. URL: <https://ctrcenter.org/uk/analytics/yak-okupaczijna-vlada-peresliduye-medzhlis-krymskotatarskogo-narodu>

Bariev E. Institutional representation of indigenous peoples of Ukraine on the example of the mejlis of the crimean tatar people

The article analyzes the mechanisms and practices of integration of the Mejlis of the Crimean Tatar people into the system of public administration and civil society of Ukraine as an example of institutional representation of the indigenous people. It is shown how the Mejlis acts as an intermediary between the Crimean Tatar people, public authorities and the international community, ensuring political subjectivity and protection of the rights of the Crimean Tatars under the conditions of temporary occupation. Institutional and communicative-analytical approaches are used to study the formal and informal channels of interaction between the Mejlis and public authorities, mechanisms of its participation in the processes of lawmaking, strategic planning and implementation of state policy in the areas of reintegration, education, culture, security and human rights. Examples of activities within the framework of the Crimean Platform, cooperation with parliamentary committees, ministries and civil society institutions are considered. The results of the study show that the Mejlis consistently forms a multi-level system of interaction with state structures, which includes participation in advisory bodies and the development of regulations, as well as strategic communication with international partners. Its activities are aimed at creating conditions for the realization of the rights of the Crimean Tatar people within the Ukrainian legal system, despite the lack of consolidation of its legal status as a representative body of the indigenous people. The social, human rights and information activities of the Mejlis are of particular importance. The institution participates in the implementation of programs to support internally displaced persons, cooperates with the education system

to preserve the linguistic and cultural environment, and acts as a national advocacy entity in legal processes. Media activity and analytical work strengthen the role of the Mejlis in shaping public discourse on the de-occupation of Crimea. It is emphasized that the Mejlis performs the functions of not only a representative but also an integrative body that demonstrates the ability to adapt, interact with the authorities and engage in the political process. However, the full legal institutionalization of this status requires the Cabinet of Ministers of Ukraine to formalize the legal status of the representative body of the indigenous people in accordance with Article 8 of the Law of Ukraine “On Indigenous Peoples of Ukraine” and the Procedure for formalizing the legal status of the representative body of the indigenous people of Ukraine and deprivation of such status, including the finalization of a number of bylaws and amendments to some existing legislative acts of Ukraine, in particular, the electoral legislation and the introduction of mechanisms for quota representation of indigenous peoples.

Keywords: indigenous peoples, institutional subjectivity, normative regulation, strategic communication, interagency cooperation, institutional integration.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.4

УДК 316.334.3:004.738.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0001-2568>

Скороход О. П., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ Е-ДЕМОКРАТІЇ

У статті здійснено системний аналіз еволюції концепції політичної участі як ключового індикатора демократичного розвитку суспільства. Проведено комплексний теоретичний аналіз трансформації цього феномену від класичних філософських концепцій до сучасних моделей, що формуються під впливом цифрових технологій та змін у демократичних інститутах. Розглянуто історичні етапи становлення поняття «політична участь», починаючи з ідей активного громадянства в античній політичній думці, де колективне прийняття рішень у полісах було безпосередньою формою участі, завершуючи концепціями ліберальної, деліберативної та партисипаторної демократії XX–XXI століття. Протягом історії поняття "політична участь" зазнало значних змін, перетворившись з опису безпосередньої форми участі у справах громади на представницьку та інституціоналізовані механізми сучасного впливу на політику та інші сфери буття. Особливу увагу приділено її трансформації під впливом домінування різних моделей демократії: елітарної, плюралістичної, партисипаторної та деліберативної. Також, автор систематизував основні наукові підходи до аналізу політичної участі виділивши такі моделі як: громадянського волюнтаризму, що акцентує увагу на добровільній участі громадян; теорії раціонального вибору, яка розглядає участь як результат раціональних рішень індивідів, спрямованих на максимізацію власної вигоди; соціально-психологічних пояснень, що фокусуються на впливі соціальних норм, ідентичності та психологічних чинників. Мобілізаційні концепції: вивчають процеси організованої мобілізації громадян до участі; протестної участі, яка аналізує форми незгоди та публічного висловлення невдоволення; дополітичної участі, що охоплює форми активності, що не є прямо політичними, але можуть мати політичні наслідки. Виокремлено новітні підходи, які акцентують увагу на неінституційних, горизонтальних та індивідуалізованих формах активності. Особливу увагу приділено впливу цифровізації, яка зумовлює поширення горизонтальних форматів участі, активізацію онлайн-активізму, петицій, взаємодії через соціальні мережі та цифрові платформи. Автор підкреслює зростаючу роль цифрових форматів участі, які виходять за межі традиційного голосування і партійної діяльності. Обґрунтовується теза про перехід політичної участі до гібридної моделі у XXI столітті. Ця модель синтезує класичні інституційні механізми з новими цифровими інструментами горизонтальної мобілізації та впливу на політичні рішення. Доведено, що політична участь у XXI столітті є багатовимірним феноменом, який включає як традиційні офлайн-формати, так і нові цифрові платформи, що функціонують у режимі горизонтальної мобілізації. Продemonстровано вплив цифрових технологій на зростання ролі індивідуалізованих і неінституційних форм участі, зокрема в межах е-демократії, платформ краудсорсингу, соціальних мереж, онлайн-петицій та алгоритмізованої політичної поведінки. Ці чинники сприяють розширенню, але водночас і ускладненню громадянського залучення. Окреслено особливості політичної участі в Україні в контексті пострадянської трансформації, цифровізації державного управління, регіональної політичної культури та недовіри до інститутів. Проаналізовано український контекст розвитку політичної участі, де пострадянська недовіра до інституцій поєднується з активізацією цифрової участі та впливом волонтерського руху, а також практики е-петицій. Застосовано міждисциплінарну методологію: системний підхід, структурно-функціональний аналіз, компаративний і типологічний методи. Аргументовано, що ефективна демократизація потребує не лише цифрових інструментів участі, а й переосмислення її структурних, мотиваційних, ціннісних і комунікативних чинників. Стаття формулює теоретичні засади для подальшої розробки інтегративної моделі політичної участі в умовах гібридної демократії та цифрової трансформації.

Ключові слова: політична участь, е-демократія, моделі демократії, цифрові технології, політична активність, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку демократичних суспільств характеризується кардинальними трансформаціями форм та механізмів політичної участі громадян. Традиційні моделі політичної активності, сформовані в індустріальну епоху, зазнають суттєвих змін під впливом цифрових технологій, глобалізації та зміни соціокультурних цінностей. Водночас спостерігається парадоксальна ситуація: з одного боку, технологічні можливості для політичної участі значно розширилися, а з іншого – у багатьох демократичних країнах фіксується зниження традиційних форм політичної активності, таких як участь у виборах чи членство в політичних партіях.

Особливо актуальною ця проблематика є для України, яка перебуває на етапі демократичної консолідації в умовах гібридних викликів та необхідності модернізації системи державного управління. Впровадження е-демократії вимагає переосмислення класичних підходів до політичної участі та розробки нових теоретичних моделей, що враховували б специфіку цифрового середовища.

Недостатня теоретична розробленість питання взаємозв'язку між еволюцією концепції політичної участі та функціонуванням демократичної держави в цифрову епоху створює прогалину у розумінні механізмів ефективного залучення громадян до політичних процесів та оптимізації демократичного врядування.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі історико-філософських основ концепції «політична участь», систематизації основних теоретичних моделей політичної участі та виявленні їх трансформацій в контексті становлення е-демократії як ключового фактору функціонування сучасної демократичної держави. Для досягнення поставленої мети ми вирішували такі завдання: проаналізувати еволюцію філософських підходів до розуміння політичної участі від античності до сучасності; систематизувати основні теоретичні моделі політичної участі та виявити їх сильні та слабкі сторони; дослідити трансформацію форм політичної участі під впливом цифрових технологій; окреслити перспективи розвитку теорії політичної участі в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Категорія «політична участь» вперше була введена у політичну науку як наукове поняття у XX столітті. Концептуальне розуміння «політичної участі» надали дослідники Н. Карпентьє, П. Далгрена та Ф. Паскуалі, які визначають політичну участь як трикомпонентну категорію, яка охоплює структурні можливості, зумовлені інституціоналізованими механізмами включення або виключення (формалізовані правила, норми та практики), культурні ресурси, доступ до яких є нерівномірним серед різних соціальних груп, та суб'єктивні диспозиції, що формуються на перетині структурних і культурних умов та включають індивідуальні уявлення, ідентичності, цінності й емоції, що впливають на готовність до участі [1]. Ця концепція відкриває можливість ґрунтовно зрозуміти умови, що визначають залучення громадян, адже вона виявляє: інституційні бар'єри або стимули, культурну нерівність у можливості скористатися цим доступом, особисту мотивацію та готовність брати участь.

Однак, проблема політичної участі громадян цікавила мислителів, філософів ще з античних часів. Так Аристотель у творі «Політика» стверджує, що людина може реалізувати свою природу лише в межах політичної спільноти – полісу, адже без участі в житті громади людина або бог, або тварина, тобто не цілком людина. Ще раніше, подібні тези формулював Платон у творі «Держава», де демократію він визначав як недосконалу форму політичного устрою, бо вона дозволяє неосвіченим масам бути дотичними до важливих державних питань. Цицерон вбачав участь громадян у політиці, як їх обов'язок і прояв доброчесності, адже вважав, що людина створена для життя в спільноті.

У середньовічній філософії політична участь розглядалася крізь призму християнського світогляду, де Бог, Церква і Закон були головними джерелами влади та морального порядку. Так, Августин Блаженний у праці «Про Град Божий» визнавав дотичність громадян до політичного життя, проте наголошував, що справжній громадянин прагне до Царства Божого, а не до земної влади. Тома Аквінський у «Сумі теології» та «Про правління князів» також допускав політичну участь, якщо вона сприяла моральному й духовному вдосконаленню суспільства.

З настанням Нового часу (XV–XVIII ст.) ставлення до політичної участі зазнало кардинальних змін. Епохи Відродження, Реформації та Просвітництва сприяли зростанню ролі індивіда, розуму та ідеї народного суверенітету, перетворивши політичну участь на природне право та засіб захисту свободи. Н.Макіавеллі у «Державці» розглядав політичну участь як критично важливу для зміцнення республіки, наголошуючи на її раціональному та прагматичному характері, а в «Міркуваннях про першу декаду Тита Лівія» особливо цінував участь народу в управлінні як запобіжник тиранії. Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Шарль Монтеск'є підкреслювали, що активна участь громадян є фундаментом свободи та легітимності влади. Томас Пейн у своїх творах «Здоровий глузд» та «Права

людини» виступав за широку демократичну участь та рівність прав, вважаючи її невід'ємним правом кожної людини.

Формалізація терміну «політична участь» («political participation») та його становлення як наукової категорії відбулась у 1950–1960-тих роках, коли його почали використовувати для емпіричного аналізу поведінки виборців, громадянської активності, протестів тощо.

Основні етапи еволюції категорії «політична участь»:

1. У 1950-х роках політична участь зазвичай розглядалася як певна поведінка громадян під час виборчого процесу у демократичних країнах. С. Верба та Н. Най в своїй роботі «Участь в Америці. Політична демократія та соціальна рівність» [2] зазначали, що політична участь – «це дії приватних громадян, які прямо чи опосередковано спрямовані на вплив і вибір урядовців та/або їхні дії». До переліку можливих форм участі вони включали голосування, контактування з обраними представниками, участь у передвиборчих кампаніях (включаючи членство в партіях чи організаціях, пожертви їм), спільна або громадська діяльність.

2. У 1970-х роках спостерігається зміна сприйняття політичної участі як інструменту громадської активності. Так, М. Каазе та А. Марш розмірковують про необхідність розширення розуміння участі від обмеженості рамками інституціоналізованих форм (участь у виборах, партіях, мітингах) до неелекторальних форм участі (петиції, листи, участь у протестах тощо). К. Пейтман осмислюючи теорії демократії, говорить про те, що реалізація демократії участі є можливою за умов розширення «політичного», щоб охопити інші сфери діяльності людей. Вона вважає, що «апатія» та «неучасть» у політичній діяльності є саме небажання громадян приймати участь у традиційних формах (голосування, взаємодія з політичними партіями), розширивши поняття «політичного» для форм участі громадян підвищиться і рівень їх залученості до політичного процесу [3].

3. У 1980-х роках дослідники фокусуються на факторах нерівності, мотивації, ресурсів, а також на впливі соціальних змін. Дж. Нагель розглядає політичну участь як сукупність дій громадян, спрямованих на вплив на прийняття політичних рішень, незалежно від того, здійснюються вони в рамках формальних інституцій чи ні. До таких дій він відносить участь у партіях, громадських об'єднаннях, мітингах, протестах, громадських рухах, підписанні петицій тощо. Він підкреслює важливість освіти, доходу та соціального капіталу для можливостей участі, наголошуючи, що особи з нижчим рівнем освіти, доходу або соціального капіталу часто залишаються менш представленими в політичному процесі, що веде до дисбалансу впливу та деформації демократичного принципу рівного політичного доступу, тобто породжує проблему політичної нерівності [4, с.24]. Г. Брейді, визначає політичну участь як свідомі, цілеспрямовані дії, які здійснюють пересічні громадяни з метою впливу на суспільні процеси і досягнення певних політичних результатів [5].

4. У 1990–2000-х роках дослідження політичної участі зосередилися на інституційному аналізі, ресурсах, цінностях та мобілізації. Дж. Розенстоун та Дж. М. Гансен розширили розуміння участі, розглядаючи її як результат взаємодії трьох ключових чинників: ресурси (час, знання, фінанси, громадянські навички); мотивація (інтерес, громадянський обов'язок, переконання); мобілізація (звернення від партій, організацій, активістів чи соціального оточення). Вчені особливо наголошують на ролі мобілізації як ключового чинника залучення до політики, особливо для тих, хто має обмежені ресурси чи мотивацію. Проте автори зазначають, що еліти та партії частіше мобілізують вже активних або ресурсно забезпечених громадян, що посилює політичну нерівність. Отже, участь стає вибірковою, залежною від стратегій мобілізації, спрямованих на конкретні групи [6]. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізації та європейської інтеграції розширилось й розуміння політичної участі, включивши наднаціональні інституції як адресатів запитів та Інтернет як простір для взаємодії. П. Норріс вважає, що участь – це не лише інституційна активність, а широкий спектр практик, що еволюціонує під впливом соціокультурних та технологічних змін. Вона вказує на структурну трансформацію участі, пов'язану з ростом постматеріалістичних цінностей, ослабленням партійної ідентифікації та підвищенням ролі індивідуалізованої участі. Норріс виділяє три категорії, що визначають політичну участь: діяльність, репертуар та мету, дозволяючи розглядати її як динамічну й адаптивну систему формальних та неформальних, інституційних і неінституційних дій, чутливих до соціального контексту, що легітимізує нові форми [7].

Натомість М. Гаген розрізняє чотири виміри політичної участі: інформаційна обізнаність; політичне обговорення; голосування; політична активність. Перший рівень участі полягає у пошуку політичної інформації та підтриманні обізнаності щодо актуальних подій. Другий вимір охоплює міжособистісну комунікацію з політичних питань у побутовому середовищі. Третій,

інституціоналізований вимір полягає в участі у виборах. Четвертий вимір включає активну участь у політичному житті поза виборчим процесом. М. Гаген відстоює ідею, що ефективна демократія вимагає не лише формальної участі у виборах, але й широкої та багаторівневої участі громадян у політичному процесі [8].

Я. Теорел пропонує розширити типологію політичної участі до п'яти взаємопов'язаних вимірів, кожен із яких репрезентує специфічні форми громадянської активності. Так, першим виміром виступає участь у виборах, яка вважається базовим проявом політичної активності. Другий вимір – споживацька участь, тобто дії, пов'язані з громадянським споживанням: пожертви на благодійні чи політичні цілі, бойкотування товарів, підписання петицій. Третім виміром є партійна активність, яка включає членство у політичних партіях, волонтерську діяльність у межах партійних структур, участь у виборчих кампаніях, а також фінансову підтримку партій. Четвертий вимір – це протестна участь, що реалізується через демонстрації, страйки та інші форми колективної мобілізації, спрямовані на публічне вираження незгоди з політикою чи владними рішеннями. П'ятий вимір охоплює контактну активність, яка полягає в особистих чи письмових зверненнях до представників влади – з метою впливу на прийняття рішень [9].

З 2010-х років і до сьогодні все більше уваги вчені приділяють трансформації форм політичної участі, зокрема в контексті цифровізації та індивідуалізації громадянської активності. Я. Теохаріс стверджує, що дії громадян, спрямовані на вплив на політичні результати, є політичною участю незалежно від того, чи здійснюються вони через традиційні канали чи нові цифрові платформи [10].

Й. Екман та Е. Амно пропонують розширити аналітичну рамку шляхом побудови нової типології, яка охоплює не лише класичні форми політичної участі, а й так звану «дополітичну» активність. Такий підхід дає змогу краще оцінити нові форми залучення, які хоча й не завжди мають безпосередньо політичний характер, проте можуть виступати як підґрунтя для формування активної громадянської позиції, політичної свідомості та довгострокового впливу на демократичні процеси. Політичну участь вони визначали як всі цілеспрямовані або раціональні дії громадян, спрямовані на вплив на урядові рішення та політичні результати, які можна спостерігати, виміряти і які пов'язані з прагненням впливати на державні справи та політичні процеси в суспільстві [11].

Наведені підходи до визначення поняття «політична участь» демонструють тенденцію до динамічних змін його змісту відповідно до розвитку політичної комунікації в контентному, мотиваційному та технологічному контексті.

Важливо відзначити, що в наукових дослідженнях існують різні моделі політичної участі. Розуміння цих моделей допомагає краще аналізувати поведінку виборців та розробляти ефективні стратегії залучення громадян до політичного процесу. Виокремлюють моделі: «громадянського волонтаризму», «раціонального вибору», «соціально-психологічну модель», «мобілізації» та «модель загальних стимулів». Так, «модель громадянського волонтаризму» була вперше запропонована С. Вербою та Н. Наєм у 1972 році. Пізніше С. Верба, К. Л. Шлозман та Г. Брейді дослідили процес політичної участі в Америці. Центральні ідеї моделі громадянського волонтаризму участі, за їх твердженнями, полягають в тому, що люди добровільно беруть активну участь у політиці. Однак процес участі ґрунтується на трьох основних факторах: мотивації до участі, здатності до участі та мережі вербування, через яку здійснюється політична діяльність. Науковці розробили «першу емпіричну типологію різних способів участі» та класифікували громадян на шість різних груп на основі видів діяльності, яку вони здійснювали. По-перше, неактивні, які, як випливає з назви, мало або нічого не роблять; по-друге, фахівці з голосування, які регулярно голосують, але більше нічого не роблять; по-третє, місцеві учасники, які контактують з посадовцями щодо конкретних проблем, але в іншому неактивні; по-четверте, «комуналісти», які періодично беруть участь у політичних діях з широких соціальних питань, але не є сильно залученими; по-п'яте, учасники кампаній, які активно залучені до кампаній різного роду; і останнє, повноцінні «активісти», які беруть участь у всіх видах діяльності. Ця теоретична модель в наукових колах вважається найважливішою моделлю політичної участі, однак вона має низку недоліків, і головним з них є неможливість пояснити не участь громадян з високим статусом у політичному процесі [12].

«Модель раціонального вибору». Теорія раціонального вибору відіграє важливу роль в аналізі політичної участі з часів основоположної роботи Е. Даунса (1957) про партійну конкуренцію. Дана модель виходить з припущення, що громадяни приймають рішення про участь у політиці, керуючись логікою та аналізом вигод і витрат. Раціональна людина – це та, яка завжди: 1) приймає рішення, стикаючись із низкою альтернатив; 2) ранжує всі альтернативи, що стоять перед нею, у порядку своїх

уподобань таким чином, що кожна з них або є кращою, або байдужою, або поступається одній іншій; 3) вибирає з можливих альтернатив ті, які займають найвище місце в порядку його уподобань, а рейтинг його уподобань є транзитивним. Таким чином, теорія раціонального вибору участі підкреслює важливість ролі стимулів у рішенні індивіда брати участь, а політична участь є частиною стратегії громадян для максимізації їхніх власних вигод. [13].

«Соціально-психологічна модель». Згідно із цією моделлю, психологічна орієнтація індивідів, така як політичний інтерес, політична ефективність, довіра до уряду та громадянський обов'язок, є важливими факторами, що впливають на політичну участь. Ця модель стверджує, що існують три види змінних, які функціонують як основні детермінанти поведінки: 1) ставлення до поведінки; 2) нормативні переконання; 3) мотивація дотримуватися норм. Тобто, громадяни, беруть участь у політиці не лише тоді, коли це раціонально вигідно або коли є доступ до ресурсів, а тому що: вважають політичну участь обов'язком громадянина; ідентифікують себе з певною політичною групою; відчувають, що їхній голос має значення; мають стабільну політичну ідентичність.

«Модель мобілізації». Пояснює політичну участь громадян не стільки їхніми внутрішніми переконаннями чи ресурсами, скільки впливом зовнішніх агентів, які спонукають до дії. Політична участь – це відповідь на запит, звернення, запрошення чи тиск. С. Розенстоун і Дж. М. Гансен стверджують, що головною причиною політичної активності є пряме звернення до громадянина з пропозицією діяти. Через формальну інституційну (наприклад, партія, кампанія, група) мобілізацію або неформальну соціальну мобілізацію (наприклад, політичні дискусії) люди більш схильні до участі в політичній поведінці. У 1960-80-х роках у США проводились дослідження впливу агітаційних заходів на явку виборців, результатом яких стало констатування збільшення явки при проведенні активної агітаційної роботи з потенційними виборцями у порівнянні з політичними акторами, які не проводили (або мінімізували) такі заходи [14].

Окремо, необхідно відзначити «конфліктну (протестну) підмодель», яка пояснює політичну участь як реакцію громадян на соціальну, економічну або політичну несправедливість. У цій моделі люди мобілізуються не тому, що мають ресурси чи бачать вигоду, а через незгоду з чинною системою, дискримінацію, кризу довіри до влади або бажання змінити статус-кво. С. Тароу, Ч. Тіллі розглядають участь як наслідок соціальних конфліктів, нерівності та політичного протистояння, коли громадяни сприймають існуючі умови як несправедливі та бачать можливість колективної дії [15].

«Модель загальних стимулів». Модель походить від синтезу раціонального вибору та соціально-психологічних пояснень участі та намагається пояснити участь з точки зору стимулу. Суть полягає в тому, що людям потрібні стимули, щоб забезпечити їхню участь у політиці. [13].

На окрему увагу заслуговує українська наукова думка щодо політичної участі. Так, В. Бортніков здійснив ґрунтовний аналіз політичної активності громадян України в контексті різних етапів пострадянської трансформації, зосереджуючи увагу на виявленні структурно-функціональних та соціокультурних детермінант, що зумовлюють специфіку та інтенсивність їхньої участі у політичних процесах. Визначення категорії політична участь він формулює як певну форму діяльності, яка здійснюється у межах політичної системи з головною метою – задоволення життєвих потреб і регулювання розподілу ресурсів [16].

Н. Ротар, виокремлює електоральну, дискурсивну та протестну форми політичної участі, що відповідають демократичному політичному процесу. Н. Ротар характеризує політичну участь, як процес впливу на ухвалення політичних рішень, формування інституційної структури влади та функціонування політичної системи [15].

С. Сальнікова, розглядаючи політичну участь як залучення індивідів або груп до політико-владних відносин з метою впливу на процеси прийняття рішень, формування політики та функціонування владних структур, запропонувала авторський підхід аналізу через три взаємопов'язані субпоказники: 1. залученість – вимір, який відображає ступінь включеності громадян у політичне життя. Він структурований на три підрівні: пізнавальний рівень – характеризується споживанням політичної інформації зі ЗМІ, інтересом до діяльності політичних лідерів; електоральна участь – передбачає активність у виборчих процесах усіх рівнів (президентських, парламентських, місцевих); комунікаційна залученість – охоплює політичне спілкування: обговорення політики, агітація, звернення до представників влади, контакти з активістами. 2. Політичні практики, розділяється на: інституціональні практики – участь у політичних партіях, громадських організаціях, суспільно-політичних рухах та неінституціональні практики – участь у протестах, мітингах, політичне волонтерство, поширення агітаційних матеріалів, фінансова підтримка політичних акторів.

3. Суб'єктивна участь – вимір пов'язаний із самооцінкою особистої політичної активності. Він відображає рівень усвідомлення власної ролі у політичному процесі та використовується для перевірки достовірності концептуальної моделі участі [17].

Окрім того, українські науковці акцентують свою дослідницьку увагу й на регіональних особливостях політичної участі в контексті специфіки політичної культури, зумовлених історичним розвитком, культурними традиціями та соціально-економічними умовами окремих територій, які формують своєрідну політичну ідентичність регіонів, яка суттєво впливає на характер політичної участі громадян, ставлення до інститутів влади та домінуючі ідеологічні пріоритети [18].

Таблиця 1

Порівняльна таблиця основних моделей політичної участі

Модель	Основні ідеї	Ключові чинники	Сильні сторони	Слабкі сторони
Громадянського волюнтаризму	Участь – результат добровільної активності громадян, що залежить від мотивації, ресурсів і мобілізації	Мотивація, здатність (ресурси), мережа вербування	Враховує різноманіття форм участі, типологізує громадян за рівнем активності	Не пояснює неучасть громадян з високим статусом, обмежена роль зовнішніх факторів
Раціонального вибору	Участь – результат раціонального обрахунку вигід і витрат	Особистий інтерес, очікувана користь, ціна участі	Пояснює вибірковість участі, підкреслює роль індивідуальних рішень	Ігнорує соціальні та культурні чинники, недооцінює роль ідентичності та цінностей
Соціально-психологічна модель	Участь визначається інтересом, довірою, громадянським обов'язком, соціальними нормами	Соціалізація, політична ідентичність, норми, довіра	Враховує роль мотивації, ідентичності, соціального контексту	Може недооцінювати структурні бар'єри, економічні ресурси
Мобілізації	Участь залежить від зовнішнього залучення (партії, організації, лідери думок)	Мобілізаційні стратегії, звернення до громадян	Пояснює роль організацій та еліт, важливість колективної дії	Схильна до пояснення участі лише через зовнішній вплив, ігнорує індивідуальні мотиви
Загальних стимулів	Участь – результат комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників	Поєднання ресурсів, мотивації, мобілізації, соціальних стимулів	Системний підхід, інтегрує різні аспекти	Може бути надто загальною, складна для емпіричного вимірювання

Підводячи підсумок, зазначимо, що політична участь є багатогранним і динамічним явищем, що розвивається під впливом різних соціальних, економічних та культурних чинників. Її вивчення допомагає зрозуміти, як громадяни можуть впливати на політичні процеси і як політичні інститути можуть формувати та підтримувати активність у суспільстві. Політична участь включає різні форми взаємодії з політичною системою, від безпосередньої участі у виборах, так і різноманітні інші види політичної активності, що допомагають реалізувати права громадян на участь у політичному процесі.

Політична участь є важливим індикатором ефективності демократичних процесів у суспільстві, оскільки вона дозволяє громадянам здійснювати контроль за діями влади, впливати на політичні рішення, а також брати участь у формуванні політичного порядку денного. Загалом, політична участь

дозволяє громадянам виражати свою громадянську позицію та відчувати свою значущість у політичній системі.

Висновки. Історична еволюція концепції політичної участі демонструє поступове розширення її розуміння від вузько інституціональних форм до багатовимірного явища, що охоплює різноманітні способи впливу громадян на політичні процеси. Теоретичні моделі політичної участі не є взаємовиключними, а радше комплементарними, оскільки кожна з них пояснює певні аспекти цього складного феномену. Сучасні реалії вимагають інтегративного підходу, що поєднує елементи різних моделей. Цифрова трансформація кардинально змінює ландшафт політичної участі, створюючи нові можливості для демократичного врядування, але водночас породжуючи нові виклики щодо забезпечення якості та інклюзивності демократичних процесів. Український досвід демонструє специфічні особливості політичної участі в умовах демократичного транзиту, що вимагає адаптації класичних теоретичних моделей до пострадянського контексту. Е-демократія має потенціал для відновлення довіри громадян до політичних інститутів та підвищення ефективності демократичного врядування, але її успішна імплементація вимагає врахування всього спектру теоретичних напрацювань щодо політичної участі.

Напрямки подальших досліджень. Проведений аналіз еволюції концепції політичної участі та її трансформації в умовах цифровізації виявляє низку важливих напрямків, які потребують поглибленого наукового вивчення. Насамперед, актуальною видається розробка інтегративної теоретичної моделі політичної участі, яка б враховувала специфіку гібридного політичного простору ХХІ століття. Існуючі моделі, сформовані в доцифрову епоху, потребують концептуального переосмислення для адекватного пояснення нових форм громадянської активності. Така модель має синтезувати напрацювання різних теоретичних шкіл, інтегруючи ресурсний, мотиваційний та структурний підходи з урахуванням технологічних можливостей та обмежень. Особливої уваги заслуговує питання співвідношення між традиційними (офлайн) та цифровими (онлайн) формами участі, їх взаємодоповнюваності або субституційності. Все більшої актуальності набуває вивчення взаємозв'язків між різними формами політичної участі в гібридному політичному просторі. Сучасні громадяни можуть поєднувати традиційні форми активності (участь у виборах, членство в організаціях) з новими цифровими практиками (онлайн-петиції, віртуальні дискусії, краудсорсинг політичних рішень). Розуміння цих взаємозв'язків є критично важливим для оптимізації демократичних процесів та розробки ефективних стратегій громадянського залучення.

Ці дослідницькі напрямки не є ізольованими, а становлять взаємопов'язану систему наукових проблем, вирішення яких сприятиме поглибленню теоретичного розуміння політичної участі в цифрову епоху та розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації демократичних процесів. Успішна реалізація цих досліджень потребуватиме міждисциплінарного підходу, що поєднує напрацювання політичної науки, соціології, психології, інформатики та інших галузей знань.

Бібліографічний список:

1. Carpentier, Nico, Peter Dahlgren, and Francesca Pasquali. "The Democratic (Media) Revolution: A Parallel History of Political and Media Participation." In *Audience Transformations: Shifting Audience Positions in Late Modernity*, edited by Nico Carpentier, Kim Schröder, and Lawrie Hallett, 2014, 123–141.
2. Verba S., Nie N. Participation in America. URL: https://adambrown.info/p/notes/verba_and_nie_participation_in_america.
3. Pateman, C. Participation and democratic theory. Cambridge, UK: University Press. 1970.
4. Іовчук О. Сучасні підходи до політичної участі. *Політологічний вісник*. 2021. № 24.
5. Ekman, J., & Amnå, E. Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs*, 2012, 22, 283-300.
6. Wurst A-K, Pohl K and Haßler J. Mobilization in the context of campaign functions and citizen participation. *Media and Communication*. 2023. 11(3): 129–140..
7. Norris, P. Democratic Phoenix: Reinventing political activism. Cambridge University Press. 2002.
8. Hagen M. A Typology of Electronic Democracy. URL: <http://www.martin-hagen.net/publikationen/elektronische-demokratie/typology-of-electronic-democracy/>.
9. Teorell, J., & Torcal, M. Political participation: Mapping the terrain. In *Citizenship and involvement in European democracies* 2007. (pp. 358-381). Routledge..
10. Theocharis, Y., & Van Deth, J. W. The continuous expansion of citizen participation: A new taxonomy. *European political science review*, 2018. 10(1), 139-163..
11. Ekman, J., & Amnå, E. Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs*, 2012. 22, 283-300.

12. Morium B. People's Political Participation: A Theoretical Exposition and Reality in Case of Bangladesh. *Journal of Social and Political Sciences*. 2024. Vol. 7, No. 3. С. 75–89.
13. Whiteley P. F., Seyd P. High-intensity participation: the dynamics of party activism in Britain. URL: <https://www.press.umich.edu/pdf/0472106201-ch2.pdf>.
14. Rosenstone S. J., Hansen J. M. Mobilization, participation, and democracy in America. New York: MacMillan, 2003. 333 p.
15. Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду : дис. д. політ. н.: 23.00.02 / Чернівець. нац. ун. м. Ю. Федьковича. Чернівці, 2007. 517 с.
16. Бортніков В. І. Політична участь громадян України в умовах демократичного транзиту : дис... д-ра політ. наук : 23.00.02. Волинський національний університет ім. Лесі Українки. Луцьк 2008. 451 с.
17. Сальнікова С., Мацюк О. Політична участь: концептуальні схеми, методики вимірювання. Соціологічні студії. 2012. № 1. С. 87-92..
18. Барановський, Ф. Регіональний вимір політичної культури. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*, 2009. (44), 213-220.

References:

1. Carpentier, Nico, Peter Dahlgren, and Francesca Pasquali. (2014). "The Democratic (Media) Revolution: A Parallel History of Political and Media Participation." In *Audience Transformations: Shifting Audience Positions in Late Modernity*, edited by Nico Carpentier, Kim Schröder, and Lawrie Hallett, 123–141.
2. Verba S., Nie N. Participation in America. URL: https://adambrown.info/p/notes/verba_and_nie_participation_in_america.
3. Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge, UK: University Press.
4. Iovchuk O. (2021). Suchasni pidkhody do politychnoyi uchasti. *Politolohichnyy visnyk*. № 24.
5. Ekman, J., & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs*, 22, 283-300.
6. Wurst A-K, Pohl K and Haßler J. (2023). Mobilization in the context of campaign functions and citizen participation. *Media and Communication*. 11(3): 129–140..
7. Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing political activism*. Cambridge University Press.
8. Hagen M. A Typology of Electronic Democracy. URL: <http://www.martin-hagen.net/publikationen/elektronische-demokratie/typology-of-electronic-democracy/>.
9. Teorell, J., & Torcal, M. (2007). Political participation: Mapping the terrain. In *Citizenship and involvement in European democracies*. (pp. 358-381). Routledge..
10. Theocharis, Y., & Van Deth, J. W. (2018). The continuous expansion of citizen participation: A new taxonomy. *European political science review*, 10(1), 139-163..
11. Ekman, J., & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs*, 22, 283-300.
12. Morium B. (2024). People's Political Participation: A Theoretical Exposition and Reality in Case of Bangladesh. *Journal of Social and Political Sciences*. Vol. 7, No. 3. С. 75–89.
13. Whiteley P. F., Seyd P. High-intensity participation: the dynamics of party activism in Britain. URL: <https://www.press.umich.edu/pdf/0472106201-ch2.pdf>.
14. Rosenstone S. J., Hansen J. M. (2003). *Mobilization, participation, and democracy in America*. New York: MacMillan, 333 p.
15. Rotar N. YU. (2007). Uchast' hromadyan Ukrayiny u tsyklichnykh politychnykh protsesakh transformatsiynoho periodu : dys. d. polit. n.: 23.00.02 / Chernivets. nats. un. m. YU. Fed'kovycha. Chernivtsi, 517 s.
16. Bortnikov V. I. (2008). Politychna uchast' hromadyan Ukrayiny v umovakh demokratychnoho tranzytu : dys... d-ra polit. nauk : 23.00.02. Volyns'kyi natsional'nyy universytet im. Lesi Ukrayinky. Luts'k. 451 s.
17. Sal'nikova S., Matsyuk O. (2012). Politychna uchast': kontseptual'ni skhemy, metodyky vymiryuvannya. *Sotsiolohichni studiyi*. № 1. S. 87-92.
18. Baranovs'kyi, F. (2009). Rehional'nyy vymir politychnoyi kul'tury. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. IF Kurasa NAN Ukrayiny*, (44), 213-220.

Skorokhod O. Evolution of Models of Political Participation: From Classical Concepts to the Digital Era of E-Democracy

The article provides a systematic analysis of the evolution of the concept of political participation as a key indicator of the democratic development of society. A comprehensive theoretical analysis of the transformation of this phenomenon from classical philosophical concepts to modern models formed under the influence of digital technologies and changes in democratic institutions is conducted. The historical stages of the formation of the concept of "political participation" are considered, starting with the ideas of active citizenship in ancient political thought, where collective decision-making in the polis was a direct form of participation, ending with the concepts of liberal, deliberative and participatory democracy of the

20th–21st centuries. Throughout history, the concept of "political participation" has undergone significant changes, transforming from a description of a direct form of participation in community affairs into representative and institutionalized mechanisms of modern influence on politics and other spheres of life. Particular attention is paid to its transformation under the influence of the dominance of various models of democracy: elitist, pluralistic, participatory and deliberative. The author also systematized the main scientific approaches to the analysis of political participation, highlighting such models as: civic voluntarism, which emphasizes the voluntary participation of citizens; rational choice theory, which considers participation as the result of rational decisions of individuals aimed at maximizing their own benefit; socio-psychological explanations, which focus on the influence of social norms, identity, and psychological factors. Mobilization concepts: study the processes of organized mobilization of citizens to participate; protest participation, which analyzes forms of disagreement and public expression of dissatisfaction; pre-political participation, which encompasses forms of activity that are not directly political, but can have political consequences. The latest approaches are highlighted, which emphasize non-institutional, horizontal, and individualized forms of activity. Particular attention is paid to the impact of digitalization, which causes the spread of horizontal formats of participation, the activation of online activism, petitions, and interaction through social networks and digital platforms. The author emphasizes the growing role of digital participation formats that go beyond traditional voting and party activity. The thesis is substantiated about the transition of political participation to a hybrid model in the 21st century. This model synthesizes classical institutional mechanisms with new digital tools of horizontal mobilization and influence on political decisions. It is proven that political participation in the 21st century is a multidimensional phenomenon that includes both traditional offline formats and new digital platforms that operate in the mode of horizontal mobilization. The impact of digital technologies on the growth of the role of individualized and non-institutional forms of participation is demonstrated, in particular within the framework of e-democracy, crowdsourcing platforms, social networks, online petitions and algorithmic political behavior. These factors contribute to the expansion, but at the same time complicate civic engagement. The peculiarities of political participation in Ukraine in the context of post-Soviet transformation, digitalization of public administration, regional political culture and distrust of institutions are outlined. The Ukrainian context of the development of political participation is analyzed, where post-Soviet distrust of institutions is combined with the activation of digital participation and the influence of the volunteer movement, as well as the practice of e-petitions. An interdisciplinary methodology is applied: a systemic approach, structural-functional analysis, comparative and typological methods. It is argued that effective democratization requires not only digital tools of participation, but also a rethinking of its structural, motivational, value and communicative factors. The article formulates theoretical foundations for the further development of an integrative model of political participation in the conditions of hybrid democracy and digital transformation.

Keywords: political participation, e-democracy, models of democracy, digital technologies, political activity, civil society.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.5

УДК 32:352.07(477):327.72

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8383-7701>

Красилук В. Ф., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ПОСТКОНФЛІКТНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу інституційної спроможності деокупованих територіальних громад у контексті постконфліктної трансформації, виявлення ключових бар'єрів та можливостей, а також формування рекомендацій для підвищення ефективності місцевого врядування у кризових умовах. Розглянуто інституційну спроможність деокупованих територіальних громад як ключовий чинник успішного післявоєнного відновлення. Проаналізовано сучасні підходи до оцінювання спроможності громад, наведено класифікацію типів спроможності та обґрунтовано необхідність її переосмислення у контексті постконфліктної трансформації. Значну увагу приділено аналізу практичних кейсів, зокрема досвіду Херсонщини, що демонструє критичну роль гуманітарного, оперативного й стратегічного рівнів відновлення. Успішність цього процесу залежить від здатності громад до самоорганізації, адаптації до нових викликів, мобілізації ресурсів та ефективної взаємодії з державними інституціями, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Визначено основні виклики та пріоритети, серед яких – потреба в оновленні підходів до публічного адміністрування, впровадженні перехідних моделей управління, активізації міжсекторальної взаємодії та адаптації до безпекових і демографічних змін. Наголошено на важливості стратегічного планування, аналітичного супроводу рішень і залучення громадянського суспільства до формування політики відновлення. Відзначено, що формування інституційної спроможності деокупованих громад невід'ємно пов'язане з реалізацією комплексного перехідного етапу, який передбачає не лише просторово-адміністративні трансформації, а й глибокі інституційні, правові та управлінські зміни, необхідні для відновлення легітимного врядування, забезпечення базових функцій держави та поступового повернення населення. Сформульовано перспективні напрями подальших досліджень, пов'язаних із вимірюванням стійкості громад, ефективністю тимчасових адміністративних рішень та розробкою моделей сталого розвитку у поствоєнних реаліях.

Ключові слова: територіальні громади, інституційна спроможність, відновлення, післявоєнний період, деокуповані громади, публічне управління.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії РФ проти України та тимчасової окупації частини території України ключовим викликом для держави стає не лише відновлення інфраструктури, адже деокуповані територіальні громади опиняються в епіцентрі складних процесів постконфліктної трансформації, яка охоплює безпекову, інституційну, правову та соціальну сфери. Від здатності цих громад оперативно відновлювати управлінські функції, забезпечувати базові публічні послуги, залучати громадськість і реагувати на нові виклики залежить не лише якість життя місцевого населення, а й стійкість політичної системи держави загалом. У цьому контексті поняття інституційної спроможності набуває особливого змісту адже воно охоплює не лише формальні адміністративні структури, а й реальну ефективність прийняття рішень, здатність до адаптації, прозорість, підзвітність і комунікацію з громадянами. Розуміння механізмів зміцнення цієї спроможності є необхідною передумовою для розробки ефективної політики реінтеграції та стійкого розвитку в післявоєнний період.

Метою даної статті є комплексний аналіз інституційної спроможності деокупованих територіальних громад у контексті постконфліктної трансформації, виявлення ключових бар'єрів та можливостей, а також формування рекомендацій для підвищення ефективності місцевого врядування у кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад в післявоєнний період є критичним фактором для забезпечення стабільності, відновлення базових

функцій управління та подальшого розвитку місцевого самоврядування. В широкому розумінні інституційна спроможність трактується як здатність певної структури ефективно реалізовувати свої основні функції та забезпечувати контроль за їх виконанням на всіх рівнях – від центрального до регіонального. У контексті територіальної громади ця характеристика охоплює два взаємопов'язані компоненти: інституційну спроможність органів місцевого самоврядування та інституційну спроможність самих мешканців громади [5, с. 94].

Офіційне визначення спроможності територіальної громади закріплене в п. 2 Методики формування спроможних територіальних громад від 2015 року: спроможна територіальна громада – це «територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання (добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади) здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [9].

З огляду на те, що у 2020 році всі територіальні громади в Україні були формально визначені Урядом, одним із першочергових завдань було впровадження інструменту оцінювання спроможності об'єднаних територіальних громад, зокрема їхньої організаційної спроможності як здатності виконувати покладені на них функції. Для того, щоб здійснити таку оцінку, необхідно чітко визначити межі спроможності, її сутнісні характеристики та конкретні індикатори досягнення. Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування охоплює кілька ключових сфер:

- стратегічне планування, що передбачає наявність якісної стратегії розвитку громади та відповідного плану її реалізації;

- навчання і професійне вдосконалення, що вимірюється показниками кадрового забезпечення, рівнем підвищення кваліфікації посадових та виборних осіб місцевого самоврядування;

- здатність до впровадження інноваційних підходів і SMART технологій, зокрема систем електронного врядування, що відображається через рівень їх фактичного застосування;

- оцінка ефективності використання наявних ресурсів і потенціалу громади, що включає показники результативності владних рішень;

- управління співпрацею та конкурентоспроможність, що оцінюється за рівнем міжсекторальної взаємодії та позицією громади в національних рейтингах ОТГ;

- узгодження політик із цілями громади, що виявляється у відповідності місцевої політики очікуванням мешканців і результативності реалізації стратегічних документів [5, с. 95].

Таким чином, рівень інституційної спроможності територіальних громад та самих жителів громади є визначальним чинником, що безпосередньо впливає на динаміку розвитку громади. У цьому контексті доцільно сформулювати базові підходи до оцінювання інституційної спроможності, які дозволяють комплексно враховувати як організаційні, так і ресурсні характеристики. Першим з них є компетентнісний підхід, що орієнтується на ефективність функціонування системи управління органом місцевого самоврядування, зокрема на якість, доступність та комплексність надаваних послуг, а також на рівень задоволеності мешканців громади цими послугами. Другим є ресурсний підхід, який передбачає оцінку ефективності використання потенціалу громади, включаючи матеріальні, технічні, природні та інформаційні ресурси з урахуванням їх здатності трансформуватися у суспільно корисні продукти та послуги для населення. Застосування цих підходів у сукупності дає змогу отримати об'єктивну картину інституційної спроможності громади в умовах її трансформації та відновлення [2, с. 236]. Однак, на нашу думку, ці підходи в післявоєнний період необхідно розширити, адже критерії оцінювання інституційної спроможності деокупованих громад має враховувати не лише ефективність поточного управління й використання ресурсів, а й здатність до адаптації, мобілізації зовнішньої підтримки, інституційного відновлення, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а також стійкість до можливих повторних криз. Таким чином, у постконфліктний період необхідне оновлення підходів до визначення інституційної спроможності, які відображали б специфіку відновлення, гуманітарної стабілізації та довгострокового розвитку на засадах інклюзивності, безпеки та сталості.

З урахуванням цього, запропоновано виокремлювати кілька основних типів спроможності територіальних громад, які дозволяють краще окреслити реальний стан управлінських і ресурсних можливостей на різних етапах трансформації: потенціальна або розрахункова спроможність, яка ґрунтується на попередньо заданих нормативних параметрах і прогнозних розрахунках;

спроможність, визначена відповідно до методичних підходів, закріплених у чинних нормативно-правових актах; це реальна спроможність [4]. Вважаємо, що саме останній тип спроможності потребує пріоритетної уваги в умовах деокупації, адже він найповніше відображає ступінь стійкості та адаптивності громади до нової реальності. Також слід враховувати, що чинна Методика формування спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 року, на сьогодні фактично втратила свою актуальність і не здатна адекватно враховувати нові реалії, що виникають та виникатимуть у процесі післявоєнного відновлення та деокупації територій.

Важливою дискусійною експертною платформою стала конференція «(Де)окуповані та прифронтові громади на шляху до відновлення: інституційні рішення», що відбулася 21 травня 2025 року, основна увага була зосереджена на інституційних підходах до відновлення територій, які зазнали впливу збройної агресії, а також на пошуку практичних рішень для посилення інституційної спроможності деокупованих громад. Учасники заходу наголосили, що ключовими чинниками повернення населення до своїх громад є відчуття безпеки, а також довіра до місцевої влади, її відкритість і здатність до конструктивного діалогу. Водночас стало повернення мешканців безпосередньо залежить від швидкого доступу до якісних публічних послуг та ефективної, прозорої комунікації між органами влади і громадянами, що, у свою чергу, сприяє зміцненню соціальної згуртованості; окрему увагу було приділено збереженню інституційної пам'яті, яка набуває особливого значення в умовах деокупованих територій; військові адміністрації в таких громадах відіграють визначальну роль у підтриманні функціонування базових інституцій та забезпеченні безперервності управлінських процесів, тим самим закладаючи підґрунтя для подальшого відновлення місцевого самоврядування після стабілізації безпекової ситуації [7]. Окремо було наголошено на необхідності активної участі громад у процесах відновлення та зміцнення державності; важливій ролі громадянських ініціатив, волонтерських рухів і локальних «форпостів», які забезпечують підтримку на місцях та сприяють поверненню життя у постраждалі населені пункти; значущості впровадження цифрових інструментів, що підвищують ефективність управління процесами відновлення; необхідності координації дій між центральною владою та територіальними громадами для забезпечення узгодженості рішень; потенціалі геоінформаційної системи для регіонального розвитку (ГІС РР) та цифрової платформи DREAM, які допомагають громадам у плануванні відновлення, сприяють прозорості, підзвітності та публічному моніторингу реалізації проєктів [10].

У цьому зв'язку особливої уваги заслуговує досвід тих територіальних громад, які ще до початку повномасштабного вторгнення мали сформовану інституційну основу та сталі механізми управління. Практика свідчить, що саме ті громади, які мали належний рівень розвитку до початку війни, продовжують демонструвати вищий рівень адаптивності, стійкості та ефективності у відновлювальному періоді. Їхня здатність до мобілізації ресурсів, підтримання зв'язку з мешканцями та швидкого реагування на виклики зумовлена наявністю сталої інституційної бази, що й визначає успішність відновлення в довгостроковій перспективі [11, с. 11].

У цьому контексті виокремлюються ключові чинники, що зумовлюють організаційну та інституційну спроможність деокупованих громад у контексті післявоєнної трансформації: здатність забезпечити розрахування ризиків і включення компонента відновлення в стратегічні документи; стратегічний підхід до процесу відновлення, що виходить за межі суто фізичної відбудови; ефективне залучення фінансових та людських ресурсів; налагоджену співпрацю з українським громадським сектором; просування бренду громади на міжнародному рівні через інструменти публічної та парадипломатичної активності; дотримання демократичних процедур і принципу колегіальності у процесі прийняття управлінських рішень [11, с. 11-12].

Практичний досвід деокупованих територій, зокрема громад Херсонщини, надає цінні емпіричні орієнтири для розуміння реальних потреб і викликів, пов'язаних із розбудовою інституційної спроможності в умовах триваючої небезпеки. Досвід деокупованих громад Херсонщини свідчить, що повноцінне відновлення можливо лише після стабілізації безпекової ситуації, адже щоденні обстріли унеможливають відбудову інфраструктури та нормальне функціонування місцевого самоврядування. Водночас уже зараз постає необхідність формування інституційної спроможності на трьох ключових рівнях: гуманітарному, оперативному та стратегічному.

На першому рівні важливо не лише забезпечити базові гуманітарні потреби, а й уникати надмірної соціальної пасивності, що виникає при безадресному розподілі допомоги. Це потребує

системної оцінки потреб населення та залучення громадських організацій до надання соціальних послуг, з огляду на обмежену спроможність ОМС у деокупованих громадах.

Другий рівень стосується відновлення публічних послуг, насамперед, соціальних, які залишаються недостатньо доступними для вразливих категорій. У громадах, де переважає старше населення, пріоритетними є послуги з догляду, підтриманого проживання та паліативної допомоги. Також актуальним є залучення безробітних до сфери соціальних послуг шляхом навчання і професійної переорієнтації, що дозволить компенсувати кадровий дефіцит.

На третьому рівні стратегічного відновлення йдеться про підготовку до повоєнного розвитку: моніторинг і збір даних для планування, створення кадрового резерву, перегляд формули міжбюджетного вирівнювання та реформування механізмів державної підтримки, включно з Фондом регіонального розвитку. У цьому контексті важливо також активізувати міжнародне співробітництво, яке може стати додатковим ресурсом для відновлення інституційної спроможності [1, с. 33-34].

До специфічних потреб деокупованих територіальних громад належать першочергові заходи з відновлення інфраструктури та забезпечення базових комунальних послуг; відбудова електро-, тепло- і водопостачання; встановлення альтернативних джерел енергії, таких як сонячні батареї, накопичувачі енергії та мобільні генератори; реконструкція житлового фонду та соціальної інфраструктури, включаючи створення житлових містечок для мешканців, які залишилися; забезпечення спецтехнікою та медичним обладнанням для лікарень; у сфері безпеки пріоритетними є розмінування територій та облаштування бомбосховищ у комунальних установах; для економічної стійкості необхідне впровадження спеціального режиму господарювання з пільговим оподаткуванням, дотаціями та програмами мотивації працівників; підтримка місцевого бізнесу через гранти, програми страхування та розвиток стартапів; цільова допомога агросектору шляхом надання техніки та стимулювання виробництва продукції з доданою вартістю; надання психосоціальної підтримки молодим підприємцям; розробка стратегій повернення місцевого населення [11].

Разом із вирішенням першочергових потреб деокупованих територіальних громад, особливого значення набуває питання формування належної інституційної спроможності. Йдеться про здатність громад не лише реагувати на поточні виклики, а й забезпечувати стабільне управління в умовах складного постконфліктного середовища, зокрема на територіях, які перебували під тривалою окупацією, де відновлення демократичного врядування потребує тривалого перехідного періоду та створення тимчасових інституцій публічного адміністрування, адже на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією рф з 2014 року, наслідки тривалої окупації суттєво ускладнюють відновлення демократичного врядування та діяльності органів місцевого самоврядування. У цьому випадку доцільним є запровадження тривалого перехідного періоду для реалізації процедур перехідного правосуддя, а також створення тимчасових інституцій публічного адміністрування, які тимчасово виконуватимуть функції місцевих органів виконавчої влади й самоврядування після завершення дії воєнного стану.

Території, що до 24 лютого 2022 року перебували в зоні активної фази відсічі збройної агресії рф (де функціонували військово-цивільні адміністрації), також потребуватимуть перехідного періоду. Однак у цьому випадку такий період може бути коротшим, а повернення до повноцінного місцевого самоврядування більш реалістичним. Доцільним у таких умовах є використання двох можливих моделей: удосконаленої форми військово-цивільних адміністрацій (якщо бойові дії триватимуть), або створення спеціальних цивільних адміністрацій на перехідний період (якщо завершення війни й укладення мирного договору).

У випадку встановлення стійкого миру та припинення бойових дій окремі громади, що не залишатимуться у зоні безпекового ризику, можуть відносно швидко повернутися до функціонування місцевого самоврядування. Натомість у разі затягування конфлікту чи переходу його в заморожену форму на тривалий час (5–10 років і більше) доцільним є проведення періодичної оцінки стану територій – орієнтовно раз на п'ять років перед черговими місцевими виборами для визначення готовності до поступового відновлення інституцій місцевого самоврядування [6].

У контексті запровадження тимчасових адміністративних структур, що виконуватимуть функції органів місцевого самоврядування, недоцільним видається подальше використання терміна «військово-цивільні адміністрації» в післявоєнний період. Замість цього доцільно передбачити створення спеціальних цивільних адміністрацій. Їхнє функціонування має бути врегульоване окремим законом, який передбачатиме особливий правовий режим в деокупованих територіальних громадах із урахуванням специфіки перехідного періоду й реалізації механізмів перехідного

правосуддя [6, с. 16-18].

З урахуванням зазначених обставин, що стосуються необхідності поступового відновлення інституційної спроможності, запровадження тимчасових адміністративних механізмів та реалізації процедур перехідного правосуддя, постає також потреба у комплексному перегляді просторової організації влади. Адже в у контексті майбутньої деокупації важливо враховувати як адміністративно-територіальні наслідки, так і інституційні виклики. За оптимістичного сценарію відновлення контролю, адміністративно-територіальний устрій може бути частково відновлений, водночас частина громад, які через війну втратили спроможність, потребуватимуть приєднання до більш життєздатних сусідніх громад. Також можливе укрупнення окремих районів, зокрема тих, що мають критично низьку чисельність населення, шляхом об'єднання з іншими адміністративними одиницями. Для цього необхідне чітке законодавче врегулювання питань формування та зміни адміністративно-територіальних одиниць, зокрема встановлення меж населених пунктів, їхнього перейменування, категоризації та ліквідації, що передбачено у завданні 3.17 актуалізованої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Також не можна виключати реалізації песимістичного сценарію, за якого на окремих територіях внаслідок масштабної депопуляції не буде можливості утворити спроможні громади. У такому разі постане необхідність у впровадженні альтернативної моделі тимчасового управління до моменту відновлення демографічної присутності. Окрему увагу також слід приділити перегляду меж районів, оскільки під час адміністративно-територіальної реформи 2020 року проєктування відбувалося з огляду на наявну на той час лінію розмежування, що унеможливило повноцінні консультації з місцевим населенням і проведення ґрунтового аналізу на окупованих територіях. Після деокупації корекція адміністративних меж як на рівні громад, так і на рівні районів стане необхідним кроком для забезпечення ефективного управління, відновлення територіальної цілісності та формування спроможної мережі публічної влади в регіоні [3, с. 21].

У цьому контексті формування інституційної спроможності деокупованих громад невід'ємно пов'язане з реалізацією комплексного перехідного етапу, який передбачає не лише просторово-адміністративні трансформації, а й глибокі інституційні, правові та управлінські зміни, необхідні для відновлення легітимного врядування, забезпечення базових функцій держави та поступового повернення населення.

Інституційна спроможність територіальних громад, що повертаються після деокупації, формується в межах комплексного перехідного періоду, природа якого передбачає гармонізацію правового статусу, відновлення інфраструктури та створення умов для повернення населення. Реформування місцевого самоврядування включає відбудову органів влади, повернення українського законодавства, відновлення освітньої, медичної та соціальної сфери, впровадження національної валюти, вирішення правових питань щодо колабораціоністських діянь, а також підтвердження правочинів, укладених під час окупації [8]. Необхідно оновити концепцію розвитку регіонів, яка враховуватиме переосмислення економічної моделі з урахуванням наслідків руйнувань, екологічного забруднення та зміни міграційних процесів. Залучення громадськості та експертного середовища є базовим чинником у забезпеченні прозорості, підзвітності, ефективного виділення ресурсів і побудові довіри в громадах [8].

Аналітична підтримка є ключовим елементом формування, реалізації та моніторингу стратегічних рішень. Сюди належать системна оцінка руйнувань, моделювання демографічних змін, аналіз витрат та вигод від переведення економіки від традиційного індустріального базису до сучасних форм господарської активності. Такий підхід необхідний для формування інвестиційно привабливого середовища, яке базується на дерегуляції, податкових преференціях, гарантіях та механізмах страхування ризиків.

Залучення внутрішніх переселенців, вихідців із регіону та нових учасників до процесу відновлення потребує забезпечення житлом, роботою, доступом до соціальних послуг, функціональними громадами та розвиненим громадянським сектором. Імовірність повернення внутрішньо переміщених осіб значно зменшується з часом інтеграції у нових громадах, тому важливо формувати умови для добровільного повернення та залучення людей в активне громадське життя.

Уряд зі свого боку має забезпечити стале та системне управління процесом підготовки до деокупації, яке передбачає створення та оновлення стратегічних документів, правове регулювання ключових аспектів повернення, кадрову підготовку, збереження ідентичності та активну мобілізацію інститутів місцевого самоврядування. Важливо, щоб інституційна підтримка об'єднувала всіх зацікавлених стейкхолдерів – державу, громадськість, бізнес, міжнародних партнерів [8].

Фінансування відновлення, забезпечення економічної активності громад та довгострокова інституційна стабільність залежать від інвестицій, яких можна досягти за рахунок міжнародних донорів і приватних інвесторів. Створення інвестиційно привабливого середовища можливе за рахунок прозорого управління, зниження корупції, чітких процедур, стабільних гарантій та мобільних інструментів підтримки – зокрема, фондів ризик-страхування, кредитування й податкових канікул.

Стратегія реінтеграції постконфліктних громад є ефективною лише у разі злагодженої взаємодії уряду, місцевого самоврядування, експертної спільноти, бізнесу та громадян. Тільки комплексна стратегія, що інтегрує аналітичний, правовий, соціальний, економічний та комунікаційний виміри, може забезпечити відновлення інституційної спроможності в умовах постконфліктної трансформації [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, інституційна спроможність деокупованих територіальних громад є фундаментальним елементом післявоєнного відновлення держави, який визначає не лише ефективність виконання базових управлінських функцій, але й стійкість місцевої демократії в умовах тривалих криз. Комплексний аналіз дозволяє зробити висновок, що формування спроможних громад у постконфліктний період неможливе без поєднання стратегічного планування, узгодженого адміністративно-територіального устрою, ефективного механізму правосуддя перехідного періоду та гнучких моделей публічного адміністрування, також розглянуто інституційно спроможність при різних сценаріях завершення війни. Особливої уваги потребують громади, які зазнали тривалої окупації або знаходились у прифронтовій зоні, оскільки вони мають істотно ослаблені інституційні механізми, потребують тимчасових адміністративних рішень та створення умов для поступового відновлення місцевого самоврядування.

Досвід Херсонщини чітко демонструє важливість поетапного підходу: гуманітарного реагування, оперативного відновлення публічних послуг і стратегічного планування. Успішність цього процесу залежить від здатності громад до самоорганізації, адаптації до нових викликів, мобілізації ресурсів та ефективної взаємодії з державними інституціями, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. У майбутніх дослідженнях доцільно зосередитися на інструментах оцінювання динаміки інституційної спроможності деокупованих громад, зокрема через розробку індикаторів стійкості та адаптивності в умовах невизначеності; вивчення впливу цифрових платформ на підзвітність і прозорість відновлювальних процесів; аналіз ефективності тимчасових адміністративних моделей у порівняльній перспективі; та формування моделей залучення внутрішньо переміщених осіб до процесів місцевого розвитку. Перспективним також є дослідження міжсекторальної взаємодії як умови для побудови стійких партнерств у сфері публічного управління та розробка підходів до інтеграції регіональних стратегій розвитку з загальнонаціональними рамками відбудови.

Бібліографічний список:

1. Аналіз соціально-економічної ситуації деокупованих громад Херсонська область (2023 рік). *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/ali_report_khersonregion.pdf.
2. Безверхнюк Т., Ємельянов В., Хаджирадева С. Інституційна спроможність територіальних громад до проектної діяльності у сфері гуманітарного реагування. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 27. 230-255.
3. Заблудська І., Негода Н. Дослідження адміністративно-територіального устрою Донецької та Луганської областей та розробка пропозицій щодо його реконфігурації. URL: <https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae488640d2d288a1a028e/1716184203686/Territories.pdf>.
4. Мельник Л. А. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 9. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.9.54>.
5. Омельчук О.І. Інституційна спроможність об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 93-97.
6. Особливості організації системи публічного адміністрування на території Донецької та Луганської областей : аналітична записка / О. Бовш, А. Угорчук. URL: <https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae4bd8ff7410cbfd1a687/1716184255719/PublAdm.pdf>.
7. Підсумки конференції: ключові висновки щодо відновлення деокупованих та прифронтових громад. *ОТГ Всеукраїнська асоціація*. 27.05.2025. URL: <https://hromady.org/dialog-zaradi-vidnovlennya-pidsumki-konferenci%D1%97-shhodo-deokupovanix-ta-prifrontovix-gromad/>.

8. Повернути спроможність громадам: чи посприять зміни адміністративно-територіального устрою Донеччини та Луганщині відбудові регіону. *Українська правда*. 01.10.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2024/povernuty_spromozhnist_hromadam/.

9. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.

10. Синергія задля відновлення: громади, держава та підтримка донорів і партнерів. *ОТГ Всеукраїнська асоціація*. 27.05.2025. URL: <https://hromady.org/sinerhiya-zadlya-vidnovlennya-gromadi-derzhava-ta-pidtrimka-donoriv-i-partneriv/>.

11. Стійкість і відновлення України: пріоритети, ризики, включеність. *SocioInform*. 92 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/10YAwNAKUJxZ33Lia4qFuIqI6gE8A7LpY/view>.

References:

1. Analiz sotsialnoekonomichnoi sytuatsii deokupovanykh hromad Khersonska oblast (2023 rik). *Laboratoriia zakonodavchikh initsiatyv*. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/ali_report_khersonregion.pdf.
2. Bezverkhniiuk T., Yemelianov V., Khadzhyradieva S. (2025). Instytutsiina spromozhnist terytorialnykh hromad do proiektnoi diialnosti u sferi humanitarnoho rehuvannia. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*. № 27. 230-255.
3. Zablodska I., Nehoda N. Doslidzhennia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Donetskoï ta Luhanskoï oblastei ta rozrobka propozytsii shchodo yoho rekonfiguratsii. URL: <https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae488640d2d288a1a028e/1716184203686/Territories.pdf>.
4. Melnyk L. A. (2020). Teoretychni zasady formuvannia spromozhnosti terytorialnykh hromad v Ukraini. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 9. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.9.54>.
5. Omelchuk O.I. (2020). Instytutsiina spromozhnist obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia*. Tom 31 (70). № 6. S. 93-97.
6. Osoblyvosti orhanizatsii systemy publichnoho administruvannia na terytorii Donetskoï ta Luhanskoï oblastei : analitychna zapyska / O. Bovsh, A. Uhorchuk. URL: <https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae4bd8ff7410cbfd1a687/1716184255719/PublAdm.pdf>.
7. Pidsumky konferentsii: kliuchovi vysnovky shchodo vidnovlennia deokupovanykh ta pryfrontovyykh hromad. *OTH Vseukrainska asotsiatsiia*. 27.05.2025. URL: <https://hromady.org/dialog-zaradi-vidnovlennya-pidsumki-konferenci%D1%97-shchodo-deokupovanykh-ta-pryfrontovix-gromad/>.
8. Povernuty spromozhnist hromadam: chy posprijaiut zminy administratyvno-terytorialnoho ustroiu Donechchyny ta Luhanshchyni vidbudovi rehionu. *Ukrainska pravda*. 01.10.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2024/povernuty_spromozhnist_hromadam/.
9. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.04.2015 № 214. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.
10. Synerhiia zadlia vidnovlennia: hromady, derzhava ta pidtrymka donoriv i partneriv. *OTH Vseukrainska asotsiatsiia*. 27.05.2025. URL: <https://hromady.org/sinerhiya-zadlya-vidnovlennya-gromadi-derzhava-ta-pidtrimka-donoriv-i-partneriv/>.
11. Stiikist i vidnovlennia Ukrainy: priorytety, ryzyky, vkluchenist. *SocioInform*. 92 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/10YAwNAKUJxZ33Lia4qFuIqI6gE8A7LpY/view>.

Krasyliuk V. Institutional capacity of de-occupied territorial communities in the context of post-conflict transformation

The article is devoted to the analysis of the institutional capacity of de-occupied territorial communities in the context of post-conflict transformation. It identifies key challenges and opportunities and offers recommendations aimed at improving the effectiveness of local governance under crisis conditions. The institutional capacity of de-occupied territorial communities is examined as a critical factor for successful post-war recovery. Contemporary approaches to assessing community capacity are analyzed, a typology of capacity is provided, and the need to reconsider assessment frameworks in light of post-conflict dynamics is substantiated. Special attention is paid to case-based analysis, particularly the experience of Kherson region, which illustrates the crucial role of humanitarian, operational, and strategic levels of recovery. The study outlines major challenges and priorities, including the need to modernize public administration, introduce transitional models of governance, strengthen cross-sectoral cooperation, and adapt to emerging security and demographic shifts. Emphasis is placed on the importance of strategic planning, analytical support in decision-making, and the engagement of civil society in designing recovery policy. The article argues that building institutional capacity in de-occupied communities is inseparable

from the implementation of a comprehensive transitional phase, which entails not only spatial-administrative transformation but also profound institutional, legal, and managerial reform to restore legitimate governance, ensure basic state functions, and facilitate the gradual return of the population. The paper concludes by proposing future research directions focused on measuring community resilience, evaluating the effectiveness of temporary administrative solutions, and developing sustainable development models in post-war realities.

Keywords: territorial communities; institutional capacity; recovery; post-war period; de-occupied communities; public administration.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.6

УДК 32:34:351(477)"2022/2024"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6121-9259>

Юрковський В. С., Донецький національний університет ім. Василя Стуса

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Стаття присвячена дослідженню ролі політичних інститутів у збереженні принципів правової держави в умовах війни, спричиненої повномасштабною агресією російської федерації проти України у 2022 році. У роботі окреслено вплив війни на ключові політичні інститути, зокрема, законодавчу, виконавчу та судову владу, проаналізовано механізми забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану, а також визначено основні виклики і перспективи їх функціонування. Дослідження базується на застосуванні структурного неоінституціоналізму як основного методологічного підходу до аналізу політичних інститутів у умовах адаптації системи до кризових умов. Системний підхід дозволив розглядати політичні інститути як елементи єдиної політичної системи, що зазнає змін під впливом війни. Для емпіричного підтвердження було застосовано компаративний метод, який дозволив виявити особливості трансформації українських інституцій у порівнянні з аналогічними процесами в інших державах, що переживали воєнні конфлікти. У даній статті обґрунтовано те, що війна створює значні виклики для функціонування політичних інститутів, такі як посилення впливу виконавчої влади, ризики обмеження демократичних процедур та необхідність адаптації правової системи до воєнних реалій. Визначено, що в умовах воєнного стану існують основні загрози для правової держави, серед яких ризик авторитарних тенденцій, скорочення громадянських прав та вплив на незалежність судової влади. Окрему увагу також приділено аналізу заходів, що сприяють збереженню політичних інституцій та їх спроможності функціонувати під час війни. Наголошується, що навіть в умовах особливого правового режиму воєнного стану має зберігатися баланс між забезпеченням національної безпеки та дотриманням принципів правової держави. Зроблено висновок щодо необхідності збереження контролю за діяльністю влади, недопущення узурпації та зміцнення механізмів правової відповідальності. Підкреслено, що після завершення війни відновлення правової держави має відбуватися через посилення демократичних реформ, забезпечення прозорості роботи політичних інститутів та розширення ролі громадянського суспільства. У свою чергу, інтеграція міжнародного досвіду та співпраця з європейськими структурами є важливими чинниками для формування ефективної системи правового регулювання у повоєнний період. Отримані результати дозволяють оцінити сучасні виклики для політичних інститутів, механізми їхньої адаптації до умов війни, а також перспективи зміцнення демократичних стандартів після її завершення.

Ключові слова: верховенство права, воєнний стан, демократичні стандарти, кризове управління, держава, політичні інститути, правова держава, система.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що політичні інститути є основою функціонування правової держави, забезпечуючи реалізацію державної влади, дотримання демократичних процедур і забезпечення верховенства права. Війна ж стає серйозним викликом для політичних інститутів, оскільки загострює питання ефективності державного управління, зміщує акценти у взаємодії влади та суспільства, створює ризики концентрації влади, обмеження демократичних процедур та загроз для прав людини. Так, в умовах збройної агресії російської федерації проти України вищевказані виклики набувають особливого значення, оскільки потребують не лише оперативних, а й правових рішень для збереження демократичного устрою.

У даній статті окреслено вплив війни на ключові політичні інститути, які змушені адаптувати свою роботу до реалій правового режиму воєнного стану, проаналізовано механізми забезпечення верховенства права, а також визначено основні виклики та перспективи їхньої діяльності. У свою чергу, дослідження має на меті сприяти розробці ефективних і дієвих заходів для підтримки правової держави як під час війни, так і в період її повоєнного відновлення.

Ступінь наукової розробки проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій, присвячених

проблематиці функціонування політичних інститутів в умовах особливого правового режиму воєнного стану, свідчить про значну увагу вітчизняної наукової спільноти до цього питання. Вагомий внесок у формування теоретико-методологічних засад вказаного напрямку здійснили такі дослідники, як О. Бандурка, Є. Вітюгін, О. Гапєєва, І. Гончаренко, В. Гура, М. Ладан, К. Майстренко, Н. Ніколаєнко, В. Онофрійчук, О. Чальцева, Л. Шемаєва та інші.

У сучасній політичній науці політичні інститути розглядаються як стабільні форми організації політичного життя, що впорядковують взаємодію соціальних акторів, а також забезпечують сталість політичного процесу. Вони охоплюють як державні органи (парламент, уряд, суди), так і недержавні структури – політичні партії, громадські об'єднання, неформальні практики. За визначенням Б. Кухта, політичними інститутами є сталі засоби упорядкування політичних відносин та форма організації владної діяльності, що підтримує функціонування політичної системи [1]. У ширшому контексті, за визначенням Д. Норта, політичні інститути – це своєрідні «правила гри»: формальні та неформальні норми, які формують стимули та обмеження політичної поведінки [2].

Політичні інститути можуть бути як формальними (тобто створеними на основі правових норм), так і неформальними (такими, що виникають у процесі практичної взаємодії – наприклад, клановість чи використання адміністративного ресурсу). Вони задають нормативні рамки для політичної діяльності, забезпечуючи її передбачуваність, легітимність та стабільність. При цьому, незалежно від своєї природи або структурного наповнення, політичні інститути виконують дві ключові функції: реалізацію державної влади, а також підтримку суспільного договору між владою і народом (елітою і суспільством) щодо моделі держави, її цілей та напрямів розвитку. Як зазначає В. Ханстантинов, саме від моделі держави залежить структура та функціональний стан усіх установ, що мають право на державну владу і реалізують його [3].

Попри відмінності у структурі чи функціональному призначенні, в умовах воєнного стану будь-які політичні інститути зазнають серйозних викликів і змін. Зокрема, війна спричиняє трансформацію механізмів політичного управління, що проявляється у посиленні ролі виконавчої влади, концентрації ухвалення рішень в руках уряду, обмеженні прав та свобод громадян, а також розширенні повноважень силових структур. У таких умовах особливо гостро постає питання дотримання принципів правової держави, адже необхідно досягти балансу між гарантуванням національної безпеки та збереженням демократичних норм. Тому ключового значення набуває адаптація діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади до умов воєнного стану – з обов'язковим збереженням їх правової визначеності та інституційної стабільності.

У межах сучасних українських досліджень значна увага приділяється функціонуванню політичних інститутів у кризових умовах, особливо в умовах воєнного стану. У центрі аналізу – трансформація цих інститутів, їх адаптація до нестандартних обставин та реакція на виклики зовнішнього середовища. Особливо важливими є праці, що розглядають правові аспекти: дотримання прав і свобод людини, вплив війни на судову систему, ефективність парламентського контролю і ризики узурпації влади [4]. Дослідники підкреслюють необхідність захисту прав людини навіть за умов правових обмежень, пов'язаних із воєнним станом, та наголошують на ролі громадянського суспільства у стримуванні надмірної концентрації влади. Також вивчаються структурні зміни в політико-правовій системі України, спричинені повномасштабною агресією російської федерації, зокрема питання цифровізації, діяльності місцевої влади, виклики для адміністративного та конституційного права [5]. Окрему увагу науковий дискурс приділяє і взаємодії політичних інститутів із громадянським суспільством та міжнародними організаціями як чинникам стабілізації демократичного порядку навіть в умовах війни [6].

У цьому контексті важливо зазначити, що воєнний стан в Україні триває вже понад 3 роки, а отже, правовий режим особливого порядку управління перестає бути короткостроковим заходом і перетворюється на стійкий фактор, що істотно впливає на політичну систему, зміст державної політики та рівень гарантування прав і свобод громадян. Продовження режиму воєнного стану супроводжується подальшими обмеженнями демократичних процедур, зростанням ролі силових відомств і виконавчої влади, а також звуженням простору громадянської участі. Такі тенденції актуалізують потребу в подальшому дослідженні ефективності політичних інститутів, рівня дотримання прав людини та здатності державної системи зберігати інституційну стійкість в умовах затяжної кризи.

Мета статті – визначити специфіку трансформації функціонування ключових політичних інститутів України в умовах війни, проаналізувати їх роль у забезпеченні верховенства права та

окреслити основні виклики й перспективи збереження принципів правової держави в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», він визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу, і передбачає саме тимчасові, зумовлені безпековими ризиками, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина [7]. Разом із тим, встановлення таких обмежень можливе лише у спосіб та в межах, визначених Основним законом України, що має бути гарантією непорушності демократичних засад навіть у період війни.

У цьому контексті важливого значення набуває дослідження ролі Верховної Ради України – єдиного законодавчого органу, діяльність якого є визначальною у функціонуванні держави під час війни. Так, Верховна Рада України не лише ухвалює нормативно-правові акти, що регламентують правовий режим воєнного стану та визначають особливості правовідносин, які виникають під час дії цього режиму, а й здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади, тим самим забезпечуючи дотримання демократичних принципів. Аналіз її діяльності в умовах повномасштабного вторгнення дає змогу оцінити не лише ефективність законодавчої гілки влади, а й загальний рівень витривалості демократичного устрою в кризових обставинах.

Із початком збройної агресії російської федерації Верховна Рада України оперативно адаптувала свою діяльність до нових викликів. Було впроваджено формат одного безперервного пленарного засідання, що забезпечило можливість оперативного ухвалення критично важливих рішень у сферах національної безпеки, оборони, мобілізації та соціального захисту. Водночас, варто звернути увагу, що в умовах порушення регламенту та обмеженого часу на обговорення законопроектів виникає ризик зниження якості законотворчої діяльності. Високі темпи проходження законопроектів мають свою ціну – гірше їх опрацювання [8].

Показовим прикладом гнучкості парламентської діяльності стало рішення від 24.02.2022 року щодо безперервності роботи Верховної Ради України. Його було прийнято одразу після голосування про затвердження режиму воєнного стану – 299 депутатів підтримали відповідну усну «процедурну» пропозицію, яка невдовзі набула юридичної форми у вигляді відповідної постанови Верховної Ради України «Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року» [9; 10].

Згодом, 06.09.2022 року, Парламент на заміну цій постанові прийняв нову – про врегулювання організації роботи законодавчого органу в умовах воєнного стану, яка вже відповідала всім конституційним вимогам [11]. Тобто, Верховна Рада України хоча й постановою (а не внесеннями змін до Регламенту), але все ж таки легалізувала частину відповідних змін у власній роботі, інша ж частина залишилася позанормовою практикою воєнного часу [12].

Незважаючи на вказані труднощі, Верховна Рада України змогла адаптувати свою діяльність до умов війни, ухваливши низку важливих законів. Наприклад, Законом України «Про основи національного спротиву» врегульовано правові, а також організаційні засади національного спротиву (основи його підготовки та ведення), метою якого є підвищення обороноздатності держави, надання обороні всеохоплюючого характеру та сприяння забезпеченню готовності громадян до національного спротиву [13]. Крім того, Парламент ухвалив законодавчі зміни, які значно спрощували логістику постачання зброї та матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України. Внесені зміни до Закону України «Про оборону України» [14] надають можливість оперативно реагувати на зовнішні загрози, розширюючи повноваження суб'єктів управління оборонними ресурсами, а також спрощуючи процедури ухвалення рішень, які пов'язані із забезпеченням обороноздатності країни.

Окрему увагу варто приділити діяльності Парламенту у сфері зовнішньої політики, зокрема, й у напрямі євроінтеграції. Після набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, Верховна Рада інтенсифікувала законодавчу роботу, спрямовану на гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами [15]. Цей вектор зберігає свою пріоритетність навіть в умовах війни і, очевидно, посилиться у повоєнний період у контексті реалізації реформ у сферах боротьби з корупцією, судочинства та децентралізації.

Таким чином, Верховна Рада України продовжує виконувати функціональну роль у системі державного управління навіть в умовах війни. У період воєнного стану Парламент забезпечує інституційну безперервність законодавчого процесу, ухвалює нормативно-правові акти, що необхідні для реагування на безпекові, соціальні і економічні виклики. У цьому контексті юридично важливим аспектом є положення статті 83 Основного закону України, які передбачають, що у разі закінчення

строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану, вона продовжує виконувати свої обов'язки до обрання нової Верховної Ради після скасування воєнного чи надзвичайного стану [16]. Вказане конституційне положення гарантує безперервність законодавчої влади та запобігає правовому вакууму в умовах надзвичайної ситуації.

У той же час, роль Верховної Ради за своєю суттю залишається переважно механістичною: інституційна присутність Парламенту підтримує демократичну конструкцію, однак у сучасних умовах вона не гарантує змістовної реалізації принципів демократії. Зокрема, ризики зловживання владою під прикриттям воєнного стану, а також практика прискореного ухвалення значного обсягу законів без належного обговорення, суттєво впливають на якість законодавчих ініціатив та ускладнюють здійснення реального парламентського контролю [17]. Це, у свою чергу, створює передумови для функціонування законодавчого органу в рамках політико-управлінської інерції, а не як активного елементу системи стримувань і противаг.

Незважаючи на позитивні досягнення, діяльність Парламенту не позбавлена суттєвих викликів, що мають важливе значення для збереження демократичних основ державного управління. З-поміж іншого, особливе занепокоєння викликає зниження рівня прозорості процесу ухвалення рішень. Так, закритість засідань, обмежене інформування громадськості, призупинення декларування публічними службовцям, а також відсутність будь-якої інформації про діяльність депутатів під час воєнного стану – усе це свідчить про тенденцію до згортання механізмів громадського контролю. На практиці це створює передумови для ухвалення неопублічних рішень, ускладнює контроль за використанням бюджетних ресурсів і послаблює легітимність представницької влади.

Дійсно, у кризових умовах такі заходи виглядають логічно та виправдано, проте важливо щоб вони не переросли в сталу практику після завершення війни. Вже сьогодні така закритість поглиблює дистанцію між владою та суспільством, і фактично унеможливлює ефективну участь громадян у формуванні політичних рішень. За таких умов зростає ймовірність посилення авторитарних тенденцій, коли воєнний стан використовується як інструмент обмеження демократії. І якщо не буде вжито заходів щодо збереження базових стандартів відкритості навіть у кризовий час, це може призвести до тривалого викривлення моделі правової держави та формування стійкої безконтрольної системи управління.

Наступним інститутом політичної влади є виконавча влада, яка в політичній системі України відіграє ключову роль у реалізації державної політики, у тому числі й у кризових ситуаціях, коли необхідна оперативна мобілізація ресурсів, координація міжвідомчих дій та гнучке ухвалення рішень. У цьому контексті Кабінет Міністрів виступає як вищий орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію стратегії розвитку держави, включаючи оборонну, фінансову, інвестиційну та соціальну політику. В умовах воєнного стану ця роль значно посилилася, що відобразилося і на нормативному рівні. Зокрема, були ухвалені важливі зміни та доповнення до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», прийнято низку урядових постанов, які регулюють питання мобілізації, бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації і на воєнний час, а також затверджено Національну стратегію доходів до 2030 року. Ці акти стали інструментами розширення повноважень Уряду в умовах надзвичайної ситуації.

З початком повномасштабної агресії російської федерації Кабінет Міністрів України був змушений адаптувати свою діяльність до нових безпекових реалій, запровадивши кризові механізми управління, які раніше не були характерними для звичайного режиму функціонування виконавчої влади. Пріоритетом стало посилення координації сектору безпеки та оборони, що передбачало розробку нормативно-правових актів саме для забезпечення стабільного функціонування Збройних Сил України, мобілізацію внутрішніх ресурсів, а також залучення міжнародної підтримки. Значною мірою ця трансформація показала інституційну гнучкість виконавчої влади, але разом виявила її вразливість до надмірної централізації рішень, коли швидкість іноді переважає якість нормативного забезпечення.

При цьому, важливо звернути увагу на те, що в умовах війни баланс між ефективністю й підзвітністю Уряду часто зміщується в бік першого, що породжує ризики для забезпечення принципів правової держави, зокрема у сфері контролю за державними витратами та процедурності прийняття рішень.

Одним із прикладів інституційної адаптації стало оновлення підходів до військової мобілізації. Так, у 2024 році Уряд ухвалив зміни до законодавства, які передбачають автоматичне внесення чоловіків віком від 25 до 60 років до реєстру військовозобов'язаних, а також спрощення процедур

бронювання для критичних секторів економіки [18]. Такі рішення мали на меті збалансувати потреби армії та економіки, що було ключовим завданням в умовах затяжної війни. Водночас, реалізація цих кроків виявила слабкі сторони виконавчої влади, зокрема: дефіцит комунікації з суспільством, технічні збої в системі «Оберіг» і загальне падіння довіри до дій Уряду. Вказане свідчить про асиметричність адаптації – інституції швидко перебудовують формальні механізми, однак не встигають забезпечити належне супроводження цих змін з боку сервісів, пояснення, а також залучення громадськості.

У сфері економічної політики Кабінет Міністрів України зосередив зусилля на збереженні макроекономічної стабільності, підтримці підприємництва та, зокрема, забезпеченні податкової дисципліни. Ключовими напрямками стали – розробка стратегії підтримки малого і середнього бізнесу, цифровізація послуг, а також затвердження Національної стратегії доходів України на 2024-2030 роки, що передбачає гармонізацію фіскальної системи з ЄС, підвищення ефективності адміністрування податків та посилення прозорості державних фінансів [19]. Такі кроки демонструють спробу поєднати кризове управління із довгостроковим інституційним плануванням, що є ознакою стратегічної адаптивності Уряду як політичного інституту. Втім, проблеми з адмініструванням податків, коливання валютного курсу та зниження інвестиційної привабливості вказують на те, що інституційна спроможність впроваджувати реформи залишається обмеженою в умовах високого рівня невизначеності.

У сфері соціальної політики Кабінет Міністрів України орієнтується на захист найбільш вразливих категорій населення: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), безробітних, ветеранів війни, осіб з інвалідністю тощо. Було спрощено доступ до соціальних виплат за допомогою розширення функціоналу мобільного застосунку «Дія», а також створено механізми дистанційної реєстрації шлюбів військовослужбовцями – без їх фізичної присутності в органах РАЦС [20]. Це демонструє технологічну адаптацію, коли держава, використовуючи цифрові інструменти, намагається підтримувати соціальну згуртованість і мінімізувати бюрократичні бар'єри. Разом із тим, реальна ефективність цих рішень обмежена технічними труднощами і нерівномірним доступом до цифрової інфраструктури, що вкотре акцентує на потребі інклюзивності адаптації – здатності держави враховувати умови регіонів, де війна зруйнувала базові комунікаційні канали.

В умовах війни зовнішньополітична діяльність Кабінету Міністрів України також набула особливої ваги як інструменту зміцнення національної стійкості та правової інтеграції до європейського правопорядку. Основними пріоритетами Уряду в цій площині стало поглиблення стратегічного партнерства з країнами Заходу, залучення фінансово-економічної, військової та технічної допомоги, а також забезпечення відповідності внутрішньої політики критеріям членства в Європейському Союзі та Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). У даному випадку, Уряд виступає ключовим виконавцем зобов'язань у сферах антикорупційної політики, децентралізації та публічного управління [18]. Ці сфери не лише становлять основу євроінтеграційного курсу, а й водночас є маркерами функціонування правової держави навіть в умовах воєнного стану. Зовнішньополітична активність є продовженням внутрішньої трансформації, що поєднує адаптацію інституцій до кризових обставин із поступовим приведенням державного управління у відповідність до європейських стандартів.

Водночас, адаптивність виконавчої влади не стала гарантією прозорості її діяльності. Показовими у цьому контексті стали корупційні скандали у сфері оборонних закупівель. Зокрема, у 2023 році журналістами-розслідувачами було виявлено закупівлі Міністерством оборони яєць за ціною 17 грн за штуку, що вдвічі перевищувала середньоринкову [21]. Вказане свідчить про недосконалість внутрішніх механізмів аудиту та нагляду, а також брак попередньої перевірки контрактів. Ще одним показовим випадком є закупівля неякісних бронежилетів на майже 2 млрд грн, що стала предметом розслідування Державного бюро розслідувань. За даними слідства, частина цієї амуніції не відповідала базовим критеріям захисту, що власне створювало загрозу життю та здоров'ю військових на передовій [22].

Ці приклади вказують на те, що навіть у межах загального стратегічного курсу Уряду на реформування, без реального контролю, належної прозорості процедур і зміцнення інституцій доброчесності, ефективність виконавчої влади залишається вразливою до зловживань. У цьому контексті потребує посилення інституційна спроможність Уряду не лише ухвалювати нормативні рішення, а й забезпечувати їх справедливу, ефективну та прозору імплементацію в умовах воєнного стану.

Наступним ключовим інститутом у системі політичної влади є судова влада, яка виконує критичну функцію забезпечення верховенства права, незалежного правосуддя та контролю за дотриманням конституційних прав навіть у кризовий період. Так, в умовах особливого режиму воєнного стану, коли базові гарантії стабільного правового порядку опиняються під загрозою, судова влада покликана гарантувати стабільність правового порядку, виступаючи як арбітр у конфліктах, що виникають між державою та громадянином, а також між різними суб'єктами владних повноважень.

Насамперед, одним із головних викликів у роботі судів є збереження їхньої незалежності в умовах воєнного стану. Розширення повноважень виконавчої влади та очікування суспільства щодо оперативного покарання винних, зокрема, у справах про воєнні злочини або ж корупційні правопорушення, створюють ризики політичного тиску на суддівський корпус. Надмірний вплив силових структур у поєднанні з воєнною риторикою може сприяти формуванню практики «вибіркового правосуддя», що, у свою чергу, підриває довіру до судової системи та суперечить демократичним принципам.

Суттєвий виклик становить також фізична доступність судочинства. Через активні бойові дії, руйнування інфраструктури та окупацію окремих територій, частина судів була змушена евакуюватися, перейти на дистанційну роботу або ж фактично припинити розгляд справ. За інформацією ЗМІ та органів суддівського самоврядування, судова система в регіонах, що зазнали руйнувань, зазнає критичного навантаження [23]. Особливо це стосується розгляду категорій справ, пов'язаних із воєнними злочинами, де важливу роль відіграє якісне та своєчасне збирання доказів, проведення експертиз, допити свідків тощо. На практиці такі процеси ускладнені через замінування територій, нестачу спеціалістів і технічні обмеження.

Як зазначила суддя Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді Світлана Яковлева, не достатньо визнати, що особа брала участь у воєнних діях – необхідно конкретизувати, які саме дії вона зробила, і лише тоді притягати до відповідальності. Водночас, важливою інновацією стало активне застосування процедури заочного кримінального провадження («in absentia»), яка дозволяє притягати до відповідальності підозрюваних, що перебувають поза межами юрисдикції України [24]. У цьому контексті суди все частіше використовують цифрові докази, верифікація яких, у свою чергу, потребує спеціального підходу, а також підвищення кваліфікації суддів.

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 2024 рік в Україні було зареєстровано понад 100 тисяч воєнних злочинів [25], втім реальне навантаження на суди значно перевищує їхні процесуальні можливості. У вказаній ситуації посилюється значення міжнародного співробітництва. Зокрема, Україна активно використовує потенціал Міжнародного кримінального суду (МКС), долучається до роботи Спільної слідчої групи, а також залучає експертів з країн-партнерів. Водночас, ефективність міжнародних механізмів залишається обмеженою через політичні фактори, зокрема, блокування дій МКС з боку окремих впливових держав, що власне підриває саму концепцію міжнародного правосуддя і принцип невідворотності покарання [26].

Окремо необхідно виділити питання захисту прав військових та цивільного населення, яке через війну набуло нових масштабів. Військовослужбовці часто зіштовхуються з порушенням своїх соціальних прав, не виплатою грошового забезпечення та іншими юридичними проблемами, які вирішуються через суди, про що свідчить інформація з Єдиного державного реєстру судових рішень. При цьому, воєнний стан ускладнює цей процес, а деякі механізми, такі як подання рапортів та адміністративне оскарження, хоч і були вдосконалені (наприклад, через запровадження цифрового сервісу «Армія+»), проте не завжди працюють ефективно.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що судова влада України виконує фундаментальну роль у забезпеченні принципів правової держави в умовах війни, залишаючись ключовим інститутом легітимації державних рішень, захисту прав і свобод та відновлення справедливості. Однак, для збереження цієї ролі необхідно реалізувати глибокі інституційні реформи: забезпечити реальну незалежність судів, розширити можливості електронного правосуддя, підвищити кваліфікацію суддів щодо воєнних злочинів і посилити міжнародну співпрацю. Лише за таких умов судова гілка влади зможе повноцінно реалізувати свою функцію в контексті повоєнного відновлення України як правової держави.

Отже, попри відносне збереження інституційної цілісності і функціональної спроможності ключових гілок влади в умовах повномасштабної війни, зміст їх діяльності зазнав суттєвих трансформацій. Політичні інститути були змушені адаптуватися до нових обставин, що передбачали необхідність оперативного реагування, концентрацію ресурсів і влади, а також перегляд звичних

процедур ухвалення рішень. Ці зміни, хоч і продиктовані викликами воєнного часу, втім поступово почали впливати на базові принципи демократичного врядування, зокрема на баланс гілок влади, ефективність механізмів контролю, а також рівень дотримання прав і свобод громадян. У цьому контексті постає потреба окремо проаналізувати основні виклики, що постали перед правовою державою в умовах війни, оскільки саме ці виклики визначатимуть вектор політичної трансформації України як під час воєнного стану, так і в період післявоєнного відновлення.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації Україна була змушена оперативно адаптувати систему державного управління до умов воєнного стану. Для цього влада отримала розширені повноваження, які дали змогу їй швидко ухвалювати рішення у сфері оборони, безпеки та економіки. Прискорення процесів ухвалення нормативних актів стало життєво необхідним кроком для забезпечення стабільності та обороноздатності держави. Водночас, концентрація значного обсягу владних повноважень в руках виконавчих органів викликає побоювання щодо потенційних авторитарних тенденцій. Експерти та представники громадянського суспільства зазначають, що війна фактично стала інструментом виправдання звуження демократичного простору, послаблення механізмів стримувань і противаг, а також інститутів громадянського контролю, які є фундаментальними для функціонування правової держави.

Одним із яскравих прикладів централізації влади стала монополізація інформаційного простору, зокрема запровадження формату «Єдиних новин», який забезпечує єдину державну інформаційну політику, що, безперечно, є з одного боку ефективним інструментом протидії ворожій пропаганді в умовах гібридної війни, але з іншого, така модель інформаційної політики має обмеження плюралізму думок, зниження доступу громадян до альтернативних точок зору, а також посилення «ризиків цензури». Представники міжнародних правозахисних організацій звертають увагу, що закриття незалежних телеканалів та обмеження свободи преси негативно впливають на стан свободи слова і можуть знижувати рівень суспільної довіри до державних інституцій [27]. Тобто, навіть в умовах війни, важливо зберігати баланс між національною безпекою та дотриманням базових демократичних принципів, серед яких – свобода слова як одна з фундаментальних гарантій правової держави.

Паралельно з інформаційною централізацією, особливий режим воєнного стану в Україні передбачає тимчасове обмеження низки громадянських прав, що є типовою практикою для країн, які перебувають у стані війни або переживають інші форми національної кризи. Серед таких заходів – запровадження особливого контролю над свободою пересування, заборона на проведення мирних зібрань без погодження з військовими адміністраціями, а також встановлення додаткових вимог до діяльності медіа і поширення інформації з безпекових питань.

Подібна практика спостерігалася і в інших країнах. Наприклад, у США під час Першої світової війни було ухвалено Закон про шпигунство (1917) та Закон про підбурювання (1918), що суттєво обмежували свободу слова і преси. У Шрі-Ланці, під час громадянської війни з рухом «Тигри визволення Таміл-Іламу», держава запроваджувала обмеження на пересування населення, цензуру в медіа та спеціальні повноваження для військових структур. У Туреччині після спроби державного перевороту у 2016 році було введено надзвичайний стан, який діяв до 2018 року, та в межах якого уряд ухвалив численні декрети, що обмежували свободу зібрань, слова, медіа та посилили вплив держави на громадянське суспільство.

Вказані заходи, попри свою обґрунтованість в умовах безпекової загрози, повинні розглядатися виключно як тимчасові. У деяких країнах, які пережили затяжні військові конфлікти (наприклад згаданий вище збройний конфлікт між центральним урядом Шрі-Ланки і етнічним воєнізованим рухом «Тигри визволення Таміл-Іламу»), тимчасові обмеження громадянських прав ставали постійними інструментами контролю, що мало наслідком поступової деградації демократичних інституцій. В Україні подібний сценарій беззаперечно поставить під загрозу перспективи демократичного розвитку та європейської інтеграції, адже в сукупності такі тенденції формують небезпеку поступового утвердження «режимної норми» – коли тимчасові виключення стають новим стандартом державної політики, що несумісне з принципами правової держави.

Окремим викликом для правової держави є наявність корупційних ризиків, які пов'язані з надзвичайними повноваженнями виконавчої влади. Журналістські розслідування чітко засвідчують те, що в окремих випадках державні закупівлі у секторі оборони та безпеки здійснювалися без прозорих тендерних процедур, що відкрило можливості для зловживань. Як уже згадувалося вище, були виявлені випадки закупівлі неякісної військової амуніції (бронежилетів) за завищеними цінами, що призвело до того, що окремі підрозділи Збройних Сил України не були належно укомплектовані

засобами індивідуального захисту на суму майже 2 млрд грн. [22]. Подібні випадки викликають резонанс не лише всередині країни, але й на міжнародному рівні, оскільки ефективність використання ресурсів міжнародної допомоги напряму залежить від довіри до інституцій, які ці ресурси надають. Саме тому питання посилення антикорупційної політики навіть у воєнний час виходить на перший план поряд із питаннями обороноздатності.

Не менш серйозним викликом є навантаження на судову систему України, яка змушена функціонувати в умовах надзвичайної ситуації. Окрім об'єктивних труднощів, пов'язаних із фізичною безпекою суддів та працівників судових органів, значним викликом є зростання кількості справ, зокрема щодо воєнних злочинів. Станом на вересень 2024 року в Україні зареєстровано понад 137 тисяч таких злочинів, що значно перевищує спроможність судової системи оперативно забезпечити розгляд усіх справ у розумні строки [28]. Це не лише створює ризики затягування відповідних судових процесів, а й підриває довіру до здатності ефективно реалізовувати правосуддя – ключового елементу верховенства права.

Поряд із навантаженням, національна судова система продовжує стикатися з проблемами доброчесності та корупції. Попри спроби реформування, зокрема через оновлення складу Вищої ради правосуддя, запуск нових конкурсних процедур та посилення ролі Громадської ради доброчесності, рівень суспільної довіри до судової системи залишається низьким. Відновлення електронного декларування для державних службовців, призупиненого на початку війни, стало важливим кроком до прозорості, що дозволив НАБУ та НАЗК виявити випадки приховування майна посадовцями навіть в умовах воєнного стану [29]. Вказане вище свідчить про необхідність подальшого посилення механізмів контролю за діяльністю суддівського корпусу.

Крім внутрішнього тиску, Україна також перебуває під постійним наглядом міжнародних партнерів щодо ефективності впровадження антикорупційної та судової реформ. Представники Європейського Союзу та США чітко окреслили, що якісне правосуддя, з незалежними судами та дієвими антикорупційними органами, є однією з головних умов подальшого просування України на шляху до членства в ЄС. У цьому контексті розпочаті процеси реформ, які включають розширення повноважень антикорупційних органів та удосконалення процедур перевірки доброчесності суддів, мають набрати незворотного характеру.

Отже, війна суттєво вплинула на політичний баланс в Україні, посиливши роль виконавчих органів, загострення проблем незалежності судової системи та обмеживши права і свободи громадян. Такі процеси мають подвійний характер: з одного боку, вони є необхідними для оперативного реагування на виклики воєнного часу та ефективного управління країною в умовах надзвичайної ситуації, а з іншого – створюють потенційні ризики для демократичного розвитку країни у майбутньому, зокрема, щодо посилення виконавчої влади без належного контролю та прозорості. А тому, збереження верховенства права, забезпечення незалежності судової системи та боротьба з корупцією стануть визначальними факторами для відновлення політичної стабільності та демократичного розвитку України після війни.

У свою чергу, післявоєнне відновлення України є надзвичайно складним, багаторівневим і довготривалим процесом, що визначатиме не лише перспективи економічного зростання, а й майбутнє України як демократичної та правової держави. Процес відновлення включає ключові реформи у сферах державного управління, правосуддя, боротьби з корупцією та євроінтеграційні зусилля, що спрямовані на досягнення відповідності політико-правових інститутів України європейським стандартам.

Важливою складовою післявоєнного розвитку України стане відновлення громадського контролю, забезпечення прозорості прийняття політичних рішень і активна участь міжнародних партнерів у модернізації державного управління. Уже нині війна виступила каталізатором для багатьох реформ, особливо у сфері зміцнення демократичних інститутів та приведення українського законодавства у відповідність до норм Європейського Союзу. Разом із тим, Європейський Союз визначив основні напрями реформ, серед яких незалежність судової влади, боротьба з корупцією та забезпечення прозорості державного управління.

Реформа судової системи України охоплює низку глибоких змін, серед яких – створення прозорих процедур призначення суддів, очищення судового корпусу, запуск діяльності оновленої Вищої ради правосуддя, а також посилення ролі антикорупційних інституцій. Згідно з останніми оцінками Європейської комісії, Україна вже досягла певного прогресу у цій сфері, однак потребує подальших системних кроків відносно забезпечення доброчесності та незалежності судової влади. Додатково

реформування стосується правоохоронних органів, зокрема вдосконалення роботи Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Також передбачається посилення незалежності Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), що дозволить ефективніше боротися з корупцією у державному секторі [30].

Разом із тим, варто звернути увагу на те, європейська інтеграція України передбачає не лише реформування законодавства відповідно до норм ЄС, а й впровадження цифрових рішень у сфері державного управління. В останньому звіті Європейської комісії позитивно відзначено досягнення в сфері цифровізації, зокрема у сфері відкритих даних, що являється важливим чинником прозорості державного управління та залучення громадян до прийняття рішень [31].

Цифровізація в Україні стала не лише інструментом модернізації державних процесів, а й важливим елементом у зміцненні правової держави, боротьбі з корупцією та спрощенні доступу громадян до державних послуг. Після початку повномасштабної війни ці процеси набули ще більшого значення, адже цифрові технології забезпечують швидкість, ефективність та прозорість функціонування державних інституцій.

Одним із ключових досягнень цифрової трансформації є платформа «Дія», яка мінімізує людський фактор у наданні адміністративних послуг, тим самим знижуючи корупційні ризики. За даними аналітичних досліджень, впровадження відповідних цифрових сервісів дозволило Україні заощадити понад 16,3 млрд грн, а автоматизація цих процесів значно зменшила бюрократію та покращила координацію між державними органами [32].

Цифровізація також підвищила ефективність діяльності урядових структур, зокрема Кабінету Міністрів України та профільних міністерств. Серед іншого, у межах Національної програми інформатизації було визначено ряд завдань зі створення сучасної інформаційної інфраструктури для державного управління, інформатизації сфери охорони здоров'я, освіти та правосуддя. Програма також містить заходи, спрямовані на виконання Державної антикорупційної програми 2023-2025 років, що передбачає розширення прозорих реєстрів і вдосконалення механізмів контролю за державними витратами [33].

Важливою частиною цифрової трансформації і створення цифрової держави загалом є реформа судової влади. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи дозволяє автоматизувати документообіг між судами та зменшити можливості для зловживань. Крім того, розширення функціоналу електронного судочинства забезпечить онлайн-доступ до процесуальних рішень і документів, а також сприятиме оперативному виконанню судових рішень, що є важливою складовою верховенства права.

Одночасно, незважаючи на значний прогрес у цифрових трансформаційних процесах, залишаються й суттєві технічні проблеми. Серед них – кіберзагрози, захист персональних даних і можливі технічні збої у функціонуванні цифрових систем. А відтак, посилення цифрової присутності держави вимагає постійного і обов'язкового оновлення механізмів кібербезпеки та впровадження передових технологій захисту інформації.

Не менш важливим напрямом залишається економічна інтеграція України в європейський правовий та економічний простір. Планується поступова адаптація законодавства України до стандартів ЄС, удосконалення механізмів державного контролю прозорості, у тому числі реалізація антикорупційних ініціатив, що відповідають вимогам ЄС, впровадження політик фінансової стабілізації та скорочення державного боргу, створення сприятливого інвестиційного клімату та зміцнення банківського сектору [34].

Зі свого боку, як заявив Паулюс Стрельчюнас, менеджер сектору управління фінансами Представництва ЄС в Україні, ЄС окреслив три основні пріоритети у своїй підтримці України: «Перший пріоритет – це підтримка макрофінансової стабільності та функціонування економіки. ЄС реалізує це, підтримуючи державний бюджет через «Ukraine Facility». Другий – це підтримка державного і приватного відновлення. І третім є підтримка реформ, що забезпечують процес відновлення України та взаємодоповнюють її шлях до вступу до ЄС» [35].

Очевидним є те, що післявоєнна реконструкція України буде неможливою без міжнародної допомоги. Світовий банк та Європейська комісія вже оцінили вартість повного відновлення України у понад 500 мільярдів доларів, і частина цих коштів буде спрямована на підтримку базових реформ у сфері верховенства права і боротьби з корупцією, прискорення економічного відновлення України та зміцнення інституційної спроможності. Європейські партнери наполягають на подальшому впровадженні правових стандартів ЄС, що дозволить Україні не лише отримати фінансову допомогу,

а й значно наблизитися до членства в ЄС. Важливим механізмом у цьому процесі стане згадана вище програма «Ukraine Facility», що передбачає надання Україні як грантової, так і кредитної підтримки реформам.

Висновки. Умови повномасштабної збройної агресії російської федерації стали екзистенційним викликом для політичної системи України, змусивши її ключові інститути державної влади адаптуватися до надзвичайного контексту воєнного стану. Метою цього наукового дослідження було визначити специфіку трансформації функціонування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, проаналізувати їх роль у забезпеченні верховенства права та окреслити головні ризики й перспективи збереження принципів правової держави в умовах війни.

Аналіз чітко показав, що кожна з гілок влади зазнала суттєвих інституційних і функціональних змін. Так, Верховна Рада України переорієнтувалася на кризове нормотворення, формуючи правові рамки для реагування на воєнні виклики, але в процесі ухвалення рішень простежується зниження прозорості та звуження механізмів парламентського і громадського контролю. Кабінет Міністрів України та підпорядковані органи, в умовах централізації виконавчих повноважень, сконцентрували управління ключовими секторами – обороною, економікою, соціальною сферою – демонструючи адаптивну спроможність, проте водночас підвищуючи ризики монополізації політичної волі. Судова система, незважаючи на значні ресурсні обмеження, продовжує здійснювати правосуддя, зокрема у сферах розслідування воєнних злочинів, забезпечення прав і свобод людини й антикорупційного контролю, хоча її незалежність залишається вразливою.

Поряд із цим, воєнні обставини актуалізували й низку системних викликів, зокрема ризик надмірної концентрації влади в руках виконавчої гілки, обмеження основоположних прав і свобод людини, зростання тиску на незалежність судової системи, а також загрозу відкату вже розпочатих реформ у сфері боротьби з корупцією. Також особливу небезпеку становить інституціоналізація тимчасових воєнних обмежень, які можуть стати постійною практикою та відхилити державу від демократичного курсу.

Водночас, саме період післявоєнного відновлення України відкриває вікно можливостей для глибокого реформування політичних інститутів, відновлення довіри громадян до влади та посилення демократичного контролю. Перспективи зміцнення правової держави пов'язані з цілеспрямованим політичним курсом на утвердження верховенства права, повернення до стандартів підзвітності влади, відновлення балансу гілок влади та інтеграцію до європейського правового простору.

Отже, забезпечення принципів правової держави під час війни та в період відновлення є не лише викликом, а й історичним шансом для України зміцнити політичні інститути, досягти справжньої трансформації державного управління та закласти підвалини для повноцінного європейського майбутнього. Цей процес вимагає не лише інституційної стійкості, а й чіткої стратегії реформ, політичної волі та консолідованої підтримки як з боку суспільства, так і міжнародних партнерів.

Бібліографічний список:

1. Кухта Б., Романюк А., Старецька Л., Утрин Л., Красівський О., Ткаченко Г. Політична наука. Словник: категорій, понять і термінів. Ль.: Кальварія. 2003. 498 с.
2. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія філософські науки*. 2006. Вип. 9. С. 190-199.
3. Ханстантинов В. О. Політичні інститути і процеси: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 144с. URL: <https://surl.li/gvzlod>.
4. Манжула А. Адміністративно-правові засади забезпечення національної безпеки органами публічної влади. *Наукові записки. Серія : Право*. 2024. Випуск 16. С.88–91.
5. Белікова М. Цифровізація публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 8(10). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-381-](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-381-).
6. Стріяшко Г., Замрига А. Публічне управління та інвестиційна безпека в умовах євроінтеграції: роль держави в регулюванні інвестиційних процесів. *Наукові записки. Серія : Право*. 2024. Випуск 16. С.343–347.
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Як працював парламент у другому півріччі повномасштабного вторгнення: тенденції та висновки. Дзеркало тижня. URL: <https://surl.li/hgzudl>.
9. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7985.html>.
10. Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року : Постанова Верхов. Ради України від 24.02.2022 № 2103-IX :

станом на 6 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>.

11. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану : Постанова Верхов. Ради України від 06.09.2022 № 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#Text>.

12. ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». Воєнний парламентаризм: особливості роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану. Часопис «ПАРЛАМЕНТ». 2022-2023. №1. 56с.

13. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX : станом на 5 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

14. Верховна Рада України прийняла Закон щодо удосконалення процедур управління оборонними ресурсами. Верховна Рада України. URL: <https://surli.cc/sozecd>.

15. Відбулася презентація дослідження «Парламент в умовах війни: приклад України (10-а сесія Верховної Ради України IX скликання)». Верховна Рада України. URL: <https://surli.cc/hfqyug>.

16. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. *Український часопис конституційного права*. 2022. №2. С.59–63.

17. Як працював парламент у другому півріччі повномасштабного вторгнення: тенденції та висновки. Дзеркало тижня. URL: <https://surli.lu/hgzudl>.

18. Відновлення після війни і членство в ЄС: Кабмін ухвалив план дій на 2025 рік, що в пріоритеті. Focus.ua. URL: <https://surli.li/nvobci>.

19. Бюджет України під час війни: поточна ситуація, плани та прогнози на наступний рік. Укрінформ. URL: <https://surli.lu/wcmdze>.

20. Державне регулювання під час війни: адаптація економіки до воєнного стану. VoxUkraine. URL: <https://surli.li/cuzkwt>.

21. Міноборони дійсно купляло яйця по 17 гривень за штуку – аудиторська служба. Онлайн-медіа ТСН. URL: <https://surli.lu/zbptzf>.

22. Судитимуть експосадовців Міноборони, які розтратили майже 2 млрд грн на закупівлях неякісної амуніції для військових. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://surli.li/qvfffr>.

23. Голова РСУ – про роботу судів під час війни, конкурс до ВККС, справи щодо воєнних злочинів та суддів на фронті. Рада суддів України. URL: <https://surli.li/izdlcr>.

24. Судді Верховного Суду розповіли про особливості розгляду воєнних злочинів. Судово-юридична газета. URL: <https://surli.li/zhrzdx>.

25. В Україні задокументовано майже 129 тисяч воєнних злочинів росії. АрміяInform. URL: <https://surli.li/tuusee>.

26. «Правосуддя – привілей переможців» – неправильна парадигма – Нобелівська лауреатка Матвійчук. Українська правда. URL: <https://surli.li/zmqner>.

27. Демократія під час війни: які виклики стоять перед Україною? – Лілія Гончаревич, голова ДКТМ. Carpathian Sea Democracy Week. URL: <https://surli.lu/kggcwr>.

28. Зеленський: армія Росії скоїла щонайменше 137 тисяч воєнних злочинів в Україні. Радіо Свобода. URL: <https://surli.li/wjfvaa>.

29. Від НАБУ до Залужного. Як Україна намагається побороти корупцію, що виросла під час війни. Інтерв'ю очільника НАЗК Новікова. Forbes.ua. URL: <https://surli.cc/xpvfjb>.

30. Україна презентувала власний «План Маршалла» на сотні сторінок та \$750 млрд. Яку країну хочуть побудувати до 2032 року. Forbes.ua. URL: <https://surli.li/vrpfwb>.

31. Єврокомісія відзначила успіхи України у цифровій трансформації. FinTech Insider. URL: <https://surli.li/vzfho>.

32. Прозорість та антикорупція: як цифровізація трансформує Україну. SPEKA. URL: <https://surli.li/abjzzg>.

33. Розвиваємо цифрову державу: Уряд схвалив завдання Національної програми інформатизації. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://surli.li/atlktt>.

34. Відновлення після війни та членство в ЄС: Кабмін видав на-гора амбітний план пріоритетів України на 2025 рік. Міжнародне інформаційне агентство Укрпрес-Інфо. URL: <https://surli.li/sggjan>.

35. Хто відбудовує Україну. Вікно Відновлення. URL: <https://surli.li/vrbvca>.

References:

1. Kuxta B., Romanyuk A., Starecz'ka L., Ugry'n L., Krasivs'ky'j O., Tkachenko G. (2003). Polity'chna nauka. Slovn'y'k: kategori'y, ponyattya i terminy'. L.: Kal'variya. 498 s.

2. Romanyuk A. (2006). Novy'j insty'tucionalizm ta ponyattya insty'tutu v polity'chniy nauki. *Visny'k L'viv's'kogo universy'tetu im. Ivana Franka. Seriya filosof's'ki nauky*'. Vy'p. 9. S. 190-199.

3. Xanstanty'nov V. O. (2017). Polity'chni insty'tuty' i procesy': kurs lekcij. My'kolayiv: MNAU, 144s.

4. Manzhula A. (2024). Administraty'vno-pravovi zasady' zabezpechennya nacional'noy bezpeky' organamy' publichnoy vlady'. *Naukovi zapysky*'. Seriya : Pravo. Vy'pusk 16. S.88–91.

5. Byelikova M. (2022). Cy'frovizaciya publichnogo administruvannya v umovax voyennogo stanu. *Naukovi innovaciyi ta peredovi texnologiyi*. # 8(10). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-381-392](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-381-392).

6. Striyashko G., Zamry`ga A. (2024). Publichne upravlinnya ta investy`cijnna bezpeka v umovax yevrointegraciyi: rol` derzhavy` v reguluyuvanni investy`cijnny`x procesiv. *Naukovi zapysky` Seriya : Pravo*. Vy`pusk 16. S.343–347. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-343-347>.
7. Pro pravovy`j rezhy`m voyennogo stanu : Zakon Ukrainy` vid 12.05.2015 # 389-VIII : stanom na 8 lyut. 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Yak pracuyuvav parlament u drugomu pivrichchi povnomasshtabnogo vtorgnennya: tendencyi ta vy`snovky`. Dzerkalo ty`zhnya. URL: <https://surli.lu/hgzudl>.
9. Stenograma plenarnogo zasidannya Verxovnoyi Rady` Ukrainy`. Verxovna Rada Ukrainy`. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7985.html>.
10. Pro organizaciyu roboty` Verxovnoyi Rady` Ukrainy` u zv'yazku z aktom zbrojnoyi agresiyi Rosijs`koyi Federaciyi proty` Ukrainy` 24 lyutogo 2022 roku : Postanova Verxov. Rady` Ukrainy` vid 24.02.2022 # 2103-IX : stanom na 6 veres. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>.
11. Pro deyaki py`tannya organizaciyi roboty` Verxovnoyi Rady` Ukrainy` dev'yatogo skly`kannya pid chas provedennya vos`moyi sesiyi v umovax diyi voyennogo stanu : Postanova Verxov. Rady` Ukrainy` vid 06.09.2022 # 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#Text>.
12. GO «Laboratoriya zakonodavchy`x iniciaty`v». Voyenny`j parlamentary`zm: osobly`vosti roboty` Verxovnoyi Rady` Ukrainy` v umovax diyi voyennogo stanu. Chasopy`s «PARLAMENT». 2022-2023. #1. 56s. URL: <https://surli.li/rfpcor>.
13. Pro osnovy` nacional`nogo sproty`vu : Zakon Ukrainy` vid 16.07.2021 # 1702-IX : stanom na 5 sich. 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
14. Verxovna Rada Ukrainy` pry`jnyala Zakon shhodo udoskonalennya procedur upravlinnya oboronny`my` resursamy`. Verxovna Rada Ukrainy`. URL: <https://surli.cc/sozecd>.
15. Vidbulasya prezentaciya doslidzhennya «Parlament v umovax vijny`: pry`klad Ukrainy` (10-a sesiya Verxovnoyi Rady` Ukrainy` IX skly`kannya)». Verxovna Rada Ukrainy`. URL: <https://surli.cc/hfqyug>.
16. Ky`ry`chenko Yu., Choudri S. (2022). Parlament Ukrainy` u voyenny`j chas. *Ukrayins`ky`j chasopy`s konsty`tucijnogo prava*. #2. S.59–63.
17. Yak pracuyuvav parlament u drugomu pivrichchi povnomasshtabnogo vtorgnennya: tendencyi ta vy`snovky`. Dzerkalo ty`zhnya. URL: <https://surli.lu/hgzudl>.
18. Vidnovlennya pislya vijny` i chlenstvo v YeS: Kabmin uxvaly`v plan dij na 2025 rik, shho v priority`teti. Focus.ua. URL: <https://surli.li/nvobci>.
19. Byudzhet Ukrainy` pid chas vijny`: potochna sy`tuaciya, plany` ta prognozy` na nastupny`j rik. Ukrinform. URL: <https://surli.lu/wcmdze>.
20. Derzhavne reguluyuvannya pid chas vijny`: adaptaciya ekonomiky` do voyennogo stanu. VoxUkraine. URL: <https://surli.li/cuzkwk>.
21. Minoborony` dijsno kuplyalo jajcy po 17 gry`ven` za shtuku – audy`tors`ka sluzhba. Onlajn-media TSN. URL: <https://surli.lu/zbptzf>.
22. Sudy`ty`mut` eksposadovciv Minoborony`, yaki roztraty`ly` majzhe 2 mlrd grn na zakupivlyax neyakisnoyi amuniciyi dlya vijs`kovy`x. Oficijny`j veb-sajt Ofisu General`nogo prokurora. URL: <https://surli.li/qvfffr>.
23. Golova RSU – pro robotu sudiv pid chas vijny`, konkurs do VKKS, spravy` shhodo voyenny`x zlochy`niv ta suddiv na fronti. Rada suddiv Ukrainy`. URL: <https://surli.li/izdlr>.
24. Suddi Verxovnogo Sudu rozpovily` pro osobly`vosti rozglyadu voyenny`x zlochy`niv. Sudovo-yury`dy`chna gazeta. URL: <https://surli.li/zhrzdx>.
25. V Ukraini zadokumentovano majzhe 129 ty`syach voyenny`x zlochy`niv rosiyi. ArmiyaInform. URL: <https://surli.li/tuusee>.
26. «Pravosuddya – pry`vilej peremozhciv» – nepravly`na parady`gma – Nobelivs`ka laureatka Matvijchuk. Ukrayins`ka pravda. URL: <https://surli.li/zmqner>.
27. Demokratiya pid chas vijny`: yaki vy`kly`ky` stoyat`pered Ukrainoyu? – Liliya Goncharevy`ch, golova DKTM. Carpathian Sea Democracy Week. URL: <https://surli.lu/kggcwr>.
28. Zelens`ky`j: armiya Rosiyi skoyila shhonajmenshe 137 ty`syach voyenny`x zlochy`niv v Ukraini. Radio Svoboda. URL: <https://surli.li/wjfvaa>.
29. Vid NABU do Zaluzhnogo. Yak Ukraina namagayet`sia poboroty` korupciyu, shho vy`roslo pid chas vijny`. Interv`yu ochil`ny`ka NAZK Novikova. Forbes.ua. URL: <https://surli.cc/xpvfjb>.
30. Ukraina prezentovala vlasny`j «Plan Marshalla» na sotni storinok ta \$750 mlrd. Yaku krayinu xochut`pobuduvaty` do 2032 roku. Forbes.ua. URL: <https://surli.li/vrpjwb>.
31. Yevrokomisiya vidznachy`la uspixy` Ukrainy` u cy`frovij transformaciyi. FinTech Insider. URL: <https://surli.li/vzfho>.
32. Prozorist` ta anty`korupciya: yak cy`frovizaciya transformuye Ukrainu. SPEKA. URL: <https://surli.li/abjzzg>.
33. Rozvy`vayemo cy`frovu derzhavu: Uryad sxvaly`v zavdannya Nacional`noyi programy` informaty`zaciyi. Ministerstvo cy`frovoyi transformaciyi Ukrainy`. URL: <https://surli.li/atlkttu>.
34. Vidnovlennya pislya vijny` ta chlenstvo v YeS: Kabmin vy`dav na-gora ambitny`j plan priority`tetiv Ukrainy` na 2025 rik. Mizhnarodne informacijne agentstvo Ukrpres-Info. URL: <https://surli.li/sggjan>.

35. Xto vidbudovuye Ukrainu. Vikno Vidnovlennya. URL: <https://surl.li/vrbvca>.

Yurkovskiy V. The impact of war on the functioning of political institutions in Ukraine: challenges to the rule of law

This article is devoted to the study of the role of political institutions in upholding the principles of the rule-of-law state during wartime, triggered by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2022. The paper outlines the impact of war on key political institutions, in particular the legislative, executive, and judicial branches of power. It analyzes the mechanisms for ensuring the rule of law under martial law and identifies the main challenges and prospects for the functioning of these institutions. The research is based on the application of structural neo-institutionalism as the primary methodological approach for analyzing political institutions in the context of systemic adaptation to crisis conditions. A systemic approach made it possible to consider political institutions as elements of a unified political system undergoing transformation under the influence of war. To provide empirical support, a comparative method was applied, enabling the identification of specific features in the transformation of Ukrainian institutions in comparison with similar processes in other states that have experienced armed conflicts. The article substantiates that war creates significant challenges for the functioning of political institutions, such as the strengthening of executive power, risks to democratic procedures, and the necessity of adapting the legal system to wartime realities. It is established that martial law presents key threats to the rule-of-law state, including the risk of authoritarian tendencies, the reduction of civil rights, and pressure on judicial independence. Special attention is given to the analysis of measures aimed at preserving political institutions and their capacity to operate during wartime. The article emphasizes that even under a special legal regime such as martial law, a balance must be maintained between ensuring national security and adhering to the principles of the rule-of-law state. The conclusion highlights the need to maintain oversight of governmental actions, prevent usurpation of power, and reinforce mechanisms of legal accountability. It is underscored that following the end of the war, the restoration of the rule-of-law state should occur through the strengthening of democratic reforms, ensuring transparency in the functioning of political institutions, and expanding the role of civil society. In turn, the integration of international experience and cooperation with European structures are key factors in shaping an effective legal regulation system in the postwar period. The findings provide insights into the current challenges facing political institutions, the mechanisms of their adaptation to wartime conditions, and the prospects for strengthening democratic standards after the war.

Keywords: rule of law, martial law, democratic standards, crisis management, state, political institutions, rule-of-law state, system.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.7

УДК 351:330.342.146(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4553-4181>

Тесля А. В., Донецький національний університет ім. Василя Стуса

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

В умовах сучасних викликів і необхідності відновлення України після руйнівної війни, державно-приватне партнерство (ДПП) як інститут публічної політики набуває особливого значення як один із ключових пріоритетів урядових програм розвитку. Ця форма співпраці між державними структурами та приватним бізнесом сприяє залученню значних інвестиційних ресурсів, які є критично необхідними для відновлення економіки, розвитку соціальної інфраструктури та підвищення соціальних стандартів суспільства. У зв'язку з руйнівними наслідками війни, потреби у фінансуванні значно перевищують можливості держави та обсяги міжнародної допомоги. У таких умовах акцент на активізацію співпраці з приватним сектором має перспективу стати потужним імпульсом післявоєнної відбудови України, дозволивши залучити значний обсяг іноземних інвестицій в ключові сфери економіки. Очевидно, що для ефективної реалізації таких ініціатив необхідно вдосконалювати нормотворчу діяльність, що регулює ДПП, адаптуючи їх норми до сучасних умов та викликів. Вивчення та аналіз міжнародної нормативно-правової бази дає змогу запозичити та впровадити позитивний досвід в Україні, обравши стратегію інтенсивного економічного розвитку країни, незважаючи на всі несприятливі фактори, проблеми та ризики, адже саме нормативна база є першочерговою основою стрімкого прогресу будь-якої держави, тому обрана тема є актуальною. У статті акцентовано увагу на сучасному стані законодавства, що регулює державно-приватне партнерство в Україні, та необхідності його адаптації до поточних викликів сьогодення. Розглянуто значення державно-приватного партнерства і особливості взаємодії між бізнесом та державою. Проведено аналіз основних нормативних актів, що регламентують державно-приватні відносини, запропоновано авторську класифікацію нормативних документів, що складають сучасну систему регулювання ДПП в Україні. Визначено ключові нормативні та інституційні бар'єри, які стримують розвиток партнерських відносин між державою і приватним сектором, особливо на рівні територіальних громад, що зазнали значних втрат унаслідок війни. Обґрунтовано напрями вдосконалення законодавчої бази для ефективної реалізації проєктів ДПП, зокрема щодо посилення державних гарантій приватним інвесторам та адаптації нормативно-правового забезпечення до сучасних викликів у контексті відбудови України.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, публічна політика, нормативно-правове регулювання, інституційне забезпечення, територіальні громади, партнерські відносини, післявоєнне відновлення, інвестиційна привабливість, правові гарантії.

Постановка проблеми. В умовах введення воєнного стану Україна зіштовхнулася з істотними викликами нормативно-правового характеру, зокрема щодо невідповідності чинного законодавства у сфері ДПП новим політико-правовим та соціально-економічним реаліям, спричиненим збройною агресією. Основні нормативно-правові акти, які визначають засади функціонування механізмів ДПП, були сформовані та ухвалені переважно за умов мирного часу, без врахування специфіки кризового управління та повоєнної реконструкції держави. Непристосованість законодавства до воєнних дій та відбудови може негативно впливати на реалізацію ДПП на практиці, знижуючи їх ефективність у контексті швидкого реагування на виклики національної безпеки та соціально-економічної стабілізації держави. Відповідно, темпи адаптації та оновлення нормативно-правової бази у сфері ДПП визначаються ключовим фактором, що впливає на швидкість відновлення державної інфраструктури та створення передумов для економічного зростання в повоєнний період. Необхідність системного аналізу міжнародного законодавчого досвіду країн, які пройшли шлях післявоєнного відновлення з використанням механізмів ДПП, є актуальною, оскільки дозволяє

визначити потенційні прогалини національного законодавства, запропонувати ефективні стратегії адаптації та вдосконалити вітчизняну нормотворчу діяльність. Водночас недостатня увага вітчизняних дослідників до аналізу міжнародних практик формування законодавчих механізмів ДПП в умовах кризового врядування сповільнює процес адаптації та модернізації українського законодавства, що обумовлює актуальність цієї проблематики в контексті політологічного аналізу державної політики.

Мета статті – визначення специфіки нормативно - правового регулювання державно-приватного партнерства як інституту публічної політики в умовах сучасних викликів воєнного стану та повоєнного відновлення України.

Джерельною базою дослідження стали міжнародні та національні нормативно-правові акти, серед яких: Загальна декларація прав людини [2], Конституція України [4], Закон України № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство» [6], Закон України № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [9], Закон України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» №3668-IX [8], Закон України «Про концесії» №155-IX [10], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» №157-VIII [7] та Закон України «Про угоди про розподіл продукції» №1039-XIV [11]. Дослідження вказаних нормативно-правових актів проводилось з метою виявлення прогалин та проблемних аспектів їх адаптації до сучасних політико-правових викликів, спричинених збройною агресією та необхідністю повоєнної реконструкції країни.

Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчує, що питання державно-приватного партнерства є предметом вивчення представників різних наукових сфер. Проте, комплексного та системного аналізу сучасної нормативно-правової бази ДПП як інституту публічної політики в Україні на сьогодні не було здійснено, що визначає новизну та актуальність запропонованого дослідження.

Представники галузі державного управління М. Карпа та А. Левченко у своїх роботах здійснили аналіз нормативно-інституційних аспектів сучасного стану ДПП, виявивши основні проблеми реалізації цього партнерства, зокрема недостатню ефективність державної підтримки, нечіткість розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування [3].

Науковці в галузі публічного управління і політики Т. Сокольська, В. Панасюк, С. Поліщук та Б. Осипенко досліджували особливості використання ДПП як інструменту публічної політики в умовах децентралізації влади в Україні. Зокрема, вони визначили потенціал ДПП для ефективного вирішення регіональних та локальних завдань, таких як забезпечення послугами та розвиток інфраструктури територіальних громад [12]. До цієї групи дослідників належить також В. Круглов, який зосередив увагу на потенціалі ДПП у процесах інфраструктурного відновлення [5]. У своїх дослідженнях науковець обґрунтував доцільність застосування ДПП як інструменту модернізації публічного управління та ефективного реагування на виклики післявоєнного відновлення країни.

Представники юридичної науки та правники, зокрема О. Дзьобан, Д. Чижов, у своїх роботах висвітлювали питання взаємодії правових норм у сфері національної безпеки та захисту прав людини. Вони акцентували увагу на необхідності узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини та безпеки, що безпосередньо впливало на ефективність реалізації ДПП в сучасних умовах [13; 14].

Особливе місце займають дослідження економічної безпеки, які представлені у працях Л. Акімової, які дозволили ідентифікувати основні загрози для економіки держави та окреслити необхідність удосконалення нормативно-правової бази для залучення приватних інвестицій у сфері державно-приватних проєктів [1].

Отже, представники різних наукових галузей у своїх працях розглядають окремі складові механізмів ДПП: науковці у сфері державного управління - нормативно-інституційні аспекти та управлінські проблеми, правники - відповідність національних норм міжнародним стандартам у сфері прав людини та безпеки, фахівці публічного адміністрування досліджують практичне використання механізмів ДПП у регіонах, економісти - економічні ризики та загрози. Водночас, комплексного наукового аналізу нормативно-правових підходів до регулювання державно-приватного партнерства в умовах сучасних викликів, зумовлених воєнним станом та необхідністю відбудови країни, наразі не здійснювалось, що визначає перспективність та актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державно-приватне партнерство (ДПП) як правова категорія почало формалізуватися в українському нормативному полі ще у 1990-х роках, коли були ухвалені перші акти, спрямовані на врегулювання відповідних відносин у цій сфері, зокрема Закон

України «Про концесії», який згодом було замінено новою редакцією - чинним на сьогодні Законом України «Про концесії» [10]. Проте ключовим етапом інституціоналізації механізмів ДПП слід вважати прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» у 2010 році [6], який започаткував системне нормативно-правове оформлення співпраці між державним і приватним секторами. Незважаючи на нормативну новизну, реалізація ДПП у перші роки була обмеженою за масштабом: спостерігалася незначна кількість проєктів, що здебільшого мали фрагментарний характер. Це зумовлювалося як правовими недоліками чинної бази, так і інституційною невідповідністю суб'єктів державного управління до впровадження нової форми публічного врядування. Крім того, на початковому етапі ДПП розглядалося переважно як адміністративно-правовий механізм, а не як повноцінний інструмент реалізації публічної політики. Відсутність інтеграції цієї форми партнерства в ширший публічний дискурс та стратегічне планування політики свідчила про недооцінку потенціалу ДПП як суб'єкта публічного процесу. Урядові структури не сприймали приватного партнера як рівноправного суб'єкта формування політики, що суттєво обмежувало ефективність взаємодії між секторами. Таким чином, упродовж першого десятиліття розвитку ДПП в Україні ця форма співпраці не була інституалізована у повному значенні як інструмент публічної політики. Відсутність публічного компонента в її функціонуванні перешкождала трансформації партнерства в дієвий механізм впливу на формування державної політики.

Значне оновлення законодавства у сфері ДПП відбулося у 2019 році, що стало частиною адміністративно-правової реформи, спрямованої на гармонізацію національного законодавства з кращими міжнародними практиками. Ухвалення нової редакції Закону України «Про концесії» [10] та внесення змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [6] стали відповіддю на потребу підвищення прозорості, зменшення корупційних ризиків, однак зазначені ініціативи не забезпечили системного розв'язання структурних проблем, які й надалі ускладнюють ефективну реалізацію державно-приватних проєктів у публічній політиці.

З урахуванням зростаючої потреби у фінансових і технічних ресурсах для післявоєнної відбудови України, актуалізується завдання подальшого вдосконалення правового регулювання. У цьому контексті варто відзначити законопроект №7508, прийнятий за основу, який передбачає суттєве розширення інструментів реалізації ДПП: скорочення строків підготовки проєктів, запровадження нових організаційно-правових форм співпраці, а також створення правових підстав для залучення фінансування з боку Європейського Союзу та міжнародних донорів. Оновлення основних законодавчих актів у сфері ДПП свідчить про поступову інституціоналізацію такого партнерства як системного інструменту публічного управління.

Аналіз законодавчих змін, започаткованих у 2019 році, а також розвиток підзаконної бази в останні роки, дає підстави стверджувати, що в українському політичному просторі формується нова якість інституційної взаємодії між державою та приватним сектором, у межах якої ДПП дедалі більше постає не лише як економічний механізм, а як повноцінний актор публічної політики. Ця трансформація підтримується науковими позиціями сучасних дослідників, зокрема у працях Т. Сокольської та В. Круглова, які розглядають ДПП як інституційну платформу політичного діалогу між державними та недержавними акторами в умовах кризового управління [12, с. 192–204; 5, с. 63–77].

З початком повномасштабної збройної агресії з'явилися нові безпекові, соціальні та економічні виклики, які зумовили активізацію ролі інституту ДПП у державній політиці. В умовах обмежених ресурсів, нагальної потреби у відновленні критичної інфраструктури, а також необхідності мобілізації фінансових і матеріальних ресурсів для забезпечення обороноздатності держави та життєдіяльності громад, ДПП починає відігравати не лише інструментальну, а й стратегічну політико-інституційну роль у політико-інституційному контексті.

Наукові дослідження підтверджують, що з 2022 року інститут ДПП в Україні починає виконувати функції інституціонального каталізатора публічної політики, трансформуючись із суто економіко-правового механізму в суб'єкта стратегічного врядування. Ця трансформація відображається в низці сучасних наукових праць, де підкреслюється зростання ролі державно-приватної взаємодії в умовах загроз економічній безпеці, необхідність нормативно-інституційного оновлення в контексті війни, а також значення кооперації державних і недержавних акторів у системі публічного управління [1; 3, с. 66–73; 12, с. 192–204].

Розширення функціонального потенціалу ДПП виявляється також у нових нормативних

ініціативах, спрямованих на зміцнення інституційної взаємодії в умовах воєнного стану. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» № 3668-IX від 24 квітня 2024 року, який набув чинності 27 червня 2024 року [8] і закріплює правові, економічні та організаційні засади міжнародного та транскордонного партнерства, створюючи підґрунтя для ефективної участі суб'єктів публічної політики у проєктах, що сприяють соціально-економічному відновленню територій і підвищенню добробуту населення. У цьому контексті ДПП продемонструвало здатність відігравати роль активного інституційного актора, який не лише забезпечує реалізацію проєктів розвитку, але й сприяє гнучкості й адаптивності політичної системи в умовах правової та політичної невизначеності. Його інтеграція у сферу міжнародного співробітництва та участь у проєктах відбудови посилюють спроможність держави реагувати на кризові виклики, зміцнюють міжсекторальну кооперацію та відкривають нові інституційні форми взаємодії на різних рівнях управління.

Наукові дослідження чинної нормативної бази у сфері ДПП свідчать про зосередженість на фундаментальних інституційних і правових аспектах, що визначають механізми реалізації партнерства в умовах трансформації публічної політики. У працях українських вчених простежується акцент на інституційному оформленні взаємодії між державою та приватними суб'єктами, зокрема в контексті залучення приватних ресурсів до вирішення завдань регіонального розвитку, модернізації інфраструктури та удосконалення управлінських процесів.

Так, Т. Сокольська, В. Панасюк, С. Поліщук та Б. Осипенко зазначають, що взаємодія органів місцевого самоврядування з бізнесом може охоплювати широке коло суспільно важливих сфер - від забезпечення комунальних послуг до розвитку туризму, спорту та транспортної інфраструктури. Вчені наголошують, що ефективність такої взаємодії можлива лише за наявності чіткого нормативного регулювання [12, с. 199].

Натомість, М. Карпа та А. Левченко підкреслюють відсутність належного механізму державної підтримки партнерських проєктів, а також нормативну фрагментарність законодавства, що регулює сферу ДПП. Науковці звертають увагу на відсутність чіткого механізму формування економічно обґрунтованих умов співпраці з приватними та іноземними партнерами, зокрема щодо гарантій інвестиційної окупності, захисту від регуляторних ризиків та стабільності умов реалізації проєктів ДПП [3, с. 66–73].

Водночас, на практиці ключовими суб'єктами нормативного регулювання у сфері державно-приватного партнерства залишаються центральні органи виконавчої влади. Зокрема, Міністерство економіки України продовжує здійснювати розробку галузевих нормативних актів, надавати методичні рекомендації, а також виконувати координаційні функції щодо впровадження партнерських механізмів. Проте, як свідчить аналіз наукових джерел, така діяльність не забезпечує цілісного й системного підходу до правового регулювання ДПП, особливо в умовах кризової трансформації системи публічного управління, що підтверджує необхідність удосконалення нормативно-правової системи у цій сфері з урахуванням викликів воєнного часу та стратегічних завдань.

У цьому контексті доцільним є звернення до міжнародного досвіду правового регулювання ДПП, особливо в державах, що переживали збройні конфлікти або масштабні кризові ситуації. Практики країн ЄС свідчать про ефективність моделей, орієнтованих на довгострокову правову стабільність, збалансований розподіл ризиків, прозорість умов контрактів і підвищення інституційної відповідальності сторін. Водночас порівняльний аналіз зарубіжного законодавства дозволяє виявити спільні риси та специфічні механізми адаптації ДПП до умов війни та відбудови, які можуть бути релевантними для українського контексту. Системне вивчення цих підходів, виявлення національних прогалин та перспектив імплементації кращих практик є важливою передумовою для вдосконалення нормативно-правового середовища ДПП в Україні. Такий підхід сприятиме формуванню стабільної правової бази для реалізації стратегічних партнерських проєктів у сфері повоєнної відбудови, а також посиленню довіри інвесторів і зміцненню інституційної спроможності держави.

Як продовження порівняльного аналізу міжнародного досвіду, актуальним напрямом розвитку ДПП в Україні є приведення чинного законодавства у відповідність до потреб післявоєнного відновлення. Внесені наразі законодавчі зміни спрямовані на спрощення процедур залучення приватного капіталу для відбудови критичної інфраструктури та створення умов для зниження інвестиційних ризиків. У цьому контексті ДПП розглядається як ключовий механізм модернізації економіки, що здатен забезпечити мобілізацію фінансових, технічних та управлінських ресурсів через

ефективне партнерство між державним і приватним секторами.

З огляду на складність і багаторівневість правового забезпечення у сфері ДПП, доцільно систематизувати сучасну нормотворчу систему за такими структурними рівнями:

- основоположне міжнародне законодавство, яке ратифіковане Україною;
- Конституція України;
- закони України;
- постанови Кабінету Міністрів України;
- розпорядження органів виконавчої влади;
- положення, що регламентують порядок взаємодії в окремих галузях;
- рішення місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування;
- накази уповноважених міністерств та відомств.

До цього переліку доцільно додати і договори як безпосередній результат реалізації ДПП.

Окреслена класифікація потребує подальшого теоретико-правового дослідження, зокрема у контексті функціонального поділу регуляторних повноважень, встановлення пріоритетності нормативних джерел, а також забезпечення їх узгодженості в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Такий підхід може стати основою для формування цілісної доктрини правового регулювання державно-приватного партнерства як інституту публічної політики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, державно-приватне партнерство в умовах сучасних викликів виступає не лише як механізм мобілізації фінансових та управлінських ресурсів, а як повноцінний інститут формування та реалізації публічної політики. Функціональне призначення ДПП значно виходить за межі інструменту взаємодії держави й бізнесу, трансформуючись у засіб впливу на архітектуру стратегічного врядування, адаптацію політичної системи до умов кризи та залучення нових учасників до політичного процесу.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що особливої уваги набуває адаптація міжнародного досвіду інституціонального оформлення ДПП у країнах, які проходили через масштабні соціально-економічні трансформації або збройні конфлікти. Системне опрацювання моделей правового регулювання, процедурного забезпечення, контролю та моніторингу реалізації партнерських проєктів, а також механізмів гарантування інтересів усіх сторін партнерства є важливим напрямом сучасної політичної науки. Адаптація таких моделей до українських умов має відбуватися з урахуванням стратегічних пріоритетів держави, потреб територіальних громад та імперативів сталого розвитку.

Враховуючи зазначене, подальша наукова увага у межах політологічного дискурсу ДПП має бути зосереджена на таких напрямках:

1. Концептуалізація ДПП як інституту публічної політики, зокрема в аспекті його ролі у трансформації стратегічного врядування та формуванні політик в умовах кризових і посткризових станів.

2. Аналіз політичних механізмів інституціоналізації ДПП на національному та місцевому рівнях, включаючи дослідження взаємодії між акторськими мережами, рівнем політичної довіри, механізмами участі та підзвітності.

3. Розробка методологічного інструментарію оцінки політичної ефективності ДПП як інституту, спроможного забезпечувати збалансовану участь публічних і приватних акторів у реалізації стратегічних цілей публічної політики.

Таким чином ДПП доцільно розглядати як важливий інституційний компонент сучасної публічної політики, здатний поєднувати політичні, управлінські та соціальні функції, мобілізувати стратегічні ресурси та сприяти оновленню моделей співпраці між державою, бізнесом і суспільством. Удосконалення нормативно-правових засад функціонування ДПП є ключовою умовою підвищення інституційної спроможності системи публічного управління в умовах політичної та соціально-економічної нестабільності.

Бібліографічний список:

1. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.
2. Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Карпа, М., Левченко, А. Сучасний стан та основні проблеми розвитку державно-приватного партнерства в Україні : нормативно-інституційні аспекти. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*, 2024 (7), 66–73.
4. Конституція України від 26 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Круглов В. В. Державно-приватне партнерство як інструмент інфраструктур-ного відновлення українських міст. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 1 (60).С. 63–77
6. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 03.09.2023 р. № 2404 -VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
8. Про міжнародне територіальне співробітництво України: Закон України від 24.04.2024 р. № 3668-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text>
9. Про національну безпеку України. Закон України від 31.03.2023, № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
10. Про концесію: Закон України від 31.03.2023 р. №. 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>
11. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 р. № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text>
12. Сокольська Т.В. Державно-приватне партнерство як інструмент публічної політики в умовах децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. Дніпропетровськ, 2020. ТОМ 8 № 6. С. 192-204.
13. Chyzhov D. Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 7, 2021,98–103.
14. Дзьобань О. П. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2. С. 9–22.

References:

1. Akimova L.M. (2016). Sutnisna kharakterystyka osnovnykh zahroz v ekonomichnyi bezpetsi derzhavy. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok: elektronne naukove fakhove vydannya*. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247> .
2. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny 10 hrudnya 1948 roku URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Karpa, M., Levchenko, A. (2024). Suchasnyy stan ta osnovni problemy rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini : normatyvno-instytutsiyni aspekty. *Publichne upravlinnya: kontseptsyi, paradyhma, rozvytok, udoskonalennya*, (7), 66–73.
4. Konstytutsiya Ukrayiny vid 26 chervnya 1996 roku URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Kruhlov V. V. (2022). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument infrastruktur-noho vidnovlennya ukraiyins'kykh mist. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya*. No 1 (60).S. 63–77
6. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrayiny vid 03.09.2023 r. № 2404 -VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
7. Pro dobrovil'ne ob'yednannya terytorial'nykh hromad: Zakon Ukrayiny vid vid 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
8. Pro mizhnarodne terytorial'ne spivrobitnytstvo Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 24.04.2024 r. № 3668-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text>
9. Pro natsional'nu bezpeku Ukrayiny. Zakon Ukrayiny vid 31.03.2023, № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
10. Pro konsesiyu: Zakon Ukrayiny vid 31.03.2023 r. №. 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>
11. Pro uhody pro rozpodil produktsiyi: Zakon Ukrayiny vid 14.09.1999 r. № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text>
12. Sokol's'ka T.V. (2020). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument publichnoyi polityky v umovakh detsentralizatsiyi vlady v Ukraini. *Aspekty publichnoho upravlinnya*. Dnipropetrovs'k. TOM 8 № 6. S. 192-204.
13. Chyzhov D. (2021). Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 7,98–103.
14. Dz'oban' O. P. (2020). Prava lyudyny i natsional'na bezpeka: filosofs'ko-pravovi aspekty vzayemozv'yazku. *Informatsiya i pravo*. № 2. S. 9–22.

Teslia A. The current state of legal regulation of public-private partnership as an institution of public policy in Ukraine

In the context of contemporary challenges and the urgent need for Ukraine's recovery following a devastating war, public-private partnership (PPP), as an institution of public policy, has gained particular significance as one of the key priorities of governmental development programs. This form of cooperation between public authorities and private businesses facilitates the attraction of substantial investment resources that are critically needed for economic revitalization, the development of social infrastructure, and the enhancement of societal living standards. Given the destructive consequences of the war, the financial demands significantly exceed the state's capacity and the scale of international assistance. Under such conditions, the emphasis on intensifying cooperation with the private sector may become a powerful impetus for Ukraine's post-war reconstruction, enabling the influx of considerable foreign investment into key economic sectors. Clearly, the effective implementation of such initiatives necessitates the improvement of legislative activity governing PPP, with the adaptation of its provisions to the current context and emerging challenges. The study and analysis of international legal frameworks allow for the adoption and integration of successful foreign practices in Ukraine, promoting a strategy of intensive economic development despite unfavorable factors, systemic issues, and risks. As the legal framework serves as a foundational element for the dynamic progress of any state, the relevance of this research is beyond doubt. The article focuses on the current state of legislation regulating public-private partnership in Ukraine and the need for its adaptation to today's challenges. It explores the significance of PPP and the specific features of interaction between the state and the business sector. The main legal acts governing public-private relations in Ukraine are analyzed, and an original classification of normative documents forming the current regulatory system of PPP is proposed. Key regulatory and institutional barriers hindering the development of partnerships between the state and the private sector are identified, particularly at the level of territorial communities that have suffered significant losses due to the war. The article substantiates the main directions for improving the legal framework for the effective implementation of PPP projects, including strengthening state guarantees for private investors and adapting legal provisions to current challenges within the broader context of Ukraine's recovery.

Keywords: *public-private partnership, public policy, legal regulation, institutional framework, territorial communities, partnership relations, post-war recovery, investment attractiveness, legal guarantees.*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.8

УДК 004.8:32:316.77

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0712-8499>

Vysotskyi O., Oles Honchar Dnipro National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4410-9588>

Pavlov D., Communal institution of higher education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council

HOW TO SPOT THE ELEPHANT?: THE TECHNOLOGICAL APPROACH AS A METHODOLOGICAL FOUNDATION FOR THE STUDY OF POLITICAL PROPAGANDA

The study examines the technological approach as a methodological foundation for analyzing political propaganda, highlighting its growing relevance in today's information environment. The research aims to explore the heuristic potential of the technological approach in uncovering the essence and operative principles of political propaganda, particularly focusing on how it shapes public opinion and behavior through sophisticated technological means. The methodology employs an integrative framework combining axiomatic, hypothetico-deductive methods, and the approach of ascending from abstract to concrete. The technological approach integrates insights from political science, psychology, cultural studies, sociology, and communication studies, providing a multidimensional perspective on propaganda's functioning. Research findings reveal that effective propaganda operates as a system of rational, structured, goal-oriented processes designed to influence public opinion and achieve political objectives. Key findings reveal that propaganda technologies are institutionalized systems, distinct from sporadic techniques, and are characterized by their universality, reusability, and context-specific adaptability. For instance, cognitive distortions and emotional triggers serve as operational mechanisms in psychological propaganda, while symbols, myths, and rituals dominate cultural propaganda. Communicative technologies, such as framing and agenda-setting, leverage mass media and digital platforms to shape public discourse. The study concludes that the technological approach is uniquely positioned to synthesize interdisciplinary insights, offering a practice-oriented lens to analyze and counteract propaganda. Its integrative methodology underscores propaganda's role in constructing alternative realities, legitimizing power, and fostering social consensus. The findings have significant implications for media literacy, critical thinking, and democratic resilience, particularly in the face of escalating information and psychological operations in international relations. By examining the technological core of propaganda, the study contributes to a deeper understanding of security, public diplomacy, and the ethical challenges of digital diplomacy in the 21st century.

Keywords: *methodology, propaganda, political science, disinformation, symbols, security, international relations, public diplomacy, digital diplomacy, information and psychological operations.*

Propaganda operates covertly—or more precisely, imperceptibly—to the public. Once it becomes the object of reflection, it loses its spellbinding power. Its strength lies in its elusiveness. Paradoxically, one may constantly encounter propaganda and yet not perceive it. This is the effect described by the fabulist Ivan Krylov in his fable *Is the Sightseer*, in which a visitor to the *Kunstkamera*, absorbed in scrutinizing the details, fails to notice the elephant in the room [17, p.132].

In two previous articles devoted to the subject of propaganda [5; 32], we have already described it as the unseen elephant, though from a slightly different angle. One can sense propaganda, but cannot escape it. However, one can freely choose the kind of propaganda one aligns with—one can become part of it in order to resist hostile propaganda. This is likely what Jacques Ellul had in mind when developing his theory of total

propaganda [11]. Herein lies the secret of its effectiveness. Yet, propaganda's invisibility is merely a prerequisite for its capacity to steer thought and behavior. What fundamentally ensures the effectiveness of propaganda are its technologies, which allow it to fulfill its objectives with minimal expenditure of resources. Identifying and analyzing these technologies is most effectively accomplished through the technological approach—a methodological lens that enables one to discern the technological dimensions of social reality. This analytical capacity makes the technological approach a highly relevant methodological tool for studying propaganda. Accordingly, the aim of this study is to explore the heuristic potential and specificity of the technological approach as applied to uncovering the essence and operative principles of political propaganda.

Review of Previous Research and Publications. One of the founding figures of the technological approach—not only in its application to technical practices but also to politics and social relations—was Johann Beckmann. Beginning in 1772, he taught a course titled “Technology” in Göttingen, and in 1777, he published *Anleitung zur Technologie* (Guide to Technology), in which the term technology was first introduced in the context of social relations. In this work, he examined practices, principles, and consequences not merely as a set of technical solutions, but as a social process [27, p.118].

A more explicit application of the technological approach to political propaganda began in 1927 with the publication of Harold Lasswell's *Propaganda Technique in the World War*. Lasswell defined mass propaganda as a new “hammer and anvil of social solidarity,” a modern force capable of fusing millions of individuals into a single “amalgamated mass of hatred, will, and hope” [18, pp. 221–222]. Describing propaganda as “the control of public opinion through the manipulation of significant symbols,” Lasswell argued that its purpose is to mobilize and consolidate the masses around a single goal (such as victory in war). Notably, this mobilization is predominantly negative in nature: it is collective hatred for a common enemy that unites the masses and becomes the chief motivator in pursuing the shared objective. Lasswell stressed that this objective must appear both universal and uniquely relevant to each social group. The propagandist, to ensure the enthusiastic participation of all, must be able to transform the war against the enemy “into a march toward that promised land which seems most appealing to each of the interested groups” [18, p.76].

Technological interpretations of propaganda also appear in Leonard W. Doob's 1935 book *Propaganda: Its Psychology and Technique* [10].

The development of propaganda techniques was significantly advanced by the Institute for Propaganda Analysis, which operated in the United States from 1937 to 1942 [31]. The Institute identified seven primary propaganda techniques: (1) Name-calling; (2) Glittering generalities (essentially metaphorization or framing); (3) Transfer (associating prestige or respectability with something dubious); (4) Testimonial; (5) Plain folks (appealing to the common person's approval); (6) Card stacking (selectively presenting facts to support an assertion); (7) Bandwagon (evoking the herd instinct, suggesting that everyone in the target group shares the propagandist's view) [31, pp. 23–25].

Aldous Huxley also contributed to the formation of the technological approach to propaganda. He identified three main propaganda techniques: repetition, suppression, and rationalization [14, p.348]. The propagandist repeats statements to ensure they are accepted as truth, withholds information that ought to be ignored, and provokes and rationalizes emotions to serve the interests of the party or state [14, p.348].

Jacques Ellul laid a comprehensive theoretical foundation for the technological approach to political propaganda. In *The Technological Society*, he wrote: “Technology as a concept allows us to perceive a range of phenomena that remain invisible even where technologies are clearly present” [12, p.23]. For Ellul, the key characteristic of technology is its efficiency: Technology is “the ensemble of the absolutely most efficient means at a given moment.” [12, p.26]. “Wherever there is research and application of new means as a criterion of efficiency, one can say that there is a technology” [12, p.26]. According to Ellul, technology is autonomous, systemic, inclusive, and total. It increasingly becomes a universal intermediary between the individual and their natural, technical, and even social environment, allowing people to achieve what they otherwise could not on their own [12, p.34]. Everything—from interpersonal relationships to pedagogy, politics, and communication—is, in Ellul's view, subject to technological analysis and transformation, in accordance with the human drive to act effectively in pursuit of personal goals [12, p.35].

Ellul argued that even democratic societies—and their citizens—cannot do without the informational and psychological control technologies used to shape public opinion. Citizens themselves, he asserted, often welcome propaganda to simplify their political choices [12, pp. 58–59]. In a world where decisions are made and power is exercised by individuals acting as operators of technology, the individual remains fully capable of choosing, deciding, changing, and directing... but always within the framework of the technological structure and through the development of technology itself [12, p.325].

Ellul characterized propaganda as a core attribute of national social and political life—a permanent, ubiquitous practice of mass persuasion governed by the technological imperative of efficiency. “Ineffective propaganda is no propaganda,” he declared [11, p.X]. In its broadest sense, modern propaganda encompasses psychological operations (shaping opinions through purely psychological means), psychological warfare (demoralizing the enemy to undermine their beliefs and actions), brainwashing (complex methods of converting adversaries into allies), and public relations [11, p.XIII]. In the narrower sense, Ellul defined propaganda as a combination of psychological influence techniques with methods of organizing and mobilizing human activity [11, p.XIII]. He elaborated on orthopraxy—the application of correct practice—as the technological mechanism underpinning effective modern propaganda.

Methodology. At the core of the methodological framework for understanding the technological approach to propaganda lie, above all, the axiomatic method, the hypothetico-deductive method, and the method of ascending from the abstract to the concrete.

The axiomatic method was employed to formulate foundational principles essential for conceptualizing propaganda as a system. The axioms include such fundamental propositions as: ineffective propaganda is not propaganda; propaganda operates through concealment; the power of propaganda lies in its elusiveness.

The hypothetico-deductive method enabled the formulation of hypotheses concerning the nature and effectiveness of propaganda technologies, from which specific consequences and applications were derived. For example, the hypothesis that propaganda technologies are effective, integrated systems of methods leads to conclusions about their constituent elements: procedures, resource potential, operational horizon, and strategic intent. This method is reflected in the study of cognitive distortions as operational mechanisms of psychological propaganda technologies, where hypotheses about human perception give rise to specific propaganda techniques.

The technological approach, in essence, illustrates the method of ascending from the abstract to the concrete—beginning with the abstract concept of technology and systematically applying it to the specific context of political propaganda. Moreover, the integrative nature of the technological approach—which combines ideological, psychological, cultural, and communicative dimensions—represents a synthesis of abstract theories into a comprehensive and concrete methodology for analyzing and understanding political propaganda.

Research Findings. The Essence of the Technological Approach. The technological approach to political propaganda is a methodological concept that conceives of propaganda as a system of rational, structured, and goal-oriented processes designed to influence public opinion, shape behavior, and achieve political objectives. This approach is rooted in a broader understanding of technology as the systematic application of knowledge—scientific, technical, or social—to meet needs, fulfill desires, or implement social and political strategies. In this context, propaganda technologies are not merely tools; they are efficient, integrated systems of techniques, symbols, and methods that, by manipulating perception, stirring emotions, and implanting ideas into the mass consciousness, can steer the thinking and behavior of social and political actors.

Through the lens of the technological approach, propaganda is best understood as a system of strategically deployed technologies of varying effectiveness that serve to acquire, exercise, and legitimize political power by generating political legitimacy and fostering social consensus. This approach not only allows for the identification of specific technologies but also provides a methodological foundation for analyzing their components: the subjects and objects of application, principles and operational algorithms, mechanisms of influence, procedures and methods, resource potential, operational horizon, and strategic intent.

Compared to other methodological approaches—such as normative or descriptive ones—the technological approach offers several key advantages. First, it views propaganda as a system of effective practices that can be studied, optimized, and predicted. Second, it is practice-oriented, focusing on specific propaganda tools and the outcomes of their use. Third, it is integrative, incorporating insights from other disciplines and approaches: political science (theories of power and legitimacy), psychology (mechanisms of persuasion and emotion regulation), cultural studies (symbols and rituals), sociology (public opinion, norms, values, social roles, identity), and communication studies (framing, priming, agenda-setting). Fourth, it is adaptive, capable of accounting for changes in society and technology. Fifth, it is effectiveness-oriented, emphasizing the development of criteria for assessing not only the content of propaganda but also its impact on audiences. Sixth, it is grounded in the principle of systemacity, which entails analyzing propaganda as a set of interrelated elements, its functional mechanisms, effectiveness, and adaptability to social conditions. Seventh, it is highly contextualized, taking into account the historical, cultural, and political conditions under which propaganda is conducted. Eighth, it is reflexive, acknowledging the reciprocal influence between the subject and object of

propaganda. Ninth, it maintains ethical neutrality, focusing on the mechanisms of propaganda without making moral judgments about them.

The technological approach reveals propaganda as a highly controlled process, in which every element—from symbols to social media—is part of an influence algorithm. Its application enables not only the analysis but also the counteraction of manipulative tactics, thereby enhancing societal awareness. As such, the technological approach to political propaganda is not merely a research tool—it is an essential component of media literacy, critical thinking, and the defense of democracy.

Propaganda Technology as a Research Focus of the Technological Approach. Broadly defined, propaganda technology refers to any effective practice or method used to achieve specific political goals by exerting a transformative influence on public opinion and behavior.

In the context of propaganda, technology implies the systematic application of rational knowledge and methods for the development, dissemination, and management of persuasive messages. It encompasses both material instruments (e.g., media platforms, algorithms, data analytics) and intangible processes (e.g., emotional appeals, symbolic manipulation, narrative framing). Propaganda technologies extend beyond physical tools to include intellectual and organizational frameworks that enable the creation and implementation of ideological content.

Structurally, any technology consists of a set of procedures, techniques, and modes of action applied in sequence to achieve the optimal and effective realization of an actor's goals at a particular time and in a specific context. Scholars of political technologies typically identify three core components:

1. Technological knowledge, which includes the insights of various actors: the technologist (who analyzes political events and processes), the client (who defines specific objectives), and the executor (who determines how best to apply relevant procedures, techniques, and methods of influence);
2. Procedures, techniques, and methodologies of action, which must be applied in combination and tailored to the particularities of the political event and its surrounding conditions;
3. Technical and resource support.

When applied to propaganda technologies, the producers of technological knowledge may include specialized units within governmental institutions engaged in propaganda activities (such as Ukraine's the Ministry of Culture and Strategic Communications), as well as movement leaders and political technologists who are tasked with the effective deployment of persuasive strategies. What distinguishes propaganda actors from other political participants is their ability to consciously initiate, direct, and terminate the process of political mobilization.

The second element—procedures, techniques, and methods of propaganda influence—also possesses distinct characteristics. These technologies, aimed at implanting desired stereotypes, templates, opinions, and representations into the mass consciousness, strive to consolidate a sense of psychological unity. They may incorporate various types of messaging, including advertising or entertainment. At the core of such technologies lies the creation of cognitive schemas, which enable the imposition of a particular interpretation of events. The main function of propaganda content is to convey visions of political reality that orient audiences toward specific courses of action.

Cognitive and communicative propaganda technologies are closely interconnected. Cognitive technologies explain how target audiences process information about reality to generate desired emotional states and interpretations. Communicative technologies, by contrast, define the most effective means of transmitting mobilizing messages into the information space.

A key feature of communicative propaganda technologies is their universality and reusability, which ensure their presence across all channels of mass communication—both in traditional media and in the digital sphere.

The third structural element of propaganda technologies is resources. The agents of political propaganda may include the state, political parties and movements, civil society organizations, and opinion leaders—but all of them must possess some form of power resource in order to exert influence on the objects of propaganda. These resources can take many forms, ranging from control over information channels to access to armed forces.

The typology of propaganda technologies can also vary widely, depending on the chosen criteria. For example, based on the “mode of action,” one may distinguish between direct and indirect influence technologies. In the former case, the propaganda subject engages with the target audience through mass events—rallies, demonstrations, pickets, assemblies, concerts, and so on. The value of such interaction lies in fostering a sense of personal involvement in socially significant goals and the perception of individual agency in influencing social dynamics. In the latter case, the presence of an intermediary is essential. This role may be played by various social actors—mass media, opinion leaders, NGOs—as well as other tools of mass

communication (e.g., billboards, flyers, posters, booklets, essays, books, albums, programs, brochures).

A critical issue in propaganda theory is the relationship between propaganda techniques and technologies. Techniques are typically understood as rhetorical-psychological tricks or tactics. They are applied situationally and sporadically and tend to have only temporary effects. Technologies, by contrast, are institutional in nature: they operate continuously and are rooted in established mechanisms of propaganda. For instance, the well-known mythological mechanism of world dualization—dividing reality into binary opposites such as good vs. evil, black vs. white, friend vs. foe—exemplifies this. If a propaganda technique simply points to a scapegoat for a problem, proposes a solution, and elicits a reaction (e.g., during an election), a propaganda technology constructs an ideology, a symbolic system, and a vision of role dynamics involving enemies, allies, and their respective supporters. As a result, propaganda technologies create an alternative imagined reality. Their influence lies in constructing a distinct symbolic world.

Consider, for example, the technology of image-making. This is not merely about crafting a politician's image around an appealing archetype—it is about constructing a narrative through imagery, offering the recipient a lens through which to perceive the political world. It is the art of expression through the formation and evolution of symbolic representations. Unlike techniques, which deceive, point, or symbolize, technologies shape consciousness and behavior in accordance with the propagandist's aims. Or take the technology of “soft power”—a strategy of seduction, of winning allies and friends, aimed at achieving a sustainable and long-term impact.

Finally, it is worth noting that propaganda technologies may be universal, effective in virtually any context, or specific, suited only to particular situations—such as wartime, elections, or periods of rising public discontent.

The Technological Approach as an Integrative Methodology. An analysis of global perspectives on the understanding, study, and application of propaganda—based on the criterion of the primary means of propagandistic influence—allows us to distinguish five major approaches to its conceptualization: ideological, psychological, cultural, communicative, and technological. Each of these approaches possesses its own heuristic advantages. However, only the technological approach is practice-oriented and aimed at transforming political reality. It understands propaganda as a system of effective practices, designed with clear objectives and operative mechanisms for generating specific political actions to achieve societal consensus in the interests of certain political forces.

Depending on the resources that propaganda mobilizes to accomplish its goals and the particular nature of its mechanisms of influence, we can identify ideological, psychological, cultural, and communicative propaganda technologies. Accordingly, the technological approach cannot be applied in isolation—it requires the integration of the ideological, psychological, cultural, and communicative approaches. For instance, it is through the joint application of the communicative and technological approaches that communicative propaganda technologies are delineated; similarly, combining the psychological and technological approaches allows for the conceptualization of psychological propaganda technologies. This interdependence positions the technological approach as an integrative methodology, one that synthesizes the ideological, psychological, cultural, and communicative dimensions. Let us examine each of these in more detail.

Since propaganda has traditionally been associated with the dissemination of ideas, we begin with the ideological approach. Its proponents—Vladimir Lenin, Georgi Plekhanov, Stuart Campbell, Philip Taylor, Katka Selucky, David Brandenberger, Julius Klanfer, Won Yong Jang, N.Burnett, Massimo Leone, Miyume Tanji, and Daniel Broudy—emphasize the power of ideas in influencing society as a whole and political actors in particular. For these thinkers, propaganda is essentially an attempt to persuade individuals to adopt a specific ideological doctrine or belief system.

One of the most notable figures representing this approach is Philip Taylor. As he puts it, propaganda is “really no more than the communication of ideas designed to persuade people to think and behave in a desired way. Propaganda aims to convince people to do things that benefit the persuader—either directly or indirectly” [30, p.6]. Taylor emphasizes that this does not mean compelling people to fight is inherently right, but rather that propaganda plays a central role in persuading them to risk their lives for various causes [30, p.6]. Propaganda, he writes, “is simply the process by which an idea or opinion is communicated to someone else for a specific persuasive purpose. Propaganda is an organized process of persuasion” [30, p.9].

Julius Klanfer, likewise, sees propaganda as the rationalization of desires through ideas that provide means for their fulfillment. As he states, propaganda is “a means of showing the individual what his interests are and what resources guarantee the satisfaction of his desires” [16, p.443]. For N.Burnett, propaganda is “discourse in the service of ideology” [8, p.127].

Thus, the ideological approach reduces propaganda to the influence of ideas on consciousness, and through it, on individual and collective behavior. Indeed, ideas possess a certain persuasive power and can grip the masses. Yet ideas alone are not sufficient for effective propaganda. They can be unconvincing or inaccessible to broad audiences. The real-life complexities of society, along with the failures or successes of particular policies, can undermine the force of those ideas. Moreover, ideas require rational engagement, a mode of thinking that may not be prevalent among the general populace, which tends to operate more on emotion and instinct than reason. Additionally, the reception of ideas is filtered through a society's specific sociocultural experiences, which determine the degree of internalization and the capacity for practical application. For these reasons, we may conclude that ideas are not the decisive factor in the success of propaganda.

Ideological propaganda technologies can be defined as the systematic imposition of ideas whose cumulative influence transforms individuals and social groups into obedient instruments of the information-psychological struggle for power. Within these technologies, ideas function as mechanisms for the realization of interests, justifying individuals' most potent desires and offering hope for their rapid fulfillment. These ideas are well-structured representations that stimulate individuals and groups to escape the traumas of reality and satisfy their spiritual and material needs—obstacles to which are framed as various enemies.

The effectiveness of ideological propaganda technologies lies in their focus on the struggle against these enemies. In doing so, they not only shape public opinion but also mobilize the active segments of society in support of one of the competing political camps. As tools of political and social governance, these technologies function by exploiting the human desire to master reality through the internalization of seemingly simple ideas and concepts. All propaganda, by nature, leans toward indoctrination—the implantation of a coherent system of ideas into the mass consciousness, capable of mobilizing a politically active majority toward social transformation and creativity. Here, ideas are instruments for the practical engagement with reality in pursuit of a desired vision of the future.

The main ideological propaganda technologies include:

1. Ideological simplification technology, which distills complex ideas into accessible concepts that resonate with the masses and provide clear solutions to their problems. It reflects the principle of avoiding complex terminology or foreign words in favor of clarity and comprehensibility.
2. Enemy image construction technology, which mobilizes collective action by identifying internal or external enemies as obstacles to the fulfillment of spiritual and material desires. It works by uniting a politically active majority through shared antagonism.
3. Centralized ideological consistency technology, which ensures strict coordination of propaganda efforts under a single authoritative center to maintain message uniformity across platforms and audiences.
4. Embedded propaganda technology, which integrates ideological messaging into everyday life, addressing practical needs such as economic and social issues, thus grounding propaganda in lived experience rather than abstract political rhetoric.
5. Mass re-education technology, which transforms individuals and groups into agents of ideological change by engaging them in political activities and cultivating a sense of responsibility for the future.
6. Adaptive framing (specification) technology, which tailors ideological narratives to diverse audiences based on their psychological profiles, professions, or cultural backgrounds while maintaining overall political coherence.
7. Indoctrinational slogan technology, which uses memorable and emotionally charged slogans to distill complex phenomena into powerful, action-inspiring messages.
8. Iterative renewal technology, which reinforces ideological messages through repeated exposure using new data, examples, and formats to maintain relevance and depth of understanding.
9. Ideologically driven training technology, which recruits and prepares propagandists skilled in effectively conveying ideological messages and adapting their techniques to different contexts and audiences.

Representatives of the cultural approach to propaganda emphasize the significance of myths, symbols, archetypes, and images as core instruments through which a propagandist constructs a desired vision of the world. Among its proponents are Nicholas O'Shaughnessy, Erin Steuter, Deborah Wills, Alex S. Edelstein, Jason Stanley, John Corner, Toby Clark, J. Chapman, Jay W. Baird, and J. Kiper.

For Jason Stanley, propaganda is rooted in ideals—be they aesthetic, health-related, economic, or political [29, p.51]. Political propaganda, he argues, is a type of speech that fully incorporates political, economic, aesthetic, and rational ideals for political purposes. In practice, propaganda either supports or undermines these ideals—this, Stanley contends, is the fundamental distinction between supportive and undermining propaganda [29, p.52].

Cultural determinants play a crucial role in the execution of propaganda, particularly in the manipulation of ideals, myths, images, and symbols. The application of cultural and technological approaches together allows for the identification of cultural propaganda technologies, which may be defined as effective practices that employ symbols, images, archetypes, rituals, ideals, traditions, and historical memory to construct a propagandistic reality conducive to acquiring, exercising, and retaining political power.

These technologies can be categorized into three principal forms:

1. Political mythologization, which serves as a foundational mechanism by establishing symbolic codes, temporal frameworks, and spatial parameters for presenting political authority. It functions as a core pillar of cultural propaganda by creating, disseminating, and sustaining political myths that legitimize or delegitimize regimes, policies, and leaders. It operates by forming supra-individual goals and strategies that channel personal behavior toward collective aims, thus fostering internal political cohesion. Its high effectiveness stems from its capacity to generate emotional energy and moral suggestibility, often catalyzing political movements.

2. Political ritualization, a reproductive technology that actualizes mythic themes within the political process. It immerses individuals in constructed mythic time and space through emotionally charged acts and archetypal symbols, anchoring political myths in mass consciousness. This technology converts political conflict into symbolic events, showcasing social solidarity even in its absence and mitigating societal division through ritualized forms of resolution. It simultaneously assigns individuals roles within a status-order framework shaped by the political myth.

3. Political nominalization, a discursive technology that communicates symbolic codes and themes via verbal and semiotic systems. It influences political discourse through metaphors and suggestive language that shape the political consciousness of both ordinary citizens and elites. Its strength lies in its agility—responding swiftly to unforeseen events, integrating political realities into overarching myths, and framing narrow but decisive alternatives for political decision-making. Rooted in mass communication, it ensures monopolistic control over defining political reality.

Together, these technologies—mythologization, ritualization, and nominalization—operate through distinct mechanisms: mythologization centers on value-based narratives, ritualization on emotional and sensory immersion, and nominalization on linguistic and metaphorical framing. Nonetheless, they all contribute to constructing a propagandistic reality that enables the acquisition, exercise, and maintenance of political power through the strategic deployment of symbols, images, archetypes, rituals, ideals, traditions, and historical memory.

The psychological approach to the study of propaganda was employed by Harold D. Lasswell (prior to the 1940s), A. Ponsonby, William W. Biddle, Leonard W. Doob, Serge Chakotin, Edgar H. Henderson, F. C. Bartlett, R. Money-Kyrle, S. I. Hayakawa, L. Voitasik, Elliot Aronson, Anthony R. Pratkanis, Lynette Finch, Brett Silverstein, Charles A. Fleming, and Donald A. Barclay. This approach is grounded in the manipulation of attitudes, reflexes, emotions, attention, will, and memory, assigning special importance to various forms of manipulation.

The psychological nature of influence was explored by Serge Chakotin, who proposed a model of omnipotent propaganda based on Pavlov's theory of conditioned reflexes in animals. Chakotin identified four primary human reflexes upon which propaganda operates: (1) aggressive, (2) sexual, (3) defensive, and (4) alimentary. In his view, humans are driven not by reason, but by instincts and emotions. For Chakotin, propaganda is the repetitive invocation of slogans that directly target human instincts and feelings. Thus, the communication process was reduced to a unidirectional vector aimed at the masses, who were to be transformed into a "desired public" through the imposition of ideological meanings reinforced by life-embedded reflexes [9, pp. 92–125].

Anthony R. Pratkanis and Marlene E. Turner defined propaganda as "an attempt to move the recipient toward a predetermined point of view by using simple images and slogans that simplify thinking and play upon prejudices and emotions" [25, p. 190].

One branch of the psychological approach is represented by scholars such as Scot Macdonald, Arthur Asa Berger, W. Daugherty, C. Berger, L. Farago, M. Janowitz, H. Kumata, Wilbur Schramm, and R. White, who conceptualize propaganda as a form of psychological warfare or psychological operations. Scot Macdonald notes that "the most common type of psychological operation is propaganda, which is the use of any form of communication to disseminate or reinforce certain beliefs for political purposes" [23, p. 32]. According to him, the most effective propaganda combines entertainment, education, and persuasion. Entertainment elements attract the audience, while the educational aspect reduces the perception that the message is propagandistic—even when it is explicitly persuasive. Unlike education, which strives to present an objective viewpoint,

propaganda works through the selective use of facts—though the differences are often subtle. Sometimes, the distinction between propaganda and education is merely a matter of hindsight: if a persuasive attempt fails, it is called propaganda; if it succeeds, it is called education [23, p. 32].

The psychological approach to propaganda emphasizes the role of irrational factors in propagandistic influence on society, attributing to them a determining role in shaping modes and patterns of thought, information perception, and social behavior.

The simultaneous application of psychological and technological approaches to propaganda makes it possible to identify psychological technologies of propaganda, which serve as effective tools for influencing the mental and emotional spheres of individuals and social groups in pursuit of political power. These technologies utilize cognitive distortions and emotional triggers to shape perceptions, attitudes, and behaviors in ways that align with the propagandist's objectives.

One of the leading psychological propaganda technologies used in developed societies is the technology of democratic propaganda, which relies on the cognitive distortion known as the illusion of control. Politicians commonly exploit this technique to convince voters that society can control the government through elections. Another propaganda technique, the appeal to majority opinion, or its variant—the appeal to the opinion of the people—exploits the herd instinct, shaping individual thought and behavior through imagined, symbolic, or actual group pressure.

The justification of past choices technology draws on cognitive dissonance, encouraging individuals to rationalize prior decisions—such as support for a specific politician—by attributing their current dissatisfaction to external factors, such as interference from opponents or unfulfilled promises. This helps solidify loyalty while softening regret or disappointment. The technologies of optimism and pessimism, respectively, work to increase public trust in the initiatives of the ruling regime and undermine confidence in the opposition, further polarizing public sentiment. Historical revisionism and wishful thinking are used to reframe past events or present an imagined future as an established fact, blurring the boundary between fiction and reality [3, p. 7].

Among psychological propaganda technologies, special attention should be given to the technology of political mocking (mocking politics), which manipulates with a false object in order to alter the symbolic or real order of things. The propagandist's main task is to construct a mock object by exploiting institutional gaps in the socio-political structure. Initially produced as a symbolic construct, the mock object eventually yields real consequences by actualizing dormant unconscious desires and needs of significant social groups and reclassifying them as articulated interests. These interests are then realized in the imaginary order of things as a process of implementing an idealized future.

Importantly, the mock object is not created to regulate these needs and desires institutionally, but rather to subordinate both the imaginary and real political orders to its logic. In doing so, it enables a restructuring of power dynamics and a rebalancing of authority among political actors. As a result of the implementation of political mocking, the power of some agents is strengthened, while that of others is weakened [2, p. 11].

The effectiveness of psychological propaganda technologies largely depends on cognitive distortions, which function as their operational mechanisms. Propaganda acts both by initiating such distortions (illusions) and by activating them to effectively influence the target audience [3, p. 8].

The communicative approach to propaganda has been employed by Edward Bernays, Harold D. Lasswell (since the 1940s), Paul F. Lazarsfeld, Robert K. Merton, Walter Lippmann, Dennis Rohatyn, Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell, David Miller, William Dinan, Evonne Levy, Susan A. Brewer, Mark D. Alleyne, J. Michael Sproule, Jennifer Roe Hardin, Stanley B. Cunningham, R. Marlin, J. William Albright, Linda Risso, A. Udelepp, G. Sjoblom, R. M. Entman, Jay Black, Noam Chomsky, and Heorhii Pocheptsov.

The communicative approach to propaganda was initiated by Harold D. Lasswell. He demonstrated the pivotal role of mass communication processes in the implementation of propaganda by developing and publishing his now-classic article, "The Structure and Function of Communication in Society" [19], where he introduced a five-stage model of communication. According to Lasswell, mass communication is a goal-oriented process whereby a communicator influences a target audience through carefully crafted messages. This influence is transmitted via mass media, whose audiences consist of isolated individuals lacking horizontal social ties. They consume propaganda individually through vertical, one-way communication channels, which results in diminished critical perception and renders propaganda more effective in shaping public consciousness. In this process, the propagandist acts as the initiator of political communication—a subject of communicative governance who, through propaganda, influences mass preferences by using symbols that carry significant meaning for the target audience [19, pp. 37–38].

Carl Hovland conducted research at Yale University into the effects of films on the attitudes and beliefs of

American soldiers during World War II. He later expanded his studies to the influence of mass media on public opinion. Through controlled experiments, he examined changes in soldiers' motivation after viewing instructional or propaganda films. The results revealed that these films did not enhance soldiers' motivation. Hovland developed what came to be known as the Yale Model of Communication, which posits that changing an individual's attitude necessarily involves a transformation of their beliefs. Drawing on Lasswell's cognitive paradigm, Hovland constructed an information processing model involving a source, message, audience, and audience response. For communication to be effective, he argued, the message must be noticed, understood, accepted, and remembered—though these stages occur unevenly. Memory retention follows an initial phase of rapid forgetting, which then gradually slows [28, p. 104].

Importantly, Hovland and his colleagues discovered the effectiveness of two-sided (dialogic) propaganda in cases where the audience initially disagrees with the communicator's message [13, pp. 201–227].

Within the communicative framework, American sociologist Paul F. Lazarsfeld viewed society as an object of informational influence. By developing the two-step flow model of communication, Lazarsfeld demonstrated that mass media do not communicate with society directly. Due to the heterogeneity of social structures and the presence of influential opinion leaders, media messages are interpreted by these intermediaries, who serve as the primary recipients of mass media influence. These leaders then disseminate the interpreted meanings, judgments, and opinions to their own audiences [20, p. 179].

Walter Lippmann made a significant contribution to understanding the communicative dimension of propaganda. In his seminal work *Public Opinion* [22], he argued that stereotypes substitute political reality in the public consciousness, and that the media play a crucial role in shaping these stereotypes. These stereotypes are built on superficial knowledge and judgments formed through the consumption of mass-mediated information [22, p. 30]. Consequently, mass communication constructs a political pseudo-environment with which public consciousness interacts—a consciousness that is, in most cases, incapable of independently discerning objective reality.

A particularly productive treatment of propaganda within the communicative paradigm can be found in the work of Garth S. Jowett and Victoria O'Donnell [15]. In their book *Propaganda and Persuasion*, they examine propaganda as a form of communication: "We seek to understand and analyze propaganda by identifying its characteristics and to place it within communication studies to examine the qualities of context, sender, intent, message, channel, audience, and response. Furthermore, we want to clarify, as much as possible, the distinction between propaganda and persuasion by examining propaganda as a subcategory of persuasion, as well as information. Our definition of propaganda focuses on the communication process—most specifically, on the purpose of the process: Propaganda is the deliberate, systematic attempt to shape perceptions, manipulate cognitions, and direct behavior to achieve a response that furthers the desired intent of the propagandist." [15, p. 7].

Evonne Levy linked propaganda to rhetoric. In her view, all propaganda is a form of rhetoric because it aims to persuade—but not all rhetoric qualifies as propaganda [21, p. 66].

David Miller and William Dinan, also working within the communicative approach, defined propaganda as the integration of communication and action. For them, propaganda is communication with a purpose—a project of designing and manufacturing consent [24, p. 5].

Linda Risso regarded propaganda as a term encompassing a wide range of persuasive communication forms, media, techniques, and target audiences [26, p. 9]. For Jay Black, propaganda is a type of communication designed to narrow evaluative judgment in recipients [7, p. 133].

The communicative approach remains one of the most prevalent perspectives on propaganda. This is largely due to the dramatic expansion of propaganda's capabilities enabled by new communication technologies. Today, the power of propaganda depends to a great extent on who has access to the most influential means of disseminating information. However, the ineffective or technically unsophisticated use of these tools significantly reduces a propagandist's chances of success in an increasingly competitive information environment.

A synthesis of the communicative and technological approaches allows for the identification of communicative propaganda technologies—systematized methods and tools aimed at influencing perceptions through communication, with the goal of shaping desired interpretations of political reality and achieving specific political outcomes. These technologies rely on the transmission of meanings, symbols, and messages capable of altering audience attitudes, motivations, and behaviors.

Key communicative propaganda technologies include: (1) Direct influence technologies, involving immediate interaction with audiences via rallies, demonstrations, public speeches, or personal contacts. (2)

Mediated influence technologies, based on the use of media intermediaries such as mass media, social networks, and opinion leaders. (3) Empathic communication technologies, which emphasize understanding the needs and emotions of the audience and building trust through demonstrations of empathy. (4) Framing, which involves presenting information within a specific context or frame that influences interpretation. (5) Priming, which prepares audiences for certain associations or automatic responses through repeated exposure to key words, images, or narratives. (6) Agenda-setting, which shapes public attention by introducing specific topics into public discourse and thus influencing not only how people think, but what they think about. (7) Cinematic propaganda technologies, which constitute a distinct category of effective practices for constructing propaganda-driven realities in the interests of particular political forces [6]. (8) Digital diplomacy technologies, which function as tools of international propaganda. These include communicative propaganda strategies grounded in informational, evaluative, and argumentative tactics—such as the distortion of information using unverified claims, defamation, and positive representation techniques [1, p. 57; 4].

Conclusions. The essence of the technological approach to political propaganda lies in its conceptualization of propaganda as a system of rational, structured, and goal-oriented processes designed to influence public opinion, shape behavior, and achieve political objectives. This approach views propaganda through the lens of technology, understanding it as the systematic application of knowledge—whether scientific, technical, or social—to meet needs, fulfill desires, or implement strategies. Propaganda technologies are not mere tools but efficient, integrated systems of techniques, symbols, and methods that manipulate perception, stir emotions, and implant ideas into mass consciousness, thereby steering the thinking and behavior of social and political actors. Through this framework, propaganda is seen as a collection of strategically deployed technologies that acquire, exercise, and legitimize political power by generating legitimacy and fostering social consensus.

The specificity of the technological approach in clarifying the essence and operative principles of effective political propaganda lies in its ability to dissect and analyze the components of propaganda as a system. It provides a methodological foundation for examining the subjects and objects of propaganda, its principles and operational algorithms, mechanisms of influence, procedures and methods, resource potential, operational horizon, and strategic intent. Unlike normative or descriptive approaches, the technological approach is practice-oriented, focusing on specific propaganda tools and their outcomes. It integrates insights from multiple disciplines such as political science, psychology, cultural studies, sociology, and communication studies, making it adaptive to societal and technological changes. Its effectiveness-oriented nature emphasizes developing criteria to assess both the content of propaganda and its impact on audiences. Furthermore, it operates on the principle of systemacity, analyzing propaganda as an interconnected set of elements, and remains highly contextualized, accounting for historical, cultural, and political conditions while maintaining ethical neutrality.

Political propaganda technology, as a research focus of the technological approach, refers to any effective practice or method used to achieve specific political goals by exerting transformative influence on public opinion and behavior. These technologies encompass both material instruments like media platforms, algorithms, and data analytics, as well as intangible processes such as emotional appeals, symbolic manipulation, and narrative framing. Structurally, propaganda technologies consist of procedures, techniques, and modes of action applied sequentially to realize an actor's goals within a specific context. The producers of technological knowledge include governmental institutions, movement leaders, and political technologists who consciously initiate, direct, and terminate processes of political mobilization. Procedures and methods of propaganda, aimed at implanting desired stereotypes and representations into mass consciousness, strive to consolidate psychological unity through messaging that ranges from advertising to entertainment. Cognitive and communicative propaganda technologies are closely intertwined, with the former explaining how audiences process information and the latter defining the most effective means of transmitting mobilizing messages.

The specificity of the technological approach as an integrative methodology lies in its synthesis of ideological, psychological, cultural, and communicative dimensions. By combining these perspectives, the technological approach reveals propaganda as a highly controlled process where every element—from symbols to social media—is part of an influence algorithm. It allows for the identification and counteraction of manipulative tactics, enhancing societal awareness. For instance, the ideological dimension focuses on the systematic imposition of ideas that transform individuals into instruments of information-psychological struggle, while the cultural dimension emphasizes myths, symbols, and rituals as core instruments for constructing desired realities. The psychological dimension explores cognitive distortions and emotional triggers that shape perceptions and behaviors, and the communicative dimension examines the transmission of

meanings and messages through media channels. Together, these dimensions create a comprehensive methodology for analyzing and understanding political propaganda, making the technological approach not merely a research tool but an essential component of media literacy, critical thinking, and the defense of democracy.

References:

1. Visotskyi, O.Y. (2018). Elektronna dyplomatiya yak instrument propahandy (E-diplomacy as a propaganda tool). *Politolohichnyi visnyk (Political Bulletin)*. № 81. P. 51-59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2018.81.51-59>
2. Visotskyi, O.Y. (2017). Politychnyi mocking yak tekhnolohiya propahandy (Political mocking as a propaganda technology). *Sotsialno-humanitarni nauky ta suchasni vyklyky. Materialy II Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (Social and Humanitarian Sciences and Modern Challenges. Proceedings of the II All-Ukrainian Scientific Conference)*, May 26-27, 2017, Dnipro. Part I. Dnipro: SPD "Okhotnik". P.10-12. URL: <https://www.twirpx.com/file/2243774/>
3. Visotskyi, O.Y. (2018). Kohnityvni spotozhennya yak mekhanizmy realizatsii tekhnolohii politychnoi propahandy (Cognitive distortions as mechanisms for implementing political propaganda technologies). *Ukrayina v humanitarnykh i sotsialno-ekonomichnykh vymirakh. Materialy III Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (Ukraine in Humanitarian and Socio-Economic Dimensions. Proceedings of the III All-Ukrainian Scientific Conference)*, March 30-31, 2018, Dnipro. Part I. Dnipro: SPD "Okhotnik", P.5-8. URL: <https://www.twirpx.com/file/2492064/>
4. Visotskyi, O.Y. (2017). Propahandysts'ki stratehii tsyfrovoy dyplomatii (Propaganda strategies of digital diplomacy). *Osvita i nauka v umovakh hlobal'nykh transformatsii. Materialy Vseukrains'koi naukovoï konferentsii (Education and Science in the Context of Global Transformations. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference)*, November 24-25, 2017, Dnipro. Part II. Dnipro: SPD "Okhotnik", P.9-12. URL: <https://www.twirpx.com/file/2386796/>
5. Visotskyi, O.Y., Pavlov, D.M. (2023). Slon slipykh mudretsiv: politychna propahanda v neskinnechnosti vymiriv (The elephant of the blind pundits: political propaganda in infinite dimensions). *Politychne zhyttia (Political Life)*. №4. P.91-101. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.13>
6. Visotskyi, O.Y., Khalapsis, O.V. (2024). Kino i politychna propahanda: navchal'nyi posibnyk (Cinema and Political Propaganda: Textbook). Dnipro: Dniprovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15011>
7. Black, J. (2001). Semantics and Ethics of Propaganda. *Journal of Mass Media Ethics*, 16(2–3), 121–137. DOI: <https://doi.org/10.1080/08900523.2001.9679608>
8. Burnett, N. (1989). Ideology and propaganda: Toward an integrative approach. In T. J. Smith III (Ed.), *Propaganda: A pluralistic perspective* (pp. 127–137). New York: Praeger.
9. Chakotin, S. (1940). The rape of the masses; the psychology of totalitarian political propaganda, by Serge Chakotin; translated by E.W.Dickes. New York, Alliance Book Corporation.
10. Doob, L.W. (1935). Propaganda; its psychology and technique. New York, H.Holt and company.
11. Ellul, J. (1973). Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. New York: Vintage Books.
12. Ellul, J. (1980). The Technological System. New York: The Continuum Publishing Corporation.
13. Hovland, C. I., Lumsdaine, A. A., Sheffield, F. D. (1949). Experiments on Mass Communication. - Princeton: Princeton University Press.
14. Huxley, A. (1962). Propaganda in a democratic society. Christenson, R.M. (ed.). Voice of the people; readings in public opinion and propaganda [by] Reo M.Christenson [and] Robert O. McWilliams. New York, McGraw-Hill. P.344-348.
15. Jowett, G.S. & O'Donnell, V. (2014). Propaganda & persuasion. Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
16. Klanfer, J. (1939). Democracy and Propaganda. *The Sociological Review*, a31(4), 422-448. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1939.tb02043.x>
17. Krylov's fables (1977) / translated into English verse with a pref. by Bernard Pares. Westport, Conn.: Hyperion Press.
18. Lasswell, H.D. (1927). Propaganda Technique in the World War. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., Ltd., New York: A.A.Knopf.
19. Lasswell, H.D. (1948). The structure and function of communication in society. The Communication of Ideas / Ed. by L Bryson N.Y. P. 37-51.
20. Lazarsfeld, P. (1968). The people's choice; how the voter makes up his mind in a presidential campaign, by Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson, and Hazel Gaudet. 3rd ed New York, Columbia University Press.
21. Levy, E. (2004). Propaganda and the Jesuit Baroque. Berkeley: University of California Press.
22. Lippmann, W. (1998). Public opinion. New Brunswick; London: Transaction Publishers.
23. Macdonald, S. (2007). Propaganda and information warfare in the twenty-first century: altered images and deception operations. London; New York: Routledge.
24. Miller, D., Dinan, W. (2008). A Century of Spin. How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power. London: Pluto Press.

25. Pratkanis, A. R., & Turner, M. E. (1996). Persuasion and democracy: Strategies for increasing deliberative participation and social change. *Journal of Social Issues*. № 52, 187-205.
26. Rizzo, L. (2014). Propaganda and intelligence in the Cold War: the NATO Information Service. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
27. Salomon, J. (1984). What is technology? The issue of its origins and definitions. *History of Technology: An International Journal*, 1(2), 113-156.
28. Schramm, W. (1997). Carl Hovland: Experiments, attitudes, and communication. The beginnings of communication study in America: A personal memoir by Wilbur Schramm / ed.: S.H. Chaffee, Everett M. Rogers. London. P. 87-105.
29. Stanley, J. (2015). How propaganda works. Princeton, New Jersey: Oxford: Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400865802>
30. Taylor, Ph.M. (2003). Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era. Manchester; New York: Manchester University Press.
31. The fine art of propaganda; a study of Father Coughlin's speeches (1939) / Alfred McClung Lee, Elizabeth Briant Lee (eds.); Institute for Propaganda Analysis. New York: Harcourt, Brace and Co.
32. Vysotskyi, O., & Pavlov, D. (2020). Spaces of propaganda as structural and functional dimensions of its deployment in domestic politics and in the international arena. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*. 12(1), P. 114-122.

Бібліографічний список:

1. Висоцький, О.Ю. Електронна дипломатія як інструмент пропаганди. *Політологічний вісник*. 2018. № 81. С. 51-59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2018.81.51-59>.
2. Висоцький, О.Ю. Політичний моккінг як технологія пропаганди. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції*. 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина I. Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. С. 10-12. URL: <https://www.twirpx.com/file/2243774/>
3. Висоцький, О.Ю. Когнітивні спотворення як механізми реалізації технологій політичної пропаганди. *Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції*. 30-31 березня 2018 р., м. Дніпро. Частина I. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 5-8. URL: <https://www.twirpx.com/file/2492064/>
4. Висоцький, О.Ю. Пропагандистські стратегії цифрової дипломатії. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*. 24-25 листопада 2017 р., м. Дніпро. Частина II. Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. С. 9-12. URL: <https://www.twirpx.com/file/2386796/>
5. Висоцький, О.Ю., Павлов, Д.М. Слон сліпих мудреців: політична пропаганда в нескінченності вимірів. *Політичне життя*. 2023. №4. С. 91-101. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.13>
6. Висоцький, О.Ю., Халапсіс, О. В. Кіно і політична пропаганда: навчальний посібник. Дніпро: *Дніпровський державний університет внутрішніх справ*, 2024. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15011>
7. Black, J. Semantics and Ethics of Propaganda. *Journal of Mass Media Ethics*, 2001, 16(2-3), 121-137. DOI: <https://doi.org/10.1080/08900523.2001.9679608>
8. Burnett, N. Ideology and propaganda: Toward an integrative approach. In T. J. Smith III (Ed.), *Propaganda: A pluralistic perspective* (pp. 127-137). New York: Praeger, 1989.
9. Chakotin, S. The rape of the masses; the psychology of totalitarian political propaganda, by Serge Chakotin; translated by E.W. Dickes. New York, Alliance Book Corporation, 1940.
10. Doob, L.W. Propaganda; its psychology and technique. New York, H. Holt and company, 1935.
11. Ellul, J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. New York: Vintage Books, 1973.
12. Ellul, J. The Technological System. New York: The Continuum Publishing Corporation, 1980.
13. Hovland, C. I., Lumsdaine, A. A., Sheffield, F. D., Experiments on Mass Communication. - Princeton: Princeton University Press, 1949.
14. Huxley, A. Propaganda in a democratic society. Christenson, R.M. (ed.). Voice of the people; readings in public opinion and propaganda [by] Reo M. Christenson [and] Robert O. McWilliams. New York, McGraw-Hill, 1962. P. 344-348.
15. Jowett, G.S. & O'Donnell, V. Propaganda & persuasion. Thousand Oaks, Calif.: SAGE, 2014.
16. Klanfer, J. Democracy and Propaganda. *The Sociological Review*, 1939, a31(4), 422-448. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1939.tb02043.x>
17. Krylov's fables / translated into English verse with a pref. by Bernard Pares. Westport, Conn.: Hyperion Press, 1977.
18. Lasswell, H.D. Propaganda Technique in the World War. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., ltd., New York: A.A. Knopf, 1927.
19. Lasswell, H.D. The structure and function of communication in society. The Communication of Ideas / Ed. by L. Bryson N.Y., 1948. P. 37-51.
20. Lazarsfeld, P. The people's choice; how the voter makes up his mind in a presidential campaign, by Paul F.

- Lazarsfeld, Bernard Berelson, and Hazel Gaudet. 3rd ed New York, Columbia University Press, 1968.
21. Levy, E. Propaganda and the Jesuit Baroque. Berkeley: University of California Press, 2004.
22. Lippmann, W. Public opinion. New Brunswick; London: Transaction Publishers, 1998.
23. Macdonald, S. Propaganda and information warfare in the twenty-first century: altered images and deception operations. London; New York: Routledge, 2007.
24. Miller, D., Dinan, W. A Century of Spin. How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power. London: Pluto Press, 2008.
25. Pratkanis, A. R., & Turner, M. E. Persuasion and democracy: Strategies for increasing deliberative participation and social change. *Journal of Social Issues*. 1996. № 52, 187-205.
26. Risso, L. Propaganda and intelligence in the Cold War: the NATO Information Service. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2014.
27. Salomon, J. What is technology? The issue of its origins and definitions. *History of Technology: An International Journal*, 1984, 1(2), 113–156.
28. Schramm, W. Carl Hovland: Experiments, attitudes, and communication. The beginnings of communication study in America: A personal memoir by Wilbur Schramm / ed.: S. H. Chaffee, Everett M. Rogers. London, 1997. P. 87–105.
29. Stanley, J. How propaganda works. Princeton, New Jersey: Oxford: Princeton University Press, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400865802>
30. Taylor, Ph.M. Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era. Manchester; New York: Manchester University Press, 2003.
31. The fine art of propaganda; a study of Father Coughlin's speeches / Alfred McClung Lee, Elizabeth Briant Lee (eds.); Institute for Propaganda Analysis. New York: Harcourt, Brace and Co, 1939.
32. Vysotskyi, O., & Pavlov, D. Spaces of propaganda as structural and functional dimensions of its deployment in domestic politics and in the international arena. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*. 2020. 12(1), P. 114-122. DOI: <https://doi.org/10.15421/352013>.

Висоцький О. Ю., Павлов Д.М. Як помітити слона?: технологічний підхід як методологічна основа дослідження політичної пропаганди

Дослідження розглядає технологічний підхід як методологічну основу аналізу політичної пропаганди, підкреслюючи її зростаючу актуальність у сучасному інформаційному середовищі. Метою дослідження є вивчення евристичного потенціалу технологічного підходу в розкритті сутності та принципів функціонування політичної пропаганди, зокрема, увага зосереджується на тому, як вона формує громадську думку та поведінку за допомогою складних технологічних засобів. Методологія використовує інтегративну структуру, що поєднує аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний та метод сходження від абстрактного до конкретного. Технологічний підхід інтегрує знання з політології, психології, культурології, соціології та комунікативістики, забезпечуючи багатовимірний погляд на функціонування пропаганди. Дослідження показує, що ефективна пропаганда діє як система раціональних, структурованих, цілеспрямованих процесів, покликаних впливати на громадську думку та досягати політичних цілей. Основні результати демонструють, що пропагандистські технології є інституціоналізованими системами, відмінними від спорадичних прийомів, і характеризуються універсальністю, можливістю багаторазового використання та адаптивністю до конкретного контексту. Наприклад, когнітивні викривлення та емоційні тригери слугують операційними механізмами в психологічній пропаганді, тоді як символи, міфи та ритуали домінують у культурній пропаганді. Комунікативні технології, такі як фреймінг і формування порядку денного, використовують засоби масової інформації та цифрові платформи для формування публічного дискурсу. У дослідженні зроблено висновок, що технологічний підхід має унікальну можливість синтезувати міждисциплінарні знання, пропонуючи практично-орієнтовану призму для аналізу та протидії пропаганді. Його інтегративна методологія підкреслює роль пропаганди в конструюванні альтернативних реальностей, легітимації влади та сприянні суспільному консенсусу. Результати дослідження мають важливе значення для медіаграмотності, критичного мислення та демократичної стійкості, особливо в умовах ескалації інформаційно-психологічних операцій у міжнародних відносинах. Вивчаючи технологічне ядро пропаганди, дослідження сприяє глибшому розумінню безпеки, публічної дипломатії та етичних викликів цифрової дипломатії у XXI столітті.

Ключові слова: методологія, пропаганда, політична наука, дезінформація, символи, безпека, міжнародні відносини, публічна дипломатія, цифрова дипломатія, інформаційно-психологічні операції.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.9

УДК 32.019.51

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6285-5707>**Корнієнко В. О., Вінницький національний технічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5769-7345>**Примуш М. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса**

МЕМЕТИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У статті досліджується феномен меметизації політичних партій як сучасної тенденції політичної комунікації в цифрову епоху. Мета дослідження полягає в комплексному аналізі механізмів використання мемів у політичному дискурсі та оцінці їхнього впливу на трансформацію політичної комунікації. Методологічна основа дослідження поєднує контент-аналіз політичних мемів, порівняльний аналіз меметичних стратегій різних політичних сил та критичний дискурс-аналіз для вивчення наслідків меметизації для демократичних процесів. Дослідження теоретично ґрунтується на працях сучасних дослідників політичної комунікації, медіадосліджень та цифрової культури, які концептуалізують мему як одиниці культурної інформації, що поширюються через імітацію та реплікацію, набуваючи соціальної значущості. У роботі ідентифіковано кілька рівнів меметизації політичних партій: інструментальний (використання мемів як інструментів політичного маркетингу), структурний (трансформація організаційних структур під впливом мемної логіки), дискурсивний (зміна артикуляції політичних ідей через мемні формати) та ідентифікаційний (формування політичної ідентичності через створення та поширення мемів). Дослідження показує, що мему функціонують як ефективний інструмент політичної мобілізації, особливо серед молодших виборців, та сприяють демократизації політичної комунікації, знижуючи бар'єри для політичного дискурсу. Проте процес меметизації також несе ризики, включаючи надмірне спрощення політичного дискурсу, посилення поляризації та поширення дезінформації. Проведений порівняльний аналіз меметичних стратегій провідних українських партій виявляє суттєві відмінності в їхньому контенті, цільовій аудиторії, вірусності та загальній ефективності. Результати дослідження свідчать, що успішна політична меметизація вимагає автентичності, етичної відповідальності та інтеграції з іншими формами політичної комунікації. На основі дослідження розроблено практичні рекомендації щодо ефективного використання мемів у політичній комунікації.

Ключові слова: політичні мему, цифрова політика, політична комунікація, політичний маркетинг, соціальні медіа, політична участь молоді, інтернет-культура.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових комунікацій та соціальних мереж докорінно змінив способи політичної взаємодії в сучасному суспільстві. Одним із найпомітніших проявів цих трансформацій стала «меметизація» політичних партій – явище, за якого політичні сили активно використовують елементи інтернет-культури та мему у своїй комунікаційній стратегії або самі стають об'єктами мемів.

Мему – це культурні одиниці інформації, які поширюються від людини до людини через імітацію та реплікацію [1, с. 18]. У політичному контексті вони перетворилися на потужний інструмент формування громадської думки, мобілізації виборців та спрощення складних політичних наративів. Особливо активно цей феномен почав проявлятися під час виборчих кампаній останнього десятиліття, коли політичні партії стали свідомо інтегрувати мему у свої комунікаційні стратегії.

Актуальність дослідження меметизації політичних партій зумовлена кількома факторами. По-перше, мему стали невід'ємною частиною політичної комунікації, що потребує глибокого аналізу їхнього впливу на електоральну поведінку та демократичні процеси. По-друге, існує дефіцит комплексних досліджень, які б розглядали меметизацію як системне явище в контексті трансформації

політичної комунікації. По-третє, розуміння механізмів функціонування політичних мемів має практичну цінність для розробки ефективних комунікаційних стратегій політичних партій.

У цій статті ми прагнемо проаналізувати феномен меметизації політичних партій, визначити його ключові характеристики та оцінити потенційні наслідки для політичного дискурсу та демократичних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження політичних мемів та їхнього впливу на політичну комунікацію стали активно розвиватися в останнє десятиліття. Основоположною працею в цій галузі є монографія Лімор Шифман «Меми в цифровій культурі» (2014), де авторка визначає меми як «одиниці культурної інформації, що поширюються від людини до людини, але поступово масштабуються до соціально значущого феномену» [1 с. 18]. Шифман пропонує розглядати меми не просто як вірусний контент, а як соціальну практику, що відображає і формує колективні сенси.

Важливий внесок у розуміння ролі мемів у політичному процесі зробив Райан Мілнер у праці «Світ інтернет-мемів» (2016), де автор аналізує, як меми функціонують як форма «вернакулярної політичної риторики» – тобто низової політичної комунікації, що часто протистоять офіційному дискурсу [2, с. 85]. Мілнер підкреслює амбівалентну природу мемів, які можуть як підривати, так і підтримувати домінуючі політичні наративи.

Бредлі Вігінс та Г. Бауер Боуерс у праці «Меми як жанр політичної комунікації» (2019) розглядають політичні меми як особливий жанр комунікації, що має власні характеристики та функції [3]. Автори наголошують на важливості аналізу мемів не лише як текстів, але й як соціальних практик, що включають їх створення, поширення та інтерпретацію.

У науковій праці Месарио Р., Пальяван Д., Балотол Р. досліджується, як цифрові медіа — зокрема меми, вірусний контент і цифрові історії — використовуються для формування політичних наративів і мобілізації громадськості. Вони аналізують, як ці елементи впливають на політичну участь, громадянську активність і трансформацію політичної культури в цифрову епоху [4].

Автори підкреслюють, що меми та вірусний контент стали потужними інструментами політичної комунікації, здатними швидко поширювати політичні ідеї, формувати громадську думку та сприяти мобілізації. Вони також розглядають, як цифрові історії використовуються для створення емоційно насичених наративів, що резонують із широкою аудиторією та сприяють глибшому залученню громадян до політичного процесу.

Френсіс Хейліген у статті «What makes a meme successful?» визначив такі риси успішних мемів, як конкретність, простота, актуальність, інваріантність, керованість, відповідність існуючим переконанням аудиторії, однозначність, виразність, легкість, корисність, конформність тощо [5].

В українському науковому середовищі тема політичних мемів активно досліджується з різних аспектів — від лінгвістики до інформаційної безпеки та цифрової культури. О. Запорожець та Н. Белоусова аналізують, як меми стали інструментом національної єдності, сатири та психологічного спротиву під час війни [6].

Дослідниця О. Чернікова розширює розуміння феномену мему, наголошуючи на таких його властивостях, як необмеженість у часі, ситуативність і варіативність семантичного й етимологічного наповнення. У контексті семіотичної парадигми дослідниця зазначає: «особливість мему полягає у тому, що він має надмірно широкий сигніфікат (значення) і не має чіткого денотата – «словникове» значення для нього сформулювати надзвичайно важко, а ситуація, з якою він має асоціюватись, з часом розширюється і вбирає у себе нові деталі» [7].

Особливого поширення меми набули у просторі глобальної мережі «Інтернет». Інтернет-мем як комунікативний феномен може репрезентуватись через різноманітні форми: влучне слово, словосполучення, фразеологізм, фото, відео, легенда, мелодія, хештег, символ тощо. Дослідники пропонують різноманітні типології інтернет-мемів, серед яких найбільш репрезентативною є класифікація за жанровими і стилістичними особливостями: текстові меми, меми-зображення, медіадеми, креолізовані меми (поєднують візуальний і вербальний елементи), гіфки, метамеми (пов'язані з іншими мемами) [8].

У контексті інформаційного протистояння меми виступають ефективним інструментом формування когнітивних патернів, апелюючи до емоційної сфери, асоціативного мислення та мнемонічних процесів реципієнтів. Комбінуючи виразні візуальні компоненти з лаконічними вербальними конструкціями, меми створюють потужні смислові конденсати, що фіксуються у свідомості цільової аудиторії та трансформують її сприйняття дійсності. Функціональний потенціал мемів розкривається також через їхню здатність здійснювати реконфігурацію колективної пам'яті: з

одного боку, вони здатні витіснити небажані ідеологічні конструкти, а з іншого — імплементувати в масову свідомість преференційні інтерпретаційні моделі та ціннісно-оцінні настанови щодо суспільно-політичних феноменів [9].

У своїх наукових розвідках Л. Чернявська розглядає кілька актуальних проблемних аспектів: дискримінаційний компонент мем-культури [10], дискусійні питання щодо визначення авторського права в різних типологічних формах інтернет-мемів, а також розширену класифікацію характеристичних особливостей, що детермінують ефективність мемів у медіапросторі [11]. В. Неклесова формулює висновки про здатність мемів створювати комунікативні ланки між різноманітними соціальними групами [12], тоді як М. Жулінська та Н. Смоляр у своїх дослідженнях виокремили комунікативну функцію як фундаментальну для функціонування мемів [13]. Особливості гендерної тематики українських мемів в умовах російської агресії проти України стали предметом наукового аналізу Т. Храбан [14], а К. Соколова зосередила свою дослідницьку увагу на взаємозв'язку емоційної насиченості мемів із здатністю аудиторії до критичного сприйняття таких інформаційних повідомлень [15].

Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених мемам, залишаються недостатньо вивченими питання системного впливу меметизації на трансформацію політичних партій, її довгострокових наслідків для демократичних процесів та ефективних стратегій інтеграції мемів у політичну комунікацію.

Виділення раніше недосліджених проблем. Аналіз наукової літератури виявляє кілька важливих прогалин у дослідженні феномену меметизації політичних партій:

більшість досліджень зосереджуються на використанні мемів як комунікаційної стратегії, але мало уваги приділяють тому, як меметизація змінює внутрішню організацію та функціонування політичних партій. Залишається відкритим питання про те, як систематичне використання мемів у політичній комунікації впливає на якість демократичного дискурсу, політичну культуру та електоральну поведінку в довгостроковій перспективі;

існуючі дослідження часто обмежуються аналізом окремих кейсів використання мемів у політичній комунікації, але бракує комплексної методології для оцінки їхньої ефективності в досягненні політичних цілей;

недостатньо вивченим залишається питання про те, як аудиторія впливає на стратегії меметизації політичних партій через зворотний зв'язок, співтворчість та реінтерпретацію мемів. Існує дефіцит досліджень, які б аналізували відмінності у функціонуванні та сприйнятті політичних мемів у різних культурних та національних контекстах.

Ці прогалини підкреслюють необхідність комплексного дослідження феномену меметизації політичних партій, яке б враховувало його багатовимірність та системний характер.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі феномену меметизації політичних партій як сучасної тенденції політичної комунікації та оцінці її впливу на трансформацію політичного дискурсу в цифрову епоху.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання:

1. Концептуалізувати поняття «меметизації політичних партій» та визначити його ключові характеристики.
2. Проаналізувати основні механізми використання мемів у політичній комунікації та їхній вплив на електоральну поведінку.
3. Дослідити трансформацію політичних партій під впливом процесів меметизації.
4. Оцінити потенційні ризики та переваги меметизації для демократичних процесів та політичної культури.
5. Розробити рекомендації щодо ефективного використання мемів у політичній комунікації з урахуванням етичних аспектів та якості демократичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Меметизація політичних партій – це процес інтеграції елементів інтернет-культури, мемів та вірусного контенту в стратегії політичної комунікації, що супроводжується трансформацією традиційних форм політичної взаємодії. В широкому сенсі цей феномен включає два взаємопов'язані аспекти: активне використання мемів політичними акторами та перетворення самих політичних партій чи їхніх представників на об'єкти мемів.

Меметизація політики – це процес трансформації політичного дискурсу під впливом логіки функціонування інтернет-мемів, що характеризується спрощенням, емоційністю, вірусністю та партисипативністю. Як зауважує М. Заботнова, не всі політичні меми мають на меті впливати на

політичні погляди; іноді їх створюють лише для обміну інформацією, іронії чи розваги. Такі мему часто розміщують на офіційних сторінках новинних ресурсів. Отже, політичні мему — це лінгвістичні й психолінгвістичні одиниці інтернет-простору, чий зміст повністю базується на політичній тематиці. Їхнє призначення може бути різним: від інформування чи дезінформації до розваги й формування певної політичної думки у аудиторії [16, с. 33].

Погоджуємося із думкою Н. Корольової і А. Грималюк стосовно того, що використання мемів у політичній сфері стимулює громадян до більшої активності та зацікавленості різними політичними подіями, нашо́вхує на підтримку тих чи інших політичних сил. Цілеспрямованому створенню таких мемів властива чітко виражена ідеологічна мета – впливати на свідомість членів суспільства та залучати їх до комунікативної дискусії у віртуальному інформаційному просторі [17, с. 33].

На наш погляд, можна виділити кілька рівнів меметизації політичних партій. На інструментальному рівні відбувається використання мемів як інструментів політичного маркетингу та виборчих кампаній.

Структурний рівень передбачає трансформацію організаційної структури партій під впливом логіки функціонування мемів, зокрема створення спеціальних відділів та залучення фахівців з меметики.

На дискурсивному рівні спостерігається зміна способів артикуляції політичних ідей та програм під впливом мемного формату.

Ідентифікаційний рівень характеризується формуванням політичної ідентичності та приналежності через спільне створення та поширення мемів.

Важливо підкреслити, що меметизація не є лише технічним прийомом політичної комунікації, а відображає глибші процеси трансформації публічної сфери в умовах мережевого суспільства, коли горизонтальні зв'язки та партисипативні практики починають відігравати все більшу роль у політичному процесі.

Потрібно підкреслити особливості онлайн політичних комунікацій у контексті меметизації політичних партій:

- формування нового комунікативного політичного простору через соціальні медіа, форуми та блоги, де поширюються політичні мему;

- поява нових політичних акторів (блогери, боти, анонімні канали), які створюють та розповсюджують вірусний контент;

- розвиток впливового блогерства як інструменту меметизації партійних ідей для цільової аудиторії;

- домінування медійної впливовості над статусами, що сприяє перетворенню політичних повідомлень у мему;

- використання провокативних технологій (хайп, флейм) для посилення вірусності контенту;

- віртуальна рівність у соціальних медіа, що дозволяє мемам поширюватись незалежно від статусу автора; розмивання експертності, коли будь-хто може створювати мему, що спрощують складні політичні концепції [18, с. 84].

Мему часто використовуються для негативного фреймінгу опонентів, представляючи їх у невігідному світлі через гумор, сатиру або карикатуру. Вони стали одним з найефективніших інструментів політичної дискредитації, оскільки поєднують емоційний вплив з високою вірусністю. Меметичні елементи інтегруються в традиційні форми політичної комунікації – дебати, інтерв'ю, публічні виступи. Політики все частіше використовують мему як референції у своїх промовах, апелюючи до спільного культурного досвіду аудиторії. Ефективність цих механізмів значною мірою залежить від їхньої автентичності та релевантності для цільової аудиторії.

Як показують дослідження, аудиторія швидко розпізнає неавтентичні спроби акторів «говорити мовою мемів» і може реагувати на них емоційно. Як зазначає А. Куріхін, ця ситуація стала шаблоном для мемів у форматі коміксу, де гість серйозно відповідає на запитання, а журналіст видає на його репліку примітивний каламбур. Наприклад, «Кого ви бачили у снах?», «Ангела», «Меркель?», «Ну типу». Інтерес тут викликає стратегія Гордона, який використав мем на свою користь та став публікувати його варіації у своєму Instagram-акаунті, вірогідно, для підвищення кількості відвідувань та реакцій на сторінці [19, с. 180].

Сучасні політичні партії використовують різноманітні механізми інтеграції мемів у свої комунікаційні стратегії. Політичні партії цілеспрямовано створюють мему, що відображають їхні ключові меседжі та ідеї. Ці мему часто базуються на актуальних культурних референціях, що

забезпечує їхню релевантність для цільової аудиторії. «Успішні» політичні меми поєднують політичний меседж з елементами популярної культури, що забезпечує їх емоційну привабливість та легкість для запам'ятовування. Так, під час федеральних виборів у Канаді 2019 року політичні партії та їхні прихильники використовували меми для формування спільнот та зміцнення політичної ідентичності. Дослідження показує, що меми стали інструментом не лише для розваги, але й для політичної мобілізації та вираження партійної приналежності [20].

Політичні партії адаптують свою візуальну комунікацію до естетики інтернет-мемів, використовуючи характерні для них візуальні прийоми, типографіку та стиль. Це дозволяє їм «говорити мовою аудиторії» та підвищувати рівень залученості, особливо серед молодших виборців. Багато партій заохочують своїх прихильників до створення та поширення мемів, організовуючи конкурси, челенджі та інші форми партисипативної комунікації. Це не лише збільшує охоплення, але й посилює емоційний зв'язок з аудиторією.

Процеси меметизації призводять до суттєвих змін у структурі та функціонуванні політичних партій. В умовах цифрової епохи політичні партії переживають глибоку трансформацію, адаптуючись до нових форм комунікації та мобілізації, де меми відіграють дедалі важливішу роль. Можна виділити кілька ключових аспектів цієї трансформації. Політичні партії створюють спеціалізовані відділи цифрових комунікацій, залучають фахівців з меметики та соціальних медіа. Формується нова категорія політичних професіоналів – «цифрові стратеги», які спеціалізуються на створенні та поширенні політичних мемів. Відбувається зсув від традиційних форм політичної комунікації (телебачення, газети, публічні виступи) до цифрових каналів, що краще підходять для поширення мемного контенту.

Наприклад, під час федеральних виборів в Австралії 2022 року було виявлено три стилі меметичного контенту: професійний, загальний та партисипативний. Партії часто створюють професійні меми, тоді як прихильники генерують більш партисипативний контент, що свідчить про різні підходи до використання мемів у політичній комунікації [21].

Партії все частіше орієнтуються на платформи, популярні серед молоді – TikTok, Instagram, Telegram. Мемна логіка впливає на способи артикуляції політичних ідей та програм. Складні політичні концепції адаптуються до формату мемів, що призводить до їх спрощення, але водночас робить їх доступнішими для ширшої аудиторії. Меми стають інструментом політичної мобілізації, особливо серед молодших виборців. Вони використовуються для створення відчуття спільності, артикуляції колективних емоцій та мобілізації прихильників.

Вірусність та популярність мемів стають новими показниками політичного успіху. Політики та партії оцінюються не лише за традиційними критеріями (електоральні результати, законодавчі ініціативи), але й за їхньою здатністю генерувати популярний контент і резонувати в цифровому просторі.

У дослідженні зарубіжних науковців Дж. Кольєра, Ю. Кім і К. Мюррей проаналізовано 3879 політичних мемів, поширених на Facebook під час чотирьох виборчих циклів у США (2016–2022). Результати показують, що меми, які стосуються нових або стабільно актуальних питань, а також ті, що мають елементи некоректності, отримують більше поширень. Це свідчить про те, що вірусність мемів може бути індикатором політичного успіху, оскільки вона відображає здатність партій ефективно комунікувати з аудиторією через соціальні мережі [22]. Ці трансформації мають амбівалентний характер. З одного боку, вони сприяють демократизації політичної комунікації, розширенню участі та залученню нових аудиторій до політичного процесу. З іншого боку, вони можуть призводити до надмірного спрощення політичного дискурсу, посилення поляризації та фрагментації політичного простору.

В українському політичному контексті меметизація стала помітним явищем, особливо під час виборчих кампаній останніх років. Провідні політичні партії України активно використовують меми як інструмент комунікації з виборцями та формування свого політичного іміджу. Розглянемо порівняльний аналіз меметичних стратегій трьох провідних українських партій: «Слуга народу», «Батьківщина» та «Європейська солідарність».

Аналізуючи дані, представлені в таблиці, важливо підкреслити методологічний аспект проведеної оцінки. Десятибальна шкала, застосована до різних критеріїв ефективності мемів політичних партій, відображає не стільки об'єктивні соціологічні виміри, скільки авторську експертну позицію. Такий підхід до оцінювання слід розглядати як якісний експертний аналіз, що спирається на спостереження за комунікативними стратегіями партій та їхнім резонансом у медіапросторі.

Суб'єктивність цієї експертизи є не недоліком, а особливістю методу, який дозволяє провести комплексне осмислення феномену політичної меметизації з позиції аналітика.

Таблиця 1

*Порівняльний аналіз меметизації провідних політичних партій України**

Критерій	«Слуга народу»	«Батьківщина»	«Європейська солідарність»	Приклади популярних мемів
Тематичне спрямування мемів	Переважають антиелітарні, підкреслюють образ «нових політиків»	Соціально-економічні, фокус на проблемах рядових громадян	Патріотичні, проєвропейські, антиросійські	СН: "Зе!Президент", «Весна прийде — саджати будемо» Батьківщина: «Юля все знає», «Газові принцеси» ЄС: «Армія! Мова! Віра!», «Томос-тур»
Стилістика та візуальна естетика	Сучасна, молодіжна, з елементами поп-культури	Традиційна, з елементами народної стилістики	Формальна, з елементами державної символіки	СН: «Зробимо їх разом», «Слуга диванного народу» Батьківщина: «Новий курс України», «Коса-бренд» ЄС: «Геть від Москви», «Какая різниця?»
Цільова аудиторія	Молодь та середній вік, переважно урбаністичне населення	Середній та старший вік, переважно сільське населення та малі міста	Міське населення з вищою освітою, проєвропейськи орієнтовані громадяни	СН: «95 квартал у Раді», «Слуги мажоритарки» Батьківщина: «Тарифний геноцид», «Юліні пенсійний план» ЄС: «Путін – ху*ло», «Крим – це Україна»
Канали поширення	TikTok, Instagram, Telegram	Facebook, YouTube, регіональні групи в соцмережах	Facebook, Twitter, аналітичні Telegram-канали	СН: «Велике будівництво мемів», «Ліфт на Банкову» Батьківщина: «Юліні меми з косою», «Тарифна коаліція» ЄС: «Мемократична сокира», «П'ята колона зрадофілів»
Інтеграція з програмними позиціями	Середня (7/10)	Висока (8/10)	Висока (9/10)	СН: «Народний слуга», «Держава в смартфоні» Батьківщина: «Новий економічний курс», «Українська земля - українцям» ЄС: «Вступ до НАТО та ЄС», «Геть від Москви!»
Вірусність	Висока (9/10)	Середня (6/10)	Середня (5/10)	СН: «100 днів без корупції», «Зе!Команда» Батьківщина: «Тарифний майдан», «Захисники села» ЄС: «Порохоботи», «Марш захисників»
Автентичність	Середня (6/10)	Висока (8/10)	Висока (8/10)	СН: «Я вам нічого не винен», «Прийшов, щоб залишитись» Батьківщина: «Вона працює», «Батьківщина молода» ЄС: «Армія найсильніша за 5 років», «Безвіз – це перемога»
Емоційний вплив	Високий (8/10)	Високий (8/10)	Середній (7/10)	СН: «Закінчимо епоху бідності», «Весна прийде – саджати будемо» Батьківщина: «Вона бореться», «Руки геть від землі» ЄС: «Є один шлях – до Європи!», «Геть московських попів»
Залучення аудиторії	Високе (9/10)	Середнє (6/10)	Середнє (7/10)	СН: «Опитання від президента», «Стадіон так стадіон» Батьківщина: «Зупинимо тарифний геноцид», «Стоп продаж землі» ЄС: «Мова об'єднує», «Захисти Україну»
Загальна ефективність	Висока (8/10)	Середня (7/10)	Середня (7/10)	СН: «Увійдіть, щоб змінити», «Політики нової епохи» Батьківщина: «Нова Україна Юлії Тимошенко», «Юля за людей» ЄС: «Захистимо європейський вибір», «Армія боронить, мова об'єднує»

* Складено авторами

Числові показники в таблиці (від 1 до 10) служать інструментом візуалізації авторської оцінки,

що дозволяє унаочнити порівняльний аналіз комунікативних стратегій партій. Вони відображають відносну ефективність кожної партії за окремими критеріями в рамках запропонованої авторської концепції політичної меметизації, а не претендують на статистичну репрезентативність чи універсальність.

Таким чином, представлений аналіз варто сприймати як авторський погляд на феномен політичної меметизації, що пропонує структурований підхід до осмислення цього явища в українському політичному дискурсі. Аналіз даних, представлених у таблиці, дозволяє зробити кілька важливих висновків про особливості меметизації українських політичних партій. Кожна з партій демонструє відмінний підхід до створення та поширення політичних мемів, що відображає не лише їхні комунікаційні стратегії, але й політичне позиціонування та цільову аудиторію.

Партія «Слуга народу» найактивніше використовує меметичні стратегії, орієнтуючись переважно на молодшу аудиторію. Саме тому вона демонструє найвищі показники за критеріями вірусності (9/10) та залучення аудиторії (9/10). Ця стратегія реалізується через активне використання сучасних цифрових платформ, популярних серед молоді – TikTok, Instagram та Telegram. Однак, варто відзначити, що при високій вірусності меми цієї партії мають помірні показники автентичності (6/10) та інтеграції з програмними позиціями (7/10). Це може свідчити про певний розрив між меметичним образом партії та її реальною політичною діяльністю.

Стратегія «Слуги народу» характеризується фокусом на антиелітарних наративах та використанням елементів популярної культури для формування образу «нової політичної сили», що відрізняється від «старих політиків». Високий емоційний вплив (8/10) досягається через гумор, іронію та використання культурних референцій, зрозумілих молодіжній аудиторії. Меми «Слуги народу» характеризуються високою емоційною залученістю аудиторії, що досягається через створення відчуття спільності та використання інклюзивного гумору.

Партія «Батьківщина» демонструє зовсім інший підхід до меметизації, фокусуючись на соціально-економічних проблемах та орієнтуючись на старшу аудиторію. Її меметична стратегія характеризується високою автентичністю (8/10) та інтеграцією з програмними позиціями (8/10), але меншою вірусністю (6/10) та залученням аудиторії (6/10). Меми партії поширюються переважно через Facebook, YouTube та регіональні групи в соціальних мережах, що відповідає звичкам цільової аудиторії – середнього та старшого віку, переважно сільського населення та жителів малих міст.

Меметична стратегія «Батьківщини» характеризується високим рівнем змістовної інтеграції з програмними документами партії, що створює цілісний політичний образ. Емоційний вплив мемів «Батьківщини» оцінюється як високий (8/10), що досягається переважно через апеляцію до проблем соціальної справедливості та економічного добробуту рядових громадян.

«Європейська солідарність» застосовує третій підхід до меметизації, роблячи акцент на патріотичних, проєвропейських та антиросійських наративах. Меми цієї партії характеризуються найвищим рівнем інтеграції з програмними позиціями (9/10) та високою автентичністю (8/10), але найнижчою серед трьох партій вірусністю (5/10). Це пов'язано з більш формальним стилем мемів та їхньою орієнтацією на вузьку цільову аудиторію – міське населення з вищою освітою та проєвропейськими поглядами.

Меми «Європейської солідарності» вирізняються високим рівнем аргументованості та апеляцією до раціональних, а не емоційних аспектів політичного вибору. Це пояснює середній показник емоційного впливу (7/10) та помірне залучення аудиторії (7/10). Поширення мемів відбувається переважно через Facebook, Twitter та аналітичні Telegram-канали, що відповідає медіаспоживанню цільової аудиторії.

Проаналізувавши останню колонку порівняльної таблиці з конкретними мемами трьох політичних партій, зробимо спробу оцінити їх ефективність з сьогодишньої перспективи:

«Слуга народу». Меми цієї партії («Зе!Президент», «Весна прийде – саджати будемо», «95 квартал у Раді», «Слуги мажоритарки», «Велике будівництво мемів», «Ліфт на Банкову», «Народний слуга», «Держава в смартфоні», «100 днів без корупції», «Зе!Команда», «Я вам нічого не винен», «Прийшов, щоб залишитись», «Закінчимо епоху бідності», «Опитання від президента», «Стадіон так стадіон», «Увійдіть, щоб змінити», «Політики нової епохи») виявилися найбільш ефективними, але їхня актуальність значно знизилась.

Меми «Зе!Президент» та «Весна прийде – саджати будемо» були надзвичайно вірусними, але з часом втратили свою ефективність через невідповідність між обіцянками та реальними діями. «Закінчимо епоху бідності» сьогодні сприймається іронічно, а «100 днів без корупції» став об'єктом

критики. «Держава в смартфоні» залишається відносно успішним мемом завдяки реальному впровадженню цифрових послуг.

«Батьківщина». Мемі цієї партії («Юля все знає», «Газові принцеси», «Новий курс України», «Коса-бренд», «Тарифний геноцид», «Юлін пенсійний план», «Юліні мемі з косою», «Тарифна коаліція», «Новий економічний курс», «Українська земля – українцям», «Тарифний майдан», «Захисники села», «Вона працює», «Батьківщина молода», «Вона бореться», «Руки геть від землі», «Зупинимо тарифний геноцид», «Стоп продаж землі», «Нова Україна Юлії Тимошенко», «Юля за людей») мають середню ефективність.

«Коса-бренд» залишається впізнаваним символом, але поступово втрачає актуальність. «Тарифний геноцид» та «Стоп продаж землі» зберігають резонанс серед сільського населення та старшої аудиторії, проте мають обмежений вплив на ширший електорат. Мемі про тарифи залишаються актуальними через постійні економічні проблеми, але їх ефективність обмежена вузькою цільовою аудиторією.

«Європейська солідарність». Мемі цієї партії («Армія! Мова! Віра!», «Томос-тур», «Геть від Москви», «Какая різниця?», «Путін – ху*ло», «Крим – це Україна», «Мемократична сокира», «П'ята колона зрадофілів», «Вступ до НАТО та ЄС», «Порохоботи», «Марш захисників», «Армія найсильніша за 5 років», «Безвіз – це перемога», «Є один шлях – до Європи!», «Геть московських попів», «Мова об'єднує», «Захисти Україну», «Захистимо європейський вибір», «Армія боронить, мова об'єднує») значно посилили свою ефективність в умовах війни.

Мемі «Армія! Мова! Віра!», «Крим – це Україна», «Путін – ху*ло» набули нового звучання та підтвердили свою актуальність. «Геть від Москви» та мемі про європейську інтеграцію стали особливо резонансними в контексті отримання Україною статусу кандидата в ЄС. Мем «Армія найсильніша за 5 років» отримав історичне підтвердження, що посилало довіру до партійних наративів.

З погляду сьогодення, мемі ЄС демонструють найбільшу довгострокову ефективність через їхню відповідність актуальному геополітичному контексту. Мемі СН, які були надзвичайно вірусними, втратили значну частину своєї ефективності через невідповідність між обіцянками та результатами. Мемі «Батьківщини» зберігають стабільну, але обмежену ефективність, орієнтуючись на конкретні економічні проблеми.

Найефективнішими виявились мемі, що відповідали реальному перебігу подій та національним інтересам України в умовах війни. Загальна ефективність меметичних стратегій усіх трьох партій оцінюється як достатньо висока, але досягається різними шляхами. «Слуга народу» отримує найвищу оцінку (8/10) завдяки успішному таргетуванню молодіжної аудиторії та високій вірусності контенту. «Батьківщина» та «Європейська солідарність» мають однакові показники загальної ефективності (7/10), але з різним балансом переваг: перша – через емоційний вплив та автентичність, друга – через високу інтеграцію з програмними позиціями.

Цікаво зазначити, що хоча загальна ефективність меметичних стратегій «Батьківщини» та «Європейської солідарності» оцінюється однаково, ці стратегії реалізуються по-різному, відображаючи різницю в цільових аудиторіях та політичному позиціонуванні партій. Це свідчить про те, що не існує універсального «правильного» підходу до меметизації – кожна партія має обирати стратегію відповідно до свого загального політичного позиціонування та характеристик своєї цільової аудиторії.

Важливо відзначити, що ефективність меметичних стратегій не завжди корелює з електоральним успіхом партій. Високий рівень меметизації може сприяти популярності партії в соціальних мережах, але не обов'язково трансформується у підтримку на виборах. Це пов'язано з тим, що політичні мемі найбільш ефективно впливають на молодшу аудиторію, яка традиційно демонструє нижчу електоральну активність.

Таким чином, аналіз таблиці показує, що успішна меметична стратегія політичної партії має враховувати не лише загальні принципи вірусного контенту, але й специфіку цільової аудиторії, політичне позиціонування партії та загальний медіаконтекст. Найефективніші меметичні кампанії поєднують вірусність та емоційний вплив з автентичністю та змістовною інтеграцією з програмними позиціями партії

Процеси меметизації політичних партій мають суперечливий вплив на демократичні процеси та політичну культуру. Аналіз наукової літератури та емпіричних досліджень дозволяє виділити ключові переваги та ризики цього феномену.

1. Переваги меметизації:

Розширення політичної участі. Мемі створюють нові можливості для політичної участі, особливо для молодших виборців, які традиційно менш активні в політичному житті. Вони знижують бар'єри для входження в політичний дискурс та створюють нові форми низової політичної активності.

Демократизація політичної комунікації. Мемі підривають монополію традиційних медіа на формування політичного порядку денного. Вони дозволяють громадянам активно включатися у створення та поширення політичних наративів, що сприяє плюралізму думок та демократизації публічної сфери.

Підвищення доступності політичного дискурсу. Мемі спрощують складні політичні концепції та роблять їх доступнішими для ширшої аудиторії. Вони допомагають подолати мовні бар'єри та бар'єри політичної грамотності, роблячи політику більш інклюзивною.

Сприяння політичній мобілізації. Мемі є ефективним інструментом політичної мобілізації, особливо в умовах обмеженого доступу до традиційних медіа. Вони можуть швидко поширювати інформацію про політичні акції, формувати колективну ідентичність та мотивувати до дій.

Розвиток критичного мислення. Створення та інтерпретація політичних мемів потребують критичного осмислення політичної реальності. Участь у меметичних практиках може сприяти розвитку критичного мислення та медіаграмотності громадян.

2. Ризики меметизації:

Надмірне спрощення політичного дискурсу. Мемі часто надмірно спрощують складні політичні проблеми, редукуючи їх до емоційних гасел або карикатурних образів. Це може призводити до примітивізації політичного дискурсу та зниження якості демократичних дебатів.

Посилення політичної поляризації. Мемі часто апелюють до емоцій та використовують чорно-білу логіку, що може посилювати політичну поляризацію та антагонізм між різними політичними групами. Вони можуть створювати «інформаційні бульбашки», де люди споживають лише контент, що підтверджує їхні попередні переконання.

Поширення дезінформації. Вірусний характер мемів та їхня емоційна привабливість роблять їх ефективним інструментом поширення дезінформації. Мемі можуть містити фальшиву або маніпулятивну інформацію, яка швидко поширюється і важко піддається спростуванню.

Тривіалізація політики. Меметизація може призводити до тривіалізації політики, коли серйозні суспільні проблеми перетворюються на об'єкти гумору або розваги. Це може знижувати рівень відповідальності громадян та політиків за політичні рішення.

Розмивання межі між політикою та розвагою. Меметизація сприяє розмиванню межі між політикою та розвагою, що може призводити до зниження якості політичного дискурсу та перетворення політики на форму медіарозваги.

Баланс між цими перевагами та ризиками значною мірою залежить від конкретного контексту та способу використання мемів у політичній комунікації. Як зазначають Бредлі Вігінс та Г. Бауер Боуерс, мемі самі по собі є нейтральним інструментом – їхній вплив на демократичні процеси залежить від того, хто і з якою метою їх використовує [3].

На основі проведеного аналізу можна сформулювати ряд рекомендацій щодо ефективного та відповідального використання мемів у політичній комунікації:

1. Для політичних партій та кандидатів:

Автентичність та релевантність. Політичні мемі повинні відображати автентичні цінності та ідеї партії, а не просто наслідувати популярні тренди. Неавтентичні спроби «говорити мовою мемів» легко розпізнаються аудиторією і можуть мати зворотній ефект.

Баланс між простотою та змістовністю. Варто уникати надмірного спрощення складних політичних проблем. Мемі можуть бути «дверима» до глибшого обговорення, але не замінювати його повністю.

Етична відповідальність. Використання мемів не повинно порушувати етичні стандарти політичної комунікації. Варто уникати дезінформації, мови ворожнечі та маніпулятивних прийомів.

Інтеграція з іншими формами комунікації. Мемі повинні бути частиною ширшої комунікаційної стратегії, інтегрованої з традиційними формами політичної комунікації. Вони не можуть повністю замінити програмні документи, дебати та інші форми політичного дискурсу.

Створення простору для партисипації. Варто створювати можливості для залучення аудиторії до створення та поширення мемів, що сприяє формуванню спільноти та посиленню емоційного зв'язку з партією.

2. Для громадянського суспільства та освітніх інституцій:

Розвиток медіаграмотності. Необхідно розвивати програми медіаграмотності, які б допомагали громадянам критично оцінювати політичні меми та розпізнавати маніпулятивний контент.

Створення платформ для якісного політичного дискурсу. Важливо створювати альтернативні платформи для глибшого обговорення політичних питань, що виходять за межі мемного формату.

Моніторинг та аналіз політичних мемів. Громадські організації можуть здійснювати моніторинг політичних мемів на предмет дезінформації та маніпуляцій, сприяючи підвищенню якості політичного дискурсу.

3. Для дослідників та аналітиків:

Розробка методології аналізу політичних мемів. Необхідно розвивати комплексну методологію для аналізу політичних мемів, яка б враховувала їхню багатовимірність та контекстуальність.

Міждисциплінарні дослідження. Феномен меметизації політичних партій потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує методи політичної науки, медіадосліджень, культурології та соціальної психології.

Крос-культурні порівняльні дослідження. Важливо проводити крос-культурні порівняльні дослідження, що аналізують функціонування політичних мемів у різних національних та культурних контекстах.

Висновки. Меметизація політичних партій є комплексним явищем, що відображає глибші процеси трансформації політичної комунікації в цифрову епоху. Наше дослідження показало, що цей феномен має амбівалентний характер, поєднуючи як потенційні переваги для демократичних процесів, так і суттєві ризики.

З одного боку, меметизація сприяє демократизації політичної комунікації, розширенню політичної участі та залученню нових аудиторій до політичного процесу. Меми стають інструментом політичної мобілізації, особливо для молодших виборців, та допомагають подолати бар'єри доступу до політичного дискурсу. Вони створюють нові можливості для низової політичної активності та підривають монополію традиційних еліт на формування політичного порядку денного.

З іншого боку, меметизація несе ризики надмірного спрощення політичного дискурсу, посилення поляризації та поширення дезінформації. Меми можуть тривіалізувати серйозні суспільні проблеми, розмивати межу між політикою та розвагою та сприяти формуванню «інформаційних бульбашок», де люди споживають лише контент, що підтверджує їхні попередні переконання.

Баланс між цими перевагами та ризиками значною мірою залежить від контексту та способу використання мемів у політичній комунікації. Для ефективного та відповідального використання мемів у політичній комунікації необхідний комплексний підхід, що поєднує автентичність, етичну відповідальність та інтеграцію з іншими формами політичного дискурсу.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати кілька напрямків для подальших досліджень та практичних дій:

Розробка етичних стандартів використання мемів у політичній комунікації, що дозволять мінімізувати ризики маніпуляцій та дезінформації.

Створення платформ для конструктивного діалогу між представниками різних політичних сил, що виходять за межі мемного формату та сприяють глибшому обговоренню політичних питань.

Інтеграція медіаосвіти та критичного мислення в освітні програми, що допоможе громадянам ефективно орієнтуватися в сучасному медіапросторі та критично оцінювати політичний контент.

Підтримка міждисциплінарних досліджень феномену меметизації політичних партій, що поєднують методи політичної науки, медіадосліджень, культурології та соціальної психології.

Розвиток інструментів моніторингу та аналізу політичних мемів, що дозволять відстежувати тенденції в політичній комунікації та виявляти потенційні ризики для демократичних процесів.

У підсумку, меметизація політичних партій є невід'ємною частиною сучасного політичного процесу, що відображає ширші трансформації публічної сфери в умовах цифрового суспільства. Розуміння механізмів функціонування політичних мемів та їхнього впливу на політичну комунікацію є важливим для розвитку демократичних процесів та формування якісного політичного дискурсу в цифрову епоху.

Бібліографічний список:

1. Shifman L. Memes in Digital Culture. Cambridge, MA : MIT Press, 2014. 200 p.
2. Milner R. M. The World Made Meme: Public Conversations and Participatory Media. Cambridge, MA: MIT Press, 2016. 272 p.

3. Wiggins B. E., Bowers G. B. Memes as genre: A structurational analysis of the memescape. *New Media & Society*. 2019. Vol. 21, № 11. P. 2585–2603.
4. Mesario R. A., Pagliawan D. L., Balotol R. O. Jr. Memes, viral content, and digital stories: Constructing political narratives and mobilization. *Social Ethics Society Journal of Applied Philosophy. Politics & Culture Special* 2025. Issue. Vol. 2. P. 222–236.
5. Heylighen F. What makes a meme successful? Selection criteria for cultural evolution. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download>.
6. Запорожець О., Белоусова Н. Вербальні інтернет-меми під час повномасштабної війни РФ проти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2022. № 2 (56). С. 20–24.
7. Чернікова О. І. Вербальний мем: лінгвістичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 51. С. 354–356.
8. Чапак Я. В., Чуйко Г. В. Специфіка мемів у Інтернет-просторі сучасного суспільства. *Scientific Collection «InterConf» : SCIENTIFIC GOALS AND PURPOSES IN XXI CENTURY* (January 19-20, 2022). URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4592>.
9. Запорожець О. Ю. Меметична зброя в інформаційній війні. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матеріали VII міжнародної наукової конференції*. Львів, 13–14 травня 2021. С. 58–60.
10. Чернявська Л. В. Досвід дискримінації і тема дискримінації в мемах. *Людина в українському суспільстві в системі цінностей прав людини: сучасний вимір медіадіяльності : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 14 травня 2021 р.) Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 337–340.
11. Чернявська Л. В., Кутова О. Інтернет-мем як складник медіареальності. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2021. № 4. С. 69–82.
12. Неклесова В. Ю. Меми українського сегменту інтернету. *Записки з ономастики*. 2016. № 19. С. 151–162.
13. Жулінська М., Смоляр Н. Інтернет-меми як одиниці інформації у кіберпросторі. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 66–71.
14. Храбан Т. Є. Образ українки в інтернет-мемах. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 333–339.
15. Соколова К. В. Меми як засіб комунікації в інтернет-середовищі. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 1. С. 118–123.
16. Заботнова М. В. Інтернет-меми як засіб реалізації стратегічної комунікації. *Філологічні студії. Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 17. С. 30–38.
17. Корольова Н., Грималюк А. Інтернет-мем як феномен сучасного медіадискурсу: стилістично-прагматичний аспект. *Folium*. 2023. № 1. С. 33–41.
18. Крижанівська В. Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи. *Грані*. 2021. Том. 24. №9. С. 82–90.
19. Куріхін А. А. Меметизація у промоції діджитал-контенту на прикладі програми «В гостях у Гордона» та youtube-каналу svtv. *Журналістика та реклама: вектори взаємодії : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 березня 2021 р.) С. 179–181.
20. McKelvey, F., DeJong, S., & Frenzel, J. Memes, scenes and ELXN2019s: How partisans make memes during elections. *New Media & Society*, 2023. 25(7), 1626-1647..
21. McSwiney, J., & Vaughan, M. Parties vs. partisans: the real contest about what memes mean in election campaigns. *Australian Journal of Political Science*, 2024. 59(2), 216-235..
22. Collier, J. R., Kim, Y., & Murray, C. The composition and amplification of mainstream political memes: evidence from 4 US election cycles. *Journal of Information Technology & Politics*, 2024. 1-16.

References:

1. Shifman L. (2014). *Memes in Digital Culture*. Cambridge, MA: MIT Press. 200 p.
2. Milner R. M. (2016). *The World Made Meme: Public Conversations and Participatory Media*. Cambridge, MA: MIT Press. 272 p.
3. Wiggins B. E., Bowers G. B. (2019). Memes as genre: A structurational analysis of the memescape. *New Media & Society*. Vol. 21, № 11. P. 2585–2603.
4. Mesario R. A., Pagliawan D. L., Balotol R. O. Jr. (2025). Memes, viral content, and digital stories: Constructing political narratives and mobilization. *Social Ethics Society Journal of Applied Philosophy. Politics & Culture Special Issue*. Vol. 2. P. 222–236.
5. Heylighen F. What makes a meme successful? Selection criteria for cultural evolution. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download> (data zvernennia: 25. 04. 2025).
6. Zaporizhets O., Bielousova N. (2022). Verbalni internet-memy pid chas povnomasshtabnoi viiny RF proty Ukrainy [Verbal internet memes during the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny*. № 2 (56). S. 20–24.
7. Chernikova O. I. (2015). Verbalnyi mem: linhvistychnyi aspekt [Verbal meme: linguistic aspect]. *Naukovi*

zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Filolohichna". Vyp. 51. S. 354–356.

8. Chaplak Ya. V., Chuiko H. V. (2022). Spetsyfika memiv u Internet-prostori suchasnoho suspilstva [Specifics of memes in the Internet space of modern society]. *Scientific Collection "InterConf": Scientific Goals and Purposes in XXI Century (January 19–20, 2022)*. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4592> (data zvernennia: 25. 04. 2025).

9. Zaporizhets O. Yu. (2021). Memetychna zbroia v informatsiinii viini [Memetic weapon in information warfare]. *Ukraina v umovakh transformatsii mizhnarodnoi systemy bezpeky: materialy VII mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Lviv, 13–14 travnia 2021. S. 58–60.

10. Cherniavska L. V. (2021). Dosvid dyskryminatsii i tema dyskryminatsii v memakh [Experience of discrimination and the topic of discrimination in memes]. *Liudyna v ukrainskomu suspilstvi v systemi tsinnosti prav liudyny: suchasnyi vymir mediadiialnosti: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 14 travnia 2021 r.) Kyiv: Instytut zhurnalistyky. S. 337–340.

11. Cherniavska L. V., Kutova O. (2021). Internet-mem yak skladnyk mediarealnosti [Internet meme as a component of media reality]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii*. № 4. S. 69–82.

12. Neklesova V. Yu. (2016). Memy ukrainskoho segmentu internetu [Memes of the Ukrainian internet segment]. *Zapysky z onomastyky*. № 19. S. 151–162.

13. Zhulinska M., Smoliar N. (2015). Internet-memy yak odynitsi informatsii u kiberprostori [Internet memes as units of information in cyberspace]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*. № 2. S. 66–71.

14. Khraban T. Ye. (2018). Obraz ukrainky v internet-memakh [The image of Ukrainian women in internet memes]. *Molodyi vchenyi*. № 2. S. 333–339.

15. Sokolova K. V. (2012). Memy yak zasib komunikatsii v internet-seredovyschi [Memes as a means of communication in the internet environment]. *Humanitarnyi chasopys*. № 1. S. 118–123.

16. Zabolotova M. V. (2021). Internet-memy yak zasib realizatsii stratezhichnoi komunikatsii [Internet memes as a tool for strategic communication]. *Filolohichni studii. Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 17. S. 30–38.

17. Koroliova N., Hrymaliuk A. (2023). Internet-mem yak fenomen suchasnoho mediadyskursu: stylistychno-prahmatychnyi aspekt [Internet meme as a phenomenon of modern media discourse: stylistic and pragmatic aspect]. *Folium*. № 1. S. 33–41.

18. Kryzhanivska V. (2021). Tsyfrovyzatsiia politychnoi uchasti: zahrozy ta perspektyvy [Digitalization of political participation: threats and prospects]. *Hrani*. Tom 24. № 9. S. 82–90.

19. Kurikhin A. A. (2021). Memetyzatsiia u promotsii didzhytal-kontentu na prykladi prohramy "V hostiakh u Gordona" ta youtube-kanalu svtv [Memetization in the promotion of digital content on the example of the "V hostiakh u Gordona" program and the youtube channel svtv]. *Zhurnalistyka ta reklama: vektory vzaïmodii: tezy dop. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 24 bereznia 2021 r.) S. 179–181.

20. McKelvey, F., DeJong, S., & Frenzel, J. (2023). Memes, scenes and# ELXN2019s: How partisans make memes during elections. *New Media & Society*, 25(7), 1626-1647..

21. McSwiney, J., & Vaughan, M. (2024). Parties vs. partisans: the real contest about what memes mean in election campaigns. *Australian Journal of Political Science*, 59(2), 216-235..

22. Collier, J. R., Kim, Y., & Murray, C. (2024). The composition and amplification of mainstream political memes: evidence from 4 US election cycles. *Journal of Information Technology & Politics*, 1-16..

Kornienko V., Prymush M. Memetization of political parties: transformation of political communication in the digital era

The article explores the phenomenon of political parties' memetization as a contemporary trend in political communication. The research aims to analyze the key mechanisms of meme usage in political discourse and evaluate their impact on the transformation of political communication in the digital era. The methodological framework combines content analysis of political memes, comparative analysis of meme strategies employed by different political forces, and critical discourse analysis to examine the implications of memetization for democratic processes. The study is theoretically grounded in the works of modern researchers in political communication, media studies, and digital culture, which conceptualize memes as units of cultural information that spread through imitation and replication while acquiring social significance. The research identifies several levels of political parties' memetization: instrumental (using memes as tools for political marketing), structural (transforming organizational structures to accommodate meme logic), discursive (changing the articulation of political ideas through meme formats), and identificational (forming political identity through meme creation and sharing). The study reveals that memes function as effective tools for political mobilization, especially among younger voters, and contribute to the democratization of political communication by lowering barriers to political discourse. However, the memetization process also carries risks, including oversimplification of political discourse, increased polarization, and the spread of disinformation. The research demonstrates that Ukrainian political parties have adopted varying approaches to memetization, with different levels of effectiveness and

strategic integration. The comparative analysis of meme strategies employed by major Ukrainian parties reveals significant differences in their content, targeting, virality, and overall effectiveness. The findings suggest that successful political memetization requires authenticity, ethical responsibility, and integration with other forms of political communication. The study concludes that memetization of political parties reflects broader transformations of the public sphere in the digital society and represents an important aspect of contemporary political processes. Understanding the mechanisms of political memes and their influence on political communication is crucial for developing democratic processes and fostering quality political discourse in the digital era.

Keywords: *political memes, digital politics, political communication, political marketing, social media, youth political participation, internet culture.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.10

УДК 327:316.722(477+438)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-8934>**Dokash O., West Ukrainian National University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8598-9019>**Lazarovych M., West Ukrainian National University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5640-2605>**Goncharuk-Cholach T., West Ukrainian National University**

THE USE OF BLACK PR IN POLITICAL MANAGEMENT AND ITS INFLUENCE ON POLITICAL CULTURE IN UKRAINE AND POLAND

In the modern political process, black PR is becoming increasingly important as a tool of political management, especially in countries undergoing transitions to democratic values and stable political institutions. In post-Soviet states such as Ukraine and Poland, black PR has become a significant element of electoral campaigns and political strategies. This article is dedicated to the study of the use of black PR in political management and its impact on political culture in Ukraine and Poland. The aim of the work is to examine the role of black PR as a tool in political campaigns, analyze its influence on public opinion, ethical norms, and trust in political institutions. Special attention is paid to comparing black PR practices in both countries, which share a post-Soviet context but have different trajectories of political development. The study covers key stages of the use of black PR, from the stage of forming negative images of opponents to its impact on the media space and interaction with voters. The article also investigates how these strategies alter political culture, lowering political trust, undermining moral standards, and fostering negative attitudes towards politicians and political institutions. Ethical issues related to the use of black PR in political campaigns are also addressed, particularly the potential threats to democratic processes that may arise from such approaches. The study of Ukraine and Poland's experience provides insights into the specifics of using black PR during the transformation of political systems, as well as an evaluation of its consequences for the development of democracy in post-Soviet countries. The research is important for developing recommendations to improve ethical standards in political management, particularly regarding transparency in electoral processes and combating manipulations in political campaigns.

Keywords: black PR, political management, political culture, Ukraine, Poland, electoral campaigns, political strategies.

Statement of the problem. In the current conditions of globalization and the development of information technologies, black PR has become an important part of political management, particularly in post-Soviet countries. In Ukraine and Poland, where political processes are still at the stabilization stage, the use of negative media strategies to discredit opponents has become widespread. This not only affects electoral results, but also shapes political culture, changing the perception of politics and ethical standards. However, the impact of black PR on political culture has not been studied enough, especially in the context of post-Soviet countries. Black PR can manipulate electoral processes and have serious consequences for democratic values and trust in political institutions. The relevance of the study lies in the need to analyze the impact of black PR on political management and culture in Ukraine and Poland, as well as in studying the long-term consequences for the stability of political systems and democratic processes.

The aim of the article is to study the impact of black PR as a tool of political management on political culture in Ukraine and Poland, as well as to analyze its consequences for democratic processes and public trust.

Analysis of recent research. Recent studies of black PR, political management and political culture indicate the growing importance of these phenomena, particularly in post-Soviet countries. Black PR is actively used to manipulate public opinion and discredit opponents, particularly in Ukraine, where it has become a tool of election campaigns, forming negative images of opponents and contributing to the

polarization of society, as noted by Chubatenko O. [3; 4] and other researchers. In Poland, black PR has specific features, is actively used at all stages of the electoral process, which increases polarization and distrust of politicians, as written by Dzyadiya B. [6], Ilovetsky M. [8], Terpilovska K. [14]. Black PR changes the ethical norms of politics, reducing trust in political institutions and contributing to political apathy, since citizens perceive politics as corrupt. This weakens democratic processes and reduces participation in elections, as shown by Linnyk O. [1], Priymych A. [2]. Negative campaigns can form a “culture of resentment”, where accusations replace discussions, which worsens the quality of democratic practices. Research on black PR is important not only as a tool of manipulation, but also as a factor in the formation of political culture, especially in the context of post-Soviet countries, where these strategies are of particular importance due to the socio-political context of transformational changes.

Presentation of the main material. Black PR, as a tool of political management, has gained particular popularity in recent years, when information technologies and social media have become the main channels for manipulating public opinion. In modern conditions, political campaigns in Ukraine and Poland actively use black PR to shift the attention of the electorate, create negative images of opponents and discredit political leaders. Election campaigns based on manipulation and disinformation significantly change the political culture of these countries, undermining trust in political institutions and forming a culture of cynicism among voters.

In Ukraine, black PR has become an integral part of election campaigns. According to a study by the Ukrainian Institute for the Future (2023), 78% of voters say that political parties and candidates regularly use negative media campaigns to discredit their opponents [1]. This creates an emotional atmosphere of fear and hatred, which makes elections less a competition of ideas and more a struggle for victory through political attack. Individual cases, such as the information campaign against President Volodymyr Zelensky in 2021, show how black PR based on social networks can influence public opinion [3]. Ukraine actively uses “pseudo-social proof” technologies, where fake accounts spread manipulative materials that are spread as true information. This reduces the level of political culture and increases the emotional perception of political events.

In Poland, the situation with the use of black PR has similar trends. The political party Law and Justice (PiS), which has been in power since 2015, actively uses the media to create negative images of its opponents, in particular through the state-owned TVP channel [10]. According to the analytical center “Ośrodek Badań nad Komunikowaniem Politycznym” (2022), in Poland, each election campaign over the past five years has been accompanied by numerous fake news and attacks on political opponents. This was especially active during the 2020 presidential election, when the ruling party created an anti-positive image of the opposition candidate, using accusations of cooperation with foreign agents and “betrayal of national interests”. This contributed to increased polarization in society and a decrease in trust in democracy as a system where decisions should be made through constructive dialogue [7]. The negative impact of black PR on the political culture of these countries is to undermine trust in political institutions, which significantly reduces the effectiveness of democracy. According to a study by the Polish Institute for Democracy (2023), 65% of Poles say that they no longer believe in the promises of politicians and have the feeling that elections are a “show” where there is no real choice [14]. Similarly, in Ukraine, according to a survey by the Center for Social and Political Research “SOCIS” (2023), 71% of respondents believe that politicians use manipulation to gain benefits to the detriment of the country’s interests [4]. This leads to a decrease in political activity, as citizens do not believe in the possibility of change through traditional democratic tools, such as elections.

The use of black PR also has serious ethical consequences. There are numerous examples of how manipulation through the media and social networks violates the ethical standards of political struggle, leading to the distortion of facts and the spread of false information. Thus, in the case of the 2019 Ukrainian parliamentary elections, the use of fake news and fake accounts to attack candidates led to the fact that most political debates were reduced to insults, rather than discussions of programs. This creates a serious ethical crisis in the political space, where issues of fair competition and openness recede into the background [1]. In conclusion, current data indicate that black PR continues to be an important tool in political management in both Ukraine and Poland. Its widespread use affects the political culture of these countries, reducing the level of trust in political institutions, increasing polarization and contributing to a decrease in political activity among citizens. At the same time, ethical issues arising from information manipulation call into question the stability of democratic processes. It is important to note that the latest technologies, in particular artificial intelligence and algorithms, have significantly changed the landscape of black PR. The spread of fake news and manipulation using automated systems has become so large-scale that in many countries this has led to

the introduction of new legislative initiatives [5]. For example, in Ukraine in 2021, the concept of “protection of information space” was adopted, which involves the fight against fake news and manipulation, but the success of this initiative is still in question [2]. This fact emphasizes not only the problem of the effectiveness of legislative measures, but also the importance of developing media literacy among citizens, which will help identify fake news. New technologies also contribute to a more fine-tuning of black PR through social networks, using personalized advertising. The international organization Freedom House in its 2023 report notes that election campaigns in Ukraine, Poland, and other European countries actively use algorithmic systems to create and distribute targeted propaganda messages, adapting content to the interests and vulnerabilities of different population groups. This allows manipulating not only emotions but also personal preferences of voters, which makes the influence even more effective [6].

One of the most modern trends in political management is the use of bot farms and “fake” influencers on social networks to shift the information landscape. For example, in 2022, more than 50 thousand fake accounts were recorded that were actively used during the parliamentary elections in Poland to attack opposition parties [9]. According to the company “Newsguard” (2023), it is the use of “artificial” elements in social networks that significantly increases the effectiveness of manipulation. Another important factor is the role of alternative media, which are often the main channels for spreading black PR [11]. In Ukraine, the active use of Telegram channels and messengers to spread manipulation and disinformation has become a phenomenon that has a serious impact on elections and political processes. The development of these alternative platforms allows taking black PR to a new level, where it is practically impossible to track the source of information and prohibit its distribution. These new technologies are changing not only the way black PR is spread, but also the very nature of political struggle, where emotional influence and manipulation are becoming more important than considering specific political programs and ideas [8]. This increases the cost of information warfare and forces political players to adapt their strategies to new realities, where competition is increasingly moving to the digital plane, not just the physical space. It is no coincidence that international organizations such as the European Union and the United Nations have begun to pay more attention to regulating the digital environment. In 2023, the EU adopted a new strategy to combat disinformation, in particular by improving the transparency of advertising campaigns on social networks and strengthening control over the use of algorithms for political purposes [13]. Similar initiatives are also actively discussed in Ukraine, where civil society organizations and media continue to demand greater responsibility from technology companies in combating manipulation in the information space. These modern technologies not only intensify political manipulation, but also change the way politicians and citizens interact. Voters who have become active users of social media can themselves become part of fake news campaigns, increasing their effectiveness, sometimes without even realizing it. [12] Given these new challenges, it becomes obvious that the fight against black PR must be comprehensive and multi-level, including through education, media literacy and the creation of more effective mechanisms for monitoring the digital environment.

Conclusions. The study of the impact of black PR on political management and political culture in Ukraine and Poland demonstrates that this tool of political struggle has become a key element of modern election campaigns. The growing use of black PR through new technologies and social media is significantly changing the political landscape of both countries, undermining trust in political institutions and contributing to increased polarization. Black PR not only manipulates voters’ emotions, but also blurs the line between truth and fiction, turning political debates into a game of disinformation. In the context of Poland and Ukraine, this process has serious consequences for democratic processes. The constant use of manipulation and fake news not only leads to a decrease in political activity, but also undermines the foundations of political culture, making citizens more skeptical of politicians and electoral systems. The new role of social networks and digital platforms creates new opportunities for black PR, which requires attention from both state authorities and international organizations. Further research in this area should focus on several important aspects. First, it is worth paying attention to the analysis of the effectiveness of new legislative initiatives in combating disinformation and manipulation in both countries. Monitoring the results of the implementation of these measures will allow us to assess whether states are able to ensure transparency and fairness of the electoral process. Second, it is necessary to investigate the role of new technologies, such as artificial intelligence and social media algorithms, in the spread of black PR. This will allow us to understand how automated systems and personalized advertising campaigns affect the formation of emotional images and how measures can be developed to regulate them. Third, an important direction is to study the social consequences of the use of black PR, in particular on the level of political activity and public trust. An analysis of changes in political

culture and electoral behavior caused by black PR will allow us to develop recommendations for strengthening democratic processes and increasing media literacy among citizens. The last direction is to consider the ethical aspects of the use of black PR in political campaigns. Research in this area will help develop new ethical norms for political management that will contribute to more fair and transparent electoral processes in post-Soviet countries and democratic states. Thus, further research is important for understanding how black PR affects political processes in Ukraine and Poland, as well as for developing strategies aimed at ensuring democratic standards in election campaigns.

References:

1. Lynnyk O. A. (2020). Vyborchi tehnolohii v Ukraini: pravove doslidzhenia. Odesa, 39 s.
2. Prymych A. (2024). Chornyi piar u vyborchikh protsesakh suchasnosti. *Hrani*. Tom 27 (2). S. 109-115.
3. Chubatenko O. (2020). Osoblyvosti vyborchikh tehnolohii v Ukraini. *Naukovi zhurnal «Politykus»*. Vyp. 3. S. 90-94.
4. Chubatenko O. (2021). Tendentsii rozvytku vyborchikh tehnolohii v Ukraini v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspil'stva. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiologiia. Pravo*. № 2 (50). S. 76-80.
5. Czerski W. (2023). Manipulacja informacją jednym z kluczowych problemów współczesnego świata mediów, *Dydaktyka Informatyki*. № 14. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów. P. 46- 78
6. Dziadzia B. (2024). Wpływ mediów. Impuls, Kraków, 217 p.
7. Lichański J. Z. (2024). Retoryka i manipulacja. Manipulacja w mediach, *Forum Artis Rhetoricae*. № 4 (62), tom IV. Wydawnictwo DiG, Warszawa. P. 24-38
8. Iowiecki M. (2023). Krzywe zwierciadło – o manipulacji w mediach. UMCS, Lublin. 151 p.
9. Musiał-Karg M. (2023). Demokracja w obliczu nowych mediów. Elektroniczna demokracja, wybory przez Internet, kampania w sieci. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń. 345 p.
10. Nowak E., Riedel R. (2024). Analiza porównawcza telewizyjnych audycji informacyjnych TVN i TVP1 w okresie kampanii przedwyborczych w Polsce 2020 i 2023 r. *Zeszyty Prasoznawcze*. № 1-2 (193-194). Uniwersytet Jagielloński, Kraków. P. 36-51.
11. Polkowska L. (2022). Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej. Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa. 287 p.
12. Rodziewicz D. (2024). Mity czwartej władzy: dla widzów, słuchaczy i czytaczy. Wydawnictwo Literackie, Kraków. 235 p.
13. Tanaś V., Welskop W. (2023). Mass media we współczesnym świecie, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu Łódź. 198p.
14. Terpiłowska K. (2024). Manipulacja w srodkach masowego przekazu oraz jej wpływ na bezpieczeństwo państwa. Manipulation in media and her impact on safety of the state. AON, Warszawa. P. 328-342.

Бібліографічний список:

1. Линник О А. Выборчі технології в Україні: правове дослідження. Одеса, 2020. 39 с.
2. Приймич А. Чорний піар у виборчих процесах сучасності. *Науково-теоретичний альманах Грани*. N 27(2). С. 108-115
3. Чубатенко О М. Особливості виборчих технологій в Україні. *Політикус: наук. журнал*. 2020. N 3. С. 90-95
4. Чубатенко О М. Тенденції розвитку технологій в Україні в умовах становлення інформаційного суспільства. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2021. N 2(50). С.76-80
5. Czerski W. Manipulacja informacją jednym z kluczowych problemów współczesnego świata mediów, *Dydaktyka Informatyki*. № 14. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów. 2023. P. 46- 78
6. Dziadzia B. Wpływ mediów. Impuls, Kraków, 2024. 217 p.
7. Lichański J. Z. Retoryka i manipulacja. Manipulacja w mediach, *Forum Artis Rhetoricae*. № 4 (62), tom IV. Wydawnictwo DiG, Warszawa. 2024. P. 24-38
8. Iowiecki M. Krzywe zwierciadło – o manipulacji w mediach. UMCS, Lublin, 2023. 151 p.
9. Musiał-Karg M. Demokracja w obliczu nowych mediów. Elektroniczna demokracja, wybory przez Internet, kampania w sieci. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2023. 345 p.
10. Nowak E., Riedel R. Analiza porównawcza telewizyjnych audycji informacyjnych TVN i TVP1 w okresie kampanii przedwyborczych w Polsce 2020 i 2023 r. *Zeszyty Prasoznawcze*. № 1-2 (193-194). Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2024. P. 36-51.
11. Polkowska L. Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej. Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022. 287 p.
12. Rodziewicz D. Mity czwartej władzy: dla widzów, słuchaczy i czytaczy. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2024. 235 p.
13. Tanaś V., Welskop W. Mass media we współczesnym świecie, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu Łódź, 2023. 198p.
14. Terpiłowska K. Manipulacja w srodkach masowego przekazu oraz jej wpływ na bezpieczeństwo państwa.

Manipulation in media and her impact on safety of the state. AON, Warszawa, 2024. P. 328-342.

Докаш О. Ю., Лазарович М. В., Гончарук-Чолач Т. В. Використання чорного піару в політичному менеджменті та його вплив на політичну культуру в Україні та Польщі

У сучасному політичному процесі чорний піар набуває все більшого значення як інструмент політичного менеджменту, особливо в країнах, що переживають перехід до демократичних цінностей та стабільних політичних інститутів. У пострадянських державах, таких як Україна та Польща, чорний піар стає важливим елементом виборчих кампаній і політичних стратегій. Дана стаття присвячена дослідженню використання чорного піару в політичному менеджменті та його впливу на політичну культуру в Україні та Польщі. Метою роботи є вивчення ролі чорного піару як інструменту політичних кампаній, аналіз його впливу на громадську думку, етичні норми та довіру до політичних інститутів. Особлива увага приділяється порівнянню практик чорного піару в обох країнах, які мають спільний пострадянський контекст, але різні траєкторії політичного розвитку. У роботі розглядаються ключові етапи застосування чорного піару, від етапу формування негативних іміджів опонентів до його впливу на медіа-простір та взаємодію з виборцями. Окремо вивчається, як ці стратегії змінюють політичну культуру, знижуючи рівень політичної довіри, підриваючи моральні стандарти та формуючи негативне ставлення до політиків і політичних інститутів. Стаття також звертається до етичних питань, пов'язаних із використанням чорного піару в політичних кампаніях, зокрема до потенційних загроз для демократичних процесів, що можуть виникнути внаслідок такого підходу. Вивчення досвіду України та Польщі дає змогу зрозуміти специфіку використання чорного піару в умовах трансформації політичних систем, а також оцінити наслідки для розвитку демократії в пострадянських країнах. Зазначене дослідження має важливе значення для розробки рекомендацій щодо покращення етичних стандартів у політичному менеджменті, зокрема щодо забезпечення прозорості виборчих процесів і боротьби з маніпуляціями в політичних кампаніях.

Ключові слова: чорний піар, політичний менеджмент, політична культура, Україна, Польща, виборчі кампанії, політичні стратегії.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.11

УДК 32.019.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2458-6867>**Мужеляк Ю. В., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського**

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЦІ

Актуальність дослідження визначається тим, що стратегії і тактики мовної маніпуляції є відносно малодослідженою темою. Це зумовлює розбіжності у визначенні цих понять, а також обумовлює відсутність єдиного підходу щодо того, як співвідносяться між собою ці поняття. Відтак, метою дослідження є комплексний аналіз стратегій та тактик мовної маніпуляції у політиці. Мовленнєві засоби маніпуляції добираються й компонуються відповідно до певних стратегій та тактик впливу, спрямованих на переконання адресата у правильності запропонованих маніпулятором позицій. При цьому стратегії та тактики не є універсальними та ефективними у всіх ситуаціях, а їх вибір залежить від існуючого контексту, який визначається багатьма параметрами, серед яких характер дискурсу, контекст культури та її цінності, типи мовних особистостей, що беруть участь у формуванні дискурсу, тощо. Водночас, способи побудови висловлювання чи тексту – так звані техніки або прийоми, також набувають маніпулятивності лише в конкретному комунікативному (мовленнєвому) акті. На сьогодні немає єдиного підходу щодо того, як співвідносяться між собою стратегії і тактики мовного маніпулювання. Деякі дослідники пов'язують їх між собою як рід і вид, і в окремих випадках допускають використання цих понять як синонімів, водночас інші – пропонують чітко розрізняти ці терміни між собою, як загальне і часткове. Крім стратегій та тактик, деякі дослідники виділяють мовні засоби та техніки (прийоми) мовного впливу, які зазвичай розуміються як окремі мовні дії, з яких складається тактика мовного впливу. І такий підхід, на наш погляд, є доволі вдалим, оскільки дозволяє аналізувати мовний вплив як на макрорівні, так і на мікрорівні. У цьому контексті, та чи інша комунікативна стратегія реалізується у відповідних комунікативних тактиках. Водночас, та чи інша комунікативна тактика реалізується послідовним впровадженням комунікативних ходів (приймів) – мінімально значущих елементів, спрямованих на досягнення комунікативної мети. При цьому комунікативні тактики й ходи (прийоми) тісно корелюють із мовленнєвими тактиками й ходами (прийомами). Отже, мовленнєва тактика є способом мовленнєвого впливу через використання сукупності мовленнєвих технік, і водночас будь-яка мовленнєва стратегія реалізується через використання мовленнєвої тактики (або сукупності мовленнєвих тактик).

Ключові слова: мовна (мовленнєва) маніпуляція, стратегія мовної (мовленнєвої) маніпуляції, тактика мовної (мовленнєвої) маніпуляції, техніки (прийоми) мовного (мовленнєвого) впливу, засоби мовного (мовленнєвого) впливу, комунікативний вплив, комунікативні технології, засоби масової інформації, політичний дискурс.

Вступ. Незважаючи на те, що різноманітні аспекти мовних маніпуляцій є предметом наукових досліджень багатьох політологів, соціологів, психологів, філософів, мовнознавців тощо, стратегії і тактики мовної маніпуляції є відносно малодослідженою темою. Це зумовлює розбіжності у визначенні цих понять, а також обумовлює відсутність єдиного підходу щодо того, як співвідносяться між собою ці поняття.

Відтак, попри існуючий науковий доробок багатьох дослідників серед яких О.Ю. Герасименко [1], Ж.Д. Горіна і О.В. Олійник [2], О.В. Дмитрук [3], О.В. Дяченко [4], В.Л. Іващенко [5], А.М. Коваленко і Т.С. Марченко [6], Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко [7], О.Г. Руда [8] і Дун Ци [9], досить перспективним, як із теоретичної, так і практичної точки зору, залишається комплексний аналіз стратегій і тактик мовної маніпуляції в політиці.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз стратегій та тактик мовної маніпуляції у політиці.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як дескриптивний і контент-аналіз, методи деконструкції і реконструкції тощо.

Результати. Як зазначають Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко, мовленнєві засоби маніпуляції добираються й компонуються відповідно до певних стратегій та тактик впливу, спрямованих на переконання адресата у правильності запропонованих маніпулятором позицій [7, с. 174].

За словами В.Л. Іващенко, комунікативна стратегія корелює з мовленнєвою стратегією, що передбачає певну послідовність або комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети, реалізація якої відповідає певному планові (у разі вольової поведінки) або певній настанові (у разі імпульсивної поведінки) [5, с. 94].

О.В. Дяченко пропонує розглядати стратегію маніпуляції як «загальний задум, сукупну послідовність запланованих і реалізованих актором комунікативних впливів на об'єкт, спрямованих на досягнення кінцевої мети маніпуляції. Відповідно до цього, стратегія мовної маніпуляції полягає в побудові загального проекту (сценарію) мовного впливу, з урахуванням особливостей комунікативної ситуації» [4, с. 47]. Зрештою, зауважує О.В. Дяченко, системність в організації мовлення, у виборі ракурсу, при відборі та подачі інформації тощо, обумовлює вибір стратегії мовної маніпуляції [4, с. 47].

В цьому контексті, зазначає О.Ю. Герасименко, «стратегію» слід розуміти як процес розробки та реалізації комунікативного завдання, що має на меті ефективний вплив на адресата, відповідно до задуму маніпулятора. Водночас під «тактикою» розуміються комунікативні прийоми, використовуючи які можна досягти поставлених маніпулятором цілей.

Як зазначає О.Г. Руда, хоча і існують суттєві розбіжності у визначенні означених понять, але науковцями визнається спрямованість цих елементів спілкування на зміну поведінки адресата [8, с. 51-52]. «Маніпулятивну стратегію репрезентують мовні засоби, ужиті з метою маніпулювання, у поєднанні з певними прийомами структурування та подання інформації» [8, с. 51-52]. Водночас, маніпулятивна мовленнєва тактика являє собою таку мовленнєву дію, що відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії, «і є сукупністю в певний спосіб організованих прийомів здійснення прихованого впливу, націленого на досягнення бажаного ефекту чи попередження небажаного результату» [8, с. 52].

При цьому стратегії та тактики не є універсальними та ефективними у всіх ситуаціях, а їх вибір залежить від існуючого контексту, який визначається багатьма параметрами, серед яких характер дискурсу, контекст культури та її цінності, типи мовних особистостей, що беруть участь у формуванні дискурсу, тощо. Водночас, способи побудови висловлювання чи тексту – так звані техніки або прийоми, також набувають маніпулятивності лише в конкретному комунікативному (мовленнєвому) акті [1, с. 79-82; 8, с. 51-52].

Отже, на сьогодні немає єдиного підходу щодо того, як співвідносяться між собою стратегії і тактики мовного маніпулювання. Деякі дослідники пов'язують їх між собою як рід і вид, і в окремих випадках допускають використання цих понять як синонімів (зокрема Ж.Д. Горіна і О.В. Олійник [2], Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко [7]), водночас інші – пропонують чітко розрізняти ці терміни між собою, як загальне і часткове (зокрема О.В. Дмитрук [3], О.В. Дяченко [4], А.М. Коваленко і Т.С. Марченко [6]).

Як зазначає О.В. Дяченко, крім стратегій та тактик, деякі дослідники виділяють мовні засоби та техніки (прийоми) мовного впливу, які зазвичай розуміються як окремі мовні дії, з яких складається тактика мовного впливу. І такий підхід, на наш погляд, є доволі вдалим, оскільки дозволяє аналізувати мовний вплив як на макрорівні, так і на мікрорівні.

О.В. Дяченко пропонує розглядати стратегію маніпуляції як систему стратегічних задач, реалізація яких передбачає вибір і застосування певних тактик маніпуляції, виконання яких у всій їх сукупності забезпечує досягнення поставленої маніпулятором мети. Водночас, реалізація тактики маніпуляції передбачає вибір і застосування певних технік (приймів) впливу, спрямованих на вирішення однієї зі стратегічних задач, які сприяють реалізації стратегії маніпуляції. В цьому контексті, техніку (прийом) маніпулятивного впливу можна визначити як структурний елемент тактики маніпуляції, і водночас як єдину повну конструкцію, яка виражається в якійсь мовній дії.

За словами В.Л. Іващенко, «та чи інша комунікативна стратегія реалізується у відповідних

комунікативних тактиках» [5, с. 94]. В свою чергу, та чи інша комунікативна тактика реалізується послідовним впровадженням комунікативних ходів (прийомів) – мінімально значущих елементів, спрямованих на досягнення комунікативної мети. При цьому комунікативні тактики й ходи (прийоми) тісно корелюють із мовленнєвими тактиками й ходами (прийомами). Мовленнєві тактики іноді трактують як одну чи декілька мовленнєвих дій або як конкретні мовленнєві ходи (кроки, етапи), які сприяють реалізації мовленнєвої стратегії, відмежовуючи їх від мовленнєвих прийомів, що спричиняє певну плутанину в поняттях [5, с. 94].

За словами А.М. Коваленко та Т.С. Марченко: «Комунікативна тактика визначається як мовленнєва дія, що відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії. Тобто, тактика є інструментом втілення стратегії і підпорядкована її основній меті, [водночас] стратегія досягає основної цілі через рішення проміжних тактичних завдань» [6, с. 214].

За словами Дун Ци, а також Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко, мовленнєву стратегію слід розуміти «як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на розв'язання загальної комунікативної задачі мовця», а мовленнєву тактику – «як одну або декілька дій, які сприяють реалізації стратегії», оскільки обрана учасниками спілкування стратегія в тій чи іншій комунікативній ситуації передбачає використання відповідних комунікативних тактик [7, с. 174; 9, с. 53-54]. Отже, мовленнєва стратегія і мовленнєва тактика пов'язані між собою як рід і вид. Мовленнєва тактика є способом мовленнєвого впливу через використання сукупності мовленнєвих технік (прийомів), і водночас будь-яка мовленнєва стратегія реалізується через використання мовленнєвої тактики (або сукупності мовленнєвих тактик) [7, с. 174].

За словами О.В. Дмитрук, вплив на людську свідомість у ЗМІ відбувається через використання маніпулятивних стратегій, які реалізуються за допомогою мовних засобів у поєднанні з немовними засобами, певними прийомами організації тексту, структурування та подання інформації тощо. При цьому, у межах маніпулятивних стратегій реалізуються певні тактики [3, с. 4].

Стратегія ухилення від істини включає тактики «навішування ярликів», «сяючих узагальнень», «перенесення» або «трансферу» та вживання неологізмів.

Тактика «навішування ярликів» полягає у виборі негативно забарвленої лексики для позначення певного явища, людини, ідеї тощо, що має породити емоційно негативне ставлення до явища, людини, ідеї, тощо, яке позначається за допомогою даної лексичної одиниці.

Тактика «сяючих узагальнень» полягає в перейменуванні, позначенні певного явища більш загальним родовим іменем, яке, як вважається, має більш позитивне емоційне забарвлення і має породжувати більш доброзичливе ставлення адресата.

Тактика «перенесення» або «трансферу» ґрунтується на непомітному перенесенні конотації одного поняття на інше, використанні позитивних асоціацій і пов'язуванні поняття із об'єктом, який викликає позитивні конотації у адресата. Для цього використовуються позитивна або абстрактна лексика, соціально-політичні, воєнно-політичні і політично коректні евфемізми тощо.

Тактика вживання неологізмів ґрунтується на активному створенні, поширенні та використанні неологізмів – нової лексики та фразеології, які мають викликати негативні чи позитивні емоції та ставлення.

Стратегія викривлення інформації передбачає реалізацію тактик повторення, гіперболізації, применшення та спрощення понять, замовчування, підтасовки та фабрикації фактів, подрібнення цілісної картини.

Тактика повторення інформації передбачає багаторазове повторення фраз, словосполучень та слів, які змушують адресата прийняти їх як істинні. З часом ці фрази, словосполучення та слова можуть бути вкорінені, стати частиною шаблонного, стереотипного сприйняття певної інформації, і вже їх повторення дозволяє досягти найбільш тривалого маніпулятивного ефекту.

Тактику гіперболізації застосовують як для зміщення уваги від існуючих реальних проблем, так і, навпаки, для надання інформації про них більшої ваги. Вона може використовуватися для того, щоб викликати резонанс у суспільстві, загострити сприйняття подій населенням або суспільно-політичними силами тощо. Гіперболізація впливає на емоції адресата, нерідко збуджуючи почуття страху або інші сильні почуття задля досягнення бажаного для маніпулятора результату.

Тактика спрощення понять базується на характерній особливості людської психіки – принципі економії зусиль, яка дозволяє стверджувати в суспільстві стереотипи, що мають чітко негативний або чітко позитивний характер.

Тактика замовчування фактів полягає в тому, що від адресата приховується правда у всій її цілісності: одні, вигідні маніпулятору факти висвітлюються, а інші – ні. Отже адресат не може

правильно оцінити стан речей.

Тактика підтасовки або фабрикації фактів полягає в тому, щоб окремі факти, які можуть і відповідати дійсності, були підібрані і скомпоновані у такий спосіб, аби всі разом вони давали викривлену картину.

Тактика подрібнення цілісної картини полягає в демонструванні лише тієї частини проблеми, яка відповідає інтересам маніпулятора, зокрема може «висмикуватися» і демонструватися лише передісторія проблеми, її виникнення, розвиток чи спроби вирішення.

Стратегія імунізації висловлювань включає тактики посилення на авторитети та вживання універсальних висловлювань.

Тактика посилення на авторитети полягає в наведенні висловлювань авторитетних осіб або, навпаки, тих осіб, які викликають негативну реакцію в цільовій аудиторії. Зазвичай, відповідні висловлювання містять оцінні судження (осуд чи схвалення) людей, ідей, подій, програм, організацій тощо. І оскільки автори цих висловлювань – люди авторитетні, то вони повинні сприйматися з повагою та довірою, а якщо автори цих висловлювань викликають негативну реакцію в цільовій аудиторії. То, навпаки, ці висловлювання мають сприйматися з неповагою та недовірою.

Тактика використання універсальних висловлювань має викликати в адресата враження, що члени певної спільноти, до якої адресат бажає належати, поділяють окреслені погляди. Відповідні узагальнення підштовхують адресата до того, аби він мимоволі поділяв позицію, до якої його схилиють.

Стратегія групової ідентифікації включає тактики інклюзивності та дистанціювання. Їх реалізація передбачає використання займенників для активізації стереотипів, заснованих на протиставленні за принципом «Ми – Вони», що має викликати позитивне ставлення до однієї групи людей та негативне – до протилежної.

Стратегія структурування за принципом релевантності включає тактики надання важливої інформації на початку й у кінці повідомлення, а також використання структур з імплікативним потенціалом.

Тактика надання важливої інформації на початку та в кінці повідомлення базується на особливості сприйняття людиною інформації, коли вступна та заключна частини повідомлення краще запам'ятовуються адресатом, ніж його основна частина. Спираючись на це, в повідомленні, яке містить негативний матеріал, аби нівелювати його негативний характер, позитивну інформацію слід розташовувати на початку та в кінці повідомлення, і навпаки [3, с. 4-10]. «Це стосується не тільки загальної тематичної або схематичної організації повідомлення, але й порядку речень в абзацах, що описують певний епізод, чи порядку слів усередині речень (де на першому місці розташовують ту його частину, яка є найважливішою для досягнення маніпулятивного ефекту). Отже, стратегія структурування за принципом релевантності пронизує весь текст, усі його рівні» [3, с. 10].

Водночас, як ми вже сказали, існує і інший підхід до того, як співвідносяться між собою стратегії і тактики мовного маніпулювання. Зокрема, аналізуючи мовні маніпуляції в соціальних мережах, Ж.Д. Горіна і О.В. Олійник стверджують, що в даному разі можна фактично ототожнювати стратегії і тактики мовної маніпуляції, оскільки вибір мовної стратегії визначає засоби і прийоми її реалізації, а стратегія і тактика мовної маніпуляції пов'язані між собою як рід і вид.

В цьому контексті, Ж.Д. Горіна і О.В. Олійник виділяють такі поширені стратегії/тактики мовного маніпулювання: 1) НЛП (нейролінгвістичне програмування); 2) посилення на (невідомий) авторитет або «трансфер»; 3) «читання думок» або «фургон з оркестром»; 4) «моделювання особистості адресата»; 5) «гра у протинародність» або «свої хлопці»; 6) повторення інформації; 7) нагнітання паніки [2, с. 24].

НЛП (нейролінгвістичне програмування) реалізується в «моделі спілкування і поведінки, яка ґрунтується на створенні дійсності у свідомості кожного індивіда у формі глибинної структури, сформованої в процесі вербальної і невербальної комунікацій» [2, с. 24]. НЛП зазвичай провокує сильні позитивні та/або негативні емоції і формує суспільну думку через використання асоціацій та/або дисоціацій.

Посилення на авторитет або «трансфер» ґрунтується на ненав'язливому та, на перший погляд, непомітному посиленні на відому та/або впливову особистість, що нібито розділяє повідомлення маніпулятора. Водночас суттєвою ознакою посилення на невідомий авторитет є посилення на безіменне джерело інформації та/або невідомий експеримент, які підтверджують повідомлення маніпулятора.

«Читання думок» або «фургон з оркестром» використовують психологічні механізми, зорієнтовані на бажання людини належати до певної спільноти, певного колективу [2, с. 24-25]. «Маніпулятивна тактика “читання думок” є спекуляцією на ступені вірогідності повідомлення і спрямована на те, щоб подати ймовірний умовивід як очевидний висновок» [2, с. 25].

«Моделювання особистості адресата» базується на моделюванні ситуації, за якої автор та адресат, нібито, знайомі люди. Вербальний компонент охоплює використання адресного компонента, вираженого особовими («ти», «ви», «ми») і присвійними займенниками («твій», «ваш», «наш») тощо.

«Гра у протинародність» полягає в наближенні адресанта до своєї цільової аудиторії, створенні для них образу «свого хлопця». Аби викликати потрібне враження, створити образ «людини з народу», і викликати в цільовій аудиторії позитивні емоції, адресант створює семантичне поле «я – свій». Ця тактика є характерною здебільшого для політичного дискурсу, в якому політики позиціюють себе вихідцями з народу, створюючи ефект близькості з громадянами та посилюючи довіру виборців до них.

Тактика повторення скерована на вживлення у масову свідомість того, з чим люди мають справу щоденно, зокрема на надлишкову концентрацію уваги на певних поняттях, висловах, лексемах, мовних кліше тощо, які, за умови постійного повторювання та вживання, можуть перетворитися на стійкі стереотипи.

Тактика нагнітання паніки натомість націлена на навіювання сильних емоцій страху, адже повідомлення з сильним негативним забарвленням, практично безперешкодно потрапляє в несвідоме, а через деякий час – у свідоме, «застрягаючи в голові» [2, с. 24-25].

Висновки. Мовленнєві засоби маніпуляції добираються й компонуються відповідно до певних стратегій та тактик впливу, спрямованих на переконання адресата у правильності запропонованих маніпулятором позицій.

При цьому стратегії та тактики не є універсальними та ефективними у всіх ситуаціях, а їх вибір залежить від існуючого контексту, який визначається багатьма параметрами, серед яких характер дискурсу, контекст культури та її цінності, типи мовних особистостей, що беруть участь у формуванні дискурсу, тощо. Водночас, способи побудови висловлювання чи тексту – так звані техніки або прийоми, також набувають маніпулятивності лише в конкретному комунікативному (мовленнєвому) акті.

На сьогодні немає єдиного підходу щодо того, як співвідносяться між собою стратегії і тактики мовного маніпулювання. Деякі дослідники пов'язують їх між собою як рід і вид, і в окремих випадках допускають використання цих понять як синонімів, водночас інші – пропонують чітко розрізняти ці терміни між собою, як загальне і часткове.

Крім стратегій та тактик, деякі дослідники виділяють мовні засоби та техніки (прийоми) мовного впливу, які зазвичай розуміються як окремі мовні дії, з яких складається тактика мовного впливу. І такий підхід, на наш погляд, є доволі вдалим, оскільки дозволяє аналізувати мовний вплив як на макрорівні, так і на мікрорівні.

У цьому контексті, та чи інша комунікативна стратегія реалізується у відповідних комунікативних тактиках. Водночас, та чи інша комунікативна тактика реалізується послідовним впровадженням комунікативних ходів (приймів) – мінімально значущих елементів, спрямованих на досягнення комунікативної мети. При цьому комунікативні тактики й ходи (прийоми) тісно корелюють із мовленнєвими тактиками й ходами (прийомами).

Отже, мовленнєва тактика є способом мовленнєвого впливу через використання сукупності мовленнєвих технік, і водночас будь-яка мовленнєва стратегія реалізується через використання мовленнєвої тактики (або сукупності мовленнєвих тактик).

Бібліографічний список:

1. Герасименко О.Ю. Стратегії і тактики маніпулятивного впливу у політичному дискурсі : аналіз та класифікація. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. 2023. № 2(23). С. 78–88.
2. Горіна Ж.Д., Олійник О.В. Мовні засоби маніпулятивного впливу в дискурсі соціальних мереж. *Молодий вчений*. 2020. № 9(85.1). С. 22–26.
3. Дмитрук О.В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англomовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000- 2005 рр.) : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ. 2006. 19 с.
4. Дяченко О.В. Застосування засобів мовно-маніпулятивної політичної діяльності у сучасних політичних процесах : дис. ... канд. політ. наук: 03.00.02 / Південноукр. нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2018. 201 с.

5. Іващенко В.Л. Сучасні медіакомунікативні технології. Київ: ТОВ «Видавництво “Розумники”». 2021. 192 с.
6. Коваленко А.М., Марченко Т.С. Мовні засоби реалізації маніпулятивного впливу в сучасних англомовних ЗМІ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія : збірник наукових праць*. Одеса. 2019. Вип. 38. Т. 1. С. 214–218.
7. Пустовіт Т.М., Крещенко М.С. Мовні засоби здійснення прихованого впливу у політичній рекламі. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету* (НТКП ВНТУ, 13–15 березня 2019 р.). Вінниця : ВНТУ, 2019. С. 173–175.
8. Руда О.Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі. Київ. 2012. 232 с.
9. Dun Tsi Strategies of manipulation as levers of influence on human consciousness in English-speaking political discourse. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. № 3-4. 2022. С. 49–55.

References:

1. Herasymenko, O.Yu. (2023). Stratehii i taktyky manipulyativnoho vplyvu u politychnomu dyskursi : analiz ta klasyfikatsiia [Strategies and tactics of manipulative influence in terms of political discourse: analysis and classification]. *Intelekt. Osobystist. Tsyvilizatsiia*. 2(23): 78–88.
2. Horina Zh.D., Oliynyk O.V. (2020). Movni zasoby manipulyativnoho vplyvu v dyskursi sotsialnykh merezh [Linguistic methods of manipulative influencing in social network discourse]. *Molodyi vchenyi*. 9(85.1): 22–26.
3. Dmytruk, O.V. (2006). Manipulyativni stratehii v suchasni anhlomovni komunikatsii (na materialy tekstiv drukovanykh ta Internet-vydan 2000- 2005 rr.) [Manipulative Strategies in Modern English Communication (on the material of printed and Internet editions of 2000-2005)]: Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyivsyi nats. un-t im. T. Shevchenka. K. 19 p.
4. Diachenko, O.V. (2018). Zastosuvannia zasobiv movno-manipulyativnoi politychnoi diialnosti u suchasnykh politychnykh protsesakh [The use of methods of speech-manipulative political activity in modern political processes]: dys. ... kand. polit. nauk: 03.00.02. Pivdenoukr. nats. ped. un-t imeni K.D. Ushynskoho. Odesa. 201 p.
5. Ivashchenko, V.L. (2021). Suchasni mediakomunikatyvni tekhnolohii [Modern media and communication technologies]. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo “Rozumnyky”». 192 p.
6. Kovalenko A.M., Marchenko T.S. (2019). Movni zasoby realizatsii manipulyativnoho vplyvu v suchasnykh anhlomovnykh ZMI [The language means of manipulation in modern English mass media]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia : zbirnyk naukovykh prats*. Odesa. 38(1): 214–218.
7. Pustovit T.M., Kreshchenko M.S. (2019). Movni zasoby zdiisnennia prykhovanoho vplyvu u politychnii reklamii [Language means of performing the hidden influence in political advertising]. *Materialy XLVIII nauково-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu* (NTKP VNTU, 13–15 bereznia 2019 r.). Vinnytsia : VNTU. 173–175.
8. Ruda, O.H. (2012). Movne pytannia yak obiekt manipulyativnykh stratehii u suchasnomu ukrainskomu politychnomu dyskursi [The language issue as an object of manipulative strategies in contemporary Ukrainian political discourse]. Kyiv. 232 p.
9. Dun, Tsi (2022). Strategies of manipulation as levers of influence on human consciousness in English-speaking political discourse. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*. 3-4: 49–55.

Muzheliak Y. Strategies and tactics of linguistic manipulation in politics

The relevance of the study is determined by the fact that strategies and tactics of linguistic manipulation are a relatively understudied topic. It causes differences in the definition of these concepts, and also the absence of a single approach to how these concepts relate to each other. Therefore, the purpose of the study is a comprehensive analysis of strategies and tactics of linguistic manipulation in politics. Linguistic means of manipulation are selected and composed in accordance with certain strategies and tactics of influence aimed at convincing the addressee in the correctness of the positions proposed by the manipulator. At the same time, strategies and tactics are not universal and effective in all situations, and their choice depends on the existing context, which is determined by many parameters, including the nature of the discourse, the context of culture and its values, the types of linguistic personalities participating in the formation of the discourse, etc. At the same time, the ways of constructing a statement or a text – the so-called techniques or moves – also acquire manipulateness only in a specific communicative (linguistic) act. Today, there is no single approach to how strategies and tactics of linguistic manipulation relate to each other. Some researchers link them as type and sort and in some cases allow the use of these concepts as synonyms, while others propose to clearly distinguish these terms from each other, as general and particular. In addition to strategies and tactics, some researchers distinguish linguistic means and techniques (moves) of linguistic influence, which are usually understood as separate linguistic actions that make up the tactics of linguistic influence. And such an approach, in our opinion, is quite successful, since it allows analyzing linguistic influence both at the macro

and micro levels. In this context, a particular communicative strategy is implemented in the corresponding communicative tactics. At the same time, a particular communicative tactic is implemented by the consistent implementation of communicative moves (techniques) – minimally significant elements aimed at achieving a communicative goal. At the same time, communicative tactics and moves (techniques) are closely correlated with linguistic tactics and moves (techniques). So, linguistic tactics are the way of linguistic influence through the use of a set of linguistic techniques, and at the same time any linguistic strategy is implemented through the use of linguistic tactics (or a set of linguistic tactics).

Keywords: *linguistic (speech) manipulation, linguistic (speech) manipulation strategy, linguistic (speech) manipulation tactics, techniques (moves) of linguistic (speech) influence, means of linguistic (speech) influence, communication technologies, mass media, political discourse.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.12

УДК 327.56(437.6):32.019.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6117-0263>**Поведа О. П., Національний університет біоресурсів і природокористування України**

ЦІЛІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОСІЇ В СЛОВАЧЧИНІ

У даній статті визначено цілі та проаналізовано специфіку пропагандистської дезінформаційної діяльності Російської Федерації в Словаччині впродовж останніх десятиліть. З'ясовано, що Кремль поширював свій вплив у Словаччині за допомогою політичного і економічного інструментів. Визначено, що основний наратив російської пропаганди зводився до твердження, що Росія поважає традиційні цінності, а тому є найкращою альтернативою ліберальній ідеології західних держав. Виявлено, що надзвичайно важливим інструментом дезінформаційної політики Російської Федерації в Словаччині стали різноманітні медіаресурси, через які поширювалася інформація лояльними до Кремля журналістами і політичними діячами. Відкритий в Братиславі Російський центр науки і культури входив до складу місцевої дипломатичної місії і активно та цілеспрямовано займався пропагандою зовнішньополітичної стратегії Кремля, його керівники і діячі через проведення різноманітних заходів і конференцій просували наратив про «непереможність» російського патріотичного духу. Невід'ємною складовою пропагандистських лозунгів агентів Кремля стало твердження про те, що президент Путін – сильний політик і лідер своєї нації, який намагається захищати інтереси Росії та збалансувати агресивну політику як цілого військово-політичного блоку НАТО, так і окремих його держав-членів. З'ясовано, що завдяки тривалій цілеспрямованій пропаганді Росії вдалося переконати значну частину словацької громадськості в тому, що Україна, а не Російська Федерація винна в початку збройного конфлікту в Україні. Чинний прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо є одним з найбільш відданих союзників Кремля серед лідерів країн-членів Європейського Союзу, який активно виступає за зняття санкцій, запроваджених стосовно Росії і є ініціатором поглиблення контактів з останньою на всіх рівнях.

Ключові слова: Словаччина, Росія, дезінформаційна пропагандистська діяльність, Роберт Фіцо.

Вступ. Словаччина – невелика посткомуністична держава Центральної Європи, яка здобула свою державність в 1993 році, а у 2004 році приєдналася до Євросоюзу і НАТО. З моменту отримання незалежності політичний і економічний розвиток цієї країни був позначений цілою низкою політичних і економічних викликів. В середині 1990-их років при владі перебував недемократичний уряд В. Мечіара, однак подальша зміна уряду й проведення важливих реформ на межі ХХ-ХХІ ст. посприяли вступу Словаччини до ЄС і Північноатлантичного Альянсу разом з іншими державами регіону. Після офіційного приєднання до Європейського Союзу економічне становище Словаччини суттєво покращилося, країна приєдналася до зони євро, отримала доступ до різних структурних фондів. Незважаючи на це, чимало словацьких політиків і пересічних громадян виявляли протест проти надмірного зближення в різних сферах з ЄС, виступали проти послаблення політичної й культурної комунікації з Росією – державою, яку багато словаків традиційно вважали важливим партнером на міжнародній арені. Такі настрої активно використовувалися в своїх цілях російською владою, дипломатією і бізнесом. Агенти РФ цілеспрямовано і послідовно зберігали контакти із словацькою інтелігенцією, ультраправими політичними угрупованнями, фінансували і підтримували діяльність різних медіа-ресурсів. Після революційних подій в Україні в 2013-2014 роках російські пропагандисти посилили свою агітаційну діяльність в Словаччині через підконтрольних їм політиків, журналістів, словацький бізнес. Їхнє основне завдання тепер полягало в тому, щоб дезінформувати словацьке суспільство про реальні події, які відбуваються в Україні і подати їх у вигідному для РФ ракурсі, спекуючи на питаннях історії, статусі російської мови і захисту прав російськомовних в Україні, переконати місцеву громадськість в тому, що саме Україна, а не Росія винна в початку

збройного конфлікту між двома країнами.

Метою даної статті є визначення цілей і оцінка специфіки пропагандистської діяльності РФ в Словаччині. Часові межі дослідження (2001-2025 роки), де нижня межа огляду обумовлена відкриттям в Братиславі Російського центру науки і культури, з початком діяльності якого суттєво посилилася інформаційно-пропагандистська присутність і активність Кремля в Словаччині, а верхня межа визначена необхідністю аналізу політичної діяльності прем'єр-міністра Роберта Фіцо на сучасному етапі в контексті перспектив формування нових ідеологічних наративів чинного словацького уряду.

Аналізу особливостей російської пропаганди в країнах Європи присвячені дослідження В. Месежнікова, в працях якого насамперед акцентується увага на інтерпретації головних наративів, які агенти Кремля просувають на європейському політичному й медійному просторі. Ґрунтовними є дослідження І. Смоленової, в яких висвітлюються й порівнюються основні методи дезінформаційної кампанії РФ в Чехії і Словаччині. Д. Фішер, коментуючи специфіку медійної пропаганди РФ, виділяє ймовірні і перспективні засоби боротьби проти агітаційної діяльності РФ в країнах Центрально-Східної Європи. Дане ж дослідження зосереджене на виокремленні цілей і особливостей пропагандистської діяльності РФ в Словаччині, яку реалізують прокремлівськи налаштовані організації і політики.

Росія загалом намагається поширити свій вплив в Словаччині за допомогою двох основних інструментів – політичного та економічного. З економічної точки зору, сферою, яка найбільше піддається маніпуляції, є енергетика. Словаччина надзвичайно сильно залежить від російських енергетичних поставок. Ще в 2009 році словацька економіка зазнала суттєвих збитків через тодішню російсько-українську енергетичну кризу. Крім того, останніми десятиліттями досить тісною була російсько-словацька співпраця в сфері оборонної промисловості. Отримавши на початку 2000-их років значний економічний вплив, Російська Федерація здобула ідеальні передумови для посилення свого політичного впливу: з одного боку, відсутність чіткої зовнішньополітичної орієнтації багатьох словаків (згідно з опитуваннями GLOBSEC Trends 2018, більше 50% громадян Словаччини воліли б позиціонувати свою країну як особливу спільноту, що розташована на перехресті між Сходом і Заходом) [4], з іншого боку – зростання популярності євроскептичних/ультраправих партій та високий рівень корупції на державному рівні. Іншим важливим фактором стала зростаюча імміграційна хвиля в регіоні, що стала хорошим підґрунтям для поширення неправдивої інформації та маніпулювання громадською думкою.

Іншою важливою проблемою, яку використовує в своїх цілях Росія, є посилення націоналістичних настроїв в Словаччині. Після приєднання до ЄС і НАТО, ідея «незалежної» і «нейтральної» Словаччини є дуже популярною. Особливо протягом останнього десятиліття зміцнювався рейтинг агресивних та євроскептичних партій, насамперед угруповання «Котлеба – Наша Словаччина» - неонацистського і антизахідного політичного об'єднання. Члени даної партії та лідер Мар'ян Котлеба регулярно носили й використовували нацистську форму та символіку. Крім того, «Наша Словаччина» була ініціатором антизахідної кампанії, закликаючи словацьке суспільство утримуватися від вживання «Кока-коли» і святкування Різдва з Санта-Клаусом [2].

Головний наратив російської пропаганди у Словаччині базується насамперед на ідеологічній основі. Він пропонує альтернативний підхід до трактування історії та сучасних подій глобального значення і зводиться до того, що Росія як консервативна держава з традиційними цінностями є унікальною альтернативою західній ідеології [6].

Ще одне завдання російської пропаганди в Словаччині вродовж останніх десятиліть полягало у відчайдушних намірах запропонувати трактування комуністичного періоду в історії Словаччини з досить особливої точки зору: «Комуністична епоха не була ідеальною, але вона була набагато кращою, ніж сучасний західний капіталістичний порядок» [4].

За даними Празького інституту досліджень безпеки, Російська Федерація тривалий період переслідувала кілька конкретних цілей в Словаччині:

- Дискредитація України: «Майдан» був організований фашистами, яких підтримували іноземні спецслужби»; «Українська революція завершилася крахом, а сама країна занурилася в корупційні скандали»;

- Дискредитація Сполучених Штатів Америки: «Теракт 11 вересня організувало ЦРУ»; «США прагнуть бути єдиним світовим лідером»; «Всі перевороти і революції влаштовують США»; «Мета Вашингтона - розмістити військову базу в кожній країні світу»; «Зовнішньою політикою США

керують масони»;

- Дискредитація Північноатлантичного Альянсу: «НАТО підтримує США у війні проти Росії»; «Північноатлантичний Альянс розмістить військову базу в Словаччині і використовуватиме Східну Європу як «щит» проти Росії»;

- Дискредитація ЄС - «Європейський Союз більше не дієвий»; «В Європі постійно відбуваються страйки і демонстрації»; «Провідні держави хочуть вийти з ЄС»; «Демократія та свобода в Євросоюзі — це лише фікції»; «Вибори — це лише ілюзія, а пересічні громадяни не можуть нічого змінити»;

- Пропаганда теорій змови та нігілізму: «Політики націлені лише на меркантильні інтереси»; «Західні ЗМІ поширюють лише американську точку зору»;

- Позитивна репрезентація російської зовнішньої політики: «Росія змушена реагувати на агресивні дії США і НАТО»; «Росія здійснила вторгнення в Україну, щоб захистити російськомовну меншину»; «Вторгнення Росії в Сирію було антитерористичним актом»; «Росія не є ідеальною державою, але її політика менш агресивна, ніж політика урядів країн Заходу» [4].

Головним інструментом «м'якої сили» РФ в Словаччині довгий період слугував Російський центр науки і культури, заснований в 2001 році Посольством Росії в Братиславі.

Після політичного маніфесту Путіна 2012 року організація стала яскравим прикладом російської версії м'якої сили. Наприклад, спочатку Російський центр науки і культури організовував різноманітні виставки та заходи для просування російської культури, але після початку військової експансії РФ в Криму та на Донбасі в 2014 році ситуація кардинально змінилася. На відміну від своїх європейських аналогів - Центру чеської мови, Гете Інституту і Британської Ради, Російський центр науки і культури входив до складу місцевої дипломатичної місії; замість того, щоб зосереджуватися на культурних аспектах і питаннях популяризації громадянського суспільства, активно і цілеспрямовано займався пропагандою зовнішньополітичної стратегії Кремля.

Крім того, даний центр, використовуючи ідеологічний наратив, зосереджувався на тому, щоб переконати словацьку громадськість (переважно через дискредитацію інших) в правомірності своїх лозунгів. Діячі центру постійно акцентували на «непереможності» російського патріотичного духу [6].

Російський центр науки і культури проводить різноманітні політичні дискусії, конференції, участь в яких беруть російські політологи та соціологи. Основна мета таких зустрічей полягає в критиці західних цінностей та просування Росії «як єдиної альтернативи» сучасному ліберальному світу. Варто наголосити, що російська пропаганда активно діє і в словацькому науково-дослідному секторі. Наприклад, посольство Росії в Братиславі періодично запрошує відомих прокремлівських політологів до Словаччини. Мета їхніх візитів — «висвітлити іншу реальність», у якій всі західні держави демонізують, а Росію - оспівують. Деякі словацькі студенти та дослідники, які відвідують дані заходи або справляють гарне враження, отримують нагороди, різні стипендії й можливість навчатися у провідних російських вищих навчальних закладах.

Перш за все, слід зазначити, що найбільше словацьке агентство публічної інформації (TASR) має контракт з Державним інформаційним центром (ТАСС), який контролюється урядом Росії. Саме тому, дуже часто TASR поширює звіти, взяті зі служби ТАСС без будь-якої перевірки.

Одним із головних інструментів російської пропаганди в Словаччині є медіа-ресурс *Zem a Vek* («Земля і століття»). Останній регулярно поширює репортажі, взяті з RT і Sputnik. Засновник «Земля і століття» Тібор Рост підтримує безпосередні контакти з Посольством Росії в Братиславі і отримує кошти від Міністерства закордонних справ РФ [4].

Hlavné Správy («Головні новини») — медіа-актор, журналісти і редактори якого є палкими прихильниками Росії в Словаччині, публікують різні аналітичні статті та намагаються легітимізувати зовнішню політику РФ.

Іншими важливими інструментами медіа-пропаганди Росії в Словаччині є:

- *Slobodný Vysielateľ* («Вільне мовлення») - інтернет-мовник, який поширює різні теорії змови. *Slobodný Vysielateľ* був заснований TV INTV у 2016 році (ще одним проросійським інформаційним агентством).

- *Parlamentné Listy* («Парламентські листи») - інтернет-інформаційне агентство, яке коментує міжнародні політичні новини через призму російських зовнішньополітичних наративів;

- *SME* («Ми») - інформаційне агентство, яке славиться критикою НАТО, ЄС та США;

- *Topky.sk* - інтернет-журнал, який поширює сенсаційні та дискусійні політичні теми. Його редактори часто критикують як словацький уряд, так і західні держави;

- Pravda («Правда») - проурядове інформаційне агентство. На сайті агентства регулярно публікуються статті з критикою ліберальних демократичних цінностей;
- Literárny Týždenník («Літературні свята»);
- Slovo («Слово»);
- Bojovník («Воїн»);
- Extra Plus («Додатковий плюс») [4].

Крім того, вагомим інструментом проросійської пропаганди є телеканал TV3, який часто критикує НАТО, США та Євросоюз. Він зосереджений на позитивному іміджі Кремля і представляє російську модель як єдину альтернативу «застарілому» ліберальному світу [6].

Згідно з моніторинговим звітом Словацької асоціації зовнішньої політики та Вишеградського фонду, майже усі проросійські інформаційні суб'єкти уникають аналізу політичного життя Словаччини, оскільки вони зосереджують свою увагу на пропаганді позитивного іміджу Росії. Одним із наративів, які вони використовують, є популяризація думки про те, що РФ являється стабільною і орієнтованою на розвиток державою. Іншим наративом виступає твердження про те, що президент Путін – сильний лідер, який безкомпромісно намагається захищати інтереси своєї країни та збалансувати агресивну політику Північноатлантичного Альянсу.

У грудні 2022 року аналітики VoxCheck промоніторили 13 словацьких ЗМІ та виявили 144 випадки дезінформації щодо російської агресії в Україні. Вони виявили 21 наратив, серед яких найбільше наративів, які стверджують, що російське вторгнення є виправданим, оскільки Захід контролює Україну та використовує її у своїх цілях, а РФ не здійснює військових злочинів в Україні [8].

Наприкінці 2022 року центральним наративом дезінформації стала проблема високих цін на енергоносії, з якою зіштовхнулися багато країн Європи, включно зі Словаччиною. Проросійські пропагандисти намагалися переконати словаків, що єдиною причиною такого підвищення цін є санкції ЄС проти Росії. Це використовувалося для виправдання їхньої вимоги негайного скасування західних контрзаходів [8].

Дана риторика є надзвичайно маніпулятивною та замовчує декілька важливих фактів. По-перше, словацькі пропагандисти Кремля замовчують, що санкції проти Росії були введені через незаконне вторгнення, а отже, не санкції, а напад РФ на Україну є однією з головних причин високих цін на енергоносії. По-друге, Євросоюз на той момент не вводив жодних санкцій щодо газу, Росія затримувала дані поставки на власний розсуд.

Подібні наративи також були присутні в інформаційному середовищі Словаччини протягом січня 2023 року. Найчастіше з'являлися такі неправдиві твердження:

- європейські санкції спричиняють високі ціни на енергоносії, тому їх необхідно скасувати;
- Росія не винна в жертвах серед мирного населення в Україні;
- Москва хоче миру, а Київ хоче війни;
- Захід давно планував війну з Росією [8].

Крім того, на початку 2023 року в інформаційному просторі Словаччини набув поширення наратив про нібито сильну присутність фашистських ідей в Україні.

30 вересня 2023 року в Словаччині відбулися позачергові парламентські вибори, перемогу на яких здобула лівоцентристська політсила «Курс – соціальна демократія» (Smer). Згодом її лідера Роберта Фіцо було вчоргове обрано прем'єр-міністром. Фіцо ще напередодні виборів виступав за скасування західних санкцій щодо РФ, відновлення торгівлі та інтенсифікацію співпраці із Москвою в різних сферах. Повернувшись до влади восени 2023 року, він ще більше посилив свою проросійську орієнтацію, рішуче виступає проти виділення фінансової й військової допомоги з боку ЄС Україні.

Загалом як Фіцо, так і деякі інші словацькі політики, намагаючись пояснити своє ставлення до України, використовують історичні екскурси, при цьому посиляючись на відомих лідерів українського націоналізму та їхню діяльність в 30-50-их рр. ХХ ст. Основа закидів проросійських політиків Словаччини полягає в тому, що чимало українців, згідно тверджень пропагандистів, нібито тісно контактували з нацистами під час Другої світової війни та вбивали цивільних громадян (в тому числі у післявоєнній Чехословаччині), а на теперішньому етапі український уряд нібито наслідує та реабілітує діячів ОУН-УПА. Отже, результатом таких дій української влади, згідно міркувань проросійських політиків, є ненависть українців до росіян. Зважаючи на поширеність такого наративу, не дивно, що соціологічні опитування демонструють про впевненість 51% громадян Словаччини в тому, що саме Україна і Захід винні в початку повномасштабного вторгнення РФ [9].

Наприкінці квітня 2024 року представники головної опозиційної партії Прогресивна Словаччина (PS) заявили, що Любош Блага, віце-спікер парламенту, дав інтерв'ю російському державному телебаченню RT, під час якого він поширював прокремлівську пропаганду. Блага, який вже тривалий час відомий своїми антиєвропейськими та проросійськими поглядами, заявив зокрема наступне: «Війна в Україні є частиною плану щодо наближення НАТО та його американських союзників до російських кордонів» [10]. «Ми бачимо, що Палата представників ухвалила законопроект про 61 мільярд доларів (56,9 мільярдів євро) для України в той самий день, 20 квітня, коли народився Адольф Гітлер», — натякнув він, додавши, що «не думає, що це випадковість» [10].

Крім того, він підсумував наступне: «Русофобія Гітлера була настільки сильною, що він напав на Радянський Союз, тому я не думаю, що це випадковість. Я думаю, що в американських ліберальних колах є зацікавленість у тому, щоб все більше і більше розв'язувати цю війну проти Росії» [10].

Однак, лідер опозиційної Прогресивної Словаччини Міхал Шимечка назвав зміст десятихвилинного інтерв'ю Благі «скандальним» і «абсолютною суперечністю зовнішній політиці та національним інтересам Словаччини». «Він ображає наших союзників безглуздими розмовами про день народження Гітлера» [10], — сказав Шимечка, додавши, що Блага повинен вибачитися.

Тим часом десятки тисяч словаків протягом 2023-2024 років намагалися протестувати проти дій уряду, який відмовляється відправляти військову техніку до Києва, мітингуючи за акцію зі збору зброї для України. «Допоможемо Україні, незважаючи на нашу проросійську владу», — написали організатори на офіційному сайті збору коштів під назвою «Амуніція для України» [10].

Чинний ж прем'єр-міністр країни Фіцо не поділяє поглядів проукраїнськи налаштованих співвітчизників, навпаки періодично демонстративно відвідує Москву, намагаючись своїми візитами задекларувати про важливість Росії як політичного, культурного і торгівельного партнера Словаччини. 9 травня 2025 року він став єдиним серед глав урядів країн-членів Євросоюзу, хто відвідав урочистості, влаштовані в столиці РФ з нагоди святкування Дня перемоги над нацистською Німеччиною.

Висновки. В ході проведення даного дослідження було виявлено наступне. По-перше, спекулюючи на питаннях історії, а також однобічно і заангажовано висвітлюючи політичні події в Україні, починаючи з 2014 року, РФ вдалося домогтися важливої цілі: нав'язати багатьом словакам переконання, що саме Україна, а не Росія винна в початку повномасштабного конфлікту між двома державами. По-друге, особливо негативний вплив на формування ставлення словаків до міжнародних справ справила неадекватна і непрофесійна діяльність численних медіа Словаччини. По-третє, в контексті цілеспрямованої дезінформаційної пропагандистської кампанії, до якої впродовж вже декількох десятиліть було залучено проросійськи орієнтованих політиків Словаччини, через публічні заяви та інтерв'ю останніх Кремль постійно просуває наратив про те, що Росія нібито є протиположною агресивній політиці військово-політичного блоку НАТО, а також захищає традиційні слов'янські цінності.

Бібліографічний список / References:

1. Bayer L. (2024). Slovakia defends Russia ties after Czech Republic suspends talks. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/mar/07/czech-republic-to-suspend-relations-with-slovakia-over-russia-support>.
2. Blog SP. (2012). Nenechajme si ukradnúť naše Vianoce – Iniciatíva. Slovenská pospolitost'. URL: <https://pospolitost.wordpress.com/2012/12/06/nenechajme-si-ukradnutnase-vianoce-iniciativa/>.
3. Bokša M. (2019). Russian information warfare in central and eastern Europe: strategies, impact, countermeasures. *The German Marshall Fund of the United States*. June 2019. №15. URL: <https://www.gmfus.org/sites/default/files/Russia%20disinformation%20CEE%20-%20June%204.pdf>.
4. Julukhidze G. (2018). Russian propaganda in Slovakia - goals, narratives, and actors. Foreign Policy Council. URL: <https://foreignpolicycouncil.com/wp-content/uploads/2018/10/russian-propaganda-in-slovakia-goals-narratives-and-actors1.pdf>.
5. Mackintosh T. (2024). Slovak PM meets Putin in unannounced Moscow visit. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cz0rn85v5kjo>.
6. Mesežnikov G. (2017). „Ake Je to s Ruskou Propagandou v Európe (názor)“. Aktuality.sk. URL: <https://www.aktuality.sk/clanok/525029/ake-je-to-s-ruskoupropagandou-v-europe-nazor/>.
7. Payne J. (2024). EU struggles to counter Russian election disinformation. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/european-election-eu-struggles-counter-russian-disinformation-2024-06-03/>.
8. Russian disinformation in Slovakia in January 2023: policy brief within Kremlin Watchers Movement project. Infosecurity.sk. URL: <https://voxukraine.org/en/russian-disinformation-in-slovakia-in-january-2023-policy-brief-within-kremlin-watchers-movement-project>.

9. Sauvage G. Slovakia swamped by disinformation ahead of parliamentary elections. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20230928-disinformation-swamps-slovakia-ahead-of-parliamentary-elections>.
10. Silenská N. (2024). Controversies linked to Russia piling up in Slovakia. EURACTIV. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/controversies-linked-to-russia-piling-up-in-slovakia/>.

Poveda O. The aims and specifics of Russian propaganda in Slovakia

The aims and the main specifics of Russian propaganda disinformation activities in Slovakia over the past decades are examined in the given article. It is found that the Kremlin has been expanding its influence in Slovakia using political and economic instruments. It is determined that the main narrative of Russian propaganda was reduced to the statement that Russia respects traditional values, and therefore is the best alternative to the liberal ideology of Western states. It is revealed that various media resources, through which information was disseminated by journalists and political figures loyal to the Kremlin have become an extremely important instrument of the disinformation policy of the Russian Federation in Slovakia. The Russian Center for Science and Culture opened in Bratislava was part of the local diplomatic mission and was actively and purposefully engaged in the propaganda of the Kremlin's foreign policy strategy, its leaders and figures promoted the narrative of the "invincibility" of the Russian patriotic spirit through various events and conferences. The claim that President Putin is a strong politician and leader of his nation, who is trying to protect the interests of Russia and balance the aggressive policy of NATO has been an integral part of the propaganda slogans of the Kremlin agents. It was found that due to long-term targeted propaganda, Russia managed to convince a significant part of the Slovak public that Ukraine, not the Russian Federation, was to blame for the outbreak of the armed conflict in Ukraine. The current Prime Minister of Slovakia Robert Fico is one of the Kremlin's most loyal allies among the leaders of the European Union member states, who actively advocates for the lifting of sanctions imposed on Russia and is the initiator of deepening contacts with the latter at all levels.

Keywords: Slovakia, Russia, disinformation propaganda, Robert Fico.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.13

УДК 32.019.5:339.138

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1643-2273>**Кушнір Т. М., Львівський національний університет імені Івана Франка**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8468-4595>**Надольський І. М., Львівський національний університет імені Івана Франка**

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ

У статті з'ясовано сутність та зміст поняття «політичний маркетинг», Обґрунтовано доцільність розгляду поняття політичного маркетингу крізь призму стратегічного, аналітичного, комунікаційного, поведінкового та етичного підходів. Визначено, що впровадження маркетингу в практику політичних передвиборчих кампаній синхронізоване із зародженням маркетинговоорієнтованої концепції маркетингового управління та її трансформації в концепцію соціально-етичного маркетингу. Зазначено, що маркетинг в діяльності політичних сил найбільш релевантний концепції соціально-етичного маркетингу, орієнтованої не лише на задоволення потреб споживачів та продуцентів послуги, а й на досягнення відчутного соціального ефекту, без якого політична діяльність не може вважатись ефективною. Виявлено, що політичний маркетинг використовується для визначення всіх комунікаційних заходів, спрямованих на формування сприятливого сприйняття політичного кандидата серед виборців. Продемонстровано, що на етапі зародження політичний маркетинг розглядався в якості інструменту розвитку демократії, із метою більшого залучення виборців та формування доступності політичного процесу для громадськості. Визначено, що політичний маркетинг спрямований на формування політичних ідеологій, передвиборчих програм та політичних образів лідерів. До ключових цілей політичного маркетингу віднесено формування позитивного іміджу, залучення нових виборців, підтримку існуючих прихильників, переконання виборців, які ще не визначились та інформування про програми та ідеї. Обґрунтовано, що найчастіше використовуваними інструментами в політичному маркетингу є: реклама, піар-кампанії, соціальні мережі та Інтернет, прямий маркетинг (цільові поштові розсилки, SMS-розсилки, листи електронною поштою тощо), дослідження громадської думки та опитування.

Ключові слова: політичний маркетинг, політична партія, виборець, електорат, політичний імідж, політичні програми, політичні ідеї, інструменти політичного маркетингу.

Постановка проблеми. Дослідження політичного ринку з позицій маркетингового підходу є вкрай актуальним у контексті проникнення маркетингу у різні гуманітарні сфери людської діяльності. Висвітлення інструментів, які використовуються для впливу на виборців, та їх вплив на формування громадської думки відкриває нові горизонти для розуміння динаміки політичних процесів. Глибинне розкриття тематики політичного маркетингу відіграє важливу роль в підвищенні обізнаності виборців в інструментах та технологіях впливу під час передвиборчих кампаній, убезпечує виборця від ірраціонального випадкового вибору, дозволяє зробити цей вибір більш відповідальним та обґрунтованим.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності політичного маркетингу, визначенні ключових підходів до його аналізу та інструментів практичної реалізації у контексті спрямування політичної діяльності на задоволення потреб та інтересів виборців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «політичний маркетинг» у вітчизняному науковому дискурсі використовується часто на рівні політичних спікерів у різноманітних ЗМІ. Таке використання часто є методологічно неточним та необґрунтованим. Інколи ототожнюються поняття «політичний маркетинг» та «політичні технології». Глибокий методологічний аналіз політичного маркетингу у вітчизняній науковій літературі здійснено С.П. Шубіним із акцентом його використання в державному управлінні. В зарубіжній практиці методологія політичного маркетингу розкрита у працях Дж. Ліс-Маршмент, О.С. Іхомерехо, Е.І. Есеабасілі, І.-А. Алупоеї, Сударсоно, Г.А. Перес

Рохас та інших.

Виклад основного матеріалу. Змістове визначення політичного маркетингу виражається шляхом поєднання маркетингових прийомів та стратегій із політичними цілями та амбіціями політичних суб'єктів, демонструє специфічні особливості політичного діалогу та взаємодії з громадським середовищем, де важливим є кожен момент – від ідентифікації потреб виборців до формування політичних ініціатив та розробки політичних програм. Ключовим завданням політичного маркетингу є створення та забезпечення сталого зв'язку між політичними суб'єктами та їх аудиторією із використанням різноманітних інструментів, прийомів та засобів.

У політичному маркетингу громадськість можна назвати клієнтами, потреби яких уряд має намір задовольнити [1, с. 7]. Цей аспект вказує на маркетингову складову політичної діяльності, вказуючи на необхідність задоволення потреби споживача, фігура якого є ключовою у сучасному маркетингу.

У своїх попередніх публікаціях ми вже відзначали, що «політичний маркетинг зароджується в другій половині ХХ ст., саме тоді, коли популярною стає маркетинговоорієнтована концепція маркетингового управління, а згодом і концепція соціально-етичного маркетингу» [2, с. 94]. Ми притримуємося думки, що «концепція соціально-етичного маркетингу придатна до використання в умовах зрілих суспільств із високим рівнем добробуту. Сутність цієї концепції полягає у досягненні цілей підприємства з урахуванням потреб окремих споживачів та через досягнення певного соціального ефекту. Тобто соціально-етичний маркетинг полягає у здійсненні соціально значущої діяльності, яка, своєю чергою, має бути притаманна й політичному маркетингу» [2, с. 94-95].

На ранніх етапах свого розвитку політичний маркетинг в основному розглядався як інструмент для посилення демократичної участі, роблячи політику більш доступною та залучаючи виборців. Політичні партії та кандидати використовували такі маркетингові методи, як брендинг, сегментація ринку та реклама, щоб більш ефективно донести свої повідомлення до виборців [3, с. 342]. Це призводило до появи більш поінформованого електорату.

У науковій літературі зустрічаємо чимало різних трактувань політичного маркетингу, які радше доповнюють один одного, а не є суперечливими. Така ситуація цілком зрозуміла з огляду на новизну явища політичного маркетингу в сучасній політичній діяльності. Термін «політичний маркетинг» використовується для опису всіх комунікаційних заходів, що здійснюються з метою формування сприятливого сприйняття кандидата серед виборців [4, с. 454].

Зокрема Дж. Ліс-Маршмент визначає політичний маркетинг як «те, як політичні еліти використовують маркетингові інструменти та концепції, щоб зрозуміти, реагувати, залучати та спілкуватися з політичним ринком для досягнення своїх цілей» [5, с. 2].

«Політичний маркетинг - сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади» [6].

Політичний маркетинг зосереджується на створенні сприятливого іміджу кандидата чи партії, використовуючи методи переконання, засновані на дослідженні ринку та сегментації електорату [7, с. 2].

Зміст політичного маркетингу можна трактувати крізь призму з'ясування сутності низки підходів:

1. Стратегічний підхід, суть якого полягає у зосередженні уваги на довготерміновому плануванні політичних стратегій з урахуванням змін суспільних настроїв та політичної ситуації.

2. Аналітичний підхід, який полягає у використанні значного масиву аналітичних даних, необхідних для розуміння тенденцій виборчого процесу, електоральних вподобань та ефективності різноманітних маркетингових інструментів.

3. Комунікаційний підхід полягає у розробці результативних комунікаційних стратегій, спрямованих на забезпечення ефективного впливу на цільову аудиторію за допомогою різних каналів комунікації з широким залученням медіа.

4. Поведінковий підхід, який полягає у концентруванні уваги на з'ясуванні ключових чинників впливу на поведінку та мотивацію виборців з метою забезпечення більш ефективного впливу на їх рішення та остаточний вибір.

5. Етичний підхід ґрунтується на тому, що використовувані в політичному маркетингу інструменти та канали комунікації відповідають етичним стандартам, уникають дезінформації та використання маніпулятивних технологій.

Використання того чи іншого підходу сприяє розробці політичними партіями чи їх кандидатами

ефективних стратегій впливу на виборців та досягненню політичного успіху.

В класичному маркетингу головна увага відводиться товару, натомість в політичному маркетингу головний акцент спрямований на формування політичних ідеологій, передвиборчих програм та політичних образів лідерів, - ці процеси можливі завдяки проведенню глибокого аналізу політичного ринку, в межах якого споживачем політичного товару розглядається виборець, потреби та інтереси якого треба визначити, зрозуміти та ефективно забезпечити їх задоволення.

Для формування якісних політичних повідомлень та розробки стратегій необхідно володіти не лише інформацією про поточне становище на політичному ринку, але й володіти вміннями та навичками політичного прогнозування, володіти здатністю передбачати імовірні зміни та їх вплив на думку громадськості. Ефективність політичного маркетингу можна забезпечити шляхом його орієнтації на створення обґрунтованих, аргументованих та достовірних політичних повідомлень, здатних вплинути на уявлення та остаточний вибір виборців.

Критично важливим для донесення інформації та забезпечення максимального охоплення аудиторії в політичному маркетингу є використання різноманітних каналів комунікації – телебачення, радіо, друковані засоби масової інформації, соціальні мережі, електронні ЗМІ та інші засоби. Цей аспект може дозволити агентам політичного маркетингу забезпечити вплив на різні сегменти аудиторії, адаптовуючи підходи під індивідуальні особливості конкретної групи виборців.

Варто зазначити, що успіх в політичному маркетингу можна виміряти не лише отриманням перемоги на конкретних виборах, його також можна і визначати шляхом побудови довготривалих та стійких відносин із виборцями на основі взаєморозуміння та довіри. Політична історія України знає чимало прикладів, коли політичні проекти здобували переконливі перемоги в одному виборчому циклі, але були неуспішними в тривалому періоді часу (блок «За єдину Україну», «Наша Україна», «Народний фронт», імовірно в скорому часі до цього переліку можна буде долучити і «Слугу народу» та «За майбутнє»).

Глибше розкриття сутності політичного маркетингу можна забезпечити шляхом розгляду його цілей, однією з найвагоміших таких цілей є формування позитивного політичного іміджу політичного суб'єкта (партії чи конкретного кандидата). Саме імідж найбільш істотно чинить вплив на те як сприймає політика чи політичну партію їхній потенційний виборець. Позитивний імідж забезпечує формування довіри, лояльності та підтримки кандидата виборцями. Політичний імідж в контексті маркетингового аналізу можна розглядати як бренд, елементами якого є – цінності, переконання, особистісні якості та результати діяльності політика або політичної партії. Втілення ефективної стратегії позиціонування бренду забезпечує швидку ідентифікацію та сприяє зростанню симпатій певному політичному суб'єкту. Важливим аспектом впливу на виборця є синхронізація усіх комунікацій, забезпечення їх послідовності та відображення в них ключових аспектів політичного іміджу. Ці комунікації включають політичну рекламу, просування в соціальних мережах, поведінку політиків у публічній площині. Також повинні бути узгодженими такі візуальні елементи – логотипи, кольори, стиль для створення стійкого запам'ятовуваного політичного образу. Політичними маркетологами часто застосовуються емоційні аспекти, роль яких полягає у формуванні зв'язку з виборцями шляхом використання особистісних історій, помітних візуальних образів та влучних слоганів. Також істотним аспектом є відстеження негативних повідомлень про політика чи політичну силу в засобах масової інформації та в соціальних мережах та реагування на них. Важливо послідовно підтримувати комунікаційні звернення політичної кампанії, забезпечувати їх впізнаваність та запам'ятовуваність виборцями. Варто також пам'ятати, що політичне середовище часто є доволі мінливим, тому важливо забезпечити гнучкість та адаптивність політичних кампаній до змін.

Процес формування політичного іміджу є складним та багатоаспектним, він вимагає детального планування, стратегічного бачення та умінь відчувати виборчі настрої та потреби. Ефективне врахування цих аспектів може істотно підвищити шанси політичного суб'єкта на успіх у виборчих кампаніях та забезпечити побудову тривалих відносин з електоратом.

Наступною ціллю політичного маркетингу є залучення виборців, спрямоване не привернення уваги та зацікавлення електоральної аудиторії. Для того, щоб ефективно забезпечити залучення виборців необхідно добре розуміти їх потреби, цінності та сподівання (очікування), а також треба вміти ефективно взаємодіяти з аудиторією тими способами, які є найбільш релевантними для забезпечення збільшення підтримки та залученості. Ключовими елементами залучення виборців є:

- визначення потенційно важливих сегментів виборців для передвиборчої політичної кампанії. Сегментування політичного ринку може здійснюватись за демографічними характеристиками,

географічними ознаками, професійними угрупованнями тощо;

- з'ясування нейроестетичних методів впливу на потенційного виборця з метою візуального запам'ятовування та створення чітких асоціацій у його свідомості;

- розробка та втілення персоналізованих кампаній з урахуванням індивідуальних особливостей та інтересів різних виборчих сегментів. До засобів такого впливу можна віднести спеціалізовані повідомлення, різноманітні заходи та ініціативи;

- використання різноманітних каналів комунікації для забезпечення максимально широкого охоплення аудиторії. Ними можуть бути – традиційні ЗМІ (телебачення, радіо, друковані ЗМІ), соціальні мережі, інтернет-реклама, інші цифрові платформи;

- створення можливостей та інструментів для взаємної комунікації їх виборцями шляхом обговорень в соціальних мережах, проведення громадських зустрічей, організації інших форм залучення;

- організація та проведення заходів, спроможних привернути увагу та зацікавити окремі електоральні групи – політичні зібрання, дебати, дискусії, благодійні заходи, культурно-мистецькі події тощо.

- залучення громадських діячів, відомих людей, інших інфлюенсерів та звичайних громадян для формування впливу на аудиторію шляхом ділення ними своїми враженнями від кандидата чи політичної партії задля забезпечення збільшення довіри та підтримки;

- формування ефективного діалогу з електоратом, створення механізмів врахування думок та пропозицій виборців у політичних програмах, що забезпечує ефективну адаптацію політичних повідомлень та стратегій до запитів аудиторії;

- використання сучасних інструментів аналітики для проведення оцінки ефективності різних методів залучення та аналізу їх впливу на поведінку виборців.

Запорукою успіху в забезпеченні залучення виборців є застосування комплексного підходу з поєднанням креативності, стратегічного планування, технологічних інновацій та розуміння психології суспільства. Успішне поєднання цих напрямків може відчутно підвищити популярність політичного суб'єкта та забезпечити вищий рівень підтримки на виборах.

Ще однією важливою ціллю політичного маркетингу є підтримка прихильності виборців, зосереджена на залученні нових прихильників та на підтримці сталого інтересу та лояльності постійних виборців політичної сили. Задля формування тривалого зв'язку із виборцями та забезпечення постійного підкріплення їхньої віри у політичну силу необхідно постійно підтримувати контакти з прихильниками через релевантні канали комунікації – соціальні мережі, традиційні ЗМІ, електронну пошту, особисті зустрічі, традиційний поштовий зв'язок. Регулярне використання інформаційних буклетів, листівок, газет, повідомлень допомагають тримати виборців в курсі останніх новин про політичну силу та ознайомлювати з її ініціативами. Важливим моментом є виконання політиками та політичними партіями своїх обіцянок та дотримання задекларованих ними цінностей у своїй повсякденній поведінці. Забезпечення відповідності між обіцянками та конкретними діями чинить позитивний вплив на зміцнення довіри та лояльності. Активний зворотній зв'язок з виборцями є важливим аспектом забезпечення прихильності виборців. Важливим аспектом підтримки прихильності виборців є їх залучення до активної участі у політичному житті партії, формування у них відчуття єдиної спільноти шляхом долучення до організації та проведення різноманітних заходів, волонтерських ініціатив, дискусійних клубів тощо. Необхідно визнавати та відзначати внесок та відданість прихильників, висловлюючи їх подяку чи визнання у вигляді персональних подяк, нагород чи спеціальних відзнак. Варто пам'ятати і про індивідуальний підхід до виборців, зважаючи на їх особисті інтереси та потреби.

Одним із найскладніших завдань у політичному маркетингу є переконання нерішучих виборців (тих, що не визначились), воно вимагає аналізу широкого кола потреб та проблем. Зазвичай ті виборці, які не визначились є доволі чисельними, що робить їх ключовими в багатьох виборчих кампаніях.

Для того, щоб схилити виборців, які не визначились на свою сторону, необхідно розуміти природу їхніх сумнівів та занепокоєнь. До числа таких сумнівів можуть входити питання економіки, соціальної політики, зовнішніх відносин, освіти, культури чи особистісних якостей кандидатів. Знання природи занепокоєння виборців сприятиме адаптуванню звернень політичної сили у відповідності до проблем аудиторії, забезпечуючи переконливість та аргументованість ролі політика у вирішенні проблем, актуальних для виборців.

Змінити думку виборців, які ще не визначились можна шляхом представлення чітких та

зрозумілих аргументів, здатних нівелювати занепокоєння виборців. Такими аргументами можуть бути передвиборчі програми, конкретні плани дій, відповіді на найбільш поширені та нагальні запитання. Інформацію варто подавати чітко, переконливо, прозоро та чесно.

Важливим елементом переконання виборців є емоційний аспект. Інструментами для зміни думки аудиторії можуть виступати такі емоції – співчуття, надія, довіра тощо. Також для створення емоційного зв'язку з виборцями часто використовуються власні історії успіху, особисті свідчення та розповіді, зображення позитивного майбутнього.

Важливим для переконання виборців є використання так званих «соціальних доказів». Виборці, які не визначились схильні до визначеності у випадку, коли ідентифікують людей, яким вони довіряють, з підтримкою певного кандидата чи партії. Свідчення звичайних громадян, відомих людей чи інфлюенсерів здатні істотно підсилити інформаційні звернення кампанії.

Ще одним інструментом переконання виборців є здатність до адаптації політичної сили до змін в політичному середовищі та виборчих настроях. Таку адаптацію можна забезпечити шляхом моніторингу громадської думки та гнучкого коригування стратегій політичної кампанії відповідно до виявлених обставин.

Фундаментальною частиною політичного маркетингу є інформування про програми та ідеї, що дозволяє донести до виборця ключові пропозиції та здатності політичної сили до вирішення проблем, демонструє виборцеві ключові принципи та цінності, на яких ґрунтується ідеологія політичної сили.

Ефективність інформування забезпечується шляхом зрозумілого та доступного представлення. Складні політичні ідеї та концепції варто перетворити у прості, зрозумілі та доступні повідомлення для легкого засвоєння аудиторією. Засобами спрощення можуть бути – інфографіка, короткі та зрозумілі слогани та гасла, відеоролики та інші засоби візуальної демонстрації.

Формуванню довіри та прихильності виборців сприяє відповідальність та чесність у представленні інформації. Політичні програми та обіцянки політиків повинні бути обґрунтованими, досяжними та реалістичними, виборці повинні відчувати, що політик прагне розв'язати їхні проблеми, а не ошукати їх у власних інтересах.

Ще одним аспектом формування прихильності виборців є забезпечення доступності інформації для різних груп населення шляхом використання різних каналів комунікації, врахування культурних, національних та інших особливостей цільової аудиторії.

Узгодженість та послідовність у комунікації допомагають формуванню підтримки програм та ідей політичної сили. Повідомлення, які транслиуються політичною силою під час передвиборчих кампаній повинні бути узгодженими між різними каналами комунікації та представниками політичної сили. Будь-які неузгодження можуть призвести до істотних електоральних втрат.

Важливо зауважити, що цілі політичного маркетингу – формування позитивного іміджу, залучення нових виборців, підтримку існуючих прихильників, переконання виборців, які ще не визначились та інформування про програми та ідеї втілюються шляхом використання різноманітних маркетингових інструментів та каналів комунікації, ключовими з яких є:

- реклама, яка включає використання традиційних ЗМІ та цифрових медіа для поширення звернень політичних сил.
- піар-кампанії, здатні забезпечити створення та поширення прес-релізів, організацію прес-конференцій та інших заходів, які сприяють формуванню громадської думки та забезпеченню позитивного іміджу.
- соціальні мережі та Інтернет, які сьогодні є невід'ємним елементом політичного маркетингу, які створюють можливості для налагодження безпосереднього контакту з виборцями, сприяють їх залученню до діалогу та збільшують вплив політичних кампаній.
- прямий маркетинг (цільові поштові розсилки, SMS-розсилки, листи електронною поштою), який дозволяє персоналізувати інформаційні повідомлення та підвищити ефективність залучення виборців.

- дослідження громадської думки та опитування, які відіграють ключову роль у розумінні електоральних настроїв, уподобань та очікувань виборців, дозволяють політичним маркетологам чітко налаштувати свої кампанії для забезпечення максимальної ефективності.

Водночас, маркетингові методи, повсюдно поширені в бізнесі, стають все більш поширеними в політиці, пропонуючи політикам нові способи залучення та реагування та впливу на все більш вимогливий електорат. Дж. Ліс-Маршмент стверджує, що «політичний маркетинг пропонує політичним елітам низку функціональних інструментів, які вони можуть використовувати для

досягнення своїх цілей щодо отримання підтримки свого продукту на своєму ринку» [5] і пропонує доволі широкий перелік функціональних інструментів, які використовуються в політичному маркетингу для впливу на виборця (табл. 1).

Таблиця 1

Політичні маркетингові функціональні інструменти

Категорія	Складові
Дослідження	опитування, профілювання виборців, сегментація, дослідження опозиції, аналітика, експеримент, фокус-групи, інтерв'ю, рольові ігри, співтворчість, дорадчі консультації
Стратегічні	стратегічне позиціонування, управління конкуренцією включно з орієнтацією на збут та ринок, брендинг лідерів, партій, кандидатів та урядів
Організаційні	менеджмент волонтерів, донорів та фандрайзингу, управління ресурсами та персоналом, управління базами даних та відносинами.
Комунікації	стратегічні комунікації, інсайт-маркетинг, партизанський маркетинг, голосування, державна реклама, соціальний маркетинг, антикризовий менеджмент, зв'язки з громадськістю, електронний маркетинг, маркетинг доставки

Кожен із інструментів політичного маркетингу відіграє важливу роль у досягненні цілей політичних суб'єктів, сприяє формуванню добре поінформованої та залученої електоральної бази, забезпечує реалізацію ключових функцій політичного маркетингу, до яких відносяться:

- 1) аналіз та стратегія планування;
- 2) комунікація та промоція;
- 3) керування взаємовідносинами із виборцями;
- 4) оцінка та контроль.

Таким чином, бачимо, що сфера політичного маркетингу є багатогранною та комплексною, включає в себе реалізацію ключових функцій, характерних для класичного маркетингу, що чітко демонструє релевантність використання маркетингового підходу до аналізу відносин на політичному ринку.

Висновки. Сьогодні дослідження проблематики політичного маркетингу в Україні поставлене на паузу, відсутні актуальні практики, які приносять результат в передвиборчих кампаніях. Всі усвідомлюють, що повоєнні передвиборчі кампанії будуть відчутно відрізнятися від останніх кампаній 2019-2020 рр. Однак, варто прогнозувати, що маркетинговий інструментарій політичної сфери відчутно буде зміщуватись із традиційної сфери в цифрову сферу, імовірно буде зростати роль маніпулятивних технологій впливу на виборців, ефективність яких вже неодноразово була підтверджена в українських передвиборчих практиках.

Бібліографічний список:

1. Ighomereho O.S., Ezeabasili E.I. The Role of Marketing in Public Policy Decision Making: The Case of Fuel Subsidy Removal in Nigeria. *Journal Of Humanities And Social Science*. 2013. Volume 6, Issue 5. Pp. 7-15.
2. Кушнір Т.М. Маркетинговий підхід до дослідження політичного ринку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. Вип. 1(81). С. 93-98. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-1-13>.
3. Alupoaei I.-A. Political marketing beyond ethics. 2024 Romanian election for European Parliament: a case study. *Annals of the «Constantin Brâncuși» University of Târgu Jiu, Economy Series*, 2024. Issue 5. Pp. 341-353.
4. Sudarsono. Political Marketing Strategy: Efforts of Regional Head Candidates to Attract the Sympathy of Voters in Wajo Regency. *Jurnal Bina Praja*, 2024. №16(3), pp. 453–469. <https://doi.org/10.21787/jbp.16.2024.453-469>.
5. Lees-Marshment J. Political Marketing: Principles and Applications. 2nd Edition. London: Routledge, 2014. 290 p.
6. Політичний маркетинг: поняття, функції і види / Політологія: курс лекцій, 2004. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2946.html>.

7. Perez Rojas G.A. Political marketing versus propaganda: Dilemmas of political persuasion. *Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias*. 2024. 3:674. <https://doi.org/10.56294/sctconf2024674>.

References:

1. Ighomereho O.S., Ezeabasili E.I. (2013). The Role of Marketing in Public Policy Decision Making: The Case of Fuel Subsidy Removal in Nigeria. *Journal Of Humanities And Social Science*. Volume 6, Issue 5. Pp. 7-15.
2. Kushnir T.M. (2021). Marketyngovyj pidhid do doslidzhennya politychnogo rynku (A marketing approach to the study of the political market). *Problemy systemnogo pidhodu v ekonomici (Problems of the systemic approach in economics)*. 1(81). 93-98. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-1-13>.
3. Alupoaei I.-A. Political marketing beyond ethics. (2024). Romanian election for European Parliament: a case study. *Annals of the «Constantin Brâncuși» University of Târgu Jiu, Economy Series*. Issue 5. Pp. 341-353.
4. Sudarsono. (2024). Political Marketing Strategy: Efforts of Regional Head Candidates to Attract the Sympathy of Voters in Wajo Regency. *Jurnal Bina Praja*. №16(3), pp. 453–469. <https://doi.org/10.21787/jbp.16.2024.453-469>.
5. Lees-Marshment J. (2014). *Political Marketing: Principles and Applications*. 2nd Edition. London: Routledge. 290 p.
6. Politychnyj marketyng: ponyattya, funkciyi i vydy (Political marketing: concepts, functions and types) / Politologiya: kurs lekcij (Political science: a course of lectures), 2004. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2946.html>.
7. Perez Rojas G.A. (2024). Political marketing versus propaganda: Dilemmas of political persuasion. *Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias*. 3:674. <https://doi.org/10.56294/sctconf2024674>.

Kushnir T., Nadolsky I. Methodology and tools of political marketing

The article clarifies the essence and content of the concept of "political marketing". The expediency of considering the concept of political marketing through the prism of strategic, analytical, communication, behavioural and ethical approaches is substantiated. It is determined that the introduction of marketing into the practice of political election campaigns is synchronized with the emergence of a marketing-oriented concept of marketing management and its transformation into the concept of social and ethical marketing. It is noted that marketing in the activities of political forces is most relevant to the concept of social and ethical marketing, focused not only on meeting the needs of consumers and producers of services, but also on achieving a tangible social effect, without which political activity cannot be considered effective. It is revealed that political marketing is used to define all communication measures aimed at forming a favourable perception of a political candidate among voters. It is demonstrated that at the stage of its inception, political marketing was considered as a tool for the development of democracy, with the aim of greater voter involvement and making the political process accessible to the public. It is determined that political marketing is aimed at forming political ideologies, election programs and political images of leaders. The key goals of political marketing include the formation of a positive image, attracting new voters, supporting existing supporters, persuading undecided voters and informing about programs and ideas. It is substantiated that the most frequently used tools in political marketing are: advertising, PR campaigns, social networks and the Internet, direct marketing (targeted mailings, SMS mailings, e-mails, etc.), public opinion research and surveys.

Keywords: political marketing, political party, voter, electorate, political image, political programs, political ideas, political marketing tools.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.14

УДК 352.07:398.2:304.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>**Мацишина І. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-9002>**Куран О. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса****ПОЛІТИКО-ПРОСТОРОВІ МАРКЕРИ МІСТА У ФОЛЬКЛОРНИХ НАРАТИВАХ**

Аналіз простору міста як простору влади у фольклорних текстах надає можливість встановити певне уявлення про владу та ставлення до неї. Використання міждисциплінарного підходу на перетині міфологічної етнопоетики Хеди Джейсон та семіотики простору дозволило виділити певну типологію міст. Де концентрація влади в образі метафор у центрі та на периферії розширює міфологічне уявлення про владу, сакралізує її. У дослідженні проаналізовані сюжети казкових наративів, де просторове розташування влади у вигляді архітектурних споруд легітимізує ієрархію системи. Казковий герой виступає суб'єктом ієрархії, яку він здатен оновлювати, але не готовий її знищувати. Методологія ґрунтується на контент-аналізі восьми українських і європейських казок, де просторові об'єкти влади протиставляються до моральної оцінки її дій. Запропоновано використання казкових маркерів міста у побудові та просуванні бренду міста, а також у розвитку культурної політики. Наголошується, що сучасні міста можуть бути не тільки уявним середовищем з міфологічним наповненням, але й фізичним середовищем для громадських культурних ініціатив. Де взаємозв'язок між інституційною владою та жителями міста транслює певну модель політичної культури. Проте, якщо фольклорні тексти мають патерналістське сприйняття влади з її циклічним оновленням, то реальний простір міста посттравматичних суспільств формує культуру діалогу колективної суб'єктності. Не позбавлене міфологічного наповнення міське середовище здатне адаптуватися до нових викликів. Таким чином, міфологічне уявлення про місто як сакралізований і віддалений центр сили поступово поступається новій моделі — місту як осередку солідарності. Фольклорне уявлення про місто та його простір влади дозволяє переосмислити уявну дистанцію з владою та запроваджувати нові форми взаємодії.

Ключові слова: етнопоетична модель, культурна політика, місто, модель публічного простору, соціальний захист, суб'єктність, територіальний консалтинг, уявний світопорядок, Хедда Джейсон.

Поняття простору можна розглядати через дисциплінарну практику влади, завдяки чому відбувається фіксація та контроль над тілом (М.Фуко) або через виробництво соціального порядку, який кодує себе та репродукує через фіксацію у ритуалах та архітектурі (А.Лефевр). Ізраїльська дослідниця Хедда Джейсон розглядає простір у фольклорі як формальну змінну, що розгортає сюжет. Її семантична модель простору побудована на мікроуніверсумах, де відбувається перехід між реальним та уявним. Оптика дослідження міського простору через фольклорні тексти дозволяє виокремити декілька ключових вимірів, у яких міський ландшафт набуває смислу не як фізична територія, а й як простір взаємодії символів та практик влади, що впливають на її сприйняття. Це дозволяє виокремити колективні уявлення про владу, виявити символічну репрезентацію влади у наративі, а також встановити семіотичну ієрархію влади. Мета дослідження порівняти інтерпретації простору міста у казкових наративах з метою виявлення ставлення до влади. Завдання, що ставиться у відповідності до мети: виявити структури влади, що кодуються у просторовій динаміці казкового сюжету. Методикою аналізу є етнопоетична модель Хеди Джейсон, яка допомогла виокремити просторові сфери влади та ставлення до неї з боку героя казкового наративу.

Аналіз літератури. Новітні дослідження феномену міста відображено у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: Богданова Ю. М., Звонарьова Л. В., Здіорук С. І., Кастельє М., Лефевр А., Литвиненко О. М., Лінч К., Сердега Р. Л., Снігирьова Л. М., Сторожук А., Осьмак В. А., Отрішко М., Розумна О. П. та інші. Роботи цих науковців сформували теоретично-методологічний фундамент для

розуміння взаємозв'язку міста, міської ідентичності та феномен образу влади у фольклорі.

Богданова Ю. М. [2] підкреслює у своєму дослідженні те, що українська фольклористика традиційно зосереджувалась на сільському середовищі як «колищі» фольклору. Водночас на міський фольклор довгий період часу не звертали увагу через уявлення про місто як «територіальний простір чужих етносів й спільнот, непродуктивних для українського фольклорного середовища». Однак дослідниця зазначає [2], що фольклорні наративи існують і в міському середовищі, трансформуючись під впливом урбанізації, і що міське фольклорне середовище має свої особливості: воно етнічно й соціально відкрите, схильне до уподібнення культурних цінностей. Вважаємо, що крім вищевказаного міський фольклор характеризується новими формами комунікації та жанрів, що зароджуються як реакція на активні процеси зростання міст та розвитку міського способу життя, відображаючи їхні мультикультурні реалії та соціальні трансформації.

Для селянства місто сприймалося як щось омріяне, привабливе й недосяжне, але водночас чуже, вороже та таке, що забирає плоди тяжкої праці [5]. У фольклорі також існує уявлення про місто як про осередок влади та можливостей. Іноді місто постає в амбівалентному світлі: з одного боку, як простір багатства й просвітлення, з іншого – як джерело загроз. У багатьох народних казках місто – це місце, куди герой потрапляє у пошуках долі, збагачення або визнання. Тут зосереджені палаци, королівські двори, ярмарки, де відбуваються події, які кардинально змінюють долю казкового героя. Саме у місті головний персонаж може проявити свої чесноти – мудрість, силу, витривалість, – і здобути новий статус.

Український дослідник Олександр Вовк зазначає, що місто може нести світло (освіта, порядок, нові можливості), але водночас і руйнування, адже «звіди надходили директиви й вказівки про податки й інші побори... Місто асоціювалося з чиновництвом та поліцією» [5]. У казкових сюжетах місто також часто є місцем випробувань, де герою доводиться зустрічатися з уособленням зла — несправедливим королем, ворожим військом, драконом, що загрожує цілому місту. Такий конфлікт образу міста відображає глибинні фольклорні уявлення про владу як водночас необхідну й небезпечну.

Естонський дослідник Рісто Ярв пише, що зображення країн у казках відбувається через певні символи, які не мають нічого спільного з символами країн на карті. У казкових текстах пріоритетом є наратив над географічною точністю та назвою. Проте, Ярв знаходить в естонських казках міста та країни, які згадуються. «Серед іншого, невелика кількість згадок про імена дозволяє нам спостерігати за ставленням оповідачів до інших країн та їхнього менталітету» [20, с.277]. Його дослідження корпусу з 5550 текстів з естонського фольклорного архіву виявило значні закономірності у використанні особистих назв та топонімів у казках, де особисті імена значно переважають топоніми. Наявність топонімів, особливо тих, що пов'язані з естонськими островами, служать не лише маркерами географічної ідентичності, але й показниками культурних обмінів та наративів у рамках казкової традиції. Зв'язок між країнами та їхніми містами відображає сприйняття оповідачів, де місто символізує ширший культурний зв'язок або прагнення. Ця перспектива підкреслює повторювану тему в казках, де персонажі вирушають у подорож до далеких, часто ідеалізованих міст або королівських замків, що є історичною метафорою виходу за межі сільського оточення. «Фактично, можна стверджувати, що, в принципі, казки характеризуються прагненням до міста, хоча місто зазвичай не вказано. Оповідачі пропонують своїм персонажам далеке місто або королівський замок як пункт призначення, до якого вони прагнуть; казку можна розглядати як втечу людей минулих часів із села до міста чи фортеці, рухаючись до королівського замку» [20, с.278]

Аналіз фольклорних текстів, де мова йде про місто, залишає на другому місці назви та географічну локацію. Важливим є простір та його зв'язок з міськими ландшафтами. Хорватська дослідниця Нади Куянджич розглядає простір у казках братів Грімм. Вона показує, як наративи про простір розкривають сутність та значення місця. «Великі відстані, що розділяють казкові простори, можна опосередковано виразити через посилення на магічні засоби пересування, необхідні для їх подолання. Ці відстані настільки величезні, що людські персонажі не можуть подолати їх, покладаючись на людські (немагічні) засоби, а натомість мусять шукати магічних помічників, які переносять їх у магічну сферу або дарують їм магічні предмети, що служать засобами пересування» [22, с.158].

Сату Апо розглядає фінські казки з точки зору колективного ставлення. Дослідниця пише, що соціальна критика у народних казках не була у вигляді протесту. Це більше реакція у вигляді гніву на ситуацію, а не заклик до соціальних змін. «Однак можна припустити, що тягнути короля, духовенство

та майстрів через бруд приносило задоволення великим верствам населення, всім класам «народу», а не лише сільським чи міським біднякам» [18,с.224].

Таким чином, не зважаючи на різноманітну дослідницьку оптику вчені у своїх наукових розвідках вказують на наявність символічного простору, яке моделює та віддзеркалює певну структуру міського простору, що надає можливість дослідити колективне уявлення про владу, її простір і ставлення до неї.

Хід дослідження. Етнопоетична модель світу Хеди Джейсон розширює кордони між світом, де народився герой, та світом, куди він відправляється. Його мандри починаються переходом з реального (для нього світу) у світ нереальний, про який він тільки чув. Сама подорож до міста може бути або довгою, або короткою, оскільки у самому місті буде відбуватися перетворення героя як виклик для його зростання.

Сама модель Джейсон складається з семи вимірів (рис.1):

- перший – місце, де мешкає герой наративу. Воно маркується як «наше поселення»;
- другий – наш район;
- третій – наша країна;
- четвертий - цей світ;
- п'ятий – проміжний простір,
- шостий – інший світ, як невідомий простір;
- сьомий – міфічний простір.

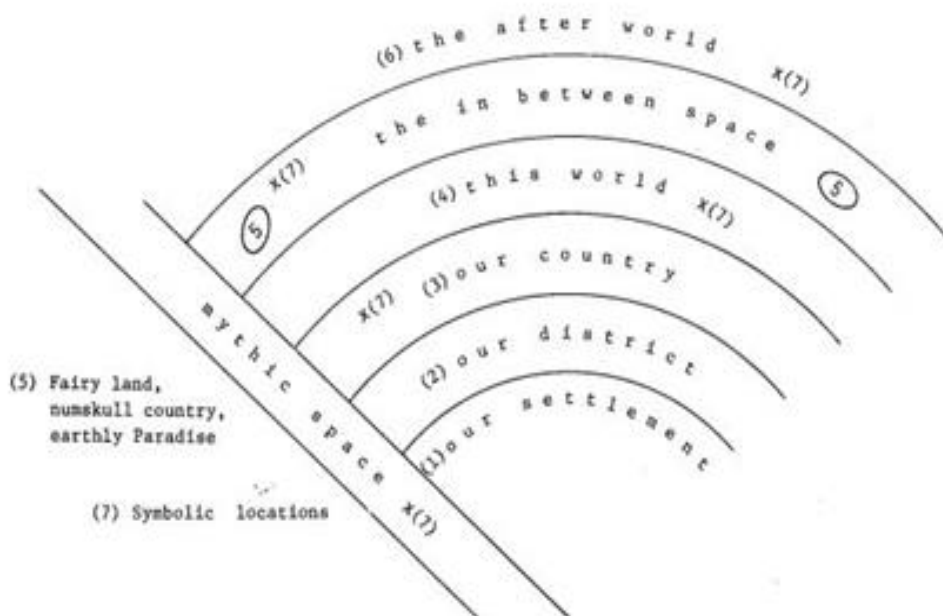


Рисунок 1. Просторова модель Хеди Джейсон (1977)

Оскільки міфічний простір не може бути відокремлений від інших просторів в етнопоетичних жанрах за просторовою віссю, чи то горизонтальною, чи вертикальною, він зображений через всі виміри, а також виокремлюється й окремо. У ньому знаходяться надприродні істоти, він сакралізує дії героя наративу і змінює його. Постміфічний простір функціонує у звичайному світі і за логікою Хеди Джейсон, до нього належать перші п'ять вимірів. Наприклад, у казці «Кирило Кожум'яка» на перших чотирьох вимірах є Київ, його околиці, князь, ремісники, міські стіни, князівський двір, що означає цей зрозумілий світ. А на п'ятому та шостому вимірах з'являється хаос, який загрожує зрозумілому порядку: печера Змія, його багатоголовість, чарівна сила Кирила тощо. Після битви перезапускається баланс всесвіту. І наратив повертає героя вже у постміфічний реальний простір. Проте, якщо на перших чотирьох рівнях вже є міфологічні моменти (надлюдська сила Кирила Кожум'яки, чутки про страшну силу Змія, ікона за оборону місту), то після п'ятого, проміжного

простору, міфологічність домінує (Дніпро стогне, земля тремтить). Тобто, сакральність властива і реальності, але чим далі герой відривається від знайомого йому світу, тим більше міфів. Ці два — міфічне та постміфічне — простори перекриваються у просторі. Їх можна відрізнити лише за часовою віссю, коли повертаючись у минуле чи плануючі майбутнє сакральність стає частиною реального.

Джейсон пише, що «У багатьох міфологіях світ починається з хаосу, в якому компоненти майбутнього світу змішані разом. У процесі творення маса світу, хаос, стає впорядкованим, і різні частини відрізняються одна від одної. Наприкінці міфічного творчого процесу з'являється впорядкований світ. Цей впорядкований світ відрізняється від культури до культури й вважається тим, що існує й донині» [21, с.195].

У своїй схемі міфічного простору (рис.1), Джейсон описує концентричні зони — від «нашого поселення» до «іншого світу». Влада, у такому розумінні, може бути локалізована у внутрішніх колах. Вона зрозуміла через протиставлення (несправедливість до справедливості; правда до брехні тощо). Чим ближче до «іншого світу», поняття влади буде протиставлятися та ставати незрозумілою. Якщо, наприклад, у «нашому поселенні» влада несправедлива, то герой відправляється в інший світ, щоб знайти там справедливу владу. І навпаки. Так простір влади протиставляється в залежності від простору територій «нашого» та «іншого» світів. Проте, у розділі 20.4 «Часовий вимір окремих жанрів» Джейсон вказує на те, що один і той самий простір у казкових текстах може належати до різних «часів»: до міфічного минулого або до постміфічного теперішнього часу. «Існують жанри, елементи яких розміщені в межах одного типу часу, а також жанри, в яких одночасно існують два або більше типів часу. Кожен елемент можна розмістити в історичній схемі; є жанри, елементи яких розташовані в одному сегменті цієї історичної схеми, а є й такі, де елементи розподілені на кілька сегментів схеми» [21, с.217].

Звідси і простір влади у містах є певним символічним центром (пагорб, замок, брама, як окреме місце у місті), де відбувається перетин міфічного та реального (або уявного та реального). Перетин природного та надприродного, людей та істот, які знаходяться в одному місті. Наприклад, у грецькій міфології Мінотавр живе у лабіринті, що розташований у центрі Кносса — міста, яке водночас є і справжнім політичним центром, і символічним вузлом влади, де перетинаються світ людей та світ чудовиськ. Лабіринт як архітектурна структура не лише просторово вказує на центр, а й символізує складність і закритість влади, що охороняється жахом — у цьому випадку Мінотавром. Такий образ узагальнює функцію влади в міфічному просторі: це те, що треба або здолати (як Тесей), або уникати (як жителі, які приносять жертви).

Таким чином, за Хедою Джейсон, у міфологічній структурі простору місто (як втілення влади) стає місцем зіткнення не тільки світів, а й уявлень про владу. Просторові координати (центр, межа, інший світ) одночасно виконують часову і моральну функцію: центр може бути репрезентований як спадок минулої влади, який герой має змінити, а периферія — як майбутній простір нової влади або нового порядку. Це дозволяє читати казку не лише як подорож героя, а як критичну оповідь про зміни в системі влади, де переміщення у просторі — це завжди ще й переміщення у структурі влади.

Подорож фольклорного героя відбувається крізь міфологію влади. Від реального її розуміння на перших двох рівнях («наше поселення» та «наш район») до уявного сприйняття на третьому та четвертому рівнях («наша країна», «цей світ»), переходу у невідомий простір (п'ятий та шостий рівні), де панує хаос. Трансформація героя казкового сюжету відбувається через його подорож до міста. За колесом Джозефа Кемпбелла місто є центром подорожі героя, після якої відбувається втрата, нагорода, розчарування, спокуса тощо [19].

На основі моделі Хеди Джейсон було побудовано модель просторового уявлення про владу у фольклорних текстах (див.рис.2).

Міфологічне наповнення влади збільшується у прогресії подорожі героя від власного поселення (від авторитету родини) до іншого світу (незрозуміла влада в іншому світі). Керований порядок перетворюється на хаос за межами впорядкованого простору, звідси уявлення про владу в іншому просторі протиставляється до знань про неї.

Щоб з'ясувати як відбувається ставлення до влади через казкову подорож до міста героя казкового наративу, було проаналізовано низку українських та європейських казок, обрано вісім сюжетів та визначено локацію концентрації влади у місті:

- 1) «Кирило Кожум'яка» (українська народна казка): княжий палац, що розташований в окремому просторі;
- 2) «Новий одяг короля» (Г.Андерсон): королівський палац, що ізольований та оточений

охороною;

3) «Мудра дівчина» (українська народна казка): панський двір, де чиниться правосуддя, знаходиться окремо;

4) «Гамельнський щуролов» (німецька народна казка): ратуша або мерія, що знаходяться у центрі міста;

5) «Котигорошко» (українська народна казка): палац, що знаходиться на окремому місці;

6) «Кіт у чоботях» (Шарль П'єрро): палац короля та його маєток знаходяться у центрі міста;

7) «Лис Микита» (Іван Франко): «звір'яче» королівство знаходиться у центрі;

8) «Красний Іванко» (українська народна казка): великий палац у центрі міста.



Рис. 2. Просторова модель влади (авторська розробка за моделлю Хеди Джейсон)

Виявилося, що якщо влада розташована у центрі міста, то вона реалістично корумпована, несправедлива, лицемірна та фальшива. «Красний Іванко» - спускався хлопець-неборак з чортівської гори до проклятого міста, яке лежало недалеко й називалося Проїм. Зійшов у місто і побачив великий палац. Завернув просто туди і зайшов до світлиці. Побачив там постіль, що вже була розстелена, і ліг. А треба сказати, що той палац і всі світлиці в ньому були такі чорні, як вугілля, бо на тому місті лежало прокляття [10]. У казці «Кирило Кожум'яка», щоб вмовити героя врятувати дочку, князь батько вдається до хитрощів та посилає малих дітей, щоб вони його сльозами вмовили йти битися зі Змієм. Але незалежно від того, де знаходиться влада у місті – в центрі чи на периферії – локація героя казкового наративу знаходиться на певній відстані від неї.

У казкових наративах, що були обрані, влада визначає норми та правила розвитку міста. Навіть якщо князівський палац розташований за містом, він знаходиться на пагорбі, в образі замку, з наявністю охорони, зброї. Незалежно від локації влади сама вона переважно традиційно монархічна. Кожний казковий сюжет розпочинається з певного політичного устрою (присутності князя, короля тощо), що інституційно не підлягає сумніву. Навіть якщо цей устрій змінюється за сюжетом, сама система продовжує функціонувати в оновленому вигляді. Може змінитися король або князь, але сам інститут не змінюється. Звідси казкові сюжети побудовані на ієрархії, яка зрозуміла та прийнятна. Якщо казковий герой демонструє чесність, силу, кмітливість, він вбудовується у цю ієрархію та перезапускає політичну систему не порушуючи самої ієрархічної форми. Під час аналізу казкових сюжетів було виділено емоційне ставлення до влади і, незалежно, де відбувається її концентрація (у центрі міста чи на периферії), на фоні недовіри, осуду та іронії до самої монархічної системи зберігається лояльність.

Важливо відзначити, що фольклорні наративи формують уявлення не лише про місто як географічний або політичний об'єкт, а і як про простір символічного значення, де розгортається особиста та колективна трансформація. Через міські образи казки формують культурні архетипи: місто як утопія, місто як загроза, місто як місце реалізації чи місто як зона морального іспиту. Роль міста залежить від функції героя, жанру та культурного контексту походження твору. Міські простори у фольклорі віддзеркалюють домінантні цінності суспільства — стабільність, справедливість, небезпеку чи прогрес — і транслиують їх через метафори, які зчитуються навіть у сучасному наративному споживанні.

У більшості фольклорних наративів міста також виступають як простір для соціальної мобільності. У казці «Бременські музиканти» місто символізує можливості для нових починань маргіналізованим персонажам, які раніше не мали шансу інтегруватися в суспільство, а тепер можуть стати важливими й самодостатніми членами нового соціального устрою. Місто постає як місце, де трансформується не лише соціальний статус героїв, але й де вони знаходять своє справжнє місце та призначення у світі.

У сучасній культурній політиці місцевих громад фольклорні наративи стають важливим інструментом не лише для збереження культурної спадщини, а й для формування міського бренду, залучення туристів та активізації локальних громад. Прикладом ефективної інтеграції фольклору в міське життя є Фестиваль драконів у Кракові (Польща) — подія, що щороку приваблює тисячі туристів і мешканців. Заснований на легенді про дракона Вавеля, фестиваль поєднує театралізовані вистави, повітряні шоу та дитячі заходи, перетворюючи давній міф у динамічну частину міського іміджу [4]. Дракон, як символ випробування та перемоги, тут стає позитивним героєм, здатним об'єднувати спільноту довкола спільної культурної пам'яті.

Яскравим прикладом впливу фольклорного наративу про м. Київ на культурну політику місцевої влади є те, що на сайті Шевченківської районної державної адміністрації м. Київ у розділі «Історія» [9] вказано, що територія району — це історичний центр Київської Русі, де було засновано Київ — «Мати міст Руських». Таким чином така згадка підкреслює значення району як осередку державотворення та культурної спадщини. До того ж, у туристичних маршрутах освітніх програмах, які підтримує міська влада, Київ часто представляється відомою ідеологемою, що сприяє формуванню національної ідентичності та популяризації історичної спадщини серед мешканців і гостей столиці.

Для Києва в цьому контексті перспективною також є ідея створення культурних заходів, заснованих на билинних сюжетах та образах київських святих. Наприклад, легенди про Миколу Мокрого чи билини про Іллю Муромця можуть бути переосмислені у формі тематичних фестивалів, інтерактивних екскурсій або вуличних вистав. Реалізація таких ініціатив дозволяють поєднати духовну складову історії міста з популярними форматами культурного дозвілля.

Львів, натомість, може розвивати власну унікальну культурну політику через акцент на містичність і середньовічну атмосферу, властиву його архітектурі й легендам. Місто, де переплітаються оповіді про алхіміків, привидів, підземелля і готичні культури, має потенціал для створення тематичних подій, які об'єднують фольклор, історію та туристичний інтерес [12]. Вечірні тури з факелами, театралізовані сцени з легенд, квести з використанням старих легенд — усе це може посилити емоційний зв'язок між мешканцями та простором, у якому вони живуть.

Фольклорні наративи про місто є потужним інструментом культурної політики, і вони активно використовуються в різних культурних подіях, таких як фестивалі, реконструкції історичних подій або туристичні атракції. Їхнє використання дозволяє зберегти та відродити міську культуру, сприяє популяризації місцевих традицій і надає нові можливості для розвитку туризму та залучення місцевих мешканців до культурних заходів [16; 17]. Таким чином, у містах сучасність переплітається з історією, а міські легенди та міфи стають живими через вистави, театралізовані реконструкції та інші форми культурного вираження.

При адаптації описаних концепцій до конкретних локальних контекстів необхідно враховувати принципи культурної автентичності, історичної достовірності та сучасної соціокультурної релевантності. Так локальні фольклорні наративи стають не лише об'єктом культурної репрезентації, але й інструментом формування територіальної ідентичності, каталізатором туристичної привабливості та механізмом збереження нематеріальної культурної спадщини. Для органів місцевого самоврядування фольклорні наративи становлять потенційно ефективний інструмент культурної політики [17], що сприяє консолідації громади та диверсифікації туристичної пропозиції. Імплементация фольклорних елементів у культурній стратегії може здійснюватися через організацію

фестивалів, створення мистецьких резиденцій, інтеграцію фольклорних мотивів у міський простір та розробку інтерактивних культурно-освітніх програм, адаптованих до сучасних моделей культурного споживання.

Висновки. Фольклорні наративи про місто є різностороннім інструментом культурної політики, який дозволяє поєднати історичну спадщину з сучасними формами сприйняття культури звичайними громадянами. Міський простір у народі постає не тільки як фізичне середовище, а ще й як символ, який наділений архетипними значеннями трансформації, випробування, можливостей та загроз. Об'єднання таких наративів у культурну політику місцевої влади відкриває перспективи для формування унікальної територіальної ідентичності, посилення соціальної згуртованості громади та значного розвитку туристичної привабливості міст.

Рекомендованими напрямками впровадження фольклорних компонентів у загальну культурну стратегію можна окреслити наступні: створення тематичних фестивалів, заснованих на локальних історіях (казки, оповідання, легенди тощо); розробку інтерактивних культурно-освітніх програм; формування туристичних маршрутів на основі міських легенд; об'єднання символічних елементів у міський простір та брендинг території. Ефективність реалізації таких проєктів визначається шляхом застосування комплексного підходу до збереження самотності культурного коду, супроводжуючи його пристосуванням до сучасних суспільно-культурних реалій. Тісна співпраця між спеціалістами різних сфер (культурологія, фольклористика, урбаністика, публічне управління та адміністрування) є ключовим чинником ефективного використання потенціалу фольклорних наративів у контексті розвитку сучасних міст, зокрема українських.

Аналіз фольклорних текстів про місто вказує на присутність міфологічної складової у міському просторі, де практики влади перетинаються з уявою про неї. Ініціація героя наративу відбувається через його переміщення від «нашого поселення» до «іншого світу», що пропорційно наповнюється сакральністю.

Статичні символічні маркери влади в образі ратуші, палацу, охорони властиві для перших рівнів за моделлю Хеди Джейсон і не залежно від того, знаходяться вони у центрі чи на периферії міста, герой наративу знаходиться на відстані від них. А звідси суспільне уявлення про справедливість, правду, гідність, чесноту знаходиться теж за межами палацу. Герой наративу не руйнує ієрархію, а перезапускає систему, прагнучи встановити суспільний порядок у просторі. Так міфологічне уявлення перетворюється на постміфологічне, яке теж не позбавлене міфів. Коли під час широкомасштабної війни у 2022 році жителі великих міст виїжджали до сільських просторів, керуючись міфічною архетипікою безпечного «нашого поселення» (за моделлю Джейсон це перший рівень), виявилось, що великі міста здатні бути стійкими та незламними. У реальності відбулася трансформація фольклорного уявлення про простір міста як осередку корупційної влади, що має знаходитися на відстані. Тому переосмислення міського простору через фольклорні тексти дозволяє виокремлювати уявне та реальне. Бачити у фольклорі патерналістську культуру та еволюціонувати її у реальності у колективну суб'єктність на рівні участі до довіри до інституцій.

Бібліографічний список:

1. Андерсен Г. К. Снігова королева. URL: <http://gorenka-school-bibl.edukit.kiev.ua/Files/downloads/andersen-hans-kristian-snihova-koroleva260.pdf>.
2. Богданова Ю. М. Сучасний міський фольклор: специфіка наративу. URL: http://www.confcontact.com/2013-rol-ukrainovedeniya/1_bogdanova.htm.
3. Брати Грімм. Бременські музиканти. URL: <https://surl.lu/kxsfev>.
4. Великий Парад Драконів. URL: <https://funinpoland.pl/wydarzenia/wielka-parada-smokow/?lang=uk>.
5. Вовк О. Стереотипи сприйняття міста українським селянством (кінець 1910-х – 1920-ті pp.). URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9294-vovk-oleksandr-stereotypy-spryniattia-mista-ukrainskym-selianstvom-kinets-1910kh-1920ti-rr.html>.
6. Дракон в українській міфології. URL: <https://spravjniistoriyi.com.ua/2023/12/28/dragon-v-ukrainskii-mifolohii/>.
7. Донченко О. А. Архетиповий менеджмент : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 264 с.
8. Золотий птах (Брати Грімм). URL: <https://derevo-kazok.org/zolotij-ptah-brati-grimm.html>.
9. Історична довідка Шевченківського району м. Києва. URL: <https://shev.kyivcity.gov.ua/istoriia>.
10. Красний Іванко і заляте місто. Вікіджерела. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Красний_Іванко_і_заляте_місто.
11. Котигорошко. URL: <https://surl.gd/ulxpxl>.
12. Легенди Старого Львова. URL: <https://prokarpaty.lviv.com/uk/legendi-starogo-lvova/>.

13. Мої улюблені казки. Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2010. 48ст. URL: <https://tales.org.ua/shchurolov/>
14. Мудра дівчина. Українська народна казка. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=21943>.
15. Осьмак В. А. Путівники XIX – початок XX ст. як складова київського тексту (до постановки проблеми). URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5ac856a-4991-4d48-a5d0-40d81300e82a/content>.
16. Саракун Л. П. Культурна політика сучасної України. Ніжин.; 2016. 295 с.
17. Снігирьова Л. М. Фольклор у формуванні національної ідентичності. *Science and Education a New Dimension*. VI (43), № 150, 2018. С. 53-55.
18. Apo Satu. *The Narrative World of Finnish Fairy Tales: Structure, Agency, and Evaluation in Southwest Finnish Folktales*. FF Communications. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia. 1995.
19. Campbell, Joseph. *Hero With a Thousand Faces*. HarperCollins Publishers Limited, 2010.
20. Järv Risto. *Real places and countries in the fairy tale world. Place and Location*. Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics. 2007. P. 275-284.
21. Jason Heda. *Ethnopoetry: Form, Content, Function*. *Forum theologiae linguisticae*. Bonn: Linguistica Biblica. 1977.
22. Kujundžić N. *Narrative space and spatial transference in Jacob and Wilhelm Grimm's fairy tales* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Comparative literature. Finland: University of Turku). 2020

References:

1. Andersen H. K. Snihova koroleva. URL: <http://gorenka-school-bibl.edukit.kiev.ua/Files/downloads/andersen-hans-kristian-snihova-koroleva260.pdf>.
2. Bohdanova Yu. M. Suchasnyi miskiy folklor: spetsyfika naratyvu. URL: http://www.confcontact.com/2013-rol-ukrainovedeniya/1_bogdanova.htm.
3. Braty Hrymm. Bremenski muzykanty. URL: <https://surl.lu/kxsfev>.
4. Velykyi Parad Drakoniv. URL: <https://funinpoland.pl/wydarzenia/wielka-parada-smokow/?lang=uk>.
5. Vovk O. Stereotypy spryiniattia mista ukrainskym selianstvom (kinets 1910-kh – 1920-ti rr.). URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9294-vovk-oleksandr-stereotypy-spryiniattia-mista-ukrainskym-selianstvom-kinets-1910kh-1920ti-rr.html>.
6. Drakon v ukrainskii mifolohii. URL: <https://spravjniistoriyi.com.ua/2023/12/28/dragon-v-ukrainskii-mifolohii/>.
7. Donchenko O. A. (2012). Arkhetypovyi menedzhment : monohrafiia. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kirovohrad : Imeks-LTD. 264 s.
8. Zoloty ptakh (Braty Hrymm). URL: <https://derevo-kazok.org/zolotij-ptah-brati-grimm.html>.
9. Istorychna dovidka Shevchenkivskoho raionu m. Kyieva. URL: <https://shev.kyivcity.gov.ua/istoriia>.
10. Krasnyi Ivanko i zakliate misto. Vikidzherela. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Красний_Іванко_і_заляте_місто.
11. Kothyhoroshko. URL: <https://surl.gd/ulxpxl>.
12. Lehendy Staroho Lvova. URL: <https://prokarpaty.lviv.com/uk/legendi-starogo-lvova/>.
13. Moi uliubleni kazky (2010). Kharkiv : Vesta : Vyd-vo "Ranok". 48 s. URL: <https://tales.org.ua/shchurolov/>.
14. Mudra divchyna. Ukrainska narodna kazka. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=21943>.
15. Osmak V. A. Putivnyky XIX – pochatok XX st. yak skladova kyivskoho tekstu (do postanovky problemy). URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5ac856a-4991-4d48-a5d0-40d81300e82a/content>.
16. Sarakun L. P. (2016). Kulturna polityka suchasnoi Ukrainy. Nizhyn. 295 s.
17. Snihyriova L. M. (2018). Folklor u formuvanni natsionalnoi identychnosti. *Science and Education a New Dimension*. VI (43), № 150. S. 53–55.
18. Apo Satu. (1995). *The Narrative World of Finnish Fairy Tales: Structure, Agency, and Evaluation in Southwest Finnish Folktales*. FF Communications. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
19. Campbell, Joseph. (2010). *Hero With a Thousand Faces*. HarperCollins Publishers Limited.
20. Järv Risto. (2007). *Real places and countries in the fairy tale world. Place and Location*. Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics. P. 275-284.
21. Jason Heda. (1977). *Ethnopoetry: Form, Content, Function*. *Forum theologiae linguisticae*. Bonn: Linguistica Biblica.
22. Kujundžić N. (2020). *Narrative space and spatial transference in Jacob and Wilhelm Grimm's fairy tales* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Comparative literature. Finland: University of Turku).

Matsyshyna I., Kuran O. Political and spatial markers of the city in folkloric narratives

The analysis of the city as a space of power within folkloric texts provides insights into collective perceptions of authority and societal attitudes toward it. By applying an interdisciplinary approach that integrates Heda Jason's mythological ethnopoetry with spatial semiotics, the study identifies a typology of cities in folklore. In this framework, the concentration of power—whether metaphorically placed in the center or on the periphery—serves to sacralize and expand the mythological understanding of authority. The study examines the plots of fairy-tale narratives in which the spatial positioning of power through architectural forms (palaces, towers, gates) legitimizes the hierarchical structure of the system. The fairy-tale hero appears as a subject within this hierarchy, capable of morally renewing it, though not intending to dismantle it. The methodological basis of the research lies in a content analysis of eight Ukrainian and European folk tales, where spatial representations of power are contrasted with the moral evaluation of authority's actions. The article proposes incorporating fairy-tale spatial markers into city branding strategies and the development of cultural policy. It is emphasized that contemporary cities function not only as physical environments imbued with mythological meanings and imaginative perceptions but also as arenas of political interaction. The relationship between institutional power and urban dwellers reflects a specific model of political culture. While folkloric texts project a paternalistic vision of power subject to cyclical renewal, the real urban spaces of post-traumatic societies tend to foster a dialogical culture of collective subjectivity. Urban environments, though not devoid of mythological content, are capable of adapting to new challenges. Thus, the traditional mythologized image of the city as a distant and sacralized center of power is gradually giving way to a new model—one of the city as a locus of solidarity. Folkloric conceptualizations of urban power space offer the potential to reimagine the perceived distance from authority and implement new forms of interaction.

Keywords: *ethnopoetry model, cultural policy, city, model of public space, social protection, subjectivity, territorial consulting, imaginary world order, Heda Jason.*

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.15

УДК 502/504+551.58]:327

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3548-0336>

Федорчук В. Я., Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ЗМІНА КЛІМАТИЧНИХ УМОВ СВІТУ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ВИКЛИК ТРАНСФОРМАЦІЙ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджено вплив глобальних викликів, зокрема зміни кліматичних умов, на владні відносини. Кліматичні зміни розглянуто як проблему, що спричиняє низку негативних наслідків для розвитку суспільства, зокрема значні економічні збитки, дефіцит питної води, погіршення якості води, нові захворювання, зростання чисельності екологічних біженців тощо. Цей глобальний виклик позначається на характері владних відносин, що посилює усвідомленість та відповідальність політичних суб'єктів у підтримці екологічної безпеки на рівні держави, а також потребу представлення економічних та екологічних інтересів держави, спільної діяльності на міжнародному рівні, зокрема у визначенні організаційних структур урядування щодо екологічної безпеки планети. Акцентовано увагу на тому, що уряди сучасних країн зіштовхуються з необхідністю розробки та впровадження довгострокових стратегій, орієнтованих на адаптацію економіки, інфраструктури та соціальної політики до нових реалій. Підкреслено значимість включення екологічних пріоритетів до стратегій розвитку сучасного суспільства та необхідність міжнародної координації для створення ефективних механізмів управління глобальними екологічними загрозами. Розглянуто спроби об'єднання зусиль світової спільноти у вирішенні екологічних проблем, що розпочались із затвердження і реалізації Програми ООН з довкілля (1972 р.). Це започаткувало наукові дослідження зміни клімату та міждержавної співпраці. Акцентовується увага на Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (1992 р.), Кіотському протоколі (1997 р.) та Паризькій угоді (2015 р.). У статті розкрито значення цих ключових документів, які визначають глобальні підходи до боротьби з кліматичними змінами та закріплюють принципи сталого розвитку. Звернено увагу на важливість розвитку екологічної дипломатії як засобу формування міжнародного діалогу та узгодження позицій різних країн. Детально розглянуто зусилля, спрямовані на інтеграцію «зелених» технологій, розвиток відновлюваної енергетики, а також впровадження законодавчих ініціатив, орієнтованих на зниження екологічного навантаження. У статті відзначено, що одним із ключових елементів реалізації екологічної політики є екологічна відповідальність не лише влади, а й суспільства. Наголошено, що стратегічно важливими завданнями і напрямками екологічної політики сучасних держав є активізація, як внутрішньо-, так і зовнішньополітичної співпраці, міжнародної кооперації, сприяння формуванню екологічної свідомості і культури громадян, екологічної дипломатії, подолання соціально-політичної інертності країн у формуванні екологічно безпечного майбутнього. Підсумовано, що успішність реалізації екологічної політики залежить від здатності подолати соціально-політичну інертність та залучення всіх зацікавлених сторін до спільного вирішення проблеми збереження екосистем для нинішніх і майбутніх поколінь.

Ключові слова: глобальні проблеми, зміна клімату, екологія, екологічна політика, політична влада, владні відносини, екологічна свідомість, екологічна культура, екологічна дипломатія

Постановка проблеми. Виклики, що пов'язані із процесами глобалізації, переходом від індустріальної епохи до інформаційної, розвитком техногенної цивілізації потребують відповідей з боку влади та суспільства. Водночас і влада, і суспільство самі зазнають впливу сучасних викликів,

що спричиняє зміни і певну адаптацію до них.

Мета статті – дослідити особливості взаємообумовленості глобальних викликів і трансформації владних відносин у сучасному суспільстві. Зокрема, окреслити вплив зміни кліматичних умов як однієї з глобальних проблем на зміст і характер владних відносин, проблеми та можливості координованої співпраці політичних суб'єктів у вирішенні екологічної безпеки як окремого суспільства, так і планети.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість науковців сходиться на думці, що глобалізація є одним із масштабних викликів ХХІ ст. Вона вийшла далеко за межі економіки й чинить вплив на політику, владу, культуру та систему світової безпеки. Разом з тим, варто визначити низку глобальних проблем, які торкаються усіх країн, народів, усього людства, спричиняють економічні, соціальні втрати, загострюють питання майбутнього людської цивілізації, актуалізують організацію співпраці між державами, визначення її правил і механізмів.

У межах цієї розвідки зосередимося на проблемі впливу глобальних викликів, зокрема глобального потепління, що позначається на змісті та особливостях владних відносин, виробленні та реалізації екологічної політики держави, характері взаємодії між державами, системи екологічної безпеки.

Зміна кліматичних умов світу є одним з основних глобальних викликів, що впливає на процес розвитку економіки й на владні відносини.

Причини та наслідки зміни клімату є надзвичайно актуальною та важливою темою для усіх сфер суспільства. Особливо чутливими ці зміни є для економічної сфери, зокрема її аграрного сектору. Науковці фіксують підвищення середньої температури повітря поверхні землі у всіх регіонах світу, зміни циркуляції тепла і вологи на усіх континентах. Як наслідок частіше стали виникати такі явища як повені, посухи, урагани, зсуви тощо [16, с. 87].

Також спостерігаються певні порушення в інших частинах біосфери, що спричинені антропогенними факторами. Вони негативно позначаються на екологічній ситуації й викликають у масштабі планети низку наслідків, серед яких парниковий ефект, смог, руйнування озонового шару, кислотні дощі. Власне підсилення парникового ефекту за рахунок значних викидів в атмосферу водяної пари, вуглекислого газу, метану та закису азоту більшість кліматологів вважають причиною глобального потепління. За оцінками фахівців «Міжурядової групи експертів зі зміни клімату» (далі – МГЕЗК) «за останні 150 років в атмосфері збільшилась концентрація вуглекислого газу майже на 30%, що спричинило підвищення температури на планеті на 0,6-0,7 градусів» [19].

Аналогічна оцінка, оприлюднена у звіті МГЕЗК 2022 року, вказує на підвищення глобальної температури поверхні на 1,09 градусів у 2011-2020 рр. у порівнянні з 1850-1900 рр. Розрахункове підвищення глобальної температури поверхні Землі в основному пов'язане з подальшим потеплінням з 2003–2012 рр. Беручи до уваги п'ять ілюстративних сценаріїв подальшої зміни клімату, дослідники припускають, що «існує принаймні більше 50% ймовірності того, що глобальне потепління досягне або перевищить 1,5°C у найближчій перспективі, навіть за сценарієм дуже низьких викидів парникових газів» [20, р. 8].

Внаслідок такої ситуації, за прогнозами експертів, вже «у 2030 році світова економіка зазнаватиме збитків у розмірі майже 2 трильйонів дол. на рік, пов'язаних із впливом зміни клімату на продуктивність праці» [15, с. 92–93]. Також, як вказують фахівці, негативний вплив на економіку у найближчому майбутньому відчують 43 країни. Зокрема це позначиться на країнах Азії: «... до 2030 року через «тепловий стрес» очікується скорочення валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) Китаю на 1%, Індонезії – на 6%» [15, с. 92–93]. На думку науковців, наслідки глобального зміню клімату, передусім, будуть відчутними у країнах із середнім і низьким рівнем розвитку економіки [15, с. 92–93].

Вплив зміни кліматичних умов найбільш помітним буде через дефіцит води в одних місцях та її надлишок в інших. Також відчутним буде погіршення якості води, зокрема через ризики забруднення систем водопостачання [15, с. 92–93].

Досліджуючи питання безпечного природного середовища як елементу національної безпеки України, а також сучасних викликів в екологічній сфері, Н.Сівак і Ю.Павлун окреслюють чинники глибинних порушень біосфери, зокрема:

- «в атмосфері – глобальні зміни через танення льодовиків, порушення сталих погодних циклів, охолодження теплих океанічних течій тощо;
- у гідросфері – забруднення вод світового океану та проблеми з якістю і запасами питної води

на всіх континентах;

- у літосфері – збіднення ґрунтів, втрати лісових масивів та зміни в електромагнітному полі земної кори» [13].

Відповідно для оцінки кліматичних змін сьогодні використовують такі показники забруднення: атмосферного повітря; ґрунтів; водного середовища; техногенне (вимірювання радіаційного рівня) [16, с. 87].

Проблеми зміни клімату як вагомого глобального виклику, що впливає на стійкість економіки та може з рештою визначити долю людства, обговорюються з 70-х років XX століття. Водночас, в аналітичній довідці «Глобальні тренди 2025» (Global Trends 2025: A Transformed World) наголошено на тому, що недостатня увага до проблеми зміни клімату позначиться на неочікуваних, непередбачуваних наслідках, «оскільки більшість дослідників не впевнені, чи перетнуло людство кінцеву межу, коли процеси зміни клімату прискорилися і буде занадто пізно щось змінити» [Цит. за: 10, с. 57]. Для політичних лідерів недостатня увага та несвоєчасне реагування на виклики, пов'язані із проблемати та наслідками зміни клімату, може спричинити зменшення можливостей для їхнього подолання [Цит. за: 10, с. 57].

У лекції «Кліматичні зміни» у 2009 році (цикл лекцій щодо загроз та викликів сучасного періоду) колишній директор відділу з питань планування політики НАТО Джеймі Ши наголосив про існування широкого, і водночас різко поляризованого спектру ставлення політиків до проблеми зміни клімату від думок та «сценаріїв про кінець світу», котрі викликають як хвилювання, які можуть спричинити панічні настрої, так і «... почуття безсилового примирення, а не бажання протистояти цим явищам чи бодай пом'якшувати їхній вплив» до позицій і думок про завищення небезпеки від зміни кліматичних умов, про штучну «роздутість» цієї проблеми. Останні ґрунтуються на позиціях: «... клімат Землі ніколи не відзначався стабільністю»; «... коли йдеться про період до епохи індустріалізації, не можна стверджувати, що зміни температур виникали тоді через людську діяльність»; «... якщо коливання й існують, це ще не означає, що вони спричиняють кінець цивілізації чи індустріального суспільства» [14].

Ці дискусії, як зазначає політик, будуються на запереченні позицій один одного і не включають раціонального підходу щодо аналізу нагальної проблеми [14]. Джеймі Ши оперує цифрами і фактами, які доводять, що динаміка кліматичних змін прискорюється й пояснює, що причина більшості із цих змін – це не просто зміни умов екологічного середовища, це – наслідки діяльності людини. Серед них він апелює до таких тенденцій як зростання чисельності екологічних біженців; збільшення чисельності хвороб, що спричиняються негативними умовами довкілля; дефіцит питної води та інших [14].

Окреслені політиком, а також низка інших глобальних проблем, потребують системи політичних заходів. Звичайно, кожна країна розробляє свої програми щодо пом'якшення їхніх негативних наслідків. Водночас, вирішення глобальних проблем надало підстави для створення структур глобального урядування. Зокрема, з приводу вирішення питання кліматичних загроз, у 2009 році висловлюється і Джеймі Ши: «Зміна клімату надає можливість – вперше з часів заснування ООН створити структуру дійсно глобального урядування, і якщо ми зможемо зробити це, щоб боротися зі зміною клімату – найважчою і найсерйознішою загальносвітовою проблемою, то можна собі уявити, чого можна досягти шляхом глобального урядування у розв'язанні таких проблем, як фінансова криза, тероризм, СНІД та інші хвороби, а також в питаннях загального розвитку» [14].

Хоча про структури глобального управління поки не йдеться. У творенні екологічно безпечного майбутнього як окремих країн, так і усєї планети визнається стратегічно важливим завданням активізувати співпрацю, кооперацію та дипломатичні зусилля. Серед іншого метою таких спільних дій визнається і подолання соціально-політичної інертності країн у ставленні та вирішенні цього питання.

Спроби об'єднання зусилля світової спільноти у вирішенні екологічних проблем розпочалися з Програми Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) з довкілля (UNEP, United Nations Environment Programme) – міжурядової програми 1972 року, що була створена за ініціативою та підсумками Конференції ООН з проблем довкілля, що оточують людину (Стокгольмської конференції) і рішення Генеральної Асамблеї ООН (1973 р.). Тоді свої зусилля намагались об'єднати 58 країн з метою вирішення проблем, спричинених погіршенням якості, зменшенням кількості прісних вод, зміною складу ґрунтів, забрудненням вод Світового океану та інших.

Загалом можна виокремити певні наукові і політичні кроки у розвитку вирішення проблеми зміни

клімату. Так, Н. Сердюченко вказує, що основою для наукового розуміння планетарних процесів, впливу діяльності людей на них, а також створення широкої мережі спостережень за довкіллям стало проведення Міжнародного геофізичного року (1957 р.) [12, с. 32].

Власне питання зміни клімату на міжнародному порядку денному постало у 1979 році на Першій Всесвітній конференції з клімату в Женеві. Тоді було започатковано Всесвітню програму досліджень клімату, яка надихнула на подальше вивчення і допомогла точніше визначити їх мету.

Наступним кроком стало створення Всесвітньої комісії з навколишнього середовища та розвитку (WCED) у 1983 році, а упродовж 1980-рр. згідно Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP) і за участю Всесвітньої метеорологічної організації (WMO) було ініційовано низку наукових семінарів, де вчені виробили консенсус щодо суті проблеми [12, с. 32-33].

Цей процес сприяв створенню в 1989 році під егідою UNEP та WMO «Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату» (IPCC, Intergovernmental Panel on Climate Change). Під час Другої Всесвітньої конференції з питань зміни клімату (1990 р.), ця група презентувала перший оціночний звіт. Цей і наступні звіти забезпечили основу для дипломатичних переговорів та прийняття у 1992 р. Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (далі – РКЗК). Її головна мета – «стабілізувати концентрації парникових газів в атмосфері на рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у термін, необхідний для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що надасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі» [11].

Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату підписали 186 країн світу і більшість з них це зробили на Міжнародній конференції з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, червень 1992 р.), де було прийнято «Порядок денний на XXI століття (Agenda 21)» – світова програма дій щодо сталого розвитку, що щільно пов'язала питання екології і світової політики. Ця програма відтворює ідею щодо всесвітньої згоди і політичних зобов'язань з питань розвитку та економічного співробітництва, передбачає посилення спільних зусиль країн з метою справедливого задоволення потреб як нинішнього, так і майбутніх поколінь [18].

Цей документ по суті, як зазначає А. Бохан, є «питанням ідеологічної спроможності й економічної дієздатності країн належним чином реагувати на екологічну мінливість життєвого простору, де порядок може включати безлад і хаос, прогрес – генерувати і руйнувати, цивілізація – давати імпульси миру чи агресії...» [1, с. 23].

Конкретні зобов'язання країн-учасниць у співпраці з проблеми зміну клімату були встановлені в Кіотському протоколі. Цей документ розглядається як розвиток положень Рамкової конвенції ООН.

Передумовою підписання цього документу 11 грудня 1997 року в Кіото (Японія) був Берлінський Мандат (1995), що постановив прийняття конкретних дій, розрахованих на період після 2000 року, включаючи посилення жорсткості зобов'язань країн-учасниць Конвенції. Урядам країн слід було чітко визначити в яких обсягах і в який термін вони зобов'язуються зменшити чи обмежити антропогенні емісії парникових газів [12, с. 33].

Кіотський протокол встановлює кількісні зобов'язання для індустріалізованих країн (перелік країн містить Додаток 1 РКЗК) щодо скорочення та обмеження викидів шести парникових газів. Протоколом передбачена низка механізмів гнучкості щодо зменшення викидів парникових газів, що стимулює до впровадження енергоефективних технологій [7].

Кіотський протокол був підписаний у 1997 році 159 із 213 країн світу. Реалізація почалася в 2005 році після ратифікації його Росією. Щоб протокол набув чинності, документ мали підписати щонайменше 55 країн, які перевищували норму допустимих викидів 1990 року (55%). У 2008 році документ ратифікували всі країни ЄС, Китай і Японія. Серед країн, що приєдналися до Кіотської угоди, не було Сполучених Штатів Америки, на яку припадає від 20% до 37% світових викидів парникових газів [4, с. 30].

Після завершення чинності Кіотського протоколу у результаті низки перемовин у грудні 2011 р. рішенням 17-ї Конференції Сторін РКЗК ООН (м. Дурбан, Південно-Африканська Республіка) було прийнято рішення щодо продовження терміну дії документу [5, с. 68]. Таким чином було запроваджено другий період дії зобов'язань з 1 січня 2013 р. до 31 грудня 2020 року. Однак Сполучені Штати, Китай, Індія, Японія, Росія та Канада не мали намірів брати участь у розширеному періоді протоколу, а зобов'язання, взяті іншими країнами щодо скорочення викидів парникових газів, виявилися недостатніми. Отже, як зазначають І. Лицур та О. Гребенюк, «Кіотський протокол у час

свого підписання був надзвичайно прогресивним документом, який ставив за мету досягнення певних екологічних цілей, в т.ч. можливості переходу до сталого розвитку. Однак позитивні починання світової екологічної спільноти фактично не призвели до досягнення поставлених цілей. Основні емітенти небезпечних речовин де-факто не ратифікували положення протоколу» [9, с. 219].

Наступним політичним кроком у вирішенні проблеми зміни клімату фахівці називають Паризьку угоду (далі – ПУ). Документ був укладений під час проведення 21-ї Конференції ООН з питань клімату (Париж, 2015 р.). У цьому документі наголошується на зміні клімату як однієї з нагальної і потенційної незворотної загрози для людства і світу. Це вимагає колективних дій усіх країн для ефективного та відповідального вирішення чи відповіді на проблему викидів парникових газів на глобальному рівні, «щоб утримати приріст середньої температури на планеті набагато нижче, ніж 2°C порівняно з доіндустріальним рівнем і докласти зусиль щодо обмеження зростання температури до 1,5°C» [1]. Крім того, країни поставили собі за мету – враховувати наслідки і гармонізувати фінансові потоки для вирішення глобальних проблем, що викликають зміну клімату.

На відміну від Кіотського протоколу, як зазначає О. Дячук, ПУ передбачає, що всі держави, незалежно від рівня їхньої економіки, беруть зобов'язання скоротити шкідливі викиди в атмосферу. На додаток до зобов'язань, ПУ передбачає для країн, що розвиваються, «можливість отримати фінансування, спрямоване на посилення реалізації політики, стратегій, норм регулювання, планів дій та заходів у протидії змінам клімату» [6, с. 130]. Економічно розвинені країни мають забезпечити фінансування, зокрема до 2025 р., «мобілізувати мінімум 100 млрд. дол. США на рік, враховуючи потреби і пріоритети країн, що розвиваються» [6, с. 130].

Паризька угода набула чинності 4 листопада 2016 року. Як зазначає М. Гнатишин, ця угода «стала значним проривом після Кіотського протоколу, який з огляду на обмежене коло країн, що побажали стати його учасниками, не зміг на достатньому рівні забезпечити зниження викидів парникових газів. Однак основні країни-емітенти парникових газів – Китай, США, Європейський Союз та Індія – Паризьку угоду підписали. Особливістю ПУ можна назвати добровільність національно визначених внесків (далі – НВВ), зобов'язання інформувати про вжиті заходи щодо їх досягнення, регулярне підвищення рівня амбітності НВВ» [3].

Отже, міжнародна співпраця з вирішення проблем зміни клімату та протистояння іншим екологічним викликам триває, однак про формування структур глобального управління у цій сфері все ще не йдеться. Здійснюючи екологічну політику, держави продовжують керуватися національними економічними інтересами.

Для аналізу питання впливу зміни клімату науковці використовують індекс екологічної ефективності (EPI), глобальний індекс зеленої економіки (GGEI). Індекс екологічної ефективності (EPI) надає кількісні оцінки та порівняльний аналіз показників екологічної політики держав світу. Він використовується з 2006 року і розраховується кожні два роки. Порівняльний аналіз проводиться за 16 показниками, згрупованими у групи: «зменшення впливу навколишнього середовища на здоров'я людини і забезпечення життєздатності екосистем та належного використання природних ресурсів» [16, с. 87].

Глобальний індекс зеленої економіки (GGEI) є комплексним індексом, який фіксує екологічну, соціальну та економічну динаміку національних економік. Використовуючи дані EPI для оцінки екологічного виміру політики держави, він також включає оцінки ефективності інших сфер і напрямів держав щодо вирішення екологічних проблем (енергетика, зелені інновації тощо).

При вирішенні сучасних екологічних проблем важливим є усвідомлення того, що питання, пов'язані з негативними для довкілля процесами, зачіпають національні інтереси окремої держави. Змінюється і наукове навантаження поняття «екологічної безпеки», яка обумовлюється змінами в економічній сфері, досягненнями науки, розвитком технологій, масштабами глобалізації тощо. Водночас, ці питання є частиною екологічних проблем глобального характеру і потребують спільної взаємодії держав. У цьому зв'язку варто згадати Е. Тофлера, який вбачає вирішення глобальних проблем сучасності через проблему управління, зокрема, у тому, хто і яким чином ініціює та здійснює суспільні перетворення [Цит. за: 8, с. 197]. Тому велика відповідальність у збереженні екології належить органам державної влади, які мають виробити ефективні рішення. Останнім часом у науковому і практичному дискурсі використовується поняття екологічної дипломатії. Науковці відмічають певну його методологічну невизначеність. Разом з цим, погоджуємося з думкою А. Бохан, що це є напрямом системної та інтегрованої дипломатичної діяльності що «генерує новий рівень представлення та захисту еколого-економічних інтересів країн та інших суб'єктів міжнародної

взаємодії, які зорієнтовані на прогресивні механізми трансформації глобальних викликів в якісно нові можливості розвитку й екологічної безпеки суспільства» [2].

Також посилюється відповідальність і суспільства, і кожного громадянина. Відповідно, набуває актуальності екологічна освіта громадян, що формує екологічні знання, мислення, екологічну культуру та включається в систему національного та громадського виховання, зокрема і в Україні.

Висновки. Зміна кліматичних умов світу є одним з основних глобальних викликів, які впливають на розвиток економіки й на владні відносини. Підвищення середньої температури повітря поверхні Землі (глобальне потепління) та пов'язані з цим порушення в усіх частинах біосфери викликає значні економічні збитки, спричиняє дефіцит питної води та погіршення її якості, викликає нові захворювання та зростання чисельності екологічних біженців. Необхідність вирішення таких проблем актуалізує ідеї створення структур глобального урядування.

Спроба об'єднати зусилля світової спільноти для вирішення екологічних проблем почалася з Програми ООН з навколишнього середовища (1972 р.), що стало відправним пунктом для досліджень змін клімату та міждержавної співпраці. Питання екології і політики знайшли втілення у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (1992 р.), Кіотському протоколі (1997 р.) та Паризькій угоді (2015 р.). Хоча прийняття кожного наступного документу визнається значним проривом порівняно з попереднім з точки зору характеру домовленостей та складу держав-учасників про глобальне врядування у цій сфері поки ще говорити зарано. Відповідь на екологічні та інші виклики сучасного цивілізаційного розвитку полягає у трансформації владних відносин, у готовності держав і суспільств брати відповідальність за вироблення та виконання умов основних правових документів, що спрямовані на підтримку екологічної безпеки та розвиток екологічної культури сучасної людини.

Бібліографічний список:

1. Бохан А. Інтегратори екологічної дипломатії. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 5. С. 19–30.
2. Бохан А. Екологічна дипломатія: науково-концептуальний вимір. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/3.pdf
3. Гнатишин М.А. Паризька угода: прогрес в імplementації та торговельні аспекти. *Ефективна економіка*. 2019. Вип. 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/37.pdf
4. Довбенко М. Кіотський протокол як перспективне джерело додаткових інвестицій. *Вісн. НАН України*. 2009. № 3. С.26-34.
5. Дубовіч І. А. Булгаков М.Г. Теоретико-методологічні та практичні еколого-економічні та правові засади розв'язання глобальних проблем зі зміни клімату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8. Частина 1. С. 67-70.
6. Дячук О.А. Внесок України до глобальної кліматичної угоди. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 129-141.
7. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Кіотський протокол ратифіковано Законом N 1430-IV (1430-15) від 04.02.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.
8. Кучеренко І.М. Трансформація влади в сучасній Україні: моральна і політична специфіка. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип.45. С. 191-200.
9. Лицур, І. М., Гребенюк, О. В. Дослідження проблем впровадження пунктів Кіотського протоколу на мезо і макрорівні. *Наукові праці Лісівничої академії наук України: збірник наукових праць*. Львів: РВВ НЛТУ України. 2014. Вип. 12.С. 216-220.
10. Макаренко Є. А. Аналітичні розробки дослідницьких центрів в США у сфері забезпечення національних інтересів держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107 (Частина І). С. 54-65.
11. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Конвенцію ратифіковано Законом N 435/96-ВР від 29.10.96, ВВР, 1996, N 50, ст. 277.
12. Сердюченко Н. Міжнародні угоди із зміни клімату. *Світогляд*. 2008. №1. С. 32-35.
13. Сівак Н. М., Павлун Ю. І. Безпечне природне середовище як елемент національної безпеки України: сучасні виклики, загрози та ризики. *Публічне адміністрування: теорія і практика*. 2012. Вип. 2(24). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_24.
14. Ши Джеймі. Лекція 2. Кліматичні зміни. НАТО, 15.12.2009. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/opinions_84763.htm
15. Шинкарук Л. А., Щодро О. Є., Пірко А. Б. Регулювання русел і протиपाдовковий захист в умовах глобалізації кліматичних змін. *Вісник НУВГП Серія «Технічні науки»*. 2016. Вип. 3(75). С. 91-97.
16. Шкурпадська Д. Стійкість національної економіки в контексті глобальних викликів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 4. С.84-97.

17. Adoption of the Paris Agreement. The Framework Convention UN on Climate Change. <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>.
18. AGENDA 21 United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, June 1992 https://www.un.org/depts/german/conf/agenda21/agenda_21.pdf.
19. Climate Change 2001: The science base. Contribution of working group I to the IPCC. The third assessment Report. UNEP/WMO, 2001. 520 p.
20. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, 3056 pp.
21. Climate Change 2023. Synthesis Report. Summary for Policymakers. A Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf.

References:

1. Bokhan, A. (2016). Intehratory ekolohichnoi dyplomatii [Integrators of ecological diplomacy]. *Visnyk KNTEU*. № 5. S. 19–30.
2. Bokhan, A. (2022). Ekolohichna dyplomatia: naukovo-kontseptualnyi vymir [Environmental diplomacy: scientific and conceptual dimension]. *Efektivna ekonomika*. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/3.pdf
3. Hnatyshyn, M. A. (2019). Paryzka uhoda: prohres v implementatsii ta torhovelni aspekty [Paris Agreement: Progress in Implementation and Trade Aspects]. *Efektivna ekonomika*. Vyp. 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/37.pdf
4. Dovbenko, M. (2009). Kiotskyi protokol yak perspektyvne dzherelo dodatkovykh investytsii [The Kyoto Protocol as a promising source of additional investments]. *Visnyk NAN Ukrainy*. № 3. S. 26–34.
5. Dubovich, I. A. Bulhakov, M. H. (2016). Teoretyko-metodolohichni ta praktychni ekoloho-ekonomichni ta pravovi zasady rozv'yazannia hlobalnykh problem zi zminy klimatu [Theoretical, methodological and practical ecological, economic and legal principles of solving global climate change problems]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. Vyp. 8. Chastyna 1. S. 67–70.
6. Diachuk, O. A. (2016). Vnesok Ukrainy do hlobalnoi klamatychnoi uhody [Ukraine's contribution to the global climate agreement]. *Ekonomika i prohnozuvannia*. № 1. S. 129–141.
7. Kiotskyi protokol do Ramkovo konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu [Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change]. Kiotskyi protokol ratyfikovano Zakonom N 1430-IV (1430-15) vid 04.02.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.
8. Kucherenko, I. M. (2018). Transformatsiia vlady v suchasni Ukraini: moralna i politychna spetsyfika [Transformation of power in modern Ukraine: moral and political specifics]. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 45. S. 191–200.
9. Lytsur, I. M., Hrebenuk, O. V. (2014). Doslidzhennia problem vprovadzhennia punktiv Kiotskoho protokolu na mezo i makrorivni [Study of the problems of implementation of points of the Kyoto Protocol at the meso and macro level]. *Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*. Lviv: RVV NLTU Ukrainy. Vyp. 12. S. 216–220.
10. Makarenko, Ye. A. (2012). Analitichni rozrobky doslidnytskykh tsentriv v SSHA u sferi zabezpechennia natsionalnykh interesiv derzhavy [Analytical developments of research centers in the USA in the field of ensuring the national interests of the state]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vyp. 107 (Chastyna I). S. 54–65.
11. Ramkova konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu [United Nations Framework Convention on Climate Change]. Konventsiiu ratyfikovano Zakonom N 435/96-VR vid 29.10.96, VVR, 1996, N 50, st. 277.
12. Serdiuchenko, N. (2008). Mizhnarodni uhody iz zminy klimatu [International agreements on climate change]. *Svitohliad*. № 1. S. 32–35.
13. Sivak, N. M., Pavlun, Yu. I. (2012). Bezpechne pryrodne seredovyshche yak element natsionalnoi bezpeky Ukrainy: suchasni vyklyky, zahrozy ta ryzyky [Safe natural environment as an element of national security of Ukraine: modern challenges, threats and risks]. *Publichne administruvannia: teoriia i praktyka*. Vyp. 2(24). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_24.
14. Shy, Dzemi (2009). Lektsiia 2. Klimatichni zminy [Climate changes]. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/opinions_84763.htm
15. Shynkaruk, L. A., Shchodro, O. Ye., Pirko, A. B. (2016). Rehuliuвання rusel i protypavodkovyi zakhyst v umovakh hlobalizatsii klimatychnykh zmin [Regulation of watercourses and flood protection in the conditions of globalization of climate change]. *Visnyk NUVHP. Seriya «Tekhnichni nauky»*. Vyp. 3(75). S. 91–97.
16. Shkuropadska, D. (2017). Stiikist natsionalnoi ekonomiky v konteksti hlobalnykh vyklykiv [Stability of the national economy in the context of global challenges]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. № 4. S. 84–97.
17. Adoption of the Paris Agreement. The Framework Convention UN on Climate Change.

<https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>.

18. AGENDA 21 United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, June 1992 https://www.un.org/depts/german/conf/agenda21/agenda_21.pdf.

19. Climate Change 2001: The science base. Contribution of working group I to the IPCC. The third assessment Report. UNEP/WMO, 2001. 520 p.

20. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA. 3056 pp.

21. Climate Change 2023. Synthesis Report. Summary for Policymakers. A Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf.

Fedorchuk V. The change in the climatic conditions of the world as a global challenge of power transformations

The article examines the impact of global challenges, in particular climate change, on power relations. The author defines climate change as a problem that causes a number of negative consequences for the development of society, in particular significant economic losses, shortage of drinking water, deterioration of water quality, new diseases, an increase in the number of environmental refugees, etc. This global challenge affects the nature of power relations, which increases the awareness and responsibility of political actors in maintaining environmental security at the state level, as well as the need to represent the economic and environmental interests of the state, joint activities at the international level, in particular in determining the organizational structures of management regarding the environmental security of the planet. The article emphasizes that the governments of modern countries are faced with the need to develop and implement long-term strategies focused on adapting the economy, infrastructure and social policy to new realities. The author emphasizes the importance of including environmental priorities in the development strategies of modern society and the need for international coordination to create effective mechanisms for managing global environmental threats. The author analyzes the stages of the formation of international cooperation in the field of climate security, starting from 1972, when the UN Environment Program was created. This initiated scientific research on climate change and intergovernmental cooperation. The article examines the UN Framework Convention on Climate Change (1992), the Kyoto Protocol (1997) and the Paris Agreement (2015). The article reveals the significance of these key documents that define global approaches to combating climate change and establish the principles of sustainable development. The author draws attention to the importance of developing environmental diplomacy as a means of forming international dialogue and harmonizing the positions of different countries. The author analyzes efforts aimed at integrating green technologies, developing renewable energy and introducing legislative initiatives aimed at reducing the burden on the environment. The article notes that one of the key elements of implementing environmental policy is the environmental responsibility of not only the state, but also society. The article emphasizes that strategically important tasks and directions of environmental policy of modern states are the activation of both domestic and foreign political cooperation, international cooperation, promotion of the formation of environmental awareness and culture of citizens, environmental diplomacy, overcoming socio-political inertia. countries in the formation of an environmentally safe future. It is concluded that the success of the implementation of environmental policy depends on the ability to overcome socio-political inertia and involve all stakeholders in a joint solution to the problem of preserving ecosystems for current and future generations.

Keywords: global problems, climate change, ecology, environmental policy, political power, power relations, environmental awareness, environmental culture, environmental diplomacy.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.16

УДК 32.01:327.39:159.95:32.019.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5825-3631>**Калашлінська М. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса**

КОГНІТИВНІ УПЕРЕДЖЕННЯ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ ДИНАМІКИ

У статті проаналізовано когнітивні упередження як один із ключових, але недостатньо врахованих чинників міжнародної політичної динаміки. Сучасна міжнародно-політична система побудована на припущенні, що актори діятимуть передбачувано й у межах формалізованих процедур і стратегій. Водночас реальна політична поведінка часто відхиляється від цих очікувань через вплив емоцій, когнітивних упереджень і спотвореного сприйняття. У результаті система, що має забезпечувати стабільність, виявляється вразливою до збоїв у моменти, коли поведінка акторів виходить за межі передбачених сценаріїв. Гіпотеза дослідження полягає в тому, що когнітивні упередження є не випадковими помилками, а системними особливостями людського мислення, які суттєво впливають на сприйняття загроз, вибір політичних стратегій і перспективи мирного врегулювання конфліктів. Попри те, що поведінкові підходи вже здобули визнання в економічній науці завдяки роботам Д. Канемана, А. Тверського та їхніх послідовників, у політичних дослідженнях ці механізми досі залишаються недостатньо вивченими. Авторкою запропоновано авторську класифікацію когнітивних упереджень, шляхом їх поділу на п'ять груп: упередження, пов'язані з обробкою інформації та мисленням; упередження, пов'язані з впливом емоцій; упередження при ухваленні рішень та дій; соціальні та міжгрупові упередження; а також упередження, пов'язані з пам'яттю та сприйняттям часу. Для кожної групи проаналізовано механізми їхнього впливу на політичне мислення і поведінку, з ілюстрацією на прикладах реальних політичних ситуацій. У результаті дослідження зроблено висновок, що когнітивні упередження є не лише психологічною характеристикою індивідуального мислення, а й системним чинником, що впливає на колективні політичні процеси на національному та міжнародному рівнях. Їхнє ігнорування в аналітичних моделях знижує здатність пояснювати й передбачати поведінку політичних акторів у кризових ситуаціях, що обмежує ефективність традиційних підходів у сфері міжнародної політики. Підкреслено перспективність подальшого розвитку поведінкових підходів у політичній науці, що дозволить створити більш реалістичні та дієві стратегії в умовах зростаючої невизначеності та поведінкової складності сучасного світу.

Ключові слова: когнітивні упередження, політичне мислення, міжнародні конфлікти, поведінковий підхід, політичне врегулювання.

Постановка проблеми. В останні десятиліття в політичній науці зростає інтерес до вивчення поведінкових чинників ухвалення політичних рішень. Це викликано, зокрема, тим, що велика частина сучасних міжнародно-політичних конфліктів демонструє глибоку розбіжність між формальними шляхами їх врегулювання та реальною поведінкою політичних акторів у межах переговорного процесу. Попри наявність розвиненої системи міжнародно-політичних інституцій, що мають чіткі алгоритми дій у конфліктних ситуаціях різних рівнів та механізми, міжнародно-політичні конфлікти не лише не знижують свою інтенсивність, а й часто відбувається їхня ескалація до рівня, що ставить під загрозу основи глобальної стабільності. Це вказує на існування факторів, які не були належним чином враховані під час побудови сучасної міжнародно-політичної архітектури та розробки практичних механізмів мирного врегулювання.

Попри те, що у низці суспільних наук, зокрема в поведінковій економіці, соціальній психології, когнітивній антропології, нейронауках та дослідженнях комунікації, за останні десятиліття суттєво зросла увага до необхідності врахування складності людської поведінки, в політичній науці ці напрацювання лише частково інтегровані в аналітичні рамки. Відсутність системного аналізу таких поведінкових чинників, як когнітивні викривлення, емоційна мотивація та ментальні сценарії, істотно

обмежують здатність політичної науки адекватно реагувати на міжнародні процеси XXI століття. Таким чином, важливим завданням на сучасному етапі розвитку політичної думки стає інтеграція до неї інструментарію поведінкових наук, що дозволило б виявляти приховані механізми ескалації, недовіри й викривленого сприйняття, які залишаються поза межами класичних політичних моделей.

Мета статті полягає у вивченні та систематизації когнітивних упереджень як одного з ключових поведінкових чинників міжнародної політичної динаміки, а також на аналізі механізмів впливу цих упереджень на прикладах реальних політичних ситуацій.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що когнітивні упередження є системним і недооціненим чинником політичної динаміки, який впливає на сприйняття загроз, ухвалення рішень і поведінку політичних акторів на міжнародному рівні. Їх недостатнє врахування у межах традиційних політичних підходів обмежує здатність пояснювати та прогнозувати політичні процеси в умовах зростаючої невизначеності та складної поведінкової динаміки.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано міждисциплінарний підхід, що поєднує напрацювання політичної науки, когнітивної психології, поведінкової економіки та практичних кейсів з історії дипломатичних відносин і міжнародної політики. Такий підхід дозволив проаналізувати політичні явища не лише в рамках традиційних моделей раціонального вибору, а й з урахуванням психологічних і поведінкових чинників, які формують сприйняття, рішення та дії політичних акторів.

Центральним елементом дослідження став аналіз когнітивних упереджень, які впливають на політичне мислення та поведінку. Для виявлення, осмислення та узагальнення типів когнітивних упереджень, що є релевантними для міжнародної політики, у дослідженні використано концептуальний аналіз напрацювань у галузі когнітивної психології, поведінкової економіки та нейронаук. На основі цього аналізу було здійснено авторську систематизацію когнітивних упереджень та їх розділення на п'ять ключових груп, що дозволило краще зрозуміти різноманітні механізми їх впливу на сприйняття, ухвалення політичних рішень, формування наративів та легітимацію дій у міжнародній політиці.

У статті використано прикладний і порівняльний підхід до аналізу реальних політичних ситуацій. За допомогою методу ілюстративних кейсів здійснено аналіз конкретних історичних подій. Це дало змогу проаналізувати вплив окремих когнітивних упереджень з кожної виділеної групи на реальні політичні процеси різного масштабу.

Системний підхід дозволив розглядати когнітивні упередження не ізольовано, а у взаємозв'язку з ширшими політичними, соціальними та історичними умовами, в яких ці упередження проявлялися, що забезпечує більш комплексне розуміння їхнього впливу на політичну динаміку.

Таким чином, методологія дослідження поєднала концептуальний, системний, порівняльний та прикладний підходи, що забезпечило цілісне і багаторівневе висвітлення ролі когнітивних упереджень у міжнародній політиці.

Ступінь дослідження проблеми. Поведінковий підхід у політичній науці досі залишається відносно новим напрямом. Значну роль у міждисциплінарних дослідженнях поведінкових чинників у різних сферах відіграла теорія перспектив Д. Канемана і А. Тверські [1], яка, зокрема, окреслила феномен когнітивних упереджень та їхній вплив на прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності. У політичних дослідженнях одним із піонерів цього підходу вважається Р. Джервіс, який ще у 1976 році заклав підґрунтя для вивчення викривлень сприйняття у зовнішній політиці [2]. До важливих внесків належать також організаційна модель ухвалення політичних рішень Г. Аллісона [3], теорія рефлексивного управління В. Лефевра [4] та дослідження феномену групового мислення І. Дженіса [5].

Попри зростаючий інтерес до поведінкових чинників, систематизація видів когнітивних упереджень і аналіз їх впливу на політичні процеси залишаються недостатньо розробленими. Серед найпопулярніших класифікацій варто відзначити “Кодекс когнітивних упереджень” Б. Бенсона [6], яким було впорядковано 188 когнітивних упереджень за чотирма загальними когнітивними сферами: обробка надмірної інформації, пошук значення, потреба у швидких діях і обмеження пам'яті. Цей поділ залишається популярним в освітніх і прикладних дослідженнях, але він не враховує специфіки політичного аналізу, зокрема багаторівневої динаміки взаємодії акторів, процесів легітимації, а також політичних конфліктів.

У політичній психології поширеною є дихотомія “холодних” і “гарячих” упереджень – тобто розмежування між упередженнями, зумовленими ментальними спрощеннями, та тими, що формуються під впливом емоцій і мотиваційних установок [7].

Окремі дослідники, зокрема, Даніель Канеман та Джонатан Реншон, виділяють також групу так званих “яструбиних упереджень” [8], що схиляють лідерів до більш агресивної політики. Серед них перебільшена впевненість у власних можливостях, упередженість у приписуванні негативних намірів опоненту та реактивна девальвація поступок.

Окремою групою виділяються “евристики та упередження”, що включають: евристику доступності, якоріння, підтверджувальне упередження тощо, тобто викривлення мислення та пам’яті під час оцінки інформації [9].

Вагомий напрям сучасних досліджень становить аналіз впливу когнітивних упереджень на конкретні історичні події, що дозволяє не лише теоретично описувати ці явища, а й продемонструвати їхню практичну роль у формуванні політичних рішень та міжнародної динаміки. Наприклад, С. Єйтів [10] проаналізував п’ять кейсів зовнішньої політики США, зокрема, вторгнення в Ірак у 2003 році, і показав, як різні когнітивні помилки впливали на прийняття рішень. Важливими також є напрацювання Д. Джонсона [11], який розглядає поведінкові фактори в політиці, не як негативний фактор, а як можливе джерело стратегічної переваги, пояснюючи, що ця нераціональна поведінка насправді може сприяти політичному та стратегічному успіху в міжнародній політиці, коли упередження на кшталт надмірної впевненості, хибної атрибуції та групової переваги можуть не тільки шкодити, але і допомагати своїм носіям.

В Україні дослідження поведінкових чинників залишаються поодинокими, зокрема, окремі автори звертають увагу на психологічні аспекти гібридних конфліктів (В. Горбулін [14]), а також на поведінкові чинники довіри й миротворчих стратегій (О. Забужко, М. Пашков [15]). Проте єдиної системи типології когнітивних упереджень у сфері політики у вітчизняному науковому дискурсі наразі немає. Також, попри наявність зростаючого інтересу до поведінкових напрямів в політиці, наявні дослідження, як в Україні, так і за її межами, часто зосереджуються на окремих когнітивних упередженнях або розглядають якийсь конкретний практичний кейс. Це створює як актуальну потребу, так і значний науковий потенціал для подальшого розвитку досліджень поведінкових підходів у політиці, що буде сприяти глибшому розумінню реальної динаміки міжнародних політичних процесів.

Виклад основного матеріалу. Раціональні моделі ухвалення рішень дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення реальної динаміки міжнародно-політичних відносин, де суб’єктивні чинники можуть відігравати не меншу, а подекуди навіть вирішальну роль у формуванні політичної поведінки, ніж об’єктивно визначені інтереси. У цьому контексті критично важливим стає звернення до поведінкового виміру політики. Поведінковий підхід дозволяє враховувати не лише формальні інститути та стратегічні розрахунки, а й внутрішню когнітивно-емоційну логіку, яка визначає поведінку політичних акторів, особливо в умовах напруженості, кризи чи конфлікту.

Під когнітивними упередженнями у цьому дослідженні розуміються систематичні викривлення мислення, що виникають через природну схильність людського мозку спрощувати обробку інформації через фільтр власного досвіду, очікувань і емоцій [16]. Когнітивні упередження дозволяють швидко приймати рішення в умовах інформаційної перевантаженості, однак водночас стають закономірним джерелом систематичних помилок, що набуває особливого значення в сфері політики, де прийняття рішень часто приймаються в умовах невизначеності, високої ставки і обмеженого часу, а помилки коштують дуже дорого.

У статті пропонується авторська функціонально-поведінкова класифікація когнітивних упереджень, яка виходить з аналізу того, як саме ці викривлення впливають на різні етапи політичного процесу. Водночас перелік упереджень [17], включених до аналізу, свідомо обмежено тими, які, на нашу думку, мають найбільшу практичну значущість для розуміння міжнародної політичної динаміки та процесів врегулювання конфліктів:

1. Упередження, пов’язані з обробкою інформації та мисленням, які впливають на те, як сприймається та аналізується інформація на етапі формування політичних суджень.
2. Упередження, пов’язані з емоційною обробкою, що визначають, як емоції впливають на політичні оцінки та рішення.
3. Упередження при ухваленні рішень і дій, що впливають на вибір стратегії поведінки в реальних політичних ситуаціях.
4. Соціальні та міжгрупові упередження визначають особливості політичної взаємодії в межах груп та між групами, впливаючи на наративи, громадську думку та процеси легітимації.
5. Упередження, пов’язані з пам’яттю та сприйняттям часу впливають на те, як інтерпретується минулий досвід в сфері політики і формуються уявлення про майбутнє.

Розглянемо більш детально кожну групу упереджень.

1. Упередження, пов'язані з обробкою інформації та мисленням виникають через спрощення обробки інформації в умовах складності та/або обмеженості когнітивних ресурсів. Упередження цієї групи впливають на те, як сприймається та аналізується інформація на етапі формування політичних суджень. Вони мають критичне значення для аналітичного етапу політики, коли формується уявлення про наміри інших акторів, оцінюється ризик чи будеється політична стратегія.

До упереджень цієї групи відносяться: евристика доступності (availability heuristic); евристика репрезентативності (representativeness heuristic); якірне упередження (anchoring bias); підтверджувальне упередження (confirmation bias); зміщення базового рівня (base rate neglect); ефект фреймінгу (framing effect); зміщення уваги (attentional bias); когнітивний дисонанс (cognitive dissonance); упередження ретроспективи, або ефект “я ж так і знав” (hindsight bias); ефект ілюзорної істинності (illusory truth effect); ефект ілюзорної кореляції (illusory correlation); ілюзія валідності (illusion of validity); ілюзія глибини пояснення (illusion of explanatory depth); закон інструмента (law of the instrument); феномен виділення / упередження яскравості (salience bias); базова евристика (heuristics); наївний реалізм (naive realism); упередження розрізнення (distinction bias); ілюзія прозорості (illusion of transparency).

Практичну реалізацію першої групи когнітивних упереджень наглядно можна побачити на прикладі прийняття рішення адміністрацією Джорджа Буша щодо вторгнення США до Іраку у 2003 році, де яскраво спостерігалася дія цілої низки когнітивних упереджень першої групи, серед них: евристика доступності, підтверджувальне упередження, ефект фреймінгу та інші. Очевидно, що крім вищезазначених когнітивних упереджень, на процес прийняття такого надзвичайно складного політичного рішення впливали численні інші фактори, в тому числі інші когнітивні упередження, але в наукових цілях для досягнення мети цієї статті, ми розглянемо дію кількох упереджень з групи, пов'язаної з обробкою інформації та мислення.

Евристика доступності (availability heuristic) полягає у схильності переоцінювати ймовірність подій, які легко пригадуються або нещодавно сталися [17]. Це проявилось у фіксації на 9/11 – теракти 11 вересня 2001 року створили потужний емоційний і ментальний фон, який зробив сценарій наступного великого терористичного удару занадто “доступним” у суспільній свідомості. Відтак уся інформація про можливі загрози почала оцінюватися крізь призму найгіршого недавнього прикладу, коли образ терористичної загрози був настільки яскравим і емоційно навантаженим, що перекривав аналітичну оцінку ситуації.

Підтверджувальне упередження (confirmation bias) – характеризується пошуком, інтерпретацією та згадуванням інформації, яка підтверджує вже наявні переконання [17]. У прикладу, що розглядається, це проявилось в “баченні того, що хочеться бачити”, та призвело до того, що під час прийняття політичних рішень активно відбиралася та інтерпретувалася інформація так, щоб вона підтверджувала бажане, а саме, наявність зброї масового ураження в Іраку. Відбувався пошук й надавалася перевага інформації, яка підтверджувала заздалегідь сформовану гіпотезу, і відкидалися чи применшувалося значення суперечливих даних, коли будь-які уривки інформації трактувалися як підтвердження цієї гіпотези [18], через що суспільна свідомість відфільтровувала сигнали, які не вкладалися в цю картину.

Ефект фреймінгу (framing effect) представляє собою залежність оцінки інформації від того, як вона сформульована або представлена [17]. Інформація про Ірак та можливу загрозу з його боку подавалася таким чином, щоб викликати страх та підтримку військових дій. Наприклад, у виступах високопосадовців акцент робився на можливості отримання Іраком ядерної зброї, що створювало враження невідворотної загрози [19]. Внаслідок цих та інших когнітивних помилок Білий Дім неодноразово подавав припущення як тверді факти, навіть якщо розвіддані були неперевірені, суперечливі чи взагалі відсутні, внаслідок чого “американський народ повірив, що загроза з боку Іраку значно більша, ніж була насправді” [20], що це також стало ключовим фактором у формуванні міжнародної підтримки війни, яка згодом виявилася необґрунтованою.

2. Упередження, пов'язані з впливом емоцій визначають, як емоції впливають на політичні оцінки та рішення. Ці упередження особливо активуються під час кризи, втрати контролю та сприйняття несправедливості, до цієї групи можемо віднести: евристику афекту (affect heuristic); упередження емоційного прогнозування, або ефект впливу (impact bias); емпатична прогалина (empathy gap); ефект втрати (loss aversion); негативне упередження (negativity bias); упередження жалю (regret aversion); оптимістичне упередження (optimism bias); ефект ідентифікованої жертви (identifiable victim effect); упередження емоційного стану (affect bias); песимістичне упередження (pessimism bias); ефект

володіння (endowment effect).

Одним із найвиразніших та добре вивчених прикладів дії когнітивних упереджень, пов'язаних з емоціями, можемо вважати події Карибської кризи 1962 року. Це була один з найбільш напружених періодів Холодної війни, який міг спровокувати ядерну катастрофу. Серед когнітивних упереджень другої групи можемо назвати: евристику афекту, негативні упередження, упередження емоційного прогнозування, а також ефект втрати. Так само, як і в інших групах упереджень, події, що розглядаються, були викликані багатьма факторами, але для цілей цієї статті ми зосереджимося на розгляді лише обраних упереджень.

Під час Карибської кризи 1962 року евристика афекту (affect heuristic) відіграла ключову роль у прийнятті рішень як у США, так і в СРСР. Вона полягає у прийнятті швидких рішень, викликаних емоційними реакціями, а не аналітичним мисленням [17]. Високий рівень страху серед вищого керівництва цих країн знижував здатність до аналітичної оцінки: рішення ухвалювалися під емоційним тиском, часто у стані тривоги або гніву [21]. Це вплинуло на обидві сторони конфлікту, спричиняючи прийняття рішень під впливом сильних емоцій, що могло призвести до катастрофічних наслідків.

Негативне упередження (negativity bias) є ще одним важливим когнітивним чинником, що посилював напруження під час Карибської кризи. Це негативне упередження, пов'язано з більш сильною реакцією та увагою до негативної інформації, ніж до позитивної, та проявляється в схильності інтерпретувати дії інших через призму загрози, а нейтральні або неоднозначні сигнали трактувати як потенційно небезпечні [17]. Так, адміністрація Кеннеді сприймала кожен крок Хрущова як потенційно ворожий, тоді як у Москві аналогічно інтерпретували дії США. Як зазначав Томас Шеллінг, “у подібних кризах політичні лідери не мають повної інформації і заповнюють прогалини припущеннями – часто негативними” [22].

Ефект втрати (loss aversion) також значною мірою впливав на поведінку обох сторін під час Карибської кризи. Це когнітивне упередження полягає в тому, що біль від втрати сприймається сильніше за радість від еквівалентного здобутку [17]. Під його впливом обидві сторони більше прагнули до збереження престижу, впливу та стратегічних переваг, ніж до взаємовигідного компромісу. Так, страх виглядати слабким у публічному просторі стримував ініціативи для деескалації та пошуку компромісу, який міг би зменшити ризик катастрофи. У мемуарах Роберта Кеннеді зазначається, що в адміністрації домінував страх виглядати слабкими перед комуністичним шантажем: “У нашій внутрішній дискусії чітко звучала думка: якщо ми погодимось на компроміс - нас будуть сприймати як тих, хто не може захистити свої позиції” [23]. Аналогічно, для радянського керівництва втрата ракетного плацдарму на Кубі або згода на виведення ракет без поступок з боку США означала б визнання поразки. Ефект дії цього упередження пояснює, чому навіть у момент, коли дипломатичні канали вже відкрили можливість розв'язання кризи, обидві сторони продовжували демонструвати жорстку позицію, паралізуючи гнучкість дій та затягуючи ухвалення компромісних рішень, що підвищувало ризик випадкової ескалації. Ці та інші когнітивні упередження вплинули не лише на динаміку самої кризи, а й на те, як формувалися комунікаційні сигнали між лідерами, як інтерпретувалися дії опонента та наскільки відтерміновувалися раціональні рішення. Саме тому Карибську кризу можна вважати класичним кейсом для аналізу поведінкових факторів під час прийняття політичних рішень.

3. Упередження при ухваленні рішень та дій впливають на вибір стратегії поведінки в реальних політичних ситуаціях, як під час рутинних, так і стратегічних дій, ці упередження зокрема визначають стратегії, альянси та впливають на ескалацію міжнародних політичних конфліктів: ефект самореалізованого пророцтва (self-fulfilling prophecy); переоцінка контролю (illusion of control); упередження статус-кво (status quo bias); упередження дій (action bias); ефект планування (planning fallacy); помилка гравця (gambler's fallacy); упередження через вкладені ресурси (sunk cost fallacy); упередження надмірної впевненості (overconfidence bias); ефект вибору / перевантаження вибором (choice overload / overchoice); ефект ухилення від дії (omission bias); ефект розбиття (bundling bias); упередження обмеженої раціональності (bounded rationality); бай-нау ефект (bye-now effect); безготівковий ефект (cashless effect); упередження комітменту (commitment bias); упередження остаточної покупки (bottom-dollar effect); упередження простоти вибору (take-the-best heuristic); упередження розподілу (naive allocation bias); упередження контрастного порівняння (distinction bias).

Прикладом реалізації упереджень із цієї групи в політичному процесі є прихід Уго Чавеса до влади у Венесуелі наприкінці 1990-х років. Звичайно, перемога Чавеса на президентських виборах 1998 року була зумовлена низкою економічних, соціальних та інституційних чинників, серед яких

зростаюча нерівність, падіння довіри до традиційних партій та глибока делегітимація демократичних інституцій тощо. Однак у межах цього аналізу ми розглянемо вплив кількох характерних когнітивних упереджень третьої групи – упереджень при ухваленні рішень та дій: упередження дії, упередження надмірної впевненості, упередження простоти вибору та упередження зобов'язання.

Упередження дій (action bias) полягає у прагненні діяти за будь-яких умов, навіть коли бездіяльність є кращою стратегією [17]. У зазначеному прикладі це проявилось в суспільному запиті хоча б на якісь зміни після років політичної нестабільності, корупції та соціальної деградації. На тлі глибокого розчарування в елітах та системній кризі легітимності, значна частина виборців (56,5 % голосів) віддала перевагу кандидату, який для них символізував розрив із минулим, навіть попри відсутність чіткого плану реформ. Хоча Чавес в той час не використовував радикальну риторичку, його образ військового, що очолив невдалий переворот у 1992 році, та обіцянки “очищення політики від корупції” сприймалися як потенційна можливість активних дій, що можуть зламати стару систему. Натомість його головний опонент, Енріке Салас Ромер, просував помірковану програму реформ і збереження інституційної стабільності, але не зміг конкурувати з емоційною привабливістю образу Чавеса як “ліків від системи” [24].

Упередження надмірної впевненості (overconfidence bias), яке є завищеною вірою у власні знання, прогнози чи навички [17], і воно проявлялося в поведінці Уго Чавеса, як перед перемогою на виборах 1998 року, так і після неї. Чавес швидко розпочав глибоку перебудову політичних інституцій, спираючись на впевненість у власній здатності контролювати складні економічну та політичні системи, без глибоких інституційних гарантій і балансів, що ввело країну в зону турбулентності та зробило її надзвичайно вразливою до зовнішніх шоків [24]. Така самовпевненість у власних рішеннях є типовою ознакою когнітивного упередження, коли політичний лідер значно переоцінює власну здатність передбачити та контролювати наслідки складних системних змін.

Упередження простоти вибору (take-the-best heuristic), тобто схильність приймати рішення, спираючись лише на найяскравіший аргумент, ігноруючи інші [17], стало одним із ключових механізмів дій виборців Венесуели. Вони мали робити свій політичний вибір в умовах інформаційної перенасиченості й недовіри до традиційних джерел. Таке зіткнення з надто складним чи неоднозначним вибором, призвело до несвідомого спрощення варіантів, орієнтуючись на найбільш яскравий та емоційний сигнал. Для Чавеса їм стало його позиціонування себе, як: “не такий, як інші”, “один із народу” [25]. Прості й емоційно забарвлені меседжі переважили менш яскраві програми інших кандидатів, що вимагали більшого аналітичного осмислення. Внаслідок цього багато виборців проігнорували авторитарні схильності Чавеса, фокусуючись лише на його здатності діяти нестандартно.

Упередження зобов'язань (commitment bias) або підтримка попередніх рішень, навіть попри нові докази їх неефективності [17], проявився в тому, що, навіть після перших ознак згорання свобод, тиску на медіа та опозицію, багато з перших прихильників Чавеса продовжували підтримувати його. Умовно кажучи, зобов'язання, які вони взяли на себе раніше, закріпилися в їх політичній ідентичності, захищаючись від визнання помилки, яка б означала особистий когнітивний конфлікт [26]. Це посилювало поляризацію в суспільстві та ускладнювало перегляд первинного вибору.

Таким чином, цей історичний приклад ілюструє, як у ситуації глибокої недовіри до системи та високого попиту на “нове обличчя”, сукупність когнітивних упереджень із групи, пов'язаної з ухваленням рішень, можуть суттєво впливати на вибір лідера країни і легітимацію його дій. В таких умовах аналітичне мислення замінюється простими евристичними [27], концентрацією на емоційній привабливості кандидата та здійсненні символічного, а не аналітичного вибору, що призводить до посилення кризи в суспільстві та авторитарної трансформації влади.

4. Соціальні та міжгрупові упередження визначають особливості політичної взаємодії в межах груп та між групами, впливаючи на наративи, громадську думку та процеси легітимації. Ця група упереджень формується внаслідок дії соціальних норм, належності до групи чи взаємодії з іншими особами, впливаючи на наративи, громадську думку, медіа та легітимність, серед них: упередження авторитету (authority bias); ефект ореолу (halo effect); упередження внутрішньої групи (in-group bias); ефект соціальних норм (social norms effect); ефект глядача (bystander effect); підтримка більшості (bandwagon effect); фальшивий консенсус (false consensus effect); плюралістичне незнання (pluralistic ignorance); ефект Барнума (Barnum effect); ефект Бержаміна Франкліна (Benjamin Franklin effect); ефект моральної переваги (noble edge effect); ефект прожектора (spotlight effect); упередження надмірного сприйняття флірту (sexual overperception bias).

Для ілюстрації впливу соціальних та міжгрупових упереджень на політичну динаміку розглянемо

приклад утвердження влади націонал-соціалістів у Німеччині у 1930-х роках. На прикладі декількох упереджень цієї групи можна побачити, як дія когнітивних упереджень сприяло нормалізації нацистського режиму в суспільній свідомості та виправданню насильства.

Упередження внутрішньої групи (in-group bias) - схильність краще ставитися до представників своєї соціальної, національної чи ідеологічної групи та не довіряти або применшувати значущість “інших” [17]. В основі нацистської пропаганди лежало глибоке розділення суспільства на “своїх” і “чужих”. Риторика Гітлера формувала образ “істинного німецького народу”, який нібито перебував під загрозою внутрішніх і зовнішніх ворогів - євреїв, комуністів, іноземців тощо. Це створювало ефект, коли солідарність і співучасть формувалися через відмежування і ворожість до “інших”.

З приходом до влади нацистські ритуали та символіка поступово стали новими соціальними нормами, що відповідно викликало ефект соціальних норм (social norms effect) – тенденцію діяти відповідно до поведінкових стандартів групи, навіть якщо вони суперечать власним переконанням [17]. Зовнішня лояльність формувалася привітаннями “Heil Hitler!” - “Хай живе Гітлер!” або “Слава Гітлеру!”, та “Sieg Heil!” - “Слава перемозі!”, публічним носінням свастики, вимаганнями приймати участь у мітингах тощо – все це перетворювалося на обов’язкові атрибути “порядного громадянина”. Навіть ті, хто не поділяв переконань нацистів, часто підкорялися цим нормам через страх привернути до себе надмірну уваги та отримати звання “зрадника”.

Продовженням цього ставало створення ілюзії повної єдності суспільства, фальшивого консенсусу, який приводив в дію упередження підтримки більшості (bandwagon effect) – схильності підтримувати точку зору чи рішення лише тому, що воно є популярною або має схвалення більшості [17]. Масові заходи, контрольовані ЗМІ, культ особи Гітлера і пропаганда формували враження, що всі німці одностайно підтримують режим. Це змушувало навіть незгідних мовчати, оскільки здавалося, що “всі інші” вже зробили свій вибір.

Особливо трагічно дія упереджень цієї групи проявилася під час репресій і насильства. Переслідування євреїв, опозиціонерів та інших “небажаних” груп населення часто відбувалися на очах суспільства, вмикаючи ефект глядача (bystander effect) – зниження ймовірності надання допомоги або втручання в критичну ситуацію через присутність інших спостерігачів [17]. Це проявлялося в тому, що свідки нацистських злочинів зберігали пасивність, створюючи атмосферу загальної бездіяльності, в якій кожен бачив, спостерігав, але очікував, що втрутиться хтось інший. У результаті масові порушення прав людини залишалися без опору з боку більшості.

Цей та інші історичні приклади яскраво демонструють, як поєднання соціальних упереджень здатне створювати ілюзію єдності, нормалізувати насильство та паралізувати громадську ініціативу, сприяючи укоріненню злочинного режиму.

5. Упередження, пов’язані з пам’яттю та сприйняттям часу впливають на те, як інтерпретується минулий досвід в сфері політики і формуються уявлення про майбутнє. В тому числі як формуються спогади та оцінка політичних подій у часі. Упередження цієї групи найбільше проявляються на рівні взаємодій в сфері політичної історії, ідентичності та легітимації дій у ретроспективі, серед них: ефект первинності або нещодавності (serial position effect); ефект піку-завершення (peak-end rule); телескопічний ефект (telescoping effect); ілюзія пояснення (illusion of explanatory depth); ефект забування джерела (source confusion); ефект Гуглу (Google effect); рожева ретроспектива (rosy retrospection).

Прикладом реалізації когнітивних упереджень, пов’язаних із пам’яттю та сприйняттям часу, може слугувати історія приходу Беніто Муссоліні до влади в Італії у 1922 році та подальше конструювання колективної пам’яті про “Марш на Рим”. Хоча прихід Муссоліні до влади був результатом політичного компромісу й страху еліт перед революцією, згодом він трансформувався у потужний міф національного відродження, що слугував як інструмент легітимації авторитарного режиму. У цьому випадку проявляється низка когнітивних упереджень, характерних для групи, пов’язаної з пам’яттю та ретроспективним сприйняттям подій.

Ефект піку-завершення (peak-end rule) – тенденція оцінювати досвід не в цілому, а за найінтенсивнішим моментом (піком) та фінальними подіями [17]. Так, з усього складного процесу занепаду ліберальної демократії в Італії фокус громадської уваги був сконцентрований не на довготривалій кризі, а на її кульмінації – на “Марші на Рим”, що відбувся 28 жовтня 1922 року. Саме цей момент було інтерпретовано як “рішучий і героїчний” крок у напрямку порятунку нації, хоча реальні механізми приходу до влади, серед яких тиск на слабого монарха, нерішучість еліт і маніпуляції законодавством залишилися поза межами масового уявлення. Цей пік був поданий як момент історичного порятунку, попри те, що в реальності Муссоліні отримав владу, перш за все,

шляхом погроз та інституційного компромісу, а не героїзму народних повстанців [28].

Рожева ретроспектива (*rosy retrospection*) – упереджене згадування минулих подій як більш позитивних, ніж вони були насправді [17]. Пропаганда представляла, правління Муссоліні як епоху порядку, економічної стабільності та національної гідності, тоді як політичне насильство, репресії та ерозія інституцій витіснялися з колективної свідомості та раціоналізувалися як “необхідна жертва”. Саме завдяки цьому упередженню, й до сьогодні існує висловлювання “Mussolini made the trains run on time” (“Муссоліні змусив поїзди ходити вчасно”), яке стало майже афористичним прикладом того, як ілюзія авторитарної ефективності здатна зберігатися в масовій свідомості попри свою фактичну недостовірність. Цей міф ґрунтується на схильності до упередженого згадування минулих подій як більш позитивних, ніж вони були насправді, навіть, якщо ця позитивність здебільшого уявна або штучно сконструйована [28].

Ілюзія пояснення (*illusion of explanatory depth*) – переконаність розуміння складних явищ глибше, ніж це є насправді, до моменту, коли з’являється необхідність їх пояснити [17]. Це ще одним вид когнітивних упереджень, пов’язаних з пам’яттю та сприйняттям часу, яке може не лише впливати на легітимацію політичного вибору в моменті, але й створювати тривалі міфи, які закріплюються в політичній культурі та впливають на наступні покоління [29]. В зазначеному прикладі, вона проявилася у швидкому впровадженні в суспільну свідомість спрощеного пояснення: “Італія була слабкою – Муссоліні був змушений навести порядок”. Це давало просте виправдання та раціоналізацію причин руйнування демократичних інституцій, легітимізації насильства проти політичних опонентів, зміцнення авторитарного режиму, а також зміцнювало міф про ефективність авторитарного лідера. Суспільству пропонувалася зрозуміла формула, яка спрощувала складну реальність, підміняючи її тезою “сильний лідер рятує націю”. Це відкидало неприємні запитання про реальні джерела кризи, а також ігнорувало реальні соціальні жертви та людські страждання, що стояли за цією “ефективністю”. Таким чином, ілюзія пояснення замінила критичне осмислення подій і сприяла закріпленню бачення авторитарного порядку як нібито єдиного дієвого шляху для Італії.

Розгляд вищезазначених груп когнітивних упереджень, пов’язаних з мисленням і обробкою інформації, емоційною реакцією, прийняттям рішень, соціальною взаємодією, пам’яттю та сприйняттям часу у поєднанні з історичними прикладами їхньої реалізації, надав нам змогу глибше усвідомити приховані поведінкові механізми, що впливають на політичну поведінку як окремих лідерів, так і суспільств загалом.

Висновки. У ході проведеного дослідження підтверджено висунуту гіпотезу про те, що когнітивні упередження становлять один із ключових, хоча й часто недооцінених, поведінкових чинників міжнародної політичної динаміки. Їхній вплив простежується на різних рівнях політичного процесу – від сприйняття загроз і формування політичних суджень до прийняття стратегічних рішень і конструювання політичних наративів.

У результаті проведеного системного аналізу когнітивних упереджень було запропоновано функціонально-поведінкову класифікацію, яка дозволяє розглядати їх у п’яти вимірах політичної поведінки:

1. Упередження, пов’язані з обробкою інформації та мисленням, спотворюють сприйняття фактів і аналіз ситуації. Це показано на прикладі рішення США щодо вторгнення в Ірак у 2003 році, коли ефект доступності, підтверджувальне упередження та ефект фреймінгу зумовили хибне уявлення про загрози та підтримку невиправдано ризикованих дій.

2. Упередження, пов’язані з емоційною обробкою, підсилюють вплив страхів, гніву та відчуття втрат на політичні рішення, як це відбулося під час Карибської кризи 1962 року, коли евристика афекту, негативне упередження та ефект втрати впливали на поведінку лідерів США і СРСР у критичний момент глобального протистояння.

3. Упередження при ухваленні рішень і дій проявляються у прагненні діяти будь-якою ціною, навіть попри невизначені наслідки, що було продемонстровано на прикладі політичної динаміки у Венесуелі наприкінці 1990-х років. Упередження дії, надмірної впевненості та простих евристик зумовили як вибір радикального лідера Уго Чавеса, так і подальші кроки, що загнали країну в глибоку політичну та економічну кризу.

4. Соціальні та міжгрупові упередження посилюють поляризацію, консолідують “своїх” і маргіналізують “чужих”, що проілюстровано на прикладі нацистської Німеччини. Упередження внутрішньої групи, ефект соціальних норм, підтримка більшості та ефект глядача стали чинниками, які сприяли посиленню тоталітаризму, соціальному конформізму та байдужості до репресій проти опонентів і меншин.

5. Упередження, пов'язані з пам'яттю та сприйняттям часу, впливають на формування політичних міфів і колективної пам'яті, що було показано на прикладі побудови національного міфу навколо приходу до влади Беніто Муссоліні. Ефект піку-завершення, рожева ретроспектива та ілюзія пояснення трансформували сприйняття подій 1922 року на користь легітимації авторитарного режиму.

Запропонована класифікація та проаналізовані приклади створюють підґрунтя для подальших міждисциплінарних досліджень, спрямованих на глибше розуміння поведінкової динаміки в міжнародній політиці, а також може стати основою для розробки нових аналітичних інструментів, здатних підвищити ефективність політичної аналітики та стратегічного прогнозування в умовах глобальної невизначеності, що зростає.

Усі ці приклади показують, що когнітивні упередження є невід'ємною частиною політичної поведінки, що істотно впливає на процеси сприйняття, ухвалення рішень і легітимації політичних дій. Ці механізми еволюційно виникли для спрощення та пояснення складної картини реальності, створення ілюзії контролю над ситуацією, виправданості чи зрозумілості подій тощо, але у міжнародно-політичній сфері вони часто призводять до спотвореного сприйняття, хибних рішень і небезпечної ескалації конфліктів. Усвідомлення цього є ключовим кроком до формування більш реалістичних і відповідальних стратегій, що враховують не лише формальні розрахунки, але й людський фактор. Ігнорування цього чинника в політичному аналізі та стратегічному прогнозуванні обмежує ефективність традиційних моделей міжнародних відносин і знижує здатність до розуміння та попередження політичних криз і конфліктів.

Бібліографічний список:

1. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979, № 47(2), pp. 263-291.
2. Jervis R. Perception and Misperception in International Politics. Princeton: Princeton University Press, 1976. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bx3>
3. Allison G. Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. Boston: Little, Brown and Company, 1971. 416 p.
4. Lefebvre V. Conflicting Structures. Huntington: Robert E. Krieger Publishing Company, 1977. 144 p.
5. Janis I.L. Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes. Boston: Houghton Mifflin, 1972. 349 p.
6. Benson, B. Cognitive Biases Codex. The University of North Carolina at Chapel Hill. 2016. URL: https://www.sog.unc.edu/sites/www.sog.unc.edu/files/course_materials/Cognitive%20Biases%20Codex.pdf
7. Jervis, R. (1976). Perception and Misperception in International Politics: New Edition (REV-Revised). Princeton University Press. 544 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bx3>
8. Kahneman, D., & Renshon, J. (2007). Why Hawks Win. *Foreign Policy*, 158, P. 34-38. URL: <https://www.jstor.org/stable/25462124>
9. Rapport, A. (2016). Cognitive Approaches to Foreign Policy Analysis. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.17863/CAM.6796>
10. Yetiv, S. A. (2013). National Security through a Cockeyed Lens. How Cognitive Bias Impacts U.S. Foreign Policy. Johns Hopkins University Press. URL: https://digitalcommons.odu.edu/politicalscience_geography_books/15/
11. Johnson, D. D. P. (2020). Strategic Instincts: The Adaptive Advantages of Cognitive Biases in International Politics. Princeton University Press. 392 p.
12. Cambridge University Press. *International Organization*. 2017. № 71(S1). URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/issue/DEE65E4B7B7C8A50C4B912B7631AA970>
13. Hafner-Burton, E.M., Haggard, S., Lake, D.A., Victor, D.G. (2017). The Behavioral Revolution and International Relations. *International Organization*, № 71(S1), pp. 1-31. DOI: 10.1017/S0020818316000400
14. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
15. Забужко О., Пашков М. Питання довіри та миротворчих стратегій у постконфліктних суспільствах. *Український журнал міжнародного права*, 2022, № 2, с. 45-56.
16. Bigelow, S. J., Gillis, A. S., Bernstein, C. (2025). What is Cognitive Bias? Informa. URL: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/cognitive-bias#:~:text=Cognitive%20bias%20is%20a%20systematic,large%20amounts%20of%20information%20quickly.>
17. The Decision Lab. Cognitive Biases. A List of the Most Relevant Biases in Behavioral Economics. 2025. URL: <https://thedecisionlab.com/biases>
18. Stuster, J. D. The Iraq Syndrome. *Foreign Policy Magazine*. 2013. URL: <https://foreignpolicy.com/2013/03/19/the-iraq->

syndrome/#:~:text=And%20I%20think%20the%20hardest,substantial%20WMD%20and%20WMD%20programs

19. Harmon, M. & Muenchen, R. Semantic Framing in the Build-Up to the Iraq War: Fox v. CNN and Other U. S. Broadcast News Programs etc. *A Review of General Semantics*. 2009. № 66(1), pp. 12-26. URL: <https://www.jstor.org/stable/42578893>

20. Tones, R. On the Politicization of Intelligence. War on the Rocks. 2015. URL: <https://warontherocks.com/2015/09/on-the-politicization-of-intelligence/#:~:text=In%20the%20June%202008%20press,policy%20relationships>

21. Houghton, D. The Role of Analogies in Crisis Decision Making. Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1634>

22. Schelling, T. The Strategy of Conflict. Harvard University Press. 1980. 328 p.

23. Kennedy, R.F. Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis. 1969. W.W. Norton & Company. 185 p. URL: <https://wnorton.com/books/Thirteen-Days/>

24. Corrales, J. & Penfold, M. Dragon in the Tropics: Hugo Chavez and the Political Economy of Revolution in Venezuela. 2011. Brookings Institution Press. 185 p. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt127w6g>

25. Weisbrot, M. Media Bias in Venezuela. Center for Economic and Policy Research. 2012. URL: <https://cepr.net/publications/media-bias-in-venezuela/>

26. Hawkins, K. A. Who Mobilizes? Participatory Democracy in Chávez's Bolivarian Revolution. *Latin American Politics and Society*. 2010. № 52(3), pp. 31-66. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2010.00089.x>

27. Weisbrot, M. Media Bias in Venezuela. Center for Economic and Policy Research. 2012. URL: <https://cepr.net/publications/media-bias-in-venezuela/>

28. Iodice, E. F. Lessons from History: The Startling Rise to Power of Benito Mussolini. *The Journal of Values-Based Leadership*. 2018. № 11(2), Art. 3. DOI: <https://doi.org/10.22543/0733.62.1241>

29. Rozenblit, L., & Keil, F. The Misunderstood Limits of Folk Science: An Illusion of Explanatory Depth. *Cognitive Science*. 2002. № 26(5), pp. 521-562. DOI: https://doi.org/10.1207/s15516709cog2605_1

References:

1. Kahneman D., Tversky A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, № 47(2), pp. 263-291.

2. Jervis R. (1976). Perception and Misperception in International Politics. Princeton: Princeton University Press, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bx3>

3. Allison G. (1971). Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. Boston: Little, Brown and Company, 416 p.

4. Lefebvre V. (1977). Conflicting Structures. Huntington: Robert E. Krieger Publishing Company, 144 p.

5. Janis I.L. (1972). Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes. Boston: Houghton Mifflin, 349 p.

6. Benson, B. (2016). Cognitive Biases Codex. The University of North Carolina at Chapel Hill. URL: https://www.sog.unc.edu/sites/www.sog.unc.edu/files/course_materials/Cognitive%20Biases%20Codex.pdf

7. Jervis, R. (1976). Perception and Misperception in International Politics: New Edition (REV-Revised). Princeton University Press. 544 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bx3>

8. Kahneman, D., & Renshon, J. (2007). Why Hawks Win. *Foreign Policy*, 158, P. 34-38. URL: <https://www.jstor.org/stable/25462124>

9. Rapport, A. (2016). Cognitive Approaches to Foreign Policy Analysis. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.17863/CAM.6796>

10. Yetiv, S. A. (2013). National Security through a Cockeyed Lens. How Cognitive Bias Impacts U.S. Foreign Policy. Johns Hopkins University Press. URL: https://digitalcommons.odu.edu/politicalscience_geography_books/15/

11. Johnson, D. D. P. (2020). Strategic Instincts: The Adaptive Advantages of Cognitive Biases in International Politics. Princeton University Press. 392 p.

12. Cambridge University Press. *International Organization*. (2017). № 71(S1). URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/issue/DEE65E4B7B7C8A50C4B912B7631AA970>

13. Hafner-Burton, E.M., Haggard, S., Lake, D.A., Victor, D.G. (2017). The Behavioral Revolution and International Relations. *International Organization*, № 71(S1), pp. 1-31. DOI: 10.1017/S0020818316000400

14. Svitova hibrydna viyna (2017) : ukrayinskyi front / Za zah. red. V. P. Horbulina. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Kyiv: NISD, 496 s.

15. Zabuzhko O., Pashkov M. (2022). Pytannya doviry ta myrotvorchyykh stratehiy u postkonfliktnykh suspil'stvakh. *Ukrayins'kyi zhurnal mizhnarodnoho prava*, № 2, s. 45-56.

16. Bigelow, S. J., Gillis, A. S., Bernstein, C. (2025). What is Cognitive Bias? Informa. URL: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/cognitive-bias#:~:text=Cognitive%20bias%20is%20a%20systematic,large%20amounts%20of%20information%20quickly.>

17. The Decision Lab. (2025). Cognitive Biases. A List of the Most Relevant Biases in Behavioral Economics. URL: <https://thedecisionlab.com/biases>

18. Stuster, J. D. (2013). The Iraq Syndrome. *Foreign Policy Magazine*. URL: <https://foreignpolicy.com/2013/03/19/the-iraq-syndrome/#:~:text=And%20I%20think%20the%20hardest,substantial%20WMD%20and%20WMD%20programs>
19. Harmon, M. & Muenchen, R. (2009). Semantic Framing in the Build-Up to the Iraq War: Fox v. CNN and Other U. S. Broadcast News Programs etc. *A Review of General Semantics*. № 66(1), pp. 12-26. URL: <https://www.jstor.org/stable/42578893>
20. Tones, R. (2015). On the Politicization of Intelligence. *War on the Rocks*. URL: <https://warontherocks.com/2015/09/on-the-politicization-of-intelligence/#:~:text=In%20the%20June%202008%20press,policy%20relationships>
21. Houghton, D. (2020). The Role of Analogies in Crisis Decision Making. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1634>
22. Schelling, T. (1980). *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press. 328 p.
23. Kennedy, R.F. (1969). *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*. W.W. Norton & Company. 185 p. URL: <https://wnorton.com/books/Thirteen-Days/>
24. Corrales, J. & Penfold, M. (2011). *Dragon in the Tropics: Hugo Chavez and the Political Economy of Revolution in Venezuela*. Brookings Institution Press. 185 p. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt127w6g>
25. Weisbrot, M. (2012). Media Bias in Venezuela. Center for Economic and Policy Research. URL: <https://cepr.net/publications/media-bias-in-venezuela/>
26. Hawkins, K. A. (2010). Who Mobilizes? Participatory Democracy in Chávez's Bolivarian Revolution. *Latin American Politics and Society*. № 52(3), pp. 31-66. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2010.00089.x>
27. Weisbrot, M. (2012). Media Bias in Venezuela. Center for Economic and Policy Research. URL: <https://cepr.net/publications/media-bias-in-venezuela/>
28. Iodice, E. F. (2018). Lessons from History: The Startling Rise to Power of Benito Mussolini. *The Journal of Values-Based Leadership*. № 11(2), Art. 3. DOI: <https://doi.org/10.22543/0733.62.1241>
29. Rozenblit, L., & Keil, F. (2002). The Misunderstood Limits of Folk Science: An Illusion of Explanatory Depth. *Cognitive Science*. № 26(5), pp. 521-562. DOI: https://doi.org/10.1207/s15516709cog2605_1

Kalashlinska M. Cognitive Biases in International Politics as a Factor of Political Dynamics

This article examines cognitive biases as one of the key yet insufficiently recognized factors in international political dynamics. The modern international political system is built on the assumption that actors will behave predictably within the framework of formalized procedures and strategies. However, real political behavior often deviates from these expectations due to the influence of emotions, cognitive biases, and distorted perceptions. As a result, a system designed to ensure stability becomes vulnerable to failure precisely when actors' behavior exceeds the limits of anticipated scenarios. The hypothesis of the study suggests that cognitive biases are not random errors but systematic features of human thinking that significantly influence threat perception, political strategy choices, and prospects for peaceful conflict resolution. While behavioral approaches have gained recognition in economics thanks to the work of D. Kahneman & A. Tversky, and their followers, these mechanisms remain underexplored in political science. The author proposes a classification of cognitive biases, grouping them into five categories: biases related to information processing and thinking; biases driven by emotional processing; biases in decision-making and action; social and intergroup biases; and biases related to memory and time perception. For each group, the article analyzes their influence on political thinking and behavior, illustrated by real political cases. The study concludes that cognitive biases are not merely psychological traits of individual thinking but systematic factors influencing collective political processes at both national and international levels. Ignoring these biases in analytical models reduces the ability to explain and predict the behavior of political actors in crisis situations, thereby limiting the effectiveness of traditional approaches in international politics. The article highlights the promise of advancing behavioral approaches in political science to develop more realistic and effective strategies in an increasingly uncertain and behaviorally complex world.

Keywords: *cognitive biases, political thinking, international conflicts, behavioral approach, political settlement.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.17

УДК 341.24:327](477:479)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4878-2230>

Берегута В. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ

У статті досліджуються нормативно-правові засади розвитку грузинсько-українських, азербайджансько-українських та вірменсько-українських відносин у 1991-2025 рр. на основі вивчення змісту міждержавних угод та національних програмних і стратегічних документів України, Грузії, Азербайджану та Вірменії, що регламентують їхню зовнішню політику (концепції та стратегії національної безпеки, воєнної безпеки, зовнішньополітичної діяльності й публічної дипломатії та урядові програми). Відповідно до змісту даних документів автор виокремлює та пояснює фактори, що впливають на специфіку розвитку двосторонніх відносин України з відповідною державою Південного Кавказу, а саме: визначення чотирма державами своїм зовнішньополітичним пріоритетом активної участі в європейських політичних процесах й поглибленні співробітництва з ЄС і НАТО, інтерес до розвитку багатостороннього міждержавного співробітництва в межах однакових міжнародних організацій (ГУАМ, ОЧЕС, Рада Європи, ОБСЄ, ООН) та нестабільна регіональна військово-політична й безпекова ситуація з огляду на активні та «заморожені» військові конфлікти на територіях чотирьох держав (російсько-українська війна, російсько-грузинська війна, вірменсько-азербайджанський конфлікт в Нагірному Карабасі). Окрім цього, автор визначає та порівнює сприйняття Україною та державами Південного Кавказу один одного як політичних акторів, а також задекларовані в документах принципи, форми й ключові напрями розвитку відносин як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні. Результати дослідження, зокрема, встановлюють, які з держав Південного Кавказу згідно з положеннями проаналізованих документів є більш пріоритетними для України для розвитку двосторонніх відносин, і навпаки – якою мірою Грузія, Азербайджан та Вірменія визначають важливість поглиблення співпраці з Україною.

Ключові слова: Україна, Південний Кавказ, Грузія, Вірменія, Азербайджан, зовнішня політика, правові засади, національна безпека, Європейський Союз, НАТО, політичні актори, держава, аналіз.

Постановка проблеми. Специфіка розвитку двосторонніх відносин між Україною та державами Південного Кавказу (Грузією, Азербайджаном, Вірменією) визначається не лише їхніми історичними зв'язками та національними інтересами по відношенню один до одного, але й низкою факторів поза межами двостороннього співробітництва. До таких чинників належать, наприклад, взаємодія держав з іншими впливовими політичними акторами, їх політика щодо міжнародних організацій, а також геополітична й безпекова ситуація (зокрема, наявність військових конфліктів на своїх територіях). З огляду на те, що Україна та країни Південного Кавказу мають близьке фізико-географічне положення, а також те, що вони мають обмежену можливість впливати на глобальні політичні процеси, такі фактори визначення двосторонніх відносин переважно концентруються на регіональному рівні в межах Європи, Південного Кавказу та Чорного моря. Попри це, вони залишаються важливими для розуміння історії розвитку та сучасного стану відносин України з кожною з держав Південного Кавказу.

Усі фактори, що впливають на партнерство України з Грузією, Азербайджаном та Вірменією потребують окремого дослідження та пояснення крізь призму контент-аналізу програмних і стратегічних документів, що регламентують зовнішню політику кожної чотирьох держав (концепції та стратегії національної безпеки, воєнної безпеки, зовнішньополітичної діяльності й публічної дипломатії та урядові програми), а також міждержавних угод. **Метою дослідження** є з'ясувати специфіку двосторонніх відносин України з державами Південного Кавказу на підставі нормативно-правових документів в контексті їхньої диференційованої зовнішньої політики щодо міжнародних

акторів в умовах трансформації регіональної конфігурації сил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносини України з державами Південного Кавказу є об'єктом вивчення українських та іноземних дослідників. Розгляд двосторонніх угод України з Азербайджаном та Грузією є елементом робіт П. Мустафаде [12] та В. Ціватого [29] відповідно. Обидва дослідники виокремлюють ключові підписані за історію розвитку відносин договори та їхнє вагоме значення для поглиблення партнерства. Окрім договірно-правової бази, науковці приділяють увагу взаємодії України з Грузією (А. Фурса [28]) та Азербайджаном (М. Баба-заде, П. Мустафаде [1]) в межах таких міжнародних міжурядових організацій, як ГУАМ, ОЧЕС, ОБСЄ, Рада Європи та ООН з огляду на спільну зовнішньополітичну мету держав інтеграції до європейських структур та політичного простору. Натомість розвитку кожною з держав Південного Кавказу співробітництва з ЄС і НАТО як елементу євроатлантичного вектора їхньої зовнішньої політики присвячені роботи Д. Кирилко [11] та Р. Демчишака [4]. Робота останнього дослідника частково базується на опрацюванні національних нормативно-правових актів трьох держав, що регламентують їхню зовнішньополітичну діяльність. Проте в науковій літературі не було представлено комплексного дослідження специфіки двосторонніх відносин України з Грузією, Вірменією та Азербайджаном з врахуванням регіональних викликів та особливостей зовнішньополітичного позиціонування кожною з них щодо інших політичних акторів на основі одночасного опрацювання змісту міждержавних угод та національних документів чотирьох держав. Це обґрунтовує актуальність цієї проблеми з наукової точки зору.

Виклад основного матеріалу. Розвиток відносин України з Грузією, Вірменією та Азербайджаном від моменту взаємного визнання незалежності від СРСР та встановлення дипломатичних відносин у 1991-1992 рр. відбувається на широкій договірно-правовій базі. Серед сотень підписаних за понад тридцять років угод чинними залишаються 133 договори України з Грузією (станом на червень 2024 р.) [10], 148 угод – з Азербайджаном (станом на січень 2022 р.) [9] та 59 договорів – з Вірменією (станом на квітень 2024 р.) [13], а також десятки документів щодо взаємодії між різними національними державними установами, що є одним з показників сучасного стану двосторонніх відносин України з кожною з держав Південного Кавказу.

Грузія, Вірменія та Азербайджан, проводять багатовекторну зовнішню політику, що обумовлюється розташуванням регіону Південного Кавказу на межі інтересів низки впливових політичних акторів, таких як ЄС, НАТО, Туреччина, Іран та Росія та прагненням балансувати та рівномірно розвивати співробітництво з ними. Серед зовнішньополітичних пріоритетів Грузії в контексті взаємодії з міжнародними організаціями з моменту відновлення незалежності визначались партнерство з ЄС і НАТО й інтеграція до їх складу, а також розвиток багатостороннього співробітництва на майданчиках ООН і таких європейських міжнародних організацій як ГУАМ, ОЧЕС, Рада Європи та ОБСЄ. Безпековий фактор зовнішньої політики Грузії визначається російсько-грузинською війною 2008 р., яка виникла на основі ескалації Росією грузинсько-абхазького та грузинсько-осетинського конфліктів, та тимчасовою окупацією Росією грузинських регіонів Абхазії та Південної Осетії за її результатами.

Розглядаючи програмні та стратегічні документи Грузії на предмет контекстуальних згадок про Україну, один з перших таких у сфері національної безпеки Грузії був опублікований під назвою «Грузія та світ: бачення і стратегія майбутнього» та презентований міністром закордонних справ Грузії Іраклієм Менагарішвілі під час міжнародної конференції «Грузія та її партнери: напрямки у нове тисячоліття» 05-06.10.2000 р. В даному документі, в контексті цілі відновлення територіальної цілісності Грузії за сприяння міжнародної спільноти, Україна згадана як одна з держав, що бере активну участь у проведенні грузино-абхазьких переговорів за координації ООН в межах Женевського мирного процесу [32, с. 12].

В Концепції національної безпеки Грузії від 08.07.2005 р. Україна визначена як одна з пріоритетних для Тбілісі держав для розбудови стратегічного партнерства. Окрім підкреслення «історично сформованих дружніх і добросусідських відносин між двома народами» як основи для такого формату співробітництва, в документі проведено паралель між Помаранчевою революцією 2004-2005 рр. та Трояндовою революцією 2003-2004 рр. як формами «вираження спільної віри в цінності демократії та свободи», що започаткували новий етап в двосторонніх відносинах. В документі окреслено співробітництво між двома державами в межах ГУАМ, ОБСЄ, ОЧЕС та ООН. Грузинський уряд також висловлює підтримку інтенсифікації Україною євроатлантичної інтеграції, визначаючи спільну з Києвом координацію зовнішньополітичних дій на шляху до ЄС та НАТО як «надзвичайно важливу для Грузії» та «корисною для обох держав» [39]. Грузинська підтримка вступу

України до СОТ та прагнення посилення стратегічного партнерства з Україною закріплені і в Стратегії зовнішньої політики Грузії на 2006-2009 рр. [31, с. 18, 22].

В Концепції національної безпеки Грузії від 23.12.2011 р. Україна названа державою, розвиток якої як «демократичної та миролюбивої» буде внеском в безпеку та стабільність в Європі. В цьому контексті, серед пріоритетних сфер розвитку двостороннього співробітництва з Україною Грузія виокремлює євроатлантичну інтеграцію, а також економічне партнерство як інструмент зниження регіональної політичної напруженості й розв'язання регіональних конфліктів. Окрім цього, Грузія послідовно підтримує поглиблення відносин Києва з ЄС, вітаючи приєднання України до програми Східного партнерства ЄС. Також документ акцентує увагу на дворівневій системі розвитку грузинсько-українських відносин: двосторонні та багатосторонні на рівні Ради Європи й вищезгаданих міжнародних організацій [35, с. 20, 23].

Російсько-українська війна зумовила появу воєнного контексту сприйняття України Грузією. Про це свідчить Стратегія зовнішньої політики Грузії на 2019-2022 рр., в якій названо анексію Росією АР Крим та окупацію окремих районів Донецької та Луганської областей України в 2014 році таким же фактором погіршення регіонального безпекового середовища, яким і стала російсько-грузинська війна 2008 р. Проте в документі розкрито плани щодо комплексної реалізації стратегічного партнерства між Києвом та Тбілісі «з огляду на подібні зовнішньополітичні цілі, проблеми та виклики» в політичному, торговельно-економічному, оборонно-безпековому та культурно-гуманітарному напрямках. Розглядаючи ж багатосторонні формати співпраці, то в Стратегії визначено посилення співробітництва у сфері євроінтеграції з Україною у форматі «Асоційованого тріо» [40, с. 2, 13].

Розвиток грузинсько-українських відносин в даному форматі визначений як ціль і в Програмі уряду Грузії «До побудови європейської держави» на 2021-2024 рр. [33, с. 7]. Натомість в оновленій урядовій програмі Грузії «Для побудови європейської держави», ухваленій в лютому 2024 р., Україна цілковито не згадана [37]. Новітнім документом грузинського уряду є Програма «Тільки з миром, гідністю та процвітанням до Європи!» на 2025-2028 рр., в якій російсько-українська війна названа загрозою європейській та глобальній безпеці й фактором дестабілізації світового порядку. Разом з цим підкреслено грузинську дипломатичну підтримку територіальної цілісності й суверенітету України й прагнення надавати їй гуманітарну допомогу [34, с. 51, 55].

Базовим політичним документом в розбудові відносин між Грузією та Україною є Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу від 13.04.1993 р., в якому визначені цілі, принципи, географічні напрямки та форми співробітництва в довгостроковій перспективі відповідно до норм міжнародного права. Грузинсько-українські відносини окреслені в документі як відносини між дружніми демократичними правовими державами, що базуються на історично складених зв'язках та багатовікових традиціях спілкування між народами, взаємодія між якими як на двосторонньому рівні, так і в межах міжнародних організацій, повинна сприяти розвитку та інституціоналізації європейських інтеграційних процесів [7].

Підписання 09.01.1995 р. Угоди між урядами України та Грузії про вільну торгівлю та Декларації про перспективи розвитку співробітництва між Україною і Грузією й спільних підходів щодо питань міжнародних відносин [2] засвідчило подальше прагнення сторін поглиблювати відносини. Так, в Декларації підкреслюється, що грузини та українці – духовно та історично близькі народи, а існування обох держав як суверенних і демократичних в міжнародно визнаних кордонах є важливим для гарантування міжнародної безпеки як в цілому в Європі й Азії, так і, зокрема, на Кавказі та в Чорноморському регіоні [2].

Відносини України та Грузії набули статусу «стратегічного партнерства» внаслідок підписання 18.07.2017 р. президентами обох держав відповідної Декларації. В її змісті двома з пріоритетних цілей визначені відновлення територіальної цілісності України та Грузії й інтеграція до НАТО і ЄС [14]. Під час підписання документу Президент України Петро Порошенко та Президент Грузії Георгі Маргвелашвілі наголосили, що наявність спільних загроз суверенітету та незалежності обох країн, зокрема у вигляді російської військової агресії, є одним з ключових чинників зміцнення міждержавного партнерства, оскільки саме завдяки інтенсифікації відносин подолання таких викликів стане можливим [26].

Азербайджан найбільш активно розвиває відносини з такими впливовими регіональними акторами, як Росія, Туреччина, а також країни ЄС і НАТО. Взаємодія з даними двома організаціями, як визначено у Концепції національної безпеки Азербайджану на 2007-2008 рр., відбувається

відповідно до «стратегічної мети інтеграції в європейські та євроатлантичні структури», що стало можливим завдяки «Новій політиці сусідства» Брюсселю та участі Азербайджану в програмі НАТО «Партнерство заради миру» [30]. Проте, на відміну від Грузії, Баку не декларує метою набуття повноправного членства в даних організаціях. Серед інших важливих для Азербайджану міжнародних організацій – ООН, ГУАМ, СНД, ОБСЄ, Рада Європи та ОЧЕС. Виокремлення ОБСЄ та Ради Європи відбувається завдяки рішенням організацій щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності Азербайджану в контексті конфлікту в Нагірному Карабасі з Вірменією [30], який залишався найбільшою загрозою його національній безпеці та територіальній цілісності до 2024 р.

Розглядаючи положення національних документів Азербайджану, що визначають зовнішню політику щодо України, варто підкреслити, що у вищезгаданій Концепції національної безпеки Азербайджану виокремлення України в розділі «Співпраця з країнами регіону» свідчить про її визнання як однієї з важливих для розбудови Азербайджаном партнерства держав. Документ також поточноє, що азербайджансько-українські відносини розвиваються як на двосторонньому рівні в різних сферах, так і в межах організації ГУАМ як формату регіональної співпраці між державами, що мають «спільні інтереси у сферах демократії, розвитку та безпеки» [30].

Ключовим міждержавним документом, що визначає розвиток відносин між Азербайджаном та Україною, є Договір про дружбу та співробітництво від 09.12.1992 р. В даному документі, за аналогією з Грузією, окреслене визнання Україною та Азербайджаном один одного як дружніх, демократичних і правових держав, майбутнє поглиблення співробітництва між якими обґрунтовується «зв'язками і традиціями добрих відносин, що склалися історично» [5]. Після підписання урядами України та Азербайджану Угоди про вільну торгівлю 28.07.1995 р., така візія відобразилась і в Декларації про поглиблення відносин партнерства між Україною та Азербайджаном від 24.03.1997 р. Серед визначених в документі пріоритетних напрямків взаємодії – інтеграція в європейські структури, розвиток партнерства з ЄС, а також в межах СНД й програми НАТО «Партнерство заради миру» [3]. Змістовно доповнюючим документом став Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Азербайджаном від 16.03.2000 р., у якому зафіксовано прагнення Києва та Баку розвивати відносини у формі стратегічного партнерства, що відповідає «фундаментальним інтересам народів обох держав», а також здійснювати «внесок у розбудову нової Європи» [8].

Набуттю українсько-азербайджанськими відносинами статусу «стратегічного партнерства» передувало і підписання Спільної декларації від 03.06.2004 р. В ній визначена ціль інтеграції обох держав до європейських структур та співпраці між ними в межах програми НАТО «Партнерство заради миру», Ради Євро-Атлантичного партнерства й низки інших міжнародних організацій (ГУАМ, СНД, ОЧЕС, Рада Європи, ОБСЄ та ООН). Документ актуалізує питання неврегульованості конфлікту в Нагірному Карабасі, що, як зазначено, негативно впливає на безпеку та політичну стабільність на Південному Кавказі, а також перешкоджає двосторонньому економічному партнерству. Відповідно Київ та Баку висловлюють прагнення якнайшвидшого розв'язання даного та інших регіональних конфліктів на основі принципу непорушності міжнародно визнаних кордонів усіх держав [25].

Визначення відносин між Азербайджаном та Україною як стратегічних та прагнення їх надалі розвивати відбулось внаслідок підписання Декларації про дружбу та стратегічне партнерство від 22.05.2008 р. [9] та Спільної декларації щодо поглиблення стратегічного партнерства Президента України Володимира Зеленського та Президента Азербайджану Ільхама Алієва від 14.01.2022 р. Окрім візії щодо необхідності подальшого розвитку відносин в різних галузях, що становлять спільний інтерес, в останній Декларації закріплені прагнення сторін підтримувати стабільність та мир в Чорноморсько-Каспійському регіоні, в тому числі шляхом партнерства в протидії гібридним загрозам, та співпрацювати в межах регіональних міжнародних організацій (ГУАМ, ОЧЕС, Рада Європи, ОБСЄ) та ООН [15].

Візію відносин Вірменії з державами Європи у різних сферах як «частини її загального процесу європейської інтеграції» визначено в розділі «Двосторонні виміри зовнішньої безпеки» Стратегії національної безпеки Вірменії від 26.01.2007 р. Як і у випадку Грузії та Азербайджану, зовнішньополітичними пріоритетами Вірменії є розбудова відносин з ЄС і НАТО та в межах Ради Європи, ОБСЄ, СНД та ОЧЕС [38, с. 11-13]. Поглиблення партнерства з ЄС і НАТО також закріплене в оновленій Стратегії національної безпеки Вірменії, ухваленій в липні 2020 р. [36, с. 18, 25]. Однак

Вірменія, як член ОДКБ додатково виокремлює дану військово-політичну організацію серед ключових напрямів своєї зовнішньої політики, що закріплено обома стратегіями національної безпеки [38, с. 11; 36, с. 18]. Серед безпекових чинників формування зовнішньої політики Вірменії головним до 2024 р. залишався конфлікт в Нагірному Карабасі.

Аналізуючи вірменсько-українські відносини, варто підкреслити обмежену кількість опублікованих у відкритому доступі на офіційних вебсайтах вірменських програмних та стратегічних документів (як і у випадку Азербайджану), а також те, що у змісті обох вищезазначених стратегій національної безпеки Вірменії немає прямих згадок про Україну та не надана характеристика вірменсько-українських відносин, як це, наприклад, подано в стратегії 2007 р. по США, Росії, Ірану, Грузії, Туреччині та Азербайджану [38, с. 13-17]. Таким чином, це засвідчує неперебування України в колі пріоритетних для Вірменії для розвитку відносин держав.

Основним документом, що регулює відносини між Вірменією та Україною, є Договір про дружбу та співробітництво від 14.05.1996 р. Як і у випадку з відповідними договорами з Грузією та Азербайджаном, основою для розвитку відносин визначені історично сформовані зв'язки та дружні відносини між вірменами та українцями й візія необхідності розбудови обох держав як демократичних, зміцнення співробітництва між якими «відповідає докорінним інтересам народів обох держав і служить справі миру та безпеки». Окрім визначення принципів та напрямів відносин у різних сферах, документ засвідчує прагнення сторін сприяти процесу роззброєння, врегульовувати конфлікти інструментами дипломатії й підтримувати миротворчі зусилля ООН [6]. На відміну від Грузії та Азербайджану, передумовою, а не одним з наслідків підписання даного договору, була Угода між урядами України та Вірменії про вільну торгівлю від 07.10.1994 р.

Підтвердження цінностей й норм, викладених в Договорі про дружбу та співробітництво, відбулось в Спільній декларації Президента України Леоніда Кучми та Президента Республіки Вірменія Левон Тер-Петросяна від 22.07.1997 р. Окрім висловлення бажання обох держав брати участь в євроінтеграційних процесах, в документі акцентовано увагу на співробітництві між Києвом та Єреваном в межах ОЧЕС, Ради Європи, ОБСЄ, СНД й, зокрема, програми НАТО «Партнерство заради миру» з метою пришвидшення вирішення конфліктів в Європі мирними інструментами й попередження виникнення нових [24]. Однак, станом на травень 2025 р. українсько-вірменські відносини, на відміну від Грузії та Азербайджану, так і не набули статусу «стратегічного партнерства».

Програмні та стратегічні документи України засвідчують різні підходи до розбудови партнерства з кожною з держав Південного Кавказу. Ще в 1993 році Постановою Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» держави Південного Кавказу були віднесені до категорії «географічно близьких держав», які водночас є «мостом між Україною та Заходом Європи» та результатом партнерства з якими повинно стати формування України як «впливової європейської держави» та розширення «смуги стабільності і миру навколо України». Тоді необхідність розвитку співробітництва з Тбілісі, Баку та Єреваном обґрунтовувалася геополітичним положенням України та наявністю історико-культурних й гуманітарних зв'язків з кожною з трьох держав [17].

В Стратегії національної безпеки України від 12.02.2007 р. держави Південного Кавказу розглядаються як частина Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону, поширенню безпеки та демократії в якому сприятиме, зокрема, інтенсифікація співпраці в межах ГУАМ. Документ визначає загрозою міжнародній стабільності щораз більшу небезпеку ескалації «заморожених» конфліктів на Кавказі [23]. Хоча і в Стратегії акцентовано увагу на прагненні України бути залученою до вирішення конфліктів у регіоні, однак в Декларації про перспективи розвитку співробітництва між Україною і Республікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин від 09.01.1995 р. Україна визнала грузинсько-абхазький та грузинсько-осетинський конфлікти та їх врегулювання внутрішньою справою Грузії [2].

Проблема військових конфліктів на території держав Південного Кавказу актуалізована і в Стратегії національної безпеки України від 08.06.2012 р. В ній визначено тенденцію ескалації конфліктів в Чорноморсько-Каспійському регіоні як ознаку погіршення регіональної безпеки, окреслено позицію України щодо недопущення мілітаризації регіону й легітимізації самопроголошених квазідержавних утворень, а також вчергове – бажання Києва бути «активним учасником врегулювання «заморожених» конфліктів в регіоні». Водночас в документі зазначене прагнення України розвивати стратегічні відносини з Азербайджаном та Грузією в межах ГУАМ [22].

На відміну від стратегій 2007 р. та 2012 р., в Стратегіях національної безпеки України від

26.05.2015 р. та від 14.09.2020 р. не згадані військові конфлікти на Південному Кавказі, що може бути пов'язано з переорієнтацією уваги на початок російсько-української війни як ключової загрози українській національній безпеці. На тлі цього, Стратегія 2015 р. підкреслює намагання Росії дестабілізувати ситуацію в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні. Проте обидва документи обґрунтовують важливість розбудови відносин з державами Південного Кавказу: Стратегія 2015 р. наголошує на форматах субрегіонального співробітництва у вигляді ГУАМ та ОЧЕС як засобів захисту суверенітету України та її територіальної цілісності [21], а Стратегія 2020 р. розкриває стратегічне партнерство з Грузією та Азербайджаном як інструмент посилення регіональної безпеки та захисту національних інтересів [18]. Натомість Стратегія воєнної безпеки України від 25.03.2021 р. визначає тимчасову окупацію Росією частини грузинської та української території та намагання Росії використовувати військові конфлікти на пострадянському просторі у своїх інтересах як потенційні дестабілізаційні фактори безпекової ситуації в Чорному морі, Східній Європі та на Кавказі [19].

Стратегія публічної дипломатії України на 2021-2025 рр. окреслює Грузію та Азербайджан як стратегічних партнерів України, а отже – одними з пріоритетних для розбудови відносин держав [27]. Це підтверджується і Стратегією зовнішньополітичної діяльності України від 30.07.2021 р., в якій стратегічне партнерство України з Грузією та Азербайджаном на рівні двосторонніх відносин та на рівні міжнародних організацій назване «важливим елементом архітектури загальноєвропейської безпеки». Так, акцент у відносинах з Грузією Україна робитиме на спільне напрацювання шляхів протидії російській військовій агресії й деокупації тимчасово окупованих територій, а також на координації євроатлантичної та європейської інтеграції, зокрема в контексті розвитку співпраці в межах «Асоційованого тріо» та реалізації «Чорноморського пакета» допомоги НАТО Києву та Тбілісі [20]. Планом дій з реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України 2021 р. передбачене поглиблення співробітництва між військово-морськими силами Грузії та України з метою «стримування та протидії збройній агресії Російської Федерації в Чорному морі» [16]. Пріоритетом взаємодії з Азербайджаном є енергетична співпраця, розширення діяльності українського бізнесу в Азербайджані та, як і у випадку з російсько-грузинським конфліктом, сприяння міжнародним зусиллям щодо врегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі [20].

Головним форматом багатостороннього партнерства з Грузією та Азербайджаном визначені ГУАМ та ГУАМ+, оскільки країни-учасниці «мають схожі інтереси» щодо посилення економічного співробітництва й протидії незаконній торгівлі та організованій злочинності. Серед інших форматів в цілому, членами яких є держави Південного Кавказу, виокремлені ОЧЕС та ініціатива ЄС «Східне партнерство». Важливо підкреслити, що Україна визначає держави-учасниці «Східного партнерства» такими, що зробили свій «європейський вибір», протидію якому зможе активно чинити Росія, поширюючи пропаганду та дезінформацію, на тлі небажання ЄС посилювати свою регіональну геополітичну роль та прискорювати процес свого розширення [20]. Натомість прямі згадки Вірменії у визначених документах України, як у випадку Вірменії про Україну, є відсутніми, що відповідно засвідчує її неперебування в колі пріоритетних політичних акторів для розвитку партнерства Україною.

Висновки. Отже, вивчення нормативно-правових засад розвитку двосторонніх відносин України з державами Південного Кавказу на основі контент-аналізу міждержавних угод та національних програмних і стратегічних документів засвідчило, що Україна, з одного боку, та Грузія, Азербайджан й Вірменія, з іншого боку, визнають один одного як суверенних, демократичних та рівноправних акторів міжнародних відносин, що прагнуть розбудовувати партнерство в довгостроковій перспективі в різних сферах відповідно до норм міжнародного права. Відповідно до положень даних документів, можна стверджувати, що специфіка розвитку відносин України з державами Південного Кавказу, окрім історичного підґрунтя, однакових принципів та ціннісних орієнтирів й актуальними проблемами двосторонньої взаємодії, обґрунтовується наступними спільними факторами:

- визначенням активної участі в європейських політичних процесах, насамперед поглибленні партнерства (або інтеграції) з ЄС і НАТО, зовнішньополітичним пріоритетом кожної з чотирьох держав. З огляду на це в них наявні можливості координації зовнішньої політики в процесі взаємодії з ЄС і НАТО, а додатково в Україні та Грузії – взаємного лобіювання інтересів на шляху до набуття повноправного членства в них;
- прагненням розвивати багатостороннє міждержавне співробітництво в межах однакових міжнародних організацій (ГУАМ, ОЧЕС, Рада Європи, ОБСЄ, ООН). Згідно з цим фактором держави

на міжнародних майданчиках можуть спільно висловлювати позиції щодо конкретних проблемних питань, ініціювати дискусії щодо їх розв'язання через визначені інституційні механізми та пропонувати міжнародні проекти відповідно до сфер спеціалізації міжнародної організації;

- нестабільною регіональною військово-політичною й безпековою ситуацією з огляду на активні та «заморожені» військові конфлікти на своїх територіях. На основі цього чиннику у вигляді російсько-української війни, російсько-грузинської війни та нагірно-карабаського конфлікту й позицій України, Грузії та Азербайджану щодо взаємної підтримки суверенітету та територіальної цілісності визначається прагнення сторін до поглиблення двостороннього й багатостороннього співробітництва в сфері безпеки, зокрема з метою розв'язання або недопущення ескалації даних конфліктів.

Регіон Південного Кавказу хоча і не є першочерговим пріоритетом зовнішньої політики України, однак з огляду на систематичні посилення в національних документах входить до кола важливих для української дипломатії. Натомість порівняння частоти та контекстів згадок держав Південного Кавказу та України в міждержавних угодах й проаналізованих програмних і стратегічних документах чотирьох держав засвідчило, що Україна приділяє найбільше уваги розвитку відносин саме з Грузією та Азербайджаном, тоді як співробітництво з Єреваном залишається найменш розвиненим, і навпаки – Грузія та Азербайджан відводять більш пріоритетне місце Україні у власній зовнішній політиці, ніж Вірменія.

Бібліографічний список:

1. Баба-заде М. В., Мустафазаде П. Т. Тенденція розвитку регіональних двосторонніх відносин: Азербайджан і Україна. *Науковий огляд*. 2024. № 1 (93). С. 6-22.
2. Декларація про перспективи розвитку співробітництва між Україною і Республікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин. *Офіційний вісник України*. 2007. №20. С. 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_004#Text.
3. Декларація про поглиблення відносин партнерства між Україною та Азербайджанською Республікою. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_078#Text.
4. Демчишак Р. Б. Євроатлантична інтеграція крізь призму зовнішньополітичних пріоритетів країн Південного Кавказу: Азербайджану, Вірменії та Грузії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2019. №24. С. 245-252.
5. Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою. Офіційний вісник України. 2007. №43. С. 150. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_015#Text.
6. Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Республікою Вірменія. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/051_002#Text.
7. Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між Україною та Республікою Грузія. Офіційний вісник України. 2007. №11. С. 72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_005#Text.
8. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Азербайджанською Республікою. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_025#Text.
9. Договірні-правова база між Україною та Азербайджаном. Посольство України в Азербайджанській Республіці. 2012. URL: <https://azerbaijan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/327-the-legal-base-of-bilateral-relations-between-ukraine-and-azerbaijan>.
10. Договірні-правова база між Україною та Грузією. Посольство України в Грузії. 2024. URL: <https://georgia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrayinoyu-ta-gruziyeyu>.
11. Кирилко Д. С. Політичні аспекти двосторонніх відносин Європейського Союзу й Азербайджану, Грузії, Молдови та України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. 22 с.
12. Мустафазаде П. Азербайджан-Україна: парадигми двосторонніх відносин (1992-2022 рр.). *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 253-267.
13. Політичні відносини між Україною та Вірменією. Посольство України в Республіці Вірменія. 2024. URL: <https://armenia.mfa.gov.ua/ukrayina-respublika-vmeniya/386-politichni-vidnosini-mizh-ukrayinoju-ta-vmenijeju>.
14. Політичні відносини між Україною та Грузією. Посольство України в Грузії. 2023. URL: <https://georgia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/politichni-vidnosini-mizh-ukrayinoyu-ta-gruziyeyu>.
15. Президенти України та Азербайджану підписали Спільну декларацію щодо поглиблення стратегічного партнерства. Офіс Президента України. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezidenti-ukrayini-ta-azerbajdzhanu-pidpisali-spilnu-deklar-72389>.

16. Про затвердження плану дій з реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. № 327-р. Урядовий кур'єр. 2023. №82. С. 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2023-%D1%80#Text>.
17. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. № 3360-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №37. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>.
18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. №392/2020. Офіс Президента України. 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. Офіційний вісник Президента України. 2021. №9. С. 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2>.
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 448/2021. Офіс Президента України. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.
21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. №287/2015. Рада національної безпеки і оборони України. 2015. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/396.html>.
22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 08.06.2012 р. №389/2012. Офіс Президента України. 2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3892012-14402>.
23. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007. Офіс Президента України. 2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496>.
24. Спільна декларація Президента України та Президента Республіки Вірменія. Офіційний вісник України. 2013. № 30. С. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/051_059#Text.
25. Спільна декларація України та Азербайджанської Республіки. Офіційний вісник України. 2009. № 56 / № 77. С. 78 (ДІ) / С. 72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_080#Text.
26. Стратегічне партнерство між Україною та Грузією обумовлене спільними викликами і спільними загрозами – Президент. Деснянська районна в місті Києві державна адміністрація. 2017. URL: <https://desn.kyivcity.gov.ua/news/strategichne-partnerstvo-mizh-ukrainoyu-ta-gruzieyu-obumovlene-spilnimi-viklikami-i-spilnimi-zagrozami-prezident>.
27. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. Міністерство закордонних справ України. 2021. 31 с. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.
28. Фурса А. Ретроспектива українсько-грузинських відносин у міжнародному контексті. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXV. С. 281-286.
29. Циватий В. Зовнішня політика і дипломатія Грузії в умовах глобалізації. *Україна дипломатична*. 2012. №13. С. 469-501.
30. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı 23 may 2007-ci il tarixli № 2198. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi aktların vahid elektron bazası. 2007. URL: <https://e-qanun.az/framework/13373>.
31. Foreign Policy Strategy 2006-2009. Ministry of Foreign Affairs of Georgia. Georgian Foundation For Strategic and International Studies. 2006. 24 p. URL: https://gfsis.org.ge/media/download/GSAC/resources/115_1973_997704_Strategy_MFA2006-2009En.pdf.
32. Georgia and the world: a vision and strategy for the future. International Center on Conflict and Negotiation. 2000. 22 p. URL: https://iccn.ge/files/georgia_and_its_partners_directions_for_new_millennium_2000.pdf.
33. Government of Georgia Program for 2021–2024 «Towards Building a European State». Government of Georgia. 2021. 62 p. URL: https://www.gov.ge/files/41_79014_435561_govprogram.PDF.
34. Government of Georgia Program for 2025-2028 «Only with peace, dignity and prosperity towards Europe!». Government of Georgia. 2024. 62 p. URL: https://www.gov.ge/files/41_90407_824274_Programfor2025-2028.pdf.
35. National Security Concept of Georgia. Ministry of Defence of Georgia. 2011. 28 p. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf>.
36. National Security Strategy of the Republic of Armenia. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 2020. 45 p. URL: <https://www.mfa.am/filemanager/security%20and%20defense/Armenia%202020%20National%20Security%20Strategy.pdf>.
37. Program of the Government of Georgia «For Building a European State». Government of Georgia. 2024. 60 p. URL: https://www.gov.ge/files/41_87243_286257_ForBuildingaEuropeanState.pdf.
38. Republic of Armenia National Security Strategy. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 2007. 18 p. URL: <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrineeng.pdf>.

39. «საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციის» დამტკიცების შესახებ: საქართველოს პარლამენტის დადგენილება დათარიღებული 2005 წლის 8 ივლისი №1895–რს. ”საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. 2005. URL: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/43156?publication=0> .
40. 2019-2022 წლების საქართველოს საგარეო პოლიტიკის სტრატეგია. საქართველოს ეროვნული უშიშროების საბჭო. 2019. 24 p. URL: <https://surl.li/zqfcvg> .

References:

1. Baba-zade M. V., Mustafazade P. T. (2024). Tendentsiia rozvytku rehionalnykh dvostoronnikh vidnosyn: Azerbaidzhan i Ukraina (The trend of development of regional bilateral relations: Azerbaijan and Ukraine). *Naukovyi ohliad (Scientific review)*. № 1 (93). S. 6-22.
2. Deklaratsiia pro perspektyvy rozvytku spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Hruziia i spilnykh pidkhodiv shchodo pytan mizhnarodnykh vidnosyn (2007). (Declaration on the prospects for the development of cooperation between Ukraine and the Republic of Georgia and common approaches to issues of international relations). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy (Official Gazette of Ukraine)*. №20. S. 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_004#Text .
3. Deklaratsiia pro pohlyblennia vidnosyn partnerstva mizh Ukrainoiu ta Azerbaidzhanskoii Respublikoiu (Declaration on deepening partnership relations between Ukraine and the Republic of Azerbaijan). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» (Database «Legislation of Ukraine»). Verkhovna Rada Ukrainy (Verkhovna Rada of Ukraine). 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_078#Text .
4. Demchyshak R. B. (2019). Yevroatlantychna intehtatsiia kriz pryzmu zovnishnopolitychnykh priorytetiv krain Pivdennoho Kavkazu: Azerbaidzhanu, Virmenii ta Hruzii (Euro-Atlantic integration through the prism of foreign policy priorities of the countries of the South Caucasus: Azerbaijan, Armenia, and Georgia). *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istoriia. Politolohiia (Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science)*. №24. S. 245-252.
5. Dohovir pro druzhbu ta spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Azerbaidzhanskoii Respublikoiu (Treaty of Friendship and Cooperation between Ukraine and the Republic of Azerbaijan). (2007). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy (Official Gazette of Ukraine)*. №43. S. 150. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_015#Text .
6. Dohovir pro druzhbu ta spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Virmenii (1996). (Treaty of Friendship and Cooperation between Ukraine and the Republic of Armenia). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» (Database «Legislation of Ukraine»). Verkhovna Rada Ukrainy (Verkhovna Rada of Ukraine). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/051_002#Text .
7. Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i vzaïmodopomohu mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Hruziia (2007). (Treaty on Friendship, Cooperation and Mutual Assistance between Ukraine and the Republic of Georgia). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy (Official Gazette of Ukraine)*. №11. S. 72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_005#Text .
8. Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukrainoiu i Azerbaidzhanskoii Respublikoiu (2000). (Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Republic of Azerbaijan). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» (Database «Legislation of Ukraine»). Verkhovna Rada Ukrainy (Verkhovna Rada of Ukraine). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_025#Text .
9. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Azerbaidzhanom (2012). (Treaty and legal framework between Ukraine and Azerbaijan). Posolstvo Ukrainy v Azerbaidzhanskii Respublitsi (Embassy of Ukraine in the Republic of Azerbaijan). URL: <https://azerbaijan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/327-the-legal-base-of-bilateral-relations-between-ukraine-and-azerbaijan> .
10. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Hruziieiu (2024). (Legal framework between Ukraine and Georgia). Posolstvo Ukrainy v Hruzii (Embassy of Ukraine in Georgia). URL: <https://georgia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrayinoyu-ta-gruziyeyu> .
11. Kyrylko D. S. (2021). Politychni aspekty dvostoronnikh vidnosyn Yevropeiskoho Soiuzu y Azerbaidzhanu, Hruzii, Moldovy ta Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.04 (Political aspects of bilateral relations between the European Union and Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine: abstract of the thesis ... Ph.D. on Political Sciences: 23.00.04). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 22 s.
12. Mustafazade P. (2023). Azerbaidzhan-Ukraina: paradyhmy dvostoronnikh vidnosyn (1992-2022 rr.) (Azerbaijan-Ukraine: paradigms of bilateral relations (1992-2022)). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal (Ukrainian Historical Journal)*. № 6 (573). S. 253-267.
13. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Virmeniiieiu (2024). (Political relations between Ukraine and Armenia). Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Virmenii (Embassy of Ukraine in the Republic of Armenia). URL: <https://armenia.mfa.gov.ua/ukrayina-respublika-vmeniya/386-politychni-vidnosini-mizh-ukrayinoju-ta-vmeniyeiu> .
14. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Hruziieiu (2023). (Political relations between Ukraine and Georgia). Posolstvo Ukrainy v Hruzii (Embassy of Ukraine in Georgia). URL: <https://georgia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/politychni-vidnosini-mizh-ukrayinoyu-ta-gruziyeyu> .
15. Prezydenty Ukrainy ta Azerbaidzhanu pidpysaly Spilnu deklaratsiiu shchodo pohlyblennia strateichnoho partnerstva (2022). (The Presidents of Ukraine and Azerbaijan signed a Joint Declaration on Deepening Strategic Partnership). Ofis Prezidenta Ukrainy (Office of the President of Ukraine). URL:

<https://www.president.gov.ua/news/prezidenti-ukrayini-ta-azerbajdzhanu-pidpisali-spilnu-deklar-72389>.

16. Pro zatverdzhennia planu dii z realizatsii Stratehii zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.04.2023 r. № 327-r (2023). (On approval of the action plan for the implementation of the Strategy of Foreign Policy Activities of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 18, 2023). *Uriadovyi kurier (Governmental Courier)*. №82. S. 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2023-%D1%80#Text>.

17. Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 02.07.1993 r. № 3360-XII (On the Main Directions of Ukraine's Foreign Policy: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 2, 1993 No. 3360-XII). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (News of the Verkhovna Rada of Ukraine). 1993. №37. St. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>.

18. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» (2020) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. №392/2020 (On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 “On the National Security Strategy of Ukraine”: Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 No. 392/2020). Ofis Prezydenta Ukrainy (Office of the President of Ukraine). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

19. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku "Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy" (2021) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 r. № 121/2021 (On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 25, 2021 "On the Military Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine of March 25, 2021 No. 121/2021). *Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy (Official Gazette of the President of Ukraine)*. №9. S. 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2>.

20. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnia 2021 roku "Pro Stratehiiu zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy" (2021) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.08.2021 r. № 448/2021 (On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 30, 2021 "On the Strategy of Foreign Policy Activities of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021 No. 448/2021). Ofis Prezydenta Ukrainy (Office of the President of Ukraine). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

21. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy" (2015) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 r. №287/2015 (On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 6, 2015 "On the National Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine of May 26, 2015 No. 287/2015). Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy (National Security and Defense Council of Ukraine). 2015. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/396.html>.

22. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 8 chervnia 2012 roku «Pro novu redaktsiiu Stratehii natsionalnoi bezpeky Ukrainy» (2012) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.06.2012 r. №389/2012 (On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of June 8, 2012 “On the new edition of the National Security Strategy of Ukraine”: Decree of the President of Ukraine of June 8, 2012 No. 389/2012). Ofis Prezydenta Ukrainy (Office of the President of Ukraine). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3892012-14402>.

23. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy (2007): Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.02.2007 r. № 105/2007 (On the National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 12, 2007 No. 105/2007). Ofis Prezydenta Ukrainy (Office of the President of Ukraine). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496>.

24. Spilna deklaratsiia Prezydenta Ukrainy ta Prezydenta Respubliky Virmeniia (Joint declaration of the President of Ukraine and the President of the Republic of Armenia) (2013). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy (Official Gazette of Ukraine)*. № 30. S. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/051_059#Text.

25. Spilna deklaratsiia Ukrainy ta Azerbaidzhanskoj Respubliky (Joint Declaration of Ukraine and the Republic of Azerbaijan) (2009). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy (Official Gazette of Ukraine)*. № 56 / № 77. S. 78 (DI) / S. 72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_080#Text.

26. Stratehichne partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Hruziieiu obumovlene spilnymi vyklykamy i spilnymi zahrozamy – Prezydent (The strategic partnership between Ukraine and Georgia is conditioned by common challenges and common threats – President) (2017). Desnianska raionna v misti Kyievi derzhavna administratsiia (Desnyanska District State Administration in the city of Kyiv). URL: <https://desn.kyivcity.gov.ua/news/strategichne-partnerstvo-mizh-ukrainoyu-ta-gruzieyu-obumovlene-spilnimi-viklikami-i-spilnimi-zagrozami-prezydent>.

27. Stratehiia publichnoi diplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021-2025 roky (Public Diplomacy Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021-2025) (2021). Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine). 31 s. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.

28. Fursa A. (2013). Retrospektyva ukrainsko-hruzynskykh vidnosyn u mizhnarodnomu konteksti (Retrospective of Ukrainian-Georgian relations in the international context). *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu (Scholarly Works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University)*. Vyp. XXXV. S. 281-286.

29. Tsivatyi V. (2012). Zovnishnia polityka i diplomatiia Hruzii v umovakh hlobalizatsii (Foreign policy and

diplomacy of Georgia in the context of globalization) *Ukraina dyplomatychna (Diplomatic Ukraine)*. №13. S. 469-501.

30. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı 23 may 2007-ci il tarixli № 2198 (2007). Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL: <https://e-qanun.az/framework/13373>.

31. Foreign Policy Strategy 2006-2009 (2006). Ministry of Foreign Affairs of Georgia. Georgian Foundation For Strategic and International Studies. 24 p. URL: https://gfsis.org.ge/media/download/GSAC/resources/115_1973_997704_Strategy_MFA2006-2009En.pdf.

32. Georgia and the world: a vision and strategy for the future (2000). International Center on Conflict and Negotiation. 22 p. URL: https://iccn.ge/files/georgia_and_its_partners_directions_for_new_millennium_2000.pdf.

33. Government of Georgia Program for 2021–2024 «Towards Building a European State» (2021). Government of Georgia. 62 p. URL: https://www.gov.ge/files/41_79014_435561_govprogram.PDF.

34. Government of Georgia Program for 2025-2028 «Only with peace, dignity and prosperity towards Europe!» (2024). Government of Georgia. 62 p. URL: https://www.gov.ge/files/41_90407_824274_Programfor2025-2028.pdf.

35. National Security Concept of Georgia (2011). Ministry of Defence of Georgia. 28 p. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf>.

36. National Security Strategy of the Republic of Armenia (2020). Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 45 p. URL: <https://www.mfa.am/filemanager/security%20and%20defense/Armenia%202020%20National%20Security%20Strategy.pdf>.

37. Program of the Government of Georgia «For Building a European State» (2024). Government of Georgia. 60 p. URL: https://www.gov.ge/files/41_87243_286257_ForBuildingaEuropeanState.pdf.

38. Republic of Armenia National Security Strategy (2007). Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 18 p. URL: <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrineeng.pdf>.

39. „საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციის“ დამტკიცების შესახებ: საქართველოს პარლამენტის დადგენილება დათარიღებული 2005 წლის 8 ივლისი №1895–რს. ”საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. 2005. URL: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/43156?publication=0>.

40. 2019-2022 (2019). წლების საქართველოს საგარეო პოლიტიკის სტრატეგია. საქართველოს ეროვნული უშიშროების საბჭო. 24 p. URL: <https://surl.li/zqfcvg>.

Berehuta V. Legal basis of bilateral relations between Ukraine and the South Caucasus states

The article examines the legal basis of the development of Georgian-Ukrainian, Azerbaijani-Ukrainian and Armenian-Ukrainian relations in 1991-2025 based on the study of the content of interstate agreements and national program and strategic documents of Ukraine, Georgia, Azerbaijan and Armenia that regulate their foreign policy (concepts and strategies of national security, military security, foreign policy and public diplomacy, and government programs). Following the content of these documents, the author identifies and explains the factors that impact the specifics of bilateral relations development between Ukraine and the corresponding South Caucasus state, namely: the determination by the four states of active participation in European political processes and deepening cooperation with the EU and NATO as their foreign policy priority, the interest in the development of multilateral interstate cooperation within the same international organizations (GUAM, BSEC, Council of Europe, OSCE, UN), and the unstable regional military-political and security situation due to active and «frozen» military conflicts in the territories of the four states (Russian-Ukrainian war, Russian-Georgian war, Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict). Additionally, the author identifies and compares the perception of Ukraine and the states of the South Caucasus of each other as political actors, as well as the principles, forms, and key directions of development of relations declared in the documents, both at the bilateral and multilateral levels. The results of the study specifically define which of the South Caucasus states, according to the provisions of the analyzed documents, are of higher priority for Ukraine for the development of bilateral relations, and vice versa, to what extent Georgia, Azerbaijan, and Armenia determine the importance of deepening cooperation with Ukraine.

Keywords: : Ukraine, South Caucasus, Georgia, Armenia, Azerbaijan, foreign policy, legal basis, national security, European Union, NATO, political actors, state, analysis.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.18

УДК 327,51=161,1(061/068)"+"(5-014)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3626-7260>

Покась М. С., Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

ВСТАНОВЛЕННЯ КОРДОНІВ КНР ІЗ КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ: ІСТОРІЯ ТА НАСЛІДКИ

У статті розглядається процес врегулювання прикордонних проблем КНР з Казахстаном, Киргизстаном та Таджикистаном. Проблема кордонів у регіоні мала довгу і дуже складну історію, у якій були задіяні численні держави, які існували на території сучасної Центральної Азії. З одного боку, точна делімітація та демаркація кордонів у історичні часи була неможливою, а з XIX сторіччя питання кордонів залежало від позиції спочатку Російської імперії, а потім СРСР. Обидві ці країни не розглядали Китай як рівного, тому питання кордонів найчастіше вирішалося «на місцях» та не документувалося досить точно. Таким чином, з 1991 року виникли численні проблеми у демаркації кордонів нових держав та КНР, які ускладнювалися процесом державотворення у перших та деякій неготовності Пекіну до виникнення на його кордоні нових держав та численними негативними наративами минулого. Основні імперативи зовнішньої політики КНР формувалися у відповідь на міжнародні зміни і тому мали реактивний характер. При цьому яскраво видимою була спроба Китаю вирішити внутрішні проблеми за рахунок співпраці із державами Центральної Азії. Переговори про встановлення спільних кордонів між Китаєм та центральноазійськими республіками у 1990-х роках відіграли основоположне значення для встановлення добросусідських стосунків між Центрально-Азійськими республіками та Китаєм, що вигідно відрізняло аналогічний процес з іншими сусідами, але саме під час врегулювання прикордонних проблем Пекін отримав деяке територіальне припущення, що було просто неможливо у попередній період, уникнувши погіршення відносин з сусідами, і, таким чином, ізоляції країни у регіоні та на міжнародній арені. Таким чином, при встановленні кордонів з республіками Центральної Азії Китайська Народна Республіка повністю виконала власні політико-дипломатичні завдання.

Ключові слова: КНР, Центральна Азія, кордони, історія міжнародних відносин, лімологія.

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР актуалізувалася проблема кордонів між КНР та новими країнами Центрально-Азійського регіону (ЦАР). У попередні століття її вирішення були неможливі із-за позиції спочатку Російської Імперії, потім СРСР. В цілому успішне розв'язання прикордонної проблеми на базі двосторонньої вигоди стало прикладом великого політико-дипломатичного успіху. Втім, вітчизняна історіографія не приділяє цьому кейсу уваги, саме тому його вивчення стає вкрай актуальним.

Таким чином, **мета статті** – вивчення китайського досвіду у вирішенні прикордонних проблем на прикладі ЦАР.

Виклад основного матеріалу. На західному краю континентального Китаю починаються гори Тянь-Шань. Вони проходять крізь найбільшу територіальну одиницю КНР – Сінцзян-Уйгурський автономний район – і закінчуються на заході Киргизстану.

Китайська армія лише один раз виходила за межі цих гір і вщент була розбита халіфатом Аббасидів у 751 році у битві при Таласі. Відтоді китайський вплив у Середній Азії був обмежений Джунгарською рівниною (Джунгарія) і Таримським басейном (Кашгарія), в якому китайці змогли закріпитися лише у другій половині XVIII століття (всупереч офіційним заявам про присутність у цих містах від III століття до н. е.). Решту Середньої Азії (крім монгольського степу, який залишився за Китаєм після монгольської навали) протягом XIX століття повільно захопила царська Росія, а після неї керувати землями продовжив Радянський Союз. Таким чином, наприкінці XIX століття регіон поділили між собою Російська імперія та китайська імперія династії Цін [10, с. 88].

Такий статус-кво зберігався протягом століття, аж поки світ не став свідком розпаду Радянського Союзу. Центральноазійські республіки (ЦАР) глибоко переживали через крах радянської системи та

останніми проголосили свою незалежність. У той час як на заході СРСР вирували демократичні фронти та прокидалися націоналісти, у ЦАР період 1989-1991 років було тихо за винятком однієї події: зіткнення узбеків та киргизів у киргизькому місті Ош у 1990 році [7, с. 41]. Такий спокій можна пояснити особливими стосунками, що склалися між ЦАР та Москвою, де наріжну роль зіграла кланова патримоніальна система суспільства.

Для Китаю розпад радянського блоку підлив масла в огонь і без того палких переживань місцевої комуністичної верхівки. У 1989 році після придушення протестів на площі Тяньаньмень комуністична партія Китаю (КПК) відчувала себе у стані облоги як на міжнародній арені, так і всередині країни. Ззовні демократичний світ – основний спонсор економічного росту Китаю – у відповідь на жорстокість китайського уряду залишив країну в дипломатичній ізоляції й під тиском економічних санкцій. Всередині країни проходили мітинги, що нагадували Тяньаньмень у мініатюрі, та активізувались національні меншини: у квітні 1990 року відбулися масові протести у Сінцзяні [3, с.332]. На додачу під тиском демократичних протестів пав основний ідеологічний «колега» Китаю – Радянський Союз із усією розбудованою навколо нього економічною та безпековою інфраструктурою (РЕВ, ОВД).

Крім цього, у самій КПК загострилася дилема з приводу подальшого розвитку Китаю: згортати реформи та повертатись до вже відомих шляхів соціалістичного будівництва, на чому наголошував прем'єр-міністр КНР Лі Пен, чи поглиблювати демократичні реформи у країні, як вважав Генеральний секретар КПК Джао Цзянь. Ці суперечки, баланс в яких підтримував Голова КНР Ден Сяопін, супроводжували всю історію Китаю протягом 1980-х років. Фінальним акордом стала реакція еліт на протести 1989 року. Ден Сяопін виступив за збереження політичної монополії КПК і домігся відставки Джао Цзяня – єдиного, хто не підтримував введення воєнного стану у відповідь на демонстрації. Слідом за ним зникло ціле крило «радикальних реформістів» у лавах КПК. Однак Ден не збирався повертатись до минулого і водночас із придушенням «радикальної» частини партії активно почав налаштовувати «консерваторів» на реформістський лад. Після відомої подорожі Дена Сяопіна на південь Китаю у 1992 році, реформи вдалося продовжити. У результаті була встановлена єдність у поглядах КПК щодо майбутнього Китаю. Однак ані зовнішню блокаду, ані внутрішнє незадоволення діяльністю КПК зняти ще не вдалося і Китай почав діяти. Саме у цей час з'являються п'ять незалежних республік у Середній Азії.

Китай одразу визнав нові держави і встановив офіційні дипломатичні стосунки. Реакція КНР не мала суто технічного характеру: йшла боротьба двох Китаїв за визнання новими державами. Комуністичний Китай побоювався, що ініціативу перебере на себе Китайська Республіка, розташована на острові Тайвань. Саме у цей час проходила демократизація тамтешнього режиму, а при владі знаходився антикомуніст Лі Денхуей, який, серед іншого, виступав за проголошення островом незалежності, що суперечило не тільки політиці «одного Китаю», яку проводила КНР, а й програмі найвпливовішої тоді партії Гоміньдан, членом якої і був Лі. У результаті його діяльності, протягом 1992-1994 років у Ризі повноцінно працювало консульство Китайської Республіки; були встановлені напівофіційні контакти із Чехією, Польщею, Україною, де певні представники місцевих еліт розглядали можливість офіційного встановлення відносин із Тайванем, що викликало занепокоєння у КНР [1, с. 102].

Однак, важливішою проблемою у цей час було питання кордонів [11, с. 138]. Переговори про встановлення радянського-китайського кордону (попередні домовленості з СРСР стосувались тільки східного сектору кордону, який пролягав між КНР та РФ) було призупинено, адже сусідами тепер стали чотири республіки – Російська Федерація, Казахстан, Киргизстан та Таджикистан. Тейлор Фревел писав, що така нагальність у переговорах із боку Китаю пояснювалася тиском на державу зсередини. Бажаючи здобути союзників для попередження потенційного виходу національно-визвольних рухів за кордон, Китай був ладен піти на поступки заради консолідації режиму. Тому збереження претензій на прикордонні території для Китаю мало високу ціну, «позаяк вони [претензії] блокували співпрацю, яка була необхідною для збереження внутрішньої безпеки» [5, с. 158].

Отже, географічно у цей період Китай здебільшого взаємодіяв із трьома новими державами на кордоні – Казахстаном, Киргизстаном та Таджикистаном. Щодо інших центральноазійських республік, то Узбекистан почав активно розвивати стосунки із КНР після приєднання до Шанхайської організації співробітництва (ШОС) у 2001 році, а останньою країною, що почала співпрацю з Китаєм став Туркменістан: їх зближення передусім пояснювалося виходом КНР на ринок природного газу

Туркменістану у другій половині 2000-х років.

Якщо розглянути питання кордонів детальніше, слід зауважити, що кордон Китаю із трьома новими республіками мав непросту історію. Протягом XIX століття між двома імперіями кордон визначався за Чугучаським (Тарбатагайським) протоколом 1868 року та Санкт-Петербурзьким договором 1881 року. Обидва документи пізніше Китай оголосив нерівноправними та вимагав їхнього перегляду. Мао Цзедун заявляв, що в цілому через «нерівноправні договори» Китай втратив території площею 1,5 мільйона км² [9, с. 218-219]. Частина китайських претензій стосувалася Памірських гір, розділених між Російською та Британською імперіями за договором 1895 року.

У 1960-х роках вперше до проблеми остаточного визначення кордонів дійшли СРСР та КНР – де-факто наступники імперських урядів. У 1964 році було досягнуто консенсусу з приводу східного сектору кордону (сучасний кордон між РФ та КНР). Сторони обговорили стан західного сектору (сучасний кордон між Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном та РФ із одного боку та КНР – із іншого), однак, переговори передчасно завершилися через незгоду сторін [5, с. 121-123]. У 1965 році Мао пішов на відкритий розрив стосунків із СРСР.

У 1980-х роках за Горбачова почалася нормалізація радянсько-китайських відносин. Були відновлені переговори з приводу кордону, які продовжили з того ж місця, де їх закінчили у 1964 році. За основу бралися минулі домовленості та статус-кво. У 1989 році Китай зменшив свої претензії з 1,5 млн. км² до 34 тис. км² [9, с. 219].

До розпаду СРСР сторони встигли вирішити тільки питання східного сектору кордону (про що писалось вище), тож Китаю довелося продовжувати переговори уже з трьома незалежними республіками. Китай використовував два підходи: двосторонній, де ухвалювали більшість рішень, та багатосторонній, де у переговорах із одного боку брали участь РФ та центральноазійські республіки, а з іншого – Китай.

Логіка багатосторонньої співпраці була проста: кордони новостворених республік патрулювали російські військові, а російські дипломати мали необхідні знання щодо історії проблеми та шляхів її вирішення [5, с. 159]. У результаті у 1992 році Китай та сусідні центральноазійські республіки «підписали [...] документ, у якому сторони «у принципі» погоджуються із визначеним кордоном» [2, с. 26-27]. Наперед можна зазначити, що претензії Китаю щодо кордону не мали принципової ваги для КНР. Територіальні суперечки здебільшого відбувалися на землях, які не мали для Китаю символічного значення (як Тайвань, Гонконг чи Макао), також на кордоні з Центральною Азією не було територій, які виділялися би багатством мінеральних ресурсів; на порядку денному були безлюдні степи та гори.

У 1993 році почалися переговори з приводу кордону між Китаєм та Казахстаном. Йшлося про 11 суперечливих ділянок кордону. Результати співпраці були зафіксовані у договорі 1994 року, де було вирішено долю 8 ділянок та у додаткових договорах 1997 та 1998 років, де визначили решту. У першому договорі сторони розділили Аласький прохід, Китай отримав землі навколо джерела річки Хоргос і відмовився від решти претензій (5, с. 160]. Пожвавлення переговорів у другій половині 1990-х років Т. Фревел пов'язав із наростанням нестабільності у КНР [5, с. 162]. Саме у 1997 році відбулося Їнінське повстання уйгурів, яке викликало побоювання у китайської верхівки, що нестабільність може перекинутись у сусідній регіон або буде підтриманою сусідніми урядами. У результаті Казахстан, як і решта сусідніх республік, засудив діяльність протестувальників та поновив запевнення у підтримці китайського уряду. У ході переговорів сторони успішно домовилися про розподіл решти територій на останніх трьох ділянках кордону. У 1996 році вперше зібралася комісія для демаркації китайсько-казахського кордону, а у 2001 році повідомлялося про виставлення більше 548 маркерів [5, с. 163]. Остаточні всі формальності було завершено у 2002 році. За результатами переговорів Китай отримав приблизно 34 відсотки від 2420 км² спірних територій.

Вирішення долі китайського-киргизького кордону почалося у рамках багатосторонньої конференції для визначення кордонів Китаю з пострадянськими республіками 1992 року. Переговори були дещо прискорені у 1994 році і у 1996 році був підписаний договір про кордони, в якому сторони домовилися про розділ шести з семи спірних ділянок. Остання ділянка кордону стосувалась регіону Узонгу-Кууш, її стан визначили у договорі 1999 року. Переговори з Киргизстаном мали свої складнощі. Китайська сторона зі скепсисом ставилася до режиму Аскара Акаєва, який позиціонував себе як прозахідний політик. До того ж у першій половині 1990-х років Акаєв був єдиним лідером серед центральноазійських республік, який вирішив провести ґрунтовну лібералізацію режиму, так що свобода слова у Киргизстані дозволяла відкрите обговорення політичних питань. Тож дебати про

киргизько-китайський кордон швидко здобули вагоме місце у киргизькому дискурсі, а напливи «зрадофільства» ускладнювали процес ратифікації обох договорів [9, с. 220]. Особливо гостро киргизьке суспільство сприйняло компроміс, відображений у додатковій угоді 1999 року. За ним Китай отримував 90 000 гектарів регіону Узонгу-Кууш у обмін на дві третини священної гори Хан-Тенгри. Узонгу-Кууш був одним із небагатьох регіонів, придатним для сільського господарства. Крім того, на цій території була єдина дорога, що об'єднувала три прикордонні пункти Киргизстану, там брали початок річка Сариджаз та власне Узонгу-Кууш [9, с. 220]. Тому втрата регіону негативно позначилася на економічному розвитку Киргизстану, ускладнила ситуацію з водними ресурсами та патруль кордонів. Ратифікація договору 1999 року проходила на фоні придушення протестів та демонстрацій; режим А. Акаєва на той час уже еволюціонував у бік «м'якого авторитаризму». Проте, незважаючи на явне незадоволення парламенту, договір було ратифіковано у 2002 році. Ратифікація нанесла значний удар по популярності Акаєва і стала одною з причин Тюльпанової революції 2005 року, під час якої Акаєв покинув країну. До влади прийшов Курманбек Бакієв, який активно користувався сінофобськими лозунгами [7, с. 217], однак жодного договору, укладеного з КНР не розірвав; навпаки, протягом 2009 року було успішно закінчено демаркацію кордону. Китай отримав приблизно 32 відсотки від 3656 км² спірних із Киргизстаном територій.

Переговори Китаю з Таджикистаном були найдовшими. По-перше, через громадянську війну у Таджикистані (1992-1997), по-друге, китайці неохоче йшли на поступки таджикам і після війни. На переговорах йшлося про три ділянки кордону: дві відносно невеликі за площею території долини Маркансу та узбелського проходу та Памірські гори. Обсяг китайських претензій сягав 28 тис. км², що робило Памір найбільшою спірною ділянкою на переговорах із центральноазійськими республіками [5, с. 164-165]. Протягом громадянської війни у Таджикистані Китай не квапився з переговорами: китайська сторона чекала на стабілізацію у країні режиму Емомалі Рахмона і побоювалася, що тиск на уряд лише посилить популярність ісламістської опозиції. Тож китайсько-таджицькі переговори почалися лише після 1997 року, коли уряд уклав мирний договір із представниками опозиції. У 1999 році було підписано перший договір про китайсько-таджицький кордон, в якому сторони вирішили всі розбіжності, крім памирського сектору. Китай повністю відмовився від претензій на Узбелський прохід, а долину Маркансу сторони розділили навпіл. Щодо Памірських гір, то Китай пішов на компроміс: китайська сторона зменшила запит на переговорах із 28 до 1 тис. км², визнавши, що первинні вимоги були недоречними. Якщо у переговорах із СРСР це була одна зі «звичайних» суперечок, то тепер виходило, що Китай претендував на 20 відсотків площі Таджикистану. Після перегляду Китаєм своєї позиції, Таджикистан погодився на компроміс. Неформального консенсусу сторони досягли у 2000 році, а офіційно договір було підписано у 2002 році [5, с. 165-166]. Проте ратифікація затяглася до 2011 року (Gleason, 2013). Таджикистан обміняв реалізацію договору на списання Китаєм частки боргу, який Таджикистан активно накопичував протягом 2000-х років. Демаркація кордону почалась у 2006 році та була завершена у 2013 році. Тут Китай отримав лише 4 відсотки від 28 430 км² спірних територій.

Характерною рисою переговорного процесу Китаю з сусідніми ЦАР, була заздалегідь визначена компромісна позиція Китаю. Такий хід спочатку здається контр-інтуїтивним. Перша половина 1990-х років – пік слабкості новостворених республік. У Росії проходить «шокова терапія», яка вкрай негативно позначилася на економіці, а сам уряд реформаторів надавав пріоритет у зовнішній політиці європейському напрямку. У центральноазійських республіках проходить жорсткий економічний спад через розрив традиційних економічних зв'язків із Москвою та втрати економічної допомоги від північного сусіда. За класичною «силовою» логікою було би розумніше використати цей момент для закріплення своєї гегемонії у регіоні, або принаймні вимагати великих концесій. Однак Китай займає прямо протилежну позицію. Щоб її зрозуміти нам потрібно подивитись на ситуацію у північно-західному Китаї, а саме у Сінцзяні.

Сінцзян-Уйгурський автономний район (СУАР) був створений китайською владою у 1955 році, замінивши статус провінції. Він є найбільшим за розмірами серед інших територіальних одиниць Китаю. Площа району становить близько 1,7 млн. км². При цьому у регіоні вкрай низька густота населення: за підрахунками 2018 року СУАР населяє лише 24,8 млн. осіб. При цьому у СУАР можна спостерігати характерну для багатьох прикордонних районів КНР етнічну композицію – приблизно половину населення складають національні меншини. Найбільшою серед них є уйгури (12 млн.), корінне населення району. На початку правління КПК (1940-1950-і роки) уйгури складали абсолютну (90%+) більшість, проте через активну колонізацію китайцями, їхня частка з часом ставала дедалі

меншою. Інструментом китайської колонізації стали військові поселення, які, поміж іншим, займалися придушенням неодноразових повстань уйгурів. У мисленні китайських військових переважала концепція «доміно», за якою втрата СУАР означала втрату сусідньої Внутрішньої Монголії, а втрата Внутрішньої Монголії відчиняла двері для наступу на сам Китай [3, с. 78]. Враховуючи ріст напруження у радянсько-китайських відносинах у 1950-х роках, китайське командування всерйоз розглядало можливість війни з Радянським Союзом. Страх був посилений історичними прикладами: у 1930-х та 1940-х роках, під час громадянської війни у Китаї, Радянський Союз проводив активну зовнішню політику у Сінцзяні: поставляв зброю та радників місцевим лідерам, підтримував прорадянських політиків [3, с. 81]. Тому не здається дивним, що у цей час було проведено дві спроби створення на територіях Сінцзяну незалежної уйгурської держави – Східного Туркестану – почасти за сприяння СРСР, що викликало обурення у китайців. Захопивши регіон наприкінці 1940-х років, комуністичний Китай гостро відчував загрозу своєму пануванню, як зсередини (через регулярні повстання уйгурів), так і ззовні (через втручання СРСР у справи регіону). Мао Цзедун намагався «замирити» регіон, інтегрувавши його до китайської політичної системи й водночас ізолювавши від решти світу, особливо від СРСР.

Після приходу до влади Ден Сяопіна у 1976 році ізоляціонізм поступився відкритості. На думку китайського керівництва, інтеграція СУАР у міжнародну торгівлю мала принести економічний розвиток, а той – безпеку через ліквідацію нерівності. Справа в тім, що модернізація Китаю проходила дуже нерівномірно, у результаті чого східні прибережні регіони розвивалися значно швидше, ніж західні. На додачу, в рамках самого регіону китайці найчастіше були багатшими, ніж представники національних меншин, що також обурювало останніх. Відповідно розвиток Сінцзяну та «вирівнювання» його показників стало на порядок денний. До того ж через взаємозалежність, що виникла би внаслідок економічної інтеграції Сінцзяну, можна було «прив'язати» СУАР до Китаю, перетворивши регіон на «міст» до центральних та прибережних провінцій. Водночас основною економічного розвитку вважалась безпечність СУАР, що, якщо не посилювало, то принаймні підтримувало жорсткий контроль регіону місцевим урядом [3, с. 82]. Протягом наступних років Китай починає поступово проводити економічну лібералізацію у Сінцзяні, що поєднувалося зі зменшенням тиску на національні меншини. СУАР вирішили зорієнтувати на розвиток торговельних відносин зі своїми географічними сусідами – центральноазійськими (на той час радянськими) республіками. Якраз протягом цього періоду починається нормалізація китайсько-радянських відносин, що полегшило перебіг нової стратегії.

Проте згодом нова стратегія принесла не зовсім бажані результати. Економічний ріст СУАР приваблював китайських переселенців. Саме вони здебільшого і отримували нові робочі місця, а уйгури, замість робочих місць, здобули ненависних сусідів-китайців. Ріст китайського населення, з одного боку, викликав незадоволення національних меншин, із якими Китай так хотів примиритися, з іншого – напади на китайців у результаті міжетнічних зіткнень викликали негайну реакцію уряду у вигляді масових арештів. У 1990-х роках двома хвилями проходять масові протести уйгурського населення: у 1990 та 1997 роках відповідно. Саме у цей час центральноазійські республіки проголошують свою незалежність.

Зважаючи на таку вагому роль, яку для Китаю грає Сінцзян, Майкл Кларк підкреслив, що зовнішня політика КНР щодо ЦАР у цей час та у майбутньому прямо пов'язана з питаннями безпеки Сінцзяну, і що Китай, реагуючи на розпад СРСР, розглядав ЦАР крізь призму своїх проблем у СУАР [3, с. 99]. На основі цієї логіки серед спеціалістів існував широкий консенсус із приводу сутності зовнішньої політики Китаю щодо ЦАР у 1990-х роках: Китай хотів здобути союзників у регіоні, щоб виключити будь-яку загрозу своєму пануванню у Сінцзяні ззовні та зсередини. Для цього потрібно було: а) вирішити питання кордонів для чіткого їх контролю; б) «відкрити» Сінцзян економічно, розширивши торговельні стосунки із сусідами; в) максимально обмежити вплив уйгурських угруповань ззовні. Відповідно, стратегія натиску лише погіршила би зовнішньо- та внутрішньополітичні позиції Китаю, бо за мовчазною згодою пострадянських республік крилася би ненависть, яка могла сприяти подальшій ізоляції Китаю, що було би катастрофою для уряду, зважаючи на контекст подій, описаних на початку статті. Натомість, завдяки компромісу Китай вправно виконав всі вищезазначені завдання: у переговорах із сусідами питання кордонів нарешті було вирішено. Торговельні та безпекові угоди супроводжували переговори про кордони. Так Китай здобув гарантії всіх сусідніх ЦАР сприяти викриттю уйгурських угруповань, що несуть загрозу КНР. У 1996 році було створено «Шанхайську п'ятірку» (КНР, РФ, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан),

де питання патрулювання кордону та зменшення збройних сил на прикордонних територіях (демлітаризація внаслідок нормалізації) було виведено на рівень багатосторонньої взаємодії. і у подальшому зібрання «п'ятірки» стали основою для співпраці держав у галузі безпеки, економіки (особливо енергетики), культури та транспорту.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна сказати, що Китай спочатку не мав стратегії для взаємодії із ЦАР: незалежність республік, як і розпад СРСР, були неочікуваною подією для всіх. На перших порах зовнішня політика Китаю формально ґрунтувалася на загальних принципах «мирного співіснування», висунутих Мао Цзедунем за перших часів існування КНР. Така узагальнена позиція свідчила про неготовність китайського уряду до появи нових незалежних держав і, як наслідок, відсутність особливого підходу до ЦАР. Основні імперативи зовнішньої політики КНР формувалися у відповідь на міжнародні зміни і тому мали реактивний характер. При цьому яскраво видимою була спроба Китаю вирішити внутрішні проблеми («заспокоєння» Сінцзяну) за рахунок співпраці із ЦАР. Таким чином, переговори про встановлення спільних кордонів між Китаєм та центральноазійськими республіками у 1990-х роках відіграли основоположне значення для встановлення добросусідських стосунків між ЦАР та Китаєм. За спиною місцеві еліти мали радянський наратив про китайську загрозу, що потенційно могло ускладнити відносини зі східним сусідом. Проте негативне ставлення було послаблене компромісною позицією китайських дипломатів, що дозволило відносно швидко перейти від обговорення лінії кордону до її демлітаризації та проведення заходів для підвищення довіри між сторонами. Таке «поблажливе» ставлення надалі виділятиме Китай з-поміж інших великих та середніх партнерів ЦАР – ЄС, США, РФ, Туреччини та Ірану.

Бібліографічний список/References:

1. Blank S. Kazakhstan's Border Relations with China. / B. A. Elleman, S. Kotkin, & C. Schofield, Beijing's Power and China's Borders : Twenty Neighbors in Asia. Armonk, New York: M. E. Sharpe, 2013.
2. Cabestan J.-P. Central Asia-China Relations and Their Relative Weight in Chinese Foreign Policy. / M. Laruelle J.-F. Huchet, S. Peyrouse, & B. Balci, China and India in Central Asia: A New "Great Game"? New York: Palgrave Macmillan, 2010.
3. Clarke, M. E. Xinjiang and China's Rise in Central Asia – A History. New York: Routledge, 2011.
4. Dave B., Kobayashi Y. China's silk road economic belt initiative in Central Asia: economic and security implications. *Asia Europe Journal*, 2018, № 16, p. 267–281. doi:10.1007/s10308-018-0513-x
5. Fravel, M. T. Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes. Princeton: Princeton University Press, 2008.
6. Gleason G. Tajikistan-China Border Normalization. / B. A. Elleman, S. Kotkin, C. Schofield, Beijing's Power and China's Borders : Twenty Neighbors in Asia. Armonk, New York: M. E. Sharpe, 2013.
7. Laruelle M., Peyrouse S. China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies. Singapore: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2013.
8. Pannier B. Kyrgyzstan: Parliament Angry Over Demarcation Of Sino-Kyrgyz Border. Radio Free Europe/Radio Liberty, 29 June 2001/ URL: <https://www.rferl.org/a/1096823.html>
9. Peyrouse S. China and Central Asia. / The New Great Game: China and Central Asia in The Era of Reform. Stanford, California: Stanford University Press, 2013.
10. Zhao H. Central Asia in China's Diplomacy. / E. Rumer, D. Trenin, H. Zhao, Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing. Armonk, New York: M.E.Sharpe, 2007.
11. Zhao H. Central Asia in Chinese Strategic Thinking. / The New Great Game: China and Central Asia in The Era of Reform. Stanford, California: Stanford University Press, 2013.

Pokas M. The establishment of the cordons of the PRC with the territories of Central Asia: history and heritages

The article discusses the process of settling China's border problems with Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan. The problem of borders in the region had a long and very complicated history, in which numerous states that existed on the territory of modern Central Asia were involved. On the one hand, the exact delimitation and demarcation of borders in historical times was impossible, and since the nineteenth century, the issue of borders depended on the position of the Russian Empire at first, and then the USSR. Both of these countries did not consider China as an equal, so the issue of borders was most often resolved "on the ground" and not documented accurately enough. Thus, since 1991, numerous problems have arisen in the demarcation of the borders of the new states and the PRC, which were complicated by the process of state-building in the former and some unpreparedness of Beijing for the emergence of new states on its border and numerous negative narratives of the past. The main imperatives of the PRC's foreign policy were formed in response to international changes and therefore had a reactive character. At the same time,

China's attempt to solve internal problems through cooperation with the states of Central Asia was clearly visible. Negotiations on the establishment of common borders between China and the Central Asian republics in the 1990s played a fundamental role in establishing good-neighborly relations between the Central Asia and China, which favorably distinguished a similar process with other neighbors, but it was during the settlement of border problems that Beijing received some territorial increase, which was simply impossible in the previous period, avoiding the deterioration of relations with neighbors, and, thus, the isolation of the country in the region and in the international arena. Thus, when establishing borders with the republics of Central Asia, the People's Republic of China fully fulfilled its own political and diplomatic tasks.

Keywords: *China, Central Asia, borders, history of international relations, limology.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.19

УДК 341.231.14:061.237(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3914-0077>

Доценко М. І., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФОРМИ ТА НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ З КОМПОНЕНТАМИ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ

У статті проаналізовано статус та місце ТЧХУ в системі Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та політико-правові засади співпраці ТЧХУ з компонентами Міжнародного Руху. Аргументовано, що напрямом «Cooperation» є основним механізмом функціонування Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця як єдиної системи, та відображає взаємовплив і взаємозв'язок компонентів Міжнародного Руху. Надано загальний аналіз реалізації мандату й функцій ТЧХУ за напрямом «Cooperation», роль компонентів Міжнародного Руху у забезпеченні сталості і діяльності ТЧХУ як приймаючого Національного товариства. Охарактеризовано статус, напрямки та форми діяльності кожного з компонентів Міжнародного Руху в Україні з 2014 року, і особливо після повномасштабного вторгнення росії в Україну, з 24 лютого 2022 року, та їх вплив на забезпечення гуманітарних потреб в Україні. Виокремлено форми і напрями співпраці ТЧХУ з кожним компонентом Міжнародного Руху, і впливу Міжнародного Руху на зміцнення інституційної спроможності ТЧХУ. Зроблено висновок щодо унікальності досвіду співпраці в Україні всіх міжнародних компонентів Міжнародного Руху при домінуючій координуючій ролі ТЧХУ як приймаючого Національного товариства у забезпеченні ефективної взаємодії всіх компонентів Міжнародного Руху відповідно Севільської угоди 2:0 під час міжнародного збройного конфлікту. Визначено, що зараз ТЧХУ є авторитетним і спроможним Національним товариством, який забезпечує ефективну співпрацю з компонентами Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в умовах міжнародного збройного конфлікту високого ступеня інтенсивності. Обґрунтовано позитивний вплив компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця на інституційну та функціональну сталість і спроможність ТЧХУ ефективно виконувати свій мандат та допоміжну функцію для держави в гуманітарній сфері, зокрема у фінансуванні гуманітарної діяльності, розвитку матеріальної бази і менеджменту, підвищення кваліфікації персоналу, підтримки місцевих організацій, спільної проєктної діяльності. Підкреслено унікальні форми, масштаби і досвід співпраці МКЧХ, Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Національних товариств в подоланні гуманітарних наслідків міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією росії проти України. Підкреслено унікальну лідируючу роль ТЧХУ в координації діяльності компонентів Міжнародного Руху на території України.

Ключові слова: ТЧХУ, Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, гуманітарна діяльність, червонохресний рух.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну актуалізувало питання реагування компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (далі – Міжнародного Руху) на гуманітарні виклики міжнародного збройного конфлікту високого ступеня інтенсивності в Європі між розвинутими державами, із застосуванням всього спектру звичайних озброєнь, окупацією значних територій та значною кількістю жертв війни, в умовах високих військових і геополітичних ризиків.

З іншого боку, на відміну від інших збройних конфліктів, Україна зберегла інституційну спроможність, зокрема щодо забезпечення соціально-економічної стабільності та гуманітарної діяльності, а також високу стійкість і ефективність громадянського суспільства [2], зокрема Товариства Червоного Хреста України (далі – ТЧХУ) [2, с. 385-386] в наданні гуманітарної допомоги

та виконання інших гуманітарних функцій, що створює унікальний прецедент в сучасній історії Міжнародного Руху. Спроможність і здатність Українського Червоного Хреста діяти за таких умов, окрім внутрішніх соціально-політичних причин, які частково були розглянуті в нашій статті [4], була зумовлена внутрішніми реформам, які відбувалися протягом 2016-2021 років завдяки залученості до керівництва ТЧХУ нових лідерів (Лілія Білоус) і підтримці компонентів Міжнародного Руху. В результаті цих реформ відбулася зміна менеджменту в Національному Комітеті ТЧХУ при збереженні мережі обласних організацій ТЧХУ, ухвалення нових редакцій Статуту ТЧХУ у 2016 [35] і 2021 [36] роках з реформою системи управління і розвитку волонтерського руху [8].

Крім того, важливу роль відіграла співпраця між компонентами Міжнародного Руху і ТЧХУ, та реалізація спільних проєктів у гуманітарній сфері на території України [65], де Товариство Червоного Хреста України виступало основним провайдером цієї діяльності (за результатами Щорічного рейтингу «ТОП 100 публічних транспарентних доброчинних організацій України» за 2022-2024 рр. ТЧХУ знаходиться на першому місці) [51; 52]. Каталізатором змін стали умови надання донорської допомоги та внутрішній запит на інституційну модернізацію.

Забезпечення інституційної спроможності Українського Червоного Хреста завдяки унікальній та ефективній взаємодії компонентів Міжнародного Руху після 2022 року надало імпульсу посилення цієї взаємодії при здійсненні гуманітарної діяльності компонентів Міжнародного Руху та можливості ТЧХУ залучати та освоювати значні ресурси для гуманітарної діяльності, забезпечувати координацію цієї діяльності між всіма компонентами Міжнародного Руху, які діють на території України.

Тому видається важливим дослідження політико-правових засад співпраці ТЧХУ з компонентами Міжнародного Руху та їх взаємодії між собою в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну. Аналіз цих питань є важливим для консолідації досвіду гуманітарної діяльності Українського Червоного Хреста та його розповсюдження в системі Міжнародного Руху, унікального досвіду гуманітарної діяльності під час міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності, яка здійснюється в умовах інституційно і функціонально спроможного Національного товариства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В міжнародних і національних джерелах наявна значна кількість публікацій про діяльність та співпрацю компонентів Міжнародного Руху, зокрема Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ), Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (далі – МФЧХ), Національних товариств [55; 57; 60]. Особливо, щодо останніх, вона носить переважно інформаційний, подієвий характер, переважно сконцентрована на сайтах організацій [23; 24; 25], включаючи сайти Національних товариств [25]. Важливим джерелом інформації є Blogs International Committee of the Red Cross [54]. Незважаючи на значну кількість публікацій про діяльність компонентів Міжнародного Руху на території України, їх політико-правові засади співпраці з ТЧХУ не були ще предметом політико-правового аналізу.

Декілька дисертацій і монографій торкалися лише питань створення та розвитку ТЧХУ в історичній ретроспективі [9; 21] охоплюють інший період та містять застарілі уявлення щодо організаційної структури та функцій ТЧХУ, в інших соціально-політичних умовах і обставинах діяльності [9]. Дослідження діяльності ТЧХУ під час незалежності України, особливо з початку агресії російської федерації проти України у 2014 році, є важливим у контексті передумов реформування Українського Червоного Хреста (2016-2021 роки), переходу на сучасну модель управління, набуття інституційної спроможності для реагування на виклики, пов'язані з міжнародним збройним конфліктом, а також початку активної співпраці з компонентами Міжнародного Руху.

Декілька робіт присвячено нормативно-правовим аспектам діяльності Міжнародного Руху і його компонентів. Зокрема, у Збірнику основних джерел щодо використання та захисту емблеми Червоного Хреста в Україні [6] проаналізовано внутрішні норми Міжнародного Руху [6, с. 19]. В деяких публікаціях розглядаються юридичні питання статусу ТЧХУ [12; 22] відповідно законодавства України і внутрішнього права ТЧХУ.

Але на жаль не проводилися комплексні дослідження політико-правових засад співпраці ТЧХУ з компонентами Міжнародного Руху, з врахуванням унікального досвіду такої співпраці під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Ці аспекти взаємодії компонентів Міжнародного Руху базуються на внутрішньому праві організації та відповідних червонохресних відносинах між компонентами Міжнародного Руху, їх конкретних видах та формах взаємодії щодо реалізації гуманітарних функцій, які є об'єктом нашого аналізу.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження статусу і функцій компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в контексті форм і напрямів співпраці ТЧХУ з

компонентами Міжнародного Руху в умовах міжнародного збройного конфлікту на території України.

Виклад основного матеріалу. Унікальність Міжнародного Руху (Міжнародного червонохресного руху) полягає в об'єднанні міжнародних та національних компонентів, що забезпечує одночасно національний і міжнародний статус, гуманітарну діяльність та доступ із універсальним охопленням і присутністю майже в усіх регіонах світу.

Міжнародний червонохресний рух складається з трьох компонентів [63], два з них мають яскраво виражений міжнародний характер та природу: МКЧХ і МФЧХ, які за статусом є міжнародними неурядовими організаціями, та визнані Національні товариства [24].

Національні товариства є національними організаціями, статус і регулювання яких визначаються насамперед національним законодавством, а також внутрішнім правом Міжнародного Руху, а також окремими інститутами міжнародного гуманітарного права. Особливістю Національних товариств є їхнє одночасне регулювання національними і міжнародними нормами.

МКЧХ – це неупереджена, нейтральна та незалежна організація [63], що офіційно визнана Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, Додатковими протоколами до них та Статутом Міжнародного Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Міжнародними конференціями Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (п. 1 ст. 1 Статуту), є частиною Міжнародного Руху (п. 2 ст. 2 Статуту).

МФЧХ діє відповідно до Конституції МФЧХ [56] та є членською організацією, створеною Національними товариствами і складається з них [59] (п. 1 ст. 1 Конституції). Вона також є складовою частиною Міжнародного Руху (п. 2 ст. 1 Конституції).

Розподіл функцій серед складових частин Міжнародного Руху відбувається, перш за все, на основі Статуту Руху [63] та Конституції МФЧХ [56]; по-друге, відповідно до Севільської угоди 2.0 [58], документа внутрішнього права Руху; та, по-третє, відповідно до операційних угод між Національними товариствами та іншими складовими частинами Руху [4, с. 94].

Після 2014 року Україна була обрана однією із п'яти країн для реалізації програми Міжнародного Руху «Посилення координації та співробітництва Руху» (SMCC) з метою розвитку потенціалу ТЧХУ як місцевої гуманітарної організації та зміцнення компліментарності та порівняльних переваг компонентів Міжнародного Руху (МКЧХ, МФЧХ, партнерських Національних товариств) [28]. Виходячи з положень Позиційного документу ТЧХУ щодо локалізації [28], ТЧХУ формулює власне бачення локалізації гуманітарної відповіді через три ключові напрями. Першим є зміцнення комплементарності в межах Міжнародного Руху: ТЧХУ вбачає необхідність і можливість посилення своєї центральної ролі як Національного товариства та водночас учасника Міжнародного Руху загалом. Товариство виступає за розширення співпраці з МКЧХ, МФЧХ та партнерським Національним товариством задля вдосконалення партнерства і ефективного розподілу ресурсів. У цьому контексті визнаються порівняльні переваги всіх учасників Міжнародного Руху, виходячи з конкретних ролей і компетенцій, закріплених у статутних документах Міжнародного Руху, Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року та Додаткових протоколах до них. Другим напрямом є координація: ТЧХУ активно розвиває стратегічне партнерство з місцевими та міжнародними гуманітарними організаціями, установами ООН і координаційними кластерами, а також бере участь у платформах з відновлення. При цьому Товариство відіграє допоміжну роль у співпраці з органами державної влади, використовуючи свою мережу для залучення територіальних громад. Третім напрямом є наращування потенціалу на місцевому рівні: спираючись на багаторічний досвід роботи по всій країні, широку волонтерську та кадрову базу, ТЧХУ забезпечує децентралізацію своєї діяльності. Товариство прагне до активної співпраці з місцевими гуманітарними структурами, обміну досвідом та створення умов для переходу від надання надзвичайної допомоги до стабільних, прозорих і якісних послуг [28].

Взаємодія та співпраця компонентів Міжнародного Руху в умовах міжнародного збройного конфлікту високого ступеня інтенсивності, спричиненого агресією РФ проти України, є сучасним прикладом найбільш масштабного та потужного колективного реагування Руху з 2014 року на основі Севільської угоди 1997 року і Додаткових заходів 2005 року для посилення виконання Севільської угоди, та після повномасштабного вторгнення Росії в Україну на основі Севільської угоди 2.0 2022 року. В період з 2014 до 2022 року співпраця ТЧХУ з компонентами Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця здійснювалася відповідно до положень Севільської угоди, яка визначає розмежування мандатів між МКЧХ, МФЧХ і Національними товариствами. В українському контексті ця модель дозволила координувати зусилля в умовах міжнародного збройного конфлікту: МКЧХ

фокусувався на захисті цивільного населення та діяльності на тимчасово окупованих територіях, МФЧХ – на підтримці інституційної спроможності ТЧХУ та реагуванні на гуманітарні потреби внутрішньо переміщених осіб, а саме ТЧХУ реалізовувало більшість програм допомоги на національному рівні. До позитивних аспектів цієї моделі можна віднести – уникнення дублювання функцій, поступове зростання ролі ТЧХУ як реалізатора гуманітарних ініціатив, а також залучення ресурсів від інших партнерських Національних товариств. Водночас система мала низку обмежень, зокрема, значна частина фінансових та управлінських повноважень залишалась у міжнародних структур, що знижувало автономність ТЧХУ; комунікація з громадськістю була недостатньо ефективною, що призводило до плутанини щодо ролі національного товариства; а стратегічне планування між компонентами Руху часто залишалося фрагментованим. Усе це підсилювало потребу в оновленні принципів взаємодії, що й стало підґрунтям для переходу до більш гнучкої та локалізованої моделі Seville Agreement 2.0 після початку повномасштабного вторгнення.

Важливо відмітити, що відносини між компонентами Міжнародного Руху, що діють на території України, знайшли відображення у Спільній заяві ТЧХУ, МКЧХ та МФЧХ щодо контекстуалізації імплементації Севільської угоди 2.0 у липні 2022 року [58].

Колективне реагування включає як діяльність усіх трьох компонентів Міжнародного Руху в Україні, так і направлено на надання допомоги особам, які постраждали від міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, і перебувають на території третіх держав. Враховуючи вищевикладене, надалі ми розглядаємо діяльність в Україні кожного з названих компонентів Міжнародного Руху через призму співпраці з ТЧХУ, включаючи організаційно-правовий і змістовний компоненти.

По-перше, це діяльність ТЧХУ, належним чином визнаного Національного товариства в Україні [4]. Згідно з внутрішнім правом Міжнародного Руху, ТЧХУ має статус «Національного товариства приймаючої країни» з відповідними правами та обов'язками відповідно до Севільської угоди 2.0.

ТЧХУ є інституційно та функціонально стабільним, спроможним і розвиненим Національним товариством, здатним ефективно виконувати свої функції відповідно до внутрішнього права Міжнародного Руху. У звіті Longitudinal Review: Case Study Ukraine RC зазначено, що реформування ТЧХУ включає децентралізацію, цифрову трансформацію, професіоналізацію персоналу, створення єдиних стандартів звітності й обліку, а також зміцнення системи безпеки та координації логістики. Підхід ТЧХУ до розвитку інституційної спроможності спрямований не лише на внутрішню організаційну стабільність, але й на передачу досвіду іншим локальним гуманітарним суб'єктам, створюючи мультиплікаційний ефект у сфері відновлення та допомоги.

ТЧХУ протягом останніх років продемонструвало системну трансформацію, що зміцнила його позиціонування як національного гуманітарного актора з високою інституційною спроможністю. Завдяки тривалим інвестиціям компонентів Міжнародного Руху у розвиток Національного товариства, ТЧХУ перейшло від традиційної моделі державного фінансування патронажної служби до сучасної організації з децентралізованою структурою, здатною самостійно мобілізувати ресурси, надавати масштабну допомогу в умовах конфлікту, та підтримувати вразливі категорії населення.

ТЧХУ посилює механізми прозорості й підзвітності, адаптувало інструменти оцінки вразливості (ВОСА з компонентом SAF), створило кластерну підтримку для регіональних відділень, а також стало ініціатором «Єдиного плану ТЧХУ на 2023–2025 роки», скоординованого з 23 партнерами Міжнародного Руху. Організація продовжує зміцнювати свою місію нейтрального, неупередженого та незалежного гуманітарного суб'єкта, зокрема у найвразливіших регіонах країни.

Станом на 2025 рік ТЧХУ функціонувало як унітарна структура, що охоплює понад 200 місцевих організацій організації, 5000 співробітників та понад 8000 волонтерів. Завдяки цьому гуманітарну допомогу отримали понад 13 мільйонів осіб (з 2022 року), зокрема у вигляді продуктових наборів, евакуаційної підтримки, медичних та грошових програм [24].

Воно забезпечує координацію та взаємодію між компонентами Міжнародного Руху під час гуманітарного реагування на території України в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією Росії. Діяльність ТЧХУ узгоджується з положеннями Севільської угоди 2.0, що визначає механізми співпраці та відповідальності в умовах кризових ситуацій [4]. Також варто відмітити, що ТЧХУ має високий рівень довіри та ефективно співпрацює з державними органами та інституціями, виконуючи допоміжну функцію в гуманітарній сфері [14].

По-друге, це діяльність місії (делегатії) МКЧХ в Україні. Вона була відновлена в 2014 році [66] (попередня Київська місія (делегатія) МКЧХ діяла з 1993 року по 2010 рік). На офіційному веб-сайті

МКЧХ зазначено: «Наші співробітники працюють у Львові, Києві, Харкові, Дніпрі, Одесі, Луганську та Донецьку разом з нашими партнерами в Міжнародному русі Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, щоб рятувати життя і полегшувати страждання мирного населення» [23].

Правовою основою діяльності місії МКЧХ в Україні є Договір між Урядом України і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста про відкриття Місії МКЧХ в Україні від 5 грудня 1995 року [3; 10].

Місія МКЧХ в Україні станом на жовтень 2024 року здійснює свою діяльність на території України та має офіси у Києві, Львові, Харкові, Дніпрі, Одесі [11].

Серед гуманітарних функцій МКЧХ Н. Мельцер у своєму довідковому виданні про МГП виокремлює, зокрема: (1) виконання функції заміни чи доповнення дій держав-покровительок; (2) відвідування військовополонених та інших захищених осіб; (3) керування діяльністю Центральної агенції з розшуку; (4) надання гуманітарної допомоги; (5) виконання спеціального мандату МКЧХ щодо МГП та (6) здійснення загального права на гуманітарну ініціативу [13, с. 354-355].

Під час збройного конфлікту МКЧХ здійснює діяльність відповідно до власних завдань і функцій, особливо в питаннях, щодо яких він має винятковий мандат відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. До одних із основних функцій МКЧХ у рамках їхнього виняткового мандату належать відвідування осіб, затриманих у зв'язку зі збройним конфліктом та ведення конфіденційного діалогу з владою, зокрема щодо ведення бойових дій та захисту цивільного населення. МКЧХ значно збільшили обсяг їхньої діяльності з 24 лютого 2022 року, аби краще допомагати людям, що постраждали внаслідок міжнародного збройного конфлікту. Гуманітарна допомога, зокрема, полягає у наданні продуктів харчування, безпечної води, ліків та будівельних матеріалів.

Наразі в Україні працюють близько 700 працівників, зокрема медперсонал, спеціалісти з питань забруднення вибухонебезпечними предметами та інші спеціалісти з надання допомоги в умовах надзвичайних ситуацій. МКЧХ було започатковано спеціальне бюро Центрального агентства розшуку з питань збройного конфлікту між російською федерацією та Україною для збирання, централізації та передачі інформації про долю та місцеперебування людей, позбавлених свободи, – як військовослужбовців, так і цивільних, – які потрапили до рук супротивної сторони [26].

Діяльність МКЧХ за період 2022-2024 років висвітлене на їхньому офіційному веб-сайті [18; 19; 20].

Співпраця між ТЧХУ і Делегацією МКЧХ в Україні оформлюється: (1) Рамковою угодою про партнерство між ТЧХУ і МКЧХ, яка укладається раз на декілька років; (2) щорічно ТЧХУ і МКЧХ укладають Угоди, які містять додатки за окремими напрямками, зокрема; (3) меморандумами і операційними щодо реалізації конкретних проєктів.

Основними формами співпраці ТЧХУ і МКЧХ на території України є:

(1) реалізація спільних проєктів та програм, серед яких Меморандум про надання фінансової допомоги соціально незахищеним особам, що постраждали від збройного конфлікту між МКЧХ, ТЧХУ та Міністерством соціальної політики України у квітні 2022 року [16]; Програма ТЧХУ «Безпечніша поведінка та підвищення обізнаності про ризики мін і вибухонебезпечних залишків війни», яка підтримується МКЧХ [1];

(2) інституційна підтримка діяльності ТЧХУ, яка виражається в підтримці забезпечення сталості НК ТЧХУ і місцевих організацій ТЧХУ.

(3) проведення спільних заходів, наприклад Конференція «Обмежуючи насильство: 75 років Женевським конвенціям про захист жертв війни» 12 вересня 2024 року [29], Всеукраїнські змагання з міжнародного гуманітарного права, які відбудуться 22 – 24 листопада 2024 року [7];

(4) експертна підтримка, наприклад, під час проведення Зимового табору з міжнародного гуманітарного права 29 – 31 січня 2024 року [39], тренінгу з міжнародного гуманітарного права для співробітників Національного комітету ТЧХУ 16 – 17 квітня 2024 року [40], Літньої школи з міжнародного гуманітарного права для державних службовців 17 – 21 червня 2024 року [42];

(5) спільні інформаційні кампанії та адвокація, зокрема щодо захисту відмітних емблем;

(6) залучення експертів ТЧХУ до заходів, зокрема, участь у тренінгах з міжнародного гуманітарного права для військовослужбовців, участь у круглих столах, як-от Круглий стіл «Проведення кібероперацій під час збройних конфліктів» у Києві 3- 4 липня 2024 року, Круглий стіл «Гуманітарний вплив нових і сучасних технологій ведення війни та юридична оцінка нових видів зброї» у Києві 6 листопада 2024 року.

По-третє, це Представництво Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні, яка спільно з Європейським офісом Федерації, надає в Україні екстрену технічну допомогу в різних сферах. МФЧХ – найбільша гуманітарна мережа в світі, чий секретаріат підтримує Національні товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у понад 191 країні, об'єднуючи понад 16 мільйонів волонтерів.

МФЧХ співпрацює з Національними товариствами в рамках реагування на катастрофи по всьому світу. Рятувальні операції також включають в себе освітній компонент, зокрема, програми реагування на надзвичайні ситуації, охорону здоров'я та догляду, популяризації гуманітарних цінностей. МФЧХ допомагає координувати реагування на надзвичайні ситуації в Україні та інших країнах, які постраждали від конфлікту, у співпраці з Національним товариством Червоного Хреста або Червоного Півмісяця [61].

Правовою основою діяльності делегації МФЧХ в Україні є Угода між Урядом України та Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця про юридичний статус Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та її Представництва у місті Києві 1997 року [45].

Понад 60 партнерських Національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у всьому світі, які допомагають населенню України, за останні два роки спільно з мережею МФЧХ надали екстрену допомогу 18 мільйонам осіб. Крім того, мережа підтримала 1,8 мільйона людей у сферах охорони здоров'я та догляду, зокрема 1,1 мільйона – у галузі психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Для подолання житлової кризи 2,2 мільйона осіб отримали житлову підтримку від приймаючих громад.

Грошова допомога стала порятунком для понад 1,1 мільйона людей в Україні та по всій Європі, допомагаючи з орендою та комунальними послугами, охороною здоров'я та освітою.

Крім того, МФЧХ через Товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця пропонує мовні курси, громадські групи та професійне навчання, що полегшує переміщенням особам пошук роботи, встановлення зв'язків із громадами та досягнення самодостатності [62; 67].

Співпраця між ТЧХУ і МФЧХ оформлюється (1) Рамковою угодою між ТЧХУ і МФЧХ та (2) ухваленням трьохсторонніх меморандумів, між ТЧХУ, МФЧХ і державними органами, наприклад Меморандум про співпрацю щодо компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, які перемістилися у період воєнного стану між ТЧХУ, МФЧХ і Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [27].

Основними формами співпраці ТЧХУ і МФЧХ на території України є:

(1) реалізація спільних проєктів та програм, серед яких проєкт щодо надання підтримки особам з інвалідністю внаслідок війни. Його особливість пов'язана із безпосередньою залученістю держави в особі Міністерства у справах ветеранів України, використання Єдиного державного реєстру ветеранів війни та нормативного регулювання проєкту Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію спільного з Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Товариством Червоного Хреста України проєкту щодо надання підтримки особам з інвалідністю внаслідок війни» [32]; допомога в реалізації програми «Прихисток» [31; 34], фінансова підтримка якого здійснюється в повному обсязі ТЧХУ та партнерів з червонохресного руху [33], співпраця між якими відбувається відповідно до Меморандуму про співпрацю щодо компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, які перемістилися у період воєнного стану [27];

(2) інституційна підтримка діяльності ТЧХУ, яка виражається в підтримці реформування ТЧХУ, розбудови системи регіональних структур і місцевих організацій, навчанні, мотивуванні і підтримці персоналу, наприклад, проходження волонтерами тренінгів та онлайн-сесій: «Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайної ситуації», «Перша психологічна допомога», «Як надати першу психологічну допомогу людям з психічними та неврологічними розладами». Такі тренінги та онлайн-сесії підвищують обізнаність щодо кризових подій, стресу, ризиків для здоров'я, захисних факторів та шляхів надання допомоги тим, хто цього потребує; проведення зустрічей зі співробітниками та волонтерами задля обговорення, які шляхи треба використовувати для підтримки команд їхнього регіону; навчання координаторів та лідерів волонтерів навичкам організації, планування та проведення волонтерських зустрічей. Головна мета зустрічей – надання підтримки командам в регіонах за принципом «Рівний-рівному»; поширення методичних матеріалів, у яких міститься інформація з турботи про себе та про колег; інформування про методи самопомогі при відчутті стресу, важких думок та почуттів; забезпечення доступу до спеціалізованої послуги у сфері

психічного здоров'я: можливість отримати безкоштовні психологічні консультації в умовах надзвичайної ситуації; співпраця із сектором розвитку волонтерства та іншими відділами задля отримання, аналізу та швидкого реагування на запити команди з метою турботи про волонтерів та співробітників ТЧХУ; створення та поширення відео (інформаційних роликів) про те, як можна подбати про власне емоційне та фізичне здоров'я [53];

(3) забезпечення залучення допомоги від Національних товариств і координація діяльності Національних товариств на території України;

(4) проведення спільних заходів, наприклад, спільний захід «Більше ніж продовольча допомога: національні товариства як лідери у ранньому відновленні» під час Генеральної Асамблеї Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця 24 жовтня 2024 року у Женеві [46];

(5) експертна підтримка, наприклад, Літньої школи з міжнародного гуманітарного права для державних службовців 17 – 21 червня 2024 року [42], при підготовці до участі в 34-й Міжнародній Конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця 28-31 жовтня 2024 року у Женеві [47];

(6) спільні інформаційні кампанії та адвокація;

(7) обмін досвідом та пошук нових напрямів співпраці. З метою ознайомлення з роботою Інформаційного центру Українського Червоного Хреста та обговорення напрямків партнерства та співробітництва у Західному міжрегіональному офісі ТЧХУ відбувся візит делегата МФЧХ із залучення громадськості та звітності у Європі М. Річарда [43].

По-четверте, це місії партнерських Національних товариств, які діють в Україні. Їхня діяльність ґрунтується на п. 3 ст. 3 Статуту Руху, який передбачає, що в рамках міжнародної діяльності кожне Національне товариство, відповідно до своїх можливостей, надає допомогу жертвам збройних конфліктів, а також постраждалим від стихійних лих та інших надзвичайних обставин згідно з Женевськими конвенціями. Ця допомога, що включає надання послуг, персоналу, матеріальної, фінансової та моральної підтримки, здійснюється через відповідні Національні товариства, Міжнародний Комітет або Федерацію. Вони також сприяють розвитку інших Національних товариств, які потребують допомоги, таким чином зміцнюючи весь Рух» [63].

Зараз на території України присутні представники партнерських Національних товариств, зокрема з Австрії, Данії, Великої Британії, Канади, Люксембургу, Німеччини, Норвегії, Франції, Італії, Іспанії, Швейцарії, Швеції та Японії, які діють через МФЧХ та є окремими юридичними особами.

Загалом, допомога потерпілим від міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, надходить від більше, ніж 30 партнерських Національних товариств, у тому числі від Естонського, Чеського, Польського, Корейського Червоного Хреста тощо.

Співпраця між ТЧХУ і партнерськими Національними товариствами оформлюється шляхом [15]:

(1) укладання рамкових меморандумів та угод про взаєморозуміння / співпрацю, наприклад Генеральна угода між ТЧХУ та Французьким Червоним Хрестом від 9 листопада 2022 року, Меморандум про взаєморозуміння між ТЧХУ та Японським Червоним Хрестом від 1 жовтня 2022 року; Меморандум про взаєморозуміння між ТЧХУ і Шведським Червоним Хрестом на 2022-2025 роки, який у 2024 році був продовжений до 2030 року [49];

(2) обміном листами про наміри, наприклад Лист про наміри щодо програми «Реагування на конфлікт та підвищення стійкості України (CR4U)» з Данським Червоним Хрестом від 15 червня 2022 року; Лист про наміри щодо співпраці в рамках проекту «Технічна підтримка Реформи Патронажної Служби ТЧХУ» з Швейцарським Червоним Хрестом від 29 серпня 2017 року;

(3) укладанням проектних / програмних угод (угод про реалізацію проекту або програми), наприклад Проектна угода «Реагування на соціальну вразливість в Україні шляхом локалізації та залучення молоді» між ТЧХУ та Данським Червоним Хрестом від 15 лютого 2022 року, Угода про пожертву / донатію між Грузинським Товариством Червоного Хреста та ТЧХУ від 14 березня 2022 року (кошти); Угода про підтримку найбільш постраждалого населення непродовольчими наборами, коштами та наданням медичної допомоги між ТЧХУ та Люксембурзьким Червоним Хрестом від 1 квітня 2022 року (проектна); Проектна угода між ТЧХУ та Японським Червоним Хрестом «Грошова допомога домогосподарствам, які приймають ВПО» між ТЧХУ та Японським Червоним Хрестом від 1 січня 2023 року, Угода про впровадження проекту «Тимчасові модульні будинки в Житомирі та Андріївці» між ТЧХУ і Італійським Червоним Хрестом від 30 березня 2023 року, Проектна угода «Посилення гуманітарного реагування в недостатньо забезпечених послугами, віддалених та сільських районах найбільш постраждалих східних та південних регіонів України» (ЕЧНО) між ТЧХУ

та Данським Червоним Хрестом від 1 квітня 2023 року, Проектна угода між ТЧХУ та Люксембурзьким ЧХ «Україна: незламний дух надії» від 1 квітня 2023 року, Грантова угода щодо двосторонньої допомоги від Британського Червоного Хреста щодо діяльності ТЧХУ з відновленні родинних зв'язків від 1 червня 2023 року, Угода щодо підтримки програми ТЧХУ «Реагування на руйнування дамби в Новій Каховці» між ТЧХУ та Шведським Червоним Хрестом від 7 червня 2023 року.

З 1993 року до 2022 року укладено близько 100 меморандумів / угод про партнерство та взаємодію ТЧХУ з компонентами Міжнародного Руху, тобто в середньому 3,5 Меморандумів / угод про співпрацю з компонентами Руху (Національними товариствами), переважно довгострокових. Тільки в 2023 році укладено 37 меморандумів / угод, переважно проєктних чи програмних. Загалом, з лютого 2022 року по червень 2025 року укладено 53 угоди про співпрацю [15], тобто близько 15 меморандумів на рік.

Основними формами співпраці ТЧХУ з партнерськими Національними товариствами на території України є:

(1) реалізація спільних проєктів та програм. Наприклад, проєкт «Реагування на соціальну вразливість в Україні шляхом локалізації та залучення молоді» за підтримки Данського Червоного Хреста, проєкт «Посилення стійкості до ризиків катастроф у Східній Україні» за підтримки Данського Червоного Хреста, підтримка діяльності мобільних медичних бригад ТЧХУ в Вінницькій області Італійським Червоним Хрестом [5], відкриття соціальної пральні за підтримки Червоного Хреста Німеччини [17], проєкт «Перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування» за підтримки Іспанського Червоного Хреста і Данського Червоного Хреста [44];

(2) збір і передача ТЧХУ благодійних пожертв/ благодійна допомога в грошовій та натуральній формі: у 2022 році, Японський Червоний Хрест запустив кампанію зі збору коштів та отримав значні фінансові надходження від громадян Японії та приватних компаній. Загальний внесок Японського Червоного Хреста до ТЧХУ, МФЧХ та МКЧХ становить приблизно 7 млн японських єн і спрямований на підтримку осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій, галузі охорони здоров'я, соціальних послуг, надання надзвичайної допомоги та розвиток національного товариства в Україні [50];

(3) технічна допомога: Японський Червоний Хрест на початку 2022 року ЯЧХ відправив делегата з питань психічного здоров'я та психосоціальної підтримки до Польщі через систему МФЧХ. З того часу делегати, що займаються питаннями здоров'я, серед яких радіолог та фізіотерапевт, були направлені в Україну [50];

(4) інституційна підтримка діяльності ТЧХУ: Іспанський Червоний Хрест надав фінансову та технічну підтримку у сфері забезпечення засобів до існування, розвитку ТЧХУ та волонтерства [48];

(5) залучення експертизи: Літня школи з міжнародного гуманітарного права для державних службовців 17 – 21 червня 2024 року [42];

(6) обмін досвідом між Національними товариствами: тренінг з ефективного лідерства Данського Червоного Хреста [30], воркшопи з питань інклюзивної та справедливої якісної освіти [38]; взаємного навчання у сферах, що представляють особливий інтерес, наприклад планування ліквідації наслідків стихійних лих та допоміжної ролі державним органам влади відповідних країн [49];

(7) сприяння проведенню навчання, поширення знань з міжнародного гуманітарного права, наприклад проведення ряду тренінгів «Сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом» для викладачів юридичних ВНЗ [37], а також юристів, адвокатів та представників ГО за підтримки Французького Червоного Хреста, тренінгу Служби розшуку Українського Червоного Хреста для регіональних волонтерів з Відновлення родинних зв'язків за підтримки Британського Червоного Хреста [41].

(8) спільні інформаційні кампанії та адвокація.

Більшість проєктів і програм реалізуються у взаємодії з ТЧХУ на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Деякі масштабні проєкти реалізуються спільно з державою, та/або залученням інших суб'єктів, зокрема з бізнесу. Окремі функції реалізуються МКЧХ відповідно до спеціального мандату.

Обставини міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності обумовили інтенсифікацію та розширення напрямків та форм діяльності компонентів Міжнародного Руху на території України, їхньої взаємодії і співпраці між собою, з визначальною роллю ТЧХУ як приймаючого Національного товариства.

З початком міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України,

відбувалася адаптація ТЧХУ до нових умов та реформа системи менеджменту, переважно на центральному рівні (Національний комітет ТЧХУ). Фінансове забезпечення цієї реформи і інституційного розвитку ТЧХУ відбувалося в декілька етапів, з 2014-2022 рік, з 2022 року по дотепер за підтримки компонентів Міжнародного Руху.

Якщо в перший період провідна роль в інституційному розвитку ТЧХУ відігравав МКЧХ, то з 2022 року домінуюче значення в підтримці діяльності та розвитку відіграє МФЧХ і Національні товариства.

Загалом, можна виокремити та систематизувати діяльність ТЧХУ, в межах яких здійснюється співпраця з компонентами Міжнародного Руху за напрямками діяльності:

(1) охорона здоров'я (охоплює сектори: мобільні медичні бригади, відновлення інфраструктури охорони здоров'я, зміцнення здоров'я та профілактика захворювань, догляд вдома);

(2) реабілітація (охоплює сектори: фізична та ментальна реабілітація, психологічна та психосоціальна підтримка);

(3) відновлення (охоплює сектори: підтримка житла та прихистків, забезпечення життєдіяльності, грошова та ваучерна підтримка);

(4) управління надзвичайними ситуаціями (охоплює сектори: надання гуманітарної допомоги, управління ризиками надзвичайними ситуаціями / зниження ризиків надзвичайними ситуаціями, цивільний захист, пошук та порятунок);

(5) захист та освіта (охоплює сектори: розшук та відновлення родинних зв'язків, підвищення обізнаності загроз, пов'язаних з війною, перша допомога, міжнародне гуманітарне право, освіта в надзвичайних ситуаціях);

(6) контроль якості та звітність (охоплює сектори: планування, моніторинг, оцінка та звітність; інформаційний менеджмент; захист, гендерна рівність та інклюзія; залучення громад);

(7) розвиток ТЧХУ (охоплює сектори: фінансовий розвиток, розвиток з мобілізації ресурсів, розвиток кадрових ресурсів, організаційний розвиток, розвиток організацій, розвиток волонтерства та молоді, цифрова трансформація, розвиток комунікацій; розвиток логістики);

(8) допоміжна роль та гуманітарна дипломатія.

Безпосередня діяльність щодо співпраці компонентів Міжнародного Руху в Україні реалізовується шляхом укладення меморандумів про співпрацю та партнерство або відповідних угод.

Для міжнародних компонентів Міжнародного Руху, що діють на території України формалізація відносин з ТЧХУ є однією із необхідних умов подальшої роботи і забезпечення доступу до жертв війни в Україні, а для ТЧХУ можливістю отримати фінансову, організаційну і експертну підтримку для забезпечення сталого розвитку, реалізації Статутних завдань та діяльності як приймаючого Національного товариства.

Висновки. Порівняно з численними збройними конфліктами сучасності, незважаючи на високу інтенсивність військових дій внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації, в Україні збереглися інституційна та операційна спроможність компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Першочергово це стосується приймаючого Національного товариства – Товариства Червоного Хреста України та розгорнутої в попередні роки системи міжнародних компонентів Міжнародного Руху. Завдяки сталій та ефективній взаємодії між ними та інституційній спроможності ТЧХУ була створена дієва система компонентів Міжнародного Руху з надання гуманітарної допомоги жертвам війни. У цій системі ТЧХУ відіграє ключову роль посередника між міжнародними компонентами Міжнародного Руху, державою та суспільством, забезпечуючи доступ до жертв війни, координацію діяльності та взаємодію з державними органами, з одного боку, і маючи авторитет та співпрацю з міжнародними компонентами Руху, що дозволяє залучати міжнародну гуманітарну допомогу та забезпечувати операційну гнучкість, з іншого.

Особливість українського досвіду полягає в одночасній присутності усіх ключових елементів системи Руху – ТЧХУ, МКЧХ, МФЧХ та понад 30 Національних товариств – у межах одного операційного контексту. Це створює безпрецедентну лабораторію співпраці, яка дозволяє оцінити не лише ефективність гуманітарного реагування, але й дієвість самої архітектури Руху, її гнучкість до зовнішніх викликів, зокрема правових, політичних та інформаційних.

ТЧХУ інституційно та функціонально є сталою, спроможною та розвинутою громадською організацією зі спеціальним статусом, яка ефективно виконує функції приймаючого Національного товариства в системі Міжнародного Руху. Його взаємодія з Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та іноземними

Національними товариствами дозволила значно посилити інституційну та операційну спроможність ТЧХУ, ефективно виконувати мандат та допоміжну функцію для держави в гуманітарній сфері. Досвід співпраці, набутий у цих умовах, має унікальне значення як для України, так і для всієї системи Міжнародного Руху, адже демонструє можливості ефективної взаємодії національного та міжнародного рівня в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності.

Разом із цим, попри загальне зростання інституційної спроможності, залишаються певні проблеми та виклики, які потребують вирішення. Серед них – нерівномірний рівень розвитку та ресурсного забезпечення між регіональними організаціями ТЧХУ, потреба у подальшому посиленні внутрішнього моніторингу й оцінювання ефективності програм, необхідність поглиблення взаємодії з органами місцевого самоврядування, а також ризики надмірної залежності від міжнародної донорської допомоги. Актуальним також залишається завдання зміцнення кадрового потенціалу та запровадження довгострокових механізмів сталого фінансування. Значний вплив на діяльність ТЧХУ справили інформаційні виклики, що виникли у 2022–2023 роках у зв'язку з хвилею публічної критики на адресу Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Зокрема, в інформаційному просторі поширювалися звинувачення щодо недостатньої присутності МКЧХ у місцях утримання військовополонених та на окупованих територіях. Хоча ці функції відносяться до виключного мандату МКЧХ, значна частина негативного сприйняття в суспільстві трансливалася й на ТЧХУ як національного представника Міжнародного Руху. Унаслідок цього Український Червоний Хрест був змушений активізувати кризову комунікацію, посилити прозорість публічної звітності та чітко окреслювати межі своєї компетенції. Ситуація виявила вразливість єдиної ідентичності Руху в умовах гібридної війни та потребу в комунікаційному переосмисленні розподілу відповідальності.

Таким чином, наявність інституційної та функціональної спроможності ТЧХУ, незважаючи на складні обставини міжнародного збройного конфлікту, є унікальним явищем та відображенням загальної стійкості України та українського суспільства. Вона підтверджує важливість політико-правових засад співпраці з компонентами Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та їхнього впливу на гуманітарну діяльність, інституційну сталість і ефективність реагування на виклики міжнародного збройного конфлікту. Досвід України може слугувати еталонним прикладом для інших регіонів світу, де поєднання воєнних загроз, політичної нестабільності та розгалуженої структури Міжнародного Руху вимагає не просто координації, а глибокого реформування підходів до співпраці між усіма рівнями компонентів – від локального до глобального.

Бібліографічний список:

1. Волонтери-інструктори напряму «Мінна небезпека» Черкаської міської організації Українського Червоного Хреста в рамках програми «Безпечніша поведінка та підвищення обізнаності про ризики мін і вибухонебезпечних залишків війни» регулярно проводять інформаційно-роз'яснювальні заходи та інформаційні сесії для різних вікових категорій населення. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/11/58880/>
2. Громадянське суспільство в ситуації війни. Розділ 12. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с. С. 380-400. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol-monohrafiia.pdf
3. Договір між Урядом України і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) про відкриття Місії МКЧХ в Україні від 5 грудня 1995 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_005#
4. Доценко М. І. Товариство Червоного Хреста України як допоміжна гуманітарна організація для держави. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 92-105. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.13>
5. За рік мобільні медичні бригади Українського Червоного Хреста надали у Вінницькій області понад 30 000 медичних консультацій. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/61979/>
6. Збірник основних джерел щодо використання та захисту в Україні емблеми Червоного Хреста / уклад., передм., вступ. ст.: М. Доценко, С. Лук'янченко, Р. Болкун, В. Полюля ; за ред. радника президента ТЧХУ з міжнар. гуманіт. права Т. Короткого. Київ ; Товариство Червоного Хреста України : Фенікс, 2024. 164 с.
7. Інформаційна довідка про Всеукраїнські змагання з міжнародного гуманітарного права, які відбудуться 22-24 листопада 2024 року. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2024/09/Rules_IHL-Competition_2024.pdf
8. Історія Українського Червоного Хреста. Офіційний сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/history/>
9. Кармалюк С., Ореховський В. Історія Товариства Червоного Хреста України Книга І. Діяльність

організацій Товариства Червоного Хреста в Україні до 1921 р.: кол. монографія. Чернівці : Технодрук, 2023. 252 с.

10. Комітет у закордонних справах рекомендує ратифікувати Договір між Урядом України і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста про відкриття Місії МКЧХ в Україні. URL: <https://minjust.gov.ua/uk/news/ministry/komitet-u-zakordonnih-spravah-rekomendue-ratifikuvati-dogovir-mij-uryadom-ukraini-i-mijnarodnim-komitetom-chervonogo-hresta-pro-vidkrittya-misii-mkchh-v-ukraini-5073>

11. Контакти. Офіційний сайт МКЧХ. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/contacts/>

12. Короткий Т. Р., Кібець Д. В. Регулювання діяльності Товариства Червоного Хреста України. Інформаційне агентство «Українське право». 06.12.2019. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/regulyuvannya-diyalnosti-tovarystva-chervonogo-khresta-ukrayiny/?month=03&year=2020 (дата звернення: 22.09.2024);

13. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ. 2020. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>

14. Меморандум про співпрацю між Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Товариством Червоного Хреста України, що спрямований на посилення та розвиток взаємовідносин між Міністерством та Товариством Червоного Хреста України у таких питаннях: об'єднання зусиль щодо підтримки населення, яке проживало на тимчасово окупованій території України; спрямування спільної діяльності щодо підтримки ВПО та громадян України, які покинули своє місце проживання на тимчасово окупованій території через бойові дії чи з метою уникнення тимчасової окупації частини території України й виїхали за кордон; сприяння реалізації прав і свобод ВПО та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання; поширення знань з міжнародного гуманітарного права на всій території України; надання гуманітарної підтримки цивільному населенню під час збройного конфлікту, зокрема шляхом надання грошової допомоги, іншої гуманітарної допомоги. Підписано тристоронній Меморандум про співпрацю щодо компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, які перемістилися у період воєнного стану. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/09/54517/>

15. Міжнародне співробітництво. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/international-partnership/>

16. МКЧХ, ТЧХУ та Міністерство соціальної політики підписали Меморандум про надання фінансової допомоги соціально незахищеним особам, що постраждали від збройного конфлікту. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2022/04/news-release/finansova-dopomoga-2022/>

17. На Тернопільщині відбулося урочисте відкриття соціальної пральні на базі Збаразької районної організації Українського Червоного Хреста. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/62018/>

18. Огляд діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні у різних сферах з 24 лютого до 31 грудня 2022 року. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2023/02/facts-and-figures/24-31-2022/>

19. Огляд діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні у різних сферах з січня по грудень 2023 року. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/02/facts-and-figures/2023-5/>

20. Огляд діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні у різних сферах з січня по червень 2024 р. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/09/facts-and-figures/icrc-ukraine-report-jan-june-ukr-2024/>

21. Олійник О. В. Діяльність Червоного Хреста у Галичині в I половині XX ст. : дис. ... д-ра філософії : 032 «Історія та археологія». Івано-Франківськ, 2022. 283 с.

22. Олюха В. Г., Короткий Т. Р. Правові основи діяльності Товариства Червоного Хреста України. Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021 / відп. за вип. Г. М. Будурова. Одеса : ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2021. С. 13–19.

23. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://www.icrc.org/en/where-we-work/ukraine>

24. Офіційний сайт МФЧХ. URL: <https://www.ifrc.org/who-we-are/international-red-cross-and-red-crescent-movement>

25. Офіційний сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/>

26. Питання та відповіді МКЧХ: Наша робота в російсько-українському міжнародному збройному конфлікті. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/07/article/pytannya-ta-vidpovidi-mkchh-rosiisko-ukrainskyi-konflikt/>

27. Підписано тристоронній Меморандум про співпрацю щодо компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, які перемістилися у період воєнного стану. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/09/54517/>

28. Позиційний документ Товариства Червоного Хреста України щодо локалізації. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Локалізація.pdf>

29. Представник Уповноваженого Юрій Ковбаса взяв участь у заході «Обмежуючи насильство: 75 років

Женевським конвенціям про захист жертв війни». Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/predstavnik-upovnovazhenogo-yurij-kovbasa-vzyav-uchast-u-zahodi-obmezhuuyuchi-nasilstvo-75-rokiv-zhenevskim-konvenciyam-pro-zahist-zhertv-vijni

30. Представники Данського Червоного Хреста провели навчання на тему ефективного лідерства для Українського Червоного Хреста. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/61118/>

31. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 року №333 (зі змінами). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text>

32. Про реалізацію спільного з Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Товариством Червоного Хреста України проекту щодо надання підтримки особам з інвалідністю внаслідок війни : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2022-%D0%BF#Text>

33. Робоча зустріч представників Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця з представниками Мінреінтеграції Представники червонохрестесного руху наголосили на подальшій підтримці Уряду, зокрема Мінреінтеграції, у підтримці громадян, які прихистили внутрішньо переміщених осіб в оплаті комунальних послуг. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/07/51329/>

34. Соціальний проект, спрямований на забезпечення українців, які були вимушені переїхати із зон бойових дій, тимчасовим житлом. URL: https://dp-reintegration.gov.ua/?page_id=690;

35. Статут Товариства Червоного Хреста України. Затверджено в новій редакції із змінами і доповненнями, внесеними XXI з'їздом Товариством Червоного Хреста України 20 квітня 2016 р. URL: https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Statute_URCS.pdf

36. Статут Товариства Червоного Хреста України. Нова редакція. Затверджено рішенням XXII З'їзду Товариства Червоного Хреста України 9 липня 2021 року. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Статут-2021-рік.pdf>

37. Тренінг «Сексуальне насильство пов'язане зі збройним конфліктом» для викладачів юридичних ВНЗ. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95865/>

38. У Грузії Український Червоний взяв участь у воркшопі з питань інклюзивної та справедливої якісної освіти. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/11/58826/>

39. У Києві відбувся IHL Winter Camp. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/02/64465/>

40. У Києві відбувся дводенний тренінг з міжнародного гуманітарного права. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/04/69989/>

41. У Києві відбувся тренінг Служби розшуку Українського Червоного Хреста для регіональних волонтерів з Відновлення родинних зв'язків за підтримки Британського Червоного Хреста. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95886/>

42. У Києві завершилася II Літня школа з міжнародного гуманітарного права. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/06/78432/>

43. У Львові в Західному міжрегіональному офісі Українського Червоного Хреста відбувся візит Марка Річарда, делегата Міжнародної Федерації Червоного Хреста і Червоного Півмісяця із залучення громадськості та звітності у Європі. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/08/86061/>

44. У Миколаєві продовжуються курси з кравецтва, організовані Українським Червоним Хрестом у рамках проекту «Перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування». Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95615/>

45. Угода між Урядом України та Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця про юридичний статус Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та її Представництва у місті Києві {Угоду ратифіковано Законом № 20-VII від 11.01.2013} : Міжнародний Червоний Хрест, Кабінет Міністрів України; Угода, Міжнародний документ від 06.02.1997. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_006#Text .

46. Український Червоний Хрест спільно з Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця провели спільний захід «Більше ніж продовольча допомога: національні товариства як лідери у ранньому відновленні» під час Генеральної Асамблеї Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця у Женеві. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95544/>

47. Участь Українського Червоного Хреста у пленарних засіданнях Генеральної асамблеї Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Раді делегатів Міжнародного руху та 34-й Міжнародній конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/11/96433/>

48. Щоквартальний дайджест ТЧХУ. Серпень-листопад 2024. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Квартальний-дайджест-3.-2024.pdf>

49. Щоквартальний дайджест ТЧХУ. Січень-квітень 2024. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Квартальний-дайджест-1.-2024.pdf>

50. Щоквартальний дайджест ТЧХУ. Травень-липень 2024. Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Квартальний-дайджест-2.-2024.pdf>
51. Щорічний огляд «ТОП 100+ публічних транспарентних доброчинних організацій України» (за результатами діяльності у 2023 році). URL: <https://vboabu.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/Top100.pdf>
52. Щорічний рейтинг «ТОП 100 публічних транспарентних доброчинних організацій України» (за результатами діяльності у 2022 році). URL: <https://vboabu.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/3-07-Top-100-2022-1.pdf>;
53. Як підтримати співробітників та волонтерів Товариства Червоного Хреста України? Офіційний веб-сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/how-to-support-employees-volunteers/>
54. Blogs International Committee of the Red Cross, URL: <https://blogs.icrc.org/>
55. Blondel J-L. (1998). Cooperation between National Societies and the International Committee of the Red Cross: an essential and demanding partnership. *International Review of the Red Cross*. Vol. 38. Iss. 323. P. 197-204. URL: doi:10.1017/S0020860400090951
56. Constitution of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Statutory texts of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Constitution Rules of Procedure Financial Regulations Staff Rules Rules for Travel Assistance. IFRC. 2019. URL: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-08/Statutory_Texts_2019_EN_web2.pdf
57. Cooperation between Red Cross and Red Crescent National Societies and their Governments to provide humanitarian assistance and protection. Repository of Practices. URL: <https://migrationnetwork.un.org/practice/cooperation-between-red-cross-and-red-crescent-national-societies-and-their-governments>
58. Movement Coordination for Collective Impact Agreement Seville Agreement 2.0. IFRC. URL: <https://www.ifrc.org/document/seville-agreement-2>
59. National Societies. IFRC. URL: <https://www.ifrc.org/national-societies-directory/Europe>
60. Policy on ICRC Cooperation with National Societies (2003). *Revue Internationale de la Croix-Rouge. International Review of the Red Cross*. Vol. 85. Iss. 851. P. 663-678. URL: doi:10.1017/S003533610018387X
61. Red Cross in Ukraine: Your questions answered. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/red-cross-ukraine-your-questions-answered>
62. Six months of armed conflict in Ukraine. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/document/six-months-armed-conflict-ukraine>
63. Statutes of the International Red Cross and Red Crescent Movement (adopted by the 25th International Conference of the Red Cross at Geneva in 1986, amended in 1995 and 2006. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-07/statutes-en-a5.pdf>
64. Statutes of the International Committee of the Red Cross. Adopted at the Assembly meeting on 21 December 2017 and came into force on 1 January 2018. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/icrc-statutes-01-2018.pdf
65. The Russia-Ukraine international armed conflict: One year of the global Red Cross Red Crescent Movement response. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document_new/file_list/red_cross_movement_activities_overview_ukraine_2022_3.pdf
66. Ukraine crisis: What the ICRC is doing. ICRC. 14.08.2014 року. URL: <https://www.icrc.org/en/document/what-icrc-doing-ukraine>
67. Ukraine: Two years on, IFRC warns of increasing debt creating unstable futures for millions. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/press-release/ukraine-two-years-ifrc-warns-increasing-debt-creating-unstable-futures-millions>

References:

1. Volontary-instruktory napriamu «Minna nebezpeka» Cherkaskoi miskoi orhanizatsii Ukrainskoho Chervonoho Khresta v ramkakh prohramy «Bezpechnisha povedinka ta pidvyshchennia obiznanosti pro ryzyky min i vybukhonebezpechnykh zalyshkiv viiny» rehuliarno provodiat informatsiino-roziasniuvalni zakhody ta informatsiini sesii dlia riznykh vikovykh katehori naselennia. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/11/58880/>
2. Hromadianske suspilstvo v sytuatsii viiny (2023). Rozdil 12. Adaptivni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny : monohrafiia / za red. O. O. Rafalskoho, O. M. Maiborody. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 672 s. S. 380-400. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptivni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf
3. Dohovir mizh Uriadom Ukrainy i Mizhnarodnym Komitetom Chervonoho Khresta (MKChKh) pro vidkryttia Misii MKChKh v Ukraini vid 5 hrudnia 1995 roku. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_005#
4. Dotsenko M. I. (2024). Tovarystvo Chervonoho Khresta Ukrainy yak dopomizhna humanitarna orhanizatsiia dlia derzhavy. *Politychne zhyttia*. № 2. S. 92-105. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.13>

5. Za rik mobilni medychni bryhady Ukrainskoho Chervonoho Khresta nadaly u Vinnytskii oblasti ponad 30 000 medychnykh konsultatsii. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/61979/>
6. Zbirnyk osnovnykh dzherel shchodo vykorystannia ta zakhystu v Ukraini emblemy Chervonoho Khresta (2024) / uklad., przedm., vstup. st.: M. Dotsenko, Ye. Lukianchenko, R. Bolkun, V. Poliulia ; za red. radnyka prezidenta TChKhU z mizhnar. humanit. prava T. Korotkoho. Kyiv ; Tovarystvo Chervonoho Khresta Ukrainy : Feniks, 164 s.
7. Informatsiina dovidka pro Vseukrainski zmahannia z mizhnarodnoho humanitarnoho prava, yaki vidbudutsia 22-24 lystopada 2024 roku. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2024/09/Rules_IHL-Competition_2024.pdf
8. Istoriia Ukrainskoho Chervonoho Khresta. Ofitsiyni sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/history/>
9. Karmaliuk S., Orekhovskiy V. (2023). Istoriia Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy Knyha I. Diialnist orhanizatsii Tovarystva Chervonoho Khresta v Ukraini do 1921 r.: kol. monohrafiia. Chernivtsi : Tekhnodruk, 252 s.
10. Komitet u zakordonnykh spravakh rekomenduie ratyfikuvaty Dohovir mizh Uriadom Ukrainy i Mizhnarodnym Komitetom Chervonoho Khresta pro vidkryttia Misii MKChKh v Ukraini. URL: <https://minjust.gov.ua/uk/news/ministry/komitet-u-zakordonnih-spravah-rekomendue-ratifikuvali-dogovir-mij-uryadom-ukraini-i-mijnarodnim-komitetom-chervonogo-hresta-pro-vidkrittia-misii-mkchh-v-ukraini-5073>
11. Kontakty. Ofitsiyni sait MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/contacts/>
12. Korotkyi T. R., Kibets D. V. Rehuliuвання діяльності Товариства Червоного Хреста України. Informatsiine ahentstvo «Ukrainske pravo». 06.12.2019. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/regulyuvannya-diyalnosti-tovarystva-chervonogo-khresta-ukrayiny/?month=03&year=2020 (data zvernennia: 22.09.2024);
13. Meltser N. (2020). Mizhnarodne humanitarne pravo. Zahalnyi kurs. MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
14. Memorandum pro spivpratsiu mizh Ministerstvom z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy ta Tovarystvom Chervonoho Khresta Ukrainy, shcho spriamovanyi na posylennia ta rozvytok vzaiemovidnosyn mizh Ministerstvom ta Tovarystvom Chervonoho Khresta Ukrainy u takykh pytanniakh: obiednannia zusyl shchodo pidtrymky naselennia, yake prozhyvalo na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy; spriamuvannia spilnoi diialnosti shchodo pidtrymky VPO ta hromadian Ukrainy, yaki pokynuly svoje mistse prozhyvannia na tymchasovo okupovanii terytorii cherez boiovi dii chy z metoiu unyknennia tymchasovoi okupatsii chastyny terytorii Ukrainy y vykhalu za kordon; spriannia realizatsii prav i svobod VPO ta stvorennia umov dlia dobrovilnoho povernennia takykh osib do pokynutoho mistsia prozhyvannia abo intehtatsii za novym mistsem prozhyvannia; poshyrennia znan z mizhnarodnoho humanitarnoho prava na vsii terytorii Ukrainy; nadannia humanitarnoi pidtrymky tsyvilnomu naselenniu pid chas zbroinoho konfliktu, zokrema shliakhom nadannia hroshovoi dopomohy, inshoi humanitarnoi dopomohy. Pidpysano trystoronnoi Memorandum pro spivpratsiu shchodo kompensatsii vytrat za tymchasove rozmishchennia VPO, yaki peremistylisia u period voiennoho stanu. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/09/54517/>
15. Mizhnarodne spivrobitnytstvo. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/international-partnership/>
16. MKChKh, TChKhU ta Ministerstvo sotsialnoi polityky pidpysaly Memorandum pro nadannia finansovoi dopomohy sotsialno nezakhyschenym osobam, shcho postrazhdaly vid zbroinoho konfliktu. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2022/04/news-release/finansova-dopomoga-2022/>
17. Na Ternopilshchyni vidbulosia urochyste vidkryttia sotsialnoi pralni na bazi Zbarazkoi raionnoi orhanizatsii Ukrainskoho Chervonoho Khresta. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/62018/>
18. Ohliad diialnosti Mizhnarodnoho Komitetu Chervonoho Khresta v Ukraini u riznykh sferakh z 24 liutoho do 31 hrudnia 2022 roku. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2023/02/facts-and-figures/24-31-2022/>
19. Ohliad diialnosti Mizhnarodnoho Komitetu Chervonoho Khresta v Ukraini u riznykh sferakh z sichnia po hruden 2023 roku. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/02/facts-and-figures/2023-5/>
20. Ohliad diialnosti Mizhnarodnoho Komitetu Chervonoho Khresta v Ukraini u riznykh sferakh z sichnia po cherven 2024 r. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/09/facts-and-figures/icrc-ukraine-report-jan-june-ukr-2024/>
21. Oliinyk O. V. (2022). Diialnist Chervonoho Khresta u Halychyni v I polovyni KhKh st. : dys. ... d-ra filosofii : 032 «Istoriia ta arkeolohiia». Ivano-Frankivsk, 283 s.
22. Oliukha V. H., Korotkyi T. R. (2021) Pravovi osnovy diialnosti Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy. Teorii ta praktyka hospodarskoho prava i protsesu: vyklyky 2021 / vidp. za vyp. H. M. Budurova. Odesa : HO «Vseukrainskyi tsentr ekonomichnoho prava», S. 13–19.
23. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: <https://www.icrc.org/en/where-we-work/ukraine>
24. Ofitsiyni sait MFChKh. URL: <https://www.ifrc.org/who-we-are/international-red-cross-and-red-crescent-movement>

25. Ofitsiyni sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/>
26. Pytannia ta vidpovidi MKChKh: Nasha robota v rosiisko-ukrainskomu mizhnarodnomu zbroinomu konflikti. Ofitsiyni veb-sait MKChKh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/07/article/pytannia-ta-vidpovidi-mkchkh-rosiisko-ukrainskyi-konflikt/>.
27. Pidpysano trystoronniy Memorandum pro spivpratsiu shchodo kompensatsii vytrat za tymchasove rozmishchennia VPO, yaki peremistylisia u period voiennoho stanu. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/09/54517/>
28. Pozytsiyni dokument Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy shchodo lokalizatsii. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Локалізація.pdf>
29. Predstavnyk Upovnovazhenoho Yurii Kovbasa vziav uchast u zakhodi «Obmezhuivchy nasylstvo: 75 rokiv Zhenevskym konventsiiam pro zakhyst zhertv viiny». Ofitsiyni veb-sait Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/predstavnik-upovnovazhenogo-yurij-kovbasa-vzyav-uchast-u-zahodi-obmezhuivchy-nasilstvo-75-rokiv-zhenevskim-konvenciyam-pro-zahist-zhertv-vijni
30. Predstavnyky Danskoho Chervonoho Khresta proveli navchannia na temu efektyvnoho liderstva dlia Ukrainykoho Chervonoho Khresta. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/61118/>
31. Pro zatverdzhennia Poriadku kompensatsii vytrat za tymchasove rozmishchennia (perebuvannia) vnutrishno peremishchenykh osib : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.03.2022 roku №333 (zi zminamy). Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text>
32. Pro realizatsiiu spilnoho z Mizhnarodnoiu Federatsiieiu Tovarystv Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia ta Tovarystvom Chervonoho Khresta Ukrainy proektu shchodo nadannia pidtrymky osobam z invalidnistiu vnaslidok viiny : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2022 roku. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2022-%D0%BF#Text>
33. Robocha zustrich predstavnykiv Mizhnarodnoho Rukhu Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia z predstavnykamy Minreintehratsii Predstavnyky chervonokhresnoho rukhu naholosyly na podalshii pidtrymtsi Uriadu, zokrema Minreinehratsii, u pidtrymtsi hromadian, yaki prykhystyly vnutrishno peremishchenykh osib v oplati komunalnykh posluh. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/07/51329/>
34. Sotsialnyi proekt, spriamovanyi na zabezpechennia ukraintsiv, yaki buly vymusheni pereikhaty iz zon boiovykh dii, tymchasovym zhytloom. URL: https://dp-reintegration.gov.ua/?page_id=690;
35. Statut Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy. Zatverdzheno v novii redaktsii iz zminamy i dopovnenniamy, vnesenymy KhKhI zizdom Tovarystvom Chervonoho Khresta Ukrainy 20 kvitnia 2016 r. URL: https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Statute_URCS.pdf
36. Statut Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy. Nova redaktsiia. Zatverdzheno rishenniam KhKhII Zizdu Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy 9 lypnia 2021 roku. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Статут-2021-пк.pdf>
37. Treninh «Seksualne nasylstvo poviazane zi zbroinym konfliktom» dlia vykladachiv yurydychnykh VNZ. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95865/>
38. U Hruzii Ukrainskyi Chervonyi vziav uchast u vorkshopi z pytan inkliuzyvnoi ta spravedlyvoi yakisnoi osvity. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/11/58826/>
39. U Kyievi vidbuvsia IHL Winter Camp. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/02/64465/>
40. U Kyievi vidbuvsia dvodennyi treninh z mizhnarodnoho humanitarnoho prava. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/04/69989/>
41. U Kyievi vidbuvsia treninh Sluzhby rozshuku Ukrainykoho Chervonoho Khresta dlia rehionalnykh volonteriv z Vidnovlennia rodynnykh zviazkiv za pidtrymky Brytanskoho Chervonoho Khresta. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95886/>
42. U Kyievi zavershylasia II Litnia shkola z mizhnarodnoho humanitarnoho prava. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/06/78432/>
43. U Lvovi v Zakhidnomu mizhrehionalnomu ofisi Ukrainykoho Chervonoho Khresta vidbuvsia vizyt Marka Richarda, delehata Mizhnarodnoi Federatsii Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia iz zaluchennia hromadskosti ta zvitnosti u Yevropi. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/08/86061/>
44. U Mykolaievi prodovzhuivtsia kursy z kravetstva, orhanizovani Ukrainyskym Chervonym Khrestom u ramkakh proiektu «Perezavantazhennia: rozshyrennia mozhlyvostei dlia pratsevlashtuvannia». Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/10/95615/>
45. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Mizhnarodnoiu Federatsiieiu Tovarystv Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia pro yurydychnyi status Mizhnarodnoi Federatsii Tovarystv Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia ta yii Predstavnytstva u misti Kyievi {Uhodu ratyfikovano Zakonom № 20-VII vid 11.01.2013} : Mizhnarodnyi Chervonyi Khrest, Kabinet Ministriv Ukrainy; Uhoda, Mizhnarodnyi dokument vid 06.02.1997. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_006#Text.
46. Ukrainskyi Chervonyi Khrest spilno z Mizhnarodnoiu Federatsiieiu Tovarystv Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia proveli spilnyi zakhid «Bilshe nizh prodovolcha dopomoha: natsionalni tovarystva yak lidery u rannomu vidnovlenni» pid chas Heneralnoi Asamblei Mizhnarodnoi Federatsii Tovarystv Chervonoho

Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia u Zhenevi. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL:

<https://redcross.org.ua/news/2024/10/95544/>

47. Uchast Ukrainskoho Chervonoho Khresta u plenarnykh zasidanniakh Heneralnoi asamblei Mizhnarodnoi Federatsii Tovarystv Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia, Radi delehativ Mizhnarodnoho rukhu ta 34-y Mizhnarodnii konferentsii Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL:

<https://redcross.org.ua/news/2024/11/96433/>

48. Shchokvartalnyi daidzhest TChKhU. Serpen-lystopad 2024. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL:

<https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Квартальний-дайджест-3.-2024.pdf>

49. Shchokvartalnyi daidzhest TChKhU. Sichen-kviten 2024. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL:

<https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Квартальний-дайджест-1.-2024.pdf>

50. Shchokvartalnyi daidzhest TChKhU. Traven-lypen 2024. Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL:

<https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/Квартальний-дайджест-2.-2024.pdf>

51. Shchorichnyi ohliad «TOP 100+ publichnykh transparentnykh dobrochynnykh orhanizatsii Ukrainy» (za rezultamy diialnosti u 2023 rotsi). URL: <https://vboabu.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/Top100.pdf>

52. Shchorichnyi reitynh «TOP 100 publichnykh transparentnykh dobrochynnykh orhanizatsii Ukrainy» (za rezultamy diialnosti u 2022 rotsi). URL: <https://vboabu.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/3-07-Top-100-2022-1.pdf>

53. Yak pidtrymaty spivrobitnykiv ta volonteriv Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrainy? Ofitsiyni veb-sait TChKhU. URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/how-to-support-employees-volunteers/>

54. Blogs International Committee of the Red Cross, URL: <https://blogs.icrc.org/>

55. Blondel J-L. (1998). Cooperation between National Societies and the International Committee of the Red Cross: an essential and demanding partnership. *International Review of the Red Cross*. Vol. 38. Iss. 323. P. 197-204. URL: doi:10.1017/S0020860400090951

56. Constitution of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (2019). Statutory texts of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Constitution Rules of Procedure Financial Regulations Staff Rules Rules for Travel Assistance. IFRC. URL: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-08/Statutory_Texts_2019_EN_web2.pdf

57. Cooperation between Red Cross and Red Crescent National Societies and their Governments to provide humanitarian assistance and protection. Repository of Practices. URL: <https://migrationnetwork.un.org/practice/cooperation-between-red-cross-and-red-crescent-national-societies-and-their-governments>

58. Movement Coordination for Collective Impact Agreement Seville Agreement 2.0. IFRC. URL: <https://www.ifrc.org/document/seville-agreement-2>

59. National Societies. IFRC. URL: <https://www.ifrc.org/national-societies-directory/Europe>

60. Policy on ICRC Cooperation with National Societies (2003). *Revue Internationale de la Croix-Rouge. International Review of the Red Cross*. Vol. 85. Iss. 851. P. 663-678. URL: doi:10.1017/S003533610018387X

61. Red Cross in Ukraine: Your questions answered. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/red-cross-ukraine-your-questions-answered>

62. Six months of armed conflict in Ukraine. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/document/six-months-armed-conflict-ukraine>

63. Statutes of the International Red Cross and Red Crescent Movement (adopted by the 25th International Conference of the Red Cross at Geneva in 1986, amended in 1995 and 2006. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-07/statutes-en-a5.pdf>

64. Statutes of the International Committee of the Red Cross. Adopted at the Assembly meeting on 21 December 2017 and came into force on 1 January 2018. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/icrc-statutes-01-2018.pdf

65. The Russia-Ukraine international armed conflict: One year of the global Red Cross Red Crescent Movement response. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document_new/file_list/red_cross_movement_activities_overview_ukraine_2022_3.pdf

66. Ukraine crisis: What the ICRC is doing. ICRC. 14.08.2014 roky. URL: <https://www.icrc.org/en/document/what-icrc-doing-ukraine>

67. Ukraine: Two years on, IFRC warns of increasing debt creating unstable futures for millions. Official IFRC website. URL: <https://www.ifrc.org/press-release/ukraine-two-years-ifrc-warns-increasing-debt-creating-unstable-futures-millions>

Dotsenko M. Forms and Directions of Cooperation between the Ukrainian Red Cross Society and the Components of the International Red Cross and Red Crescent Movement

The article analyses the status and place of the Ukrainian Red Cross Society in the system of the International Red Cross and Red Crescent Movement and the political and legal basis for cooperation

between the Ukrainian Red Cross Society and components of the International Movement. It was argued that the 'Cooperation' direction is the main mechanism for the functioning of the International Red Cross and Red Crescent Movement as a unified system, reflecting the mutual influence and interconnection of the components of the International Movement. A general analysis of the implementation of the mandate and functions of the URCS in the area of 'Cooperation' was provided, as well as the role of the components of the International Movement in ensuring the sustainability and activities of the URCS as the host National Society. The status, directions and forms of activity of each component of the International Movement in Ukraine since 2014, and especially after Russia's full-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022, and their impact on ensuring humanitarian needs in Ukraine are characterised. The forms and directions of cooperation between the URCS and each component of the International Movement, as well as the influence of the International Movement on strengthening the institutional capacity of the URCS, were identified. It was concluded that the cooperation experience in Ukraine of all international components of the International Movement, with the dominant coordinating role of the URCS as the host National Society, is unique in ensuring effective interaction of all components of the International Movement in accordance with the Seville Agreement 2:0 during international armed conflict. It was determined that the URCS is currently an authoritative and capable national society that ensures effective cooperation with components of the International Red Cross and Red Crescent Movement in conditions of high-intensity international armed conflict. The positive impact of the components of the International Red Cross and Red Crescent Movement on the institutional and functional stability and capacity of the URCS to effectively fulfil its mandate and support the state in the humanitarian sphere, in particular in financing humanitarian activities, developing material resources and management, staff training, support for local organisations, and joint project activities. The unique forms, scale and experience of cooperation between the ICRC, the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies and national societies in overcoming the humanitarian consequences of the international armed conflict caused by Russia's aggression against Ukraine were highlighted. The unique leading role of the Ukrainian Red Cross Society in coordinating the activities of the International Movement in Ukraine was emphasised.

Keywords: URCS, International Red Cross and Red Crescent Movement, International Committee of the Red Cross, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, humanitarian activities, Red Cross movement.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **дефіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **аббревіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати *зайві пробіли*).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **politlifejournal@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком **«Бібліографічний список:»** та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами та <https://slovnuk.ua/translit.php> – для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи пробіли та не враховуючи ключові слова.

Реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова українською мовою

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПІБ, Назва статті, анотація (не менше 1800 знаків), та ключові слова англ. мовою

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Андріяш В. Державна етнополітика України в умовах глобалізації. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Оцінка спеціальними службами Данії актуальних загроз національній безпеці. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnymy-sluzhbamy-daniyi-aktualnykh-zahroz> (дата звернення: 21.04.2024).
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. ОПОРА. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (дата звернення: 21.03.2024).
4. Рибій О.В. Процеси трансформації політичних інститутів: етапи та рушії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 15 с.
5. Корупційні ризики. НАЗК. 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&fl=1&page=8 (дата звернення: 20.04.2024).
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни : Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка. *Міжнародний діловий журнал Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (дата звернення: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (дата звернення: 11.08.2018).

11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу References для поданого вище бібліографічного списку:

1. Andriyash V. (2013) Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi (State ethnopolitics of Ukraine in the conditions of globalization). Mykolayiv : Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly, 328 p.
2. Otsinka spetsialnymy sluzhbamy Danii aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi (Danish Special Services' assessment on current threats to national security). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnymy-sluzhbamy-daniyi-aktualnykh-zahroz> (date of access: 21.04.2024)
3. Mediaspozhyvannya ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoyi viyny. Opytuvannya OPORI (Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war. OPORA survey). OPORA. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannya-ukraintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opytuvannya-opori (Access date: 21.03.2024).
4. Rybii O.V. (2011) Protsesy transformatsii politychnykh instytutiv: etapy ta rushii : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 (Processes of transformation of political institutions: stages and drivers: abstract of the thesis ... Ph.D. on Political Sciences). Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa, 15 s.
5. Koruptsiini ryzyky (Corruption risks). NAZK (NACP). 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&fl=1&page=8 (Access date: 20.04.2024).
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukraini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukraini yak zasib legitimacyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Potencial vzayemodiyi Uryadu i suspilstva potribno vykorystaty dlya modernizaciyi krayiny : Interv`yu Golovy Derzhinformnauky Volody`my`ra Semy`nozhenka (Government-society interaction potential should be used to modernize country: Interview of the Head of the State Agency of Science). *Mizhnarodnyj dilovyj zhurnal Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (Access date: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (Access date: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (099) 35-95-943

E-mail: politlifejournal@gmail.com

politzhyttia@i.ua

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік
№ 2, 2025 р.

Свідоцтво КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017
Ідентифікатор медіа R30-03165 від 14.03.2024
Тираж 300 прим. Замовлення №PL-25-2

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.418.
Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;
відп.секр.: (099) 35-95-943;
e-mail: politlifejournal@gmail.com
polit-period.div@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел.: +380 432 50 89 37
e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua
Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Дизайн обкладинки: І. О. Мельничук
Переддрукарська підготовка видання: М. В. Дубель
Технічний редактор: М. В. Дубель

Підписано до друку 02.06.2025. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 17,9. Обл. видавн. арк. 20,4
